UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

HR EXCELLENCE IN RESEARCH

Culegere de articole științifice

Conferința științifică națională cu participare internațională

INTEGRARE PRIN CERCETARE ŞI INOVARE,

dedicată Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare

6-7 noiembrie 2025

ŞTIINŢE UMANISTICE

https://doi.org/10.59295/spd2025u

Chișinău, 2025

Culegere de articole științifice

Conferința științifică națională cu participare internațională

INTEGRARE PRIN CERCETARE ŞI INOVARE,

dedicată Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare

6-7 noiembrie 2025

ŞTIINŢE UMANISTICE

Responsabil de ediție:

Georgeta STEPANOV, doctor habilitat, profesor universitar,
Prorector pentru activitate științifică, Universitatea de Stat din Moldova

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII
"Integrare prin cercetare și inovare", conferință științifică națională (2025 ; Chișinău). Conferința științifică națională cu participare internațională "Integrare prin cercetare și inovare", dedicată Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare, 6-7 noiembrie 2025 : Culegere de articole științifice / comitetul științific: Igor Șarov [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2025 (CEP USM) – . – ISBN 978-9975-62-687-3.
Cerințe de sistem: PDF Reader.
Științe umanistice. – 2025. – 233 p. : fig., tab. – Antetit.: Universitatea de Stat din Moldova, HR Excellence in Research. – Texte : lb. rom., fr., rusă. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. –
ISBN 978-9975-62-963-8
(PDF).
082=135.1=133.1=161.1
I-58

** Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.*

© Universitatea de Stat din Moldova, 2025

Comitetul ştiinţific:

Igor ŞAROV, *dr., prof. univ*.	Universitatea de Stat din Moldova, Rector
Georgeta STEPANOV, *dr. hab., prof. univ*.	Universitatea de Stat din Moldova, Prorector pentru activitate ştiinţifică, Preşedinte al Consiliului Ştiinţific
Veronica PRISĂCARU, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Şef al Departamentului Cercetare şi Inovare
Carolina ŢURCANU, *dr., conf. cerc.*	Universitatea de Stat din Moldova, Şef al Secţiei Promovare şi Protecţia Rezultatelor Ştiinţifice
Viorel DORGAN, *dr. hab., prof. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Educaţie Fizică şi Sport
Sergiu BĂIEŞU, *dr., prof. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Drept
Igor BERCU, *dr., lect. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Istorie şi Filozofie
Victoria BULICANU, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Jurnalism şi Ştiinţe ale Comunicării
Liliana DMITROGLO, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Fizică şi Inginerie
Viorica GLADCHI*, dr., prof. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Chimie şi Tehnologie Chimică
Maria HĂMURARU, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Ştiinţe Economice
Angela NICULIŢĂ, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Matematică şi Informatică
Vitalie SOCHIRCĂ*, dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Biologie şi Geoştiinţe
Alexandru SOLCAN, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Administrative
Maia ŞEVCIUC, *dr., prof. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Psihologie, Ştiinţe ale Educaţiei, Sociologie şi Asistenţă Socială
Ludmila USATÂI, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Decan al Facultăţii de Litere
Mariana GÎDEI, *dr., lect. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Educaţie Fizică şi Sport, Decan al Facultăţii Educaţie Fizică şi Sport
Andrei NASTAS, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Educaţie Fizică şi Sport, Decan al Facultăţii Ştiinţe ale Securităţii
Serghei RACU, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Educaţie Fizică şi Sport, Decan al Facultăţii Kinetoteratie
Larisa ANDRONIC, *dr. hab., conf. cerc.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutul de Genetică, Fiziologie şi Protecţie a Plantelor
Aculina ARÎCU, *dr. hab., conf. cerc., Membru corespondent al AŞM*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Chimie
Oleg BUJOR, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Bibliotecii Ştiinţifice (Institut) „Andrei Lupan”
Petru BUNDUC, *dr.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Ecologie şi Geografie
Gheorghe COJOCARU, *dr. hab., conf. univ., Membru corespondent al AŞM*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Istorie
Nina CORCINSCHI, *dr. hab., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Haşdeu”
Victor JUC, *dr. hab., prof. univ., Membru corespondent al AŞM*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice
Ion MEREUŢĂ, *dr. hab., prof. univ., Membru corespondent al AŞM*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Fiziologie şi Sanocreatologie,
Igor NICOARA, *dr., conf. cerc.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului Geologie şi Seismologie
Ion ROŞCA, *dr., conf. cerc.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Grădinei Botanice (Institut) „Alexandru Ciubotaru”
Olga SHIKIMAKA, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Fizică Aplicată
Leonid CULIUC, *dr. hab., prof. univ., Academician al AŞM*	Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Fizică Aplicată
Inga ŢIŢCHIEV, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Matematică şi Informatică „Vladimir Andrunachievici”

Laurenţia UNGUREANU, *dr. hab., prof. cerc., Membru corespondent al AŞM*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Institutului de Zoologie
Liliana BUDEVICI-PUIU, *dr. hab., prof. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Educaţie Fizică şi Sport, Şef centru
Vladimir GUŢU, *dr. hab., prof. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Şef al Centrului de Cercetări Ştiinţifice ”Politici educaţionale şi sociale”
Aurel ZANOCI, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Şef al Centrului de Arheologie „Ion Niculiţă”
Zinaida BOLEA, *dr. hab., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Şcolii Doctorale ”Ştiinţe Sociale”
Maria DUCA, *dr. hab., prof. univ., Academician al AŞM*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Şcolii Doctorale ”Ştiinţe ale Naturii”
Aliona GRATI, *dr. hab., prof. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Şcolii Doctorale ”Ştiinţe Umaniste şi ale Educaţiei”
Svetlana SLUSARENCO, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Şcolii Doctorale ”Ştiinţe Juridice şi Economice”
Beatrice-Aurelia ABALAŞEI, *dr.hab., prof. univ.*	Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, România
Sanda Maria ARDELEANU, *dr., prof. univ.*	Universitatea “Ştefan cel Mare”, Suceava, România Doctor Honoris Causa USM
Flavius-Antoniu BAIEAS, *dr., prof. univ.*	Universitatea din Bucureşti, România, Doctor Honoris Causa al Universităţii de Stat din Moldova
Yaroslav BIHUN, *dr. hab., prof. univ.*	Universitatea Naţională „Iurii Fedikovici” din Cernăuţi, Ucraina
Mircea BRIE, *dr., prof. univ.*	Universitatea din Oradea, România
Igor CREŢESCU, *dr., prof. univ.*	Universitatea Tehnică ”Gheorghe Asachi” din Iaşi, România
Corneliu IAŢU, *dr., prof. univ.*	Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, România
Maria MENSHIKOVA, *dr., conf. univ.*	Universitatea Mercatorum, Roma, Italia
Gina NECULA, *dr., conf. univ.*	Universitatea „Dunărea de Jos”, Galaţi, România
Bogdan OPREA, *dr., lect. univ.*	Universitatea din Bucureşti, România
Sorin SIPOŞ, *dr. hab., prof. univ.*	Universitatea din Oradea, România, Prorector pentru Relaţii Internaţionale
Maria Cristina STOICA, *dr., prof. univ.*	Universitatea Petre Andrei din Iaşi, România
Marius ŞTEF, *dr., conf. univ.*	Universitatea de Vest din Timişoara, România
Constantin TICU, *dr., prof. univ.*	Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, România
Marta Iuliana VICOL, *dr.*	Universitatea Petre Andrei din Iaşi, România

Comitetul organizatoric cu atribuţii de coordonare generală a evenimentului ştiinţific:

Marianna SAVVA, *dr*.	Universitatea de Stat din Moldova, Specialist principal, Secţia Promovare şi Protecţia Rezultatelor Ştiinţifice
Ana-Laura PAŞNIC	Universitatea de Stat din Moldova, Specialist principal, Secţia Promovare şi Protecţia Rezultatelor Ştiinţifice
Violeta MACOVEI	Universitatea de Stat din Moldova, Specialist principal, Secţia Promovare şi Protecţia Rezultatelor Ştiinţifice
Ana TATARU	Universitatea de Stat din Moldova, Redactor principal, Secţia Promovare şi Protecţia Rezultatelor Ştiinţifice
Ecaterina DELEU, *dr*.	Universitatea de Stat din Moldova, Redactor principal, Oficiul de Asigurare a Calităţii în Cercetare
Lilia DOGOTER	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Bibliotecii Centrale
Alexandra COJUHARI	Universitatea de Stat din Moldova, Biblioteca Centrală
Ghenadie SÎRBU, *dr*.	Universitatea de Stat din Moldova, Director al Editurii
Anna CÎŞLARI	Universitatea de Stat din Moldova, Editura
Dragoş UNGUREANU	Universitatea de Stat din Moldova, Şef al Departamentului Sisteme Informaţionale

Comitetele organizatorice ale atelierelor:

Istorie	Andrei COROBCEAN, *dr., lect. univ.*
Arheologie	Aurel ZANOCI, *dr., conf. univ.*
Filosofie şi Antropologie	Dumitru DODUL, *dr., conf. univ.* Tatiana MĂRGĂRINT, *dr., lect. univ.*
Litere	Aliona SOBOL, *dr., lect. univ.* Cristina GROSSU-CHIRIAC, dr., conf. univ. Nina ROŞCOVAN, *dr., conf. univ.*

BIOGRAFII INDIVIDUALE LA FABRICA EXPERIMENTALĂ DE COFETĂRIE „BUCURIA” (1944–1991). STUDIU DE ISTORIE ORALĂ

INDIVIDUAL BIOGRAPHIES AT EXPERIMENTAL „BUCURIA” CONFECTIONERY FACTORY (1944-1991). STUDY OF ORAL HISTORY

CZU: 929:338.45-051(478)″1944/1991″ **https://doi.org/10.59295/spd2025u.01**

Vera CONOVALI
ORCID: 00009-0007-7714-4810
E-mail: veronicaconovali68@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *On the basis of the testimonies realised by the author, the individual destinies of the 'Bucuria' Confectionery Factory, an enterprise known not only in the Moldovan SSR, but throughout the Soviet Union and even abroad, are presented. It emphasised the human and cultural factor as essential dimensions in the proper functioning of the catering enterprise. The memoirs have made it possible to develop a general picture of the cultural life of the enterprise. There were periods when the factory employed more than 3,500 people in three shifts. The manufactured goods were taken directly from the conveyor belt and transported by lorries to the railway station. The factory was always visited by various delegations, including artists, cosmonauts.*

Keywords: *,,Bucuria" Confectionery Factory, workers, oral history, Chisinau, RSS Moldovan, 1944/1946–1991.*

INTRODUCERE

Cunoașterea istoriei ne oferă posibilitate să ne definim pe noi înșine, să ne cunoaștem rădăcina și ca popor. Fabrica de Cofetărie „Bucuria” are și ea istoria ei. Destinul întreprinderii din domeniul alimentaţiei e aidoma destinului unui om.

În Chișinău sunt concentrate o parte dintre cele mai mari fabrici și uzine – întreprinderi componente ale industriei statului, inclusiv cea alimentară, care au misiunea să furnizeze produse de calitate și să satisfacă necesitățile populației. Munca angajaţilor a început să fie supravegheată de către stat, pentru muncitori la fabrici și uzine s-au creat anumite condiții de lucru și de odihnă. Am discutat despre acest aspect cu unii veterani ai Fabricii de Cofetărie „Bucuria”.

MATERIALE ȘI METODE

Cercetarea noastre se bazează pe metodologia specifică a istoriei orale, utilizând interviul drept sursă de reconstituire a istoriei sociale și economice [1, p. 108-113; 2, p. 53-54].

Societatea pe Acțiuni „Bucuria" este cea mai mare întreprindere moldovenească specializată în producerea tuturor tipurilor de cofetării zaharoase, ciocolată, cofetării făinoase. Are un asortiment bogat care depășește 450 de denumiri, producând 90% din volumul de bomboane din Republica Moldova [3, p. 81-82; 4, p. 22].

În urma interviurilor realizate cu veteranii Fabricii „Bucuria" am colectat informații valoroase referitoare la viața culturală a întreprinderii. Memoriile provocate ne permit să developăm un tablou general al vieții culturale din cadrul întreprinderii vizate. Tamara Svetca, veteran al muncii, născută la 16 mai 1953 mi-a mărturisit următoarele: „Am venit la Fabrica «Bucuria» în anul 1975, aveam 22 de ani. La început am fost angajată în Secția de construcții, apoi am trecut în hala de ciocolată, apoi în cea de ambalare. Am lucrat până la pensionare. Când am venit la întreprindere director era V. Iacovenco, dar am lucrat și în timpul lui V. Șvacici, și a lui I. Kibzun, I. Voleac, V. Cebotariov, și a lui V. Rojco, și la cei care au urmat după 1992. Fiecare dintre ei au rămas în memoria mea, doar cu amintiri frumoase. Erau foarte inteligenți, omenoși, amabili, își dădeau interesul pentru colectiv. De unde pornește cultura? De la fiecare individ în parte. Peștele de la cap se strică. În colectivul nostru de muncă totul depindea de director, el era cel care aducea starea de bine, totul se vedea, se simțea, doar cultura presupune educație, cunoștințe, comportamentul care îl definește pe om ca persoană, așa cum este șeful, așa sunt și subalternii, doar noi interacționăm unul cu altul și așa contribuim la formarea identității noastre. Directorii amintiți erau foarte buni psihologi. Pentru a păstra o atmosferă caldă în colectiv, mereu ne creau clipe de bucurie și răgaz. La fabrică activau mai multe ansambluri: de dansuri, de artiști amatori, aveam și un conducător artistic, îi spunea Galina Panfilov. Muzica populară era aparte, taraful, dar mai exista și un ansamblu instrumental «Altair», conducător artistic fiind Simion Karp. Eu făceam parte din echipa sportivă, am participat la mai multe competiții, m-am evidențiat la fugă, la sărituri, jucam baschet, organizam întreceri pe secții, era vesel. Pentru multiple participări la viața culturală a fabricii în 1982 am fost menționată de către conducerea de atunci, director era I. Kibzun, cu o foaie turistică și am fost într-o excursie la Rostov pe Don, Astrahan, am călătorit pe râul Volga, pe râul Don, am văzut varietate de lume, natură și alte culturi. Dar cea mai memorabilă perioadă a fost din timpul directorului Veaceslav Rojco, avea o inimă cât un pământ de mare, ne-a construit punct medical, a adus utilaj modern, specialiști, îi plăcea să ne pună la dispoziție totul, să ne simțim bine, să găsim totul acolo unde activam" [5].

Cu doamna Mila Gamurari, născută pe 18 iunie 1952, m-am întâlnit într-o zi pe la chindie. Soarele răspândea căldură, dar un vântuleț ușor ne crea o stare de bine. Am dialogat câteva ore. Iată ce am aflat: „Am venit la fabrică în anul 1974, aveam 22 de ani. Am fost angajată în Secția de bomboane. Toată viața am activat doar aici. De aici am plecat la pensie, dar m-am concediat când am considerat că nu mai am puteri de a

munci, adică am activat încă mulți ani și după pensionare. Am lucrat cu diferiți directori. La lucru m-a primit directorul V. Iacovenco, el a fost înlocuit de V. Șvacici, apoi a venit director I. Kibzun. Am lucrat și cu directorii I. Voleac, V. Cebotarev și cu V. Rojco. Cunosc și activitatea directorilor Vasile Tarlev și Pavel Filip. Multe am văzut, am auzit. O întreprindere este ca un om, aici a fost a doua casă pentru mine, dar și pentru mulți alții. Cu amintirile fabricii astăzi trăiesc, doar fiecare zi am respirat-o în aceste încăperi, fiecare pietricică de aici este îmbibată cu viața și sănătatea a mii de oameni. M-ați întrebat dacă am dorit vreodată să-mi schimb locul de muncă? Vă răspund – nu! Aici era bine. În colectiv aveam mulți prieteni, botezam unul la altul, mergeam la nunți organizate în colectiv, dacă cineva trecea prin situații dificile, triste, ne susţineam unii pe alţii, nu cum aud că se întâmplă acum. Moare un membru din colectiv și nici nu știu că omul nu mai este, ajutoare nu se dau, ieși din situație cum poți. Directorii cu care am lucrat se străduiau să creeze în colectiv o atmosferă binevoitoare, prietenoasă, de exemplu, dacă veneau prin secții la ora mesii nu ne făceau observații că timpul a trecut, iar noi încă mâncăm. Directorul V. Cebotariov, avea așa un mers atât de ușor, încât nici nu auzeam când era la spatele nostru, ne saluta, ne dorea poftă bună, zâmbea și pleca. Noi ne făceam toate la față ca macu, ne era rușine, timpul mesei a expirat, dar noi ne mai reținem. Ca să înțelegeți, după așa atitudine noi lucram și mai mult, dacă trebuia de rămas și de lucrat în plus când se cerea plan, noi nu refuzam. Cum puteai să răspunzi la așa atitudine cu indiferență. La fabrică se muncea, dar și se odihnea. Pentru muncitori se organizau concerte la diferite sărbători, doar noi lucram atunci în trei ture, nu mai aveai timp să mergi în oraș la concerte, veneau artiștii la noi. Concertele erau combinate: veneau artiști locali, adică moldoveni, dar și din Uniunea Sovietică. A fost la fabrică Iuri Niculin, Iosif Kabzon, Ludmila Sencina. Despre ea vreau să vă spun că avea voce de privighetoare, când interpreta simțeai atâta gingășie în sunete încât îți părea că sala se îmbrăca parcă în ceva nepământesc, o auzeam la televizor, dar, nici nu visam să o văd şi în realitate, să-i văd fața, ochii, zâmbetul și să-i pot oferi flori" [6].

Cu doamna Eugenia Ghiric ne leagă o colaborare veche. Anume dumneai în luna mai a anului 2006 m-a invitat la fabrică și m-a întrebat dacă aș putea să scriu istoria întreprinderii. Grație dumneai și încrederii care mi-a acordat-o am scris cartea *Bucuria. 60 de ani*. Am telefonat-o, era la țară, mi-a spus că nu mai activează, dar pentru a ne revedea și a reînvia trecutul își va face drum spre oraș. A doua zi a venit la mine, la lucru. Iată ce am aflat: „Am venit la Fabrica «Bucuria», fiind absolventă a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă". Am fost angajată ca inspector în cancelarie. Lucram la aparatul teletip, pe scurt TTY. Era un aparat telegrafic de tip pornire-oprire, recepție și transmisie, cu o tastatură similară unei mașini de scris. În Uniunea Sovietică terminalul teletip a fost stabilit ca rețea de comunicare. Predecesorii teleimprimatorului sunt mașinile de telegraf, care au intrat în uz în a doua jumătate a sec. XIX cu scopul de a afișa text transmis prin fire. Rețeaua globală de teletip a fost creată la începutul sec. XX și a fost utilizată în cea mai mare parte pentru comunicații de afaceri. În această rețea, fiecare abonat avea un număr unic de telefon, inclusiv un prefix de țară

și un număr de abonat din șase cifre. Prin acest apparat, primeam informații din toată Uniunea Sovietică, știam în care regiune nu este producție de la Fabrica «Bucuria», primeam comenzi și imediat anunțam administrația. Tot prin teletip, transmiteam mesaj înapoi. Vă înțeleg că vă este greu să înțelegeți despre ce vorbesc, dar dacă preferați filmele despre război, cu siguranță ați văzut cum se face asta, vă sugerez să vizionați pelicula *Spionul care m-a iubit*, în peliculă teletipurile sunt folosite pentru a comunica între un submarin și o navă de suprafață. În momentul când am venit la fabrică, lucrul clocotea în sensul direct al cuvântului. Colectivul avea peste 3 500 de angajați, lucrau în trei ture. Producția fabricată era luată direct de pe banda rulantă și transportată cu camioanele la gară. Acolo era încărcată în vagoane și direcționată în mai multe regiuni ale URSS: Orenburg, Saratov, Krasnodar, Mahacikala, Omsk, Tomsk ș.a. În Moldova rămânea doar o parte mică. Desigur, noi simțeam acest deficit de bomboane, mai ales cele de marca *Lapte de pasăre*, *Griliaj*, *Fructe în ciocolată*, *Chișinăul de seară* etc. De rând cu munca cea de zi cu zi, angajații erau antrenați la diferite activități culturale, la organizarea odihnei în comun. La fabrică își desfășurau activitatea cercuri de dans coral, ansamblul vocal – instrumental, taraful. La diferite sărbători se prezentau frumos, festivitatea era adevărată zi de gala. Erau echipe de volei, tenis, fotbal, șah etc. Colectivul deținea multe cupe, suvenire, cucerite la diferite competiții sportive și culturale, care se păstrează în Muzeul istoriei al fabricii. La fabrică veneau și se angajau mulți tineri și tinere de la sat. De aceea în perioada sovietică, întreprinderea a construit mult spațiu locativ pentru tineret și pentru familiști. În anii 1970–1990 au fost construite trei cămine cu 652 de locuri, în str. Sucevița, nr. 16 (fosta Zagorodnaia), în str. Liviu Damian, nr. 5 „J", în str. Sarmisegetuza (fosta Starîi), nr. 18/4" [7].

În vara anului 2006 am avut ocazia să văd și să trec prin toate secțiile de la fabrică, să discut cu diferiți oameni, angajați și veterani, lucrători de rând, dar și manageri, tehnologi și ingineri, contabili și magazionieri, am savurat din plin din praful îmbietor de ciocolată neagră, bomboane seducătoare cu cremă gustoasă, bezele, marmeladă, carameluri, vafeluri crocante și bomboane. Discutam cu angajații despre bomboanele din copilăria mea, despre asortimentul pe care l-am descoperit în acele trei luni de cercetare. Mă bucuram ca un copil când eram servită cu un produs necunoscut. Calitatea înaltă, ingredientele naturale trecute prin diverse testări, sortimentul producției deosebit de larg, mă impresiona și, cu un sentiment necunoscut până atunci, savuram din plin orice informație. Din toate discuțiile cu lucrătorii și veteranii am înțeles că succesul întreprinderii depinde de cultura organizațonală, etica și estetica profesională care este un liant serios în comunicarea cu oamenii, dar și un aspect ce stă la baza companiei, reprezentând marca și destinul ei. Responsabilitatea și grija celor 20 de directori, atitudinea față de salariați, valorile etice, sprijin pentru depășirea perioadelor de criză, erau foarte importante pentru angajați, apoi urmau, grija ce o manifestau față de salariați, managementul companiei, producția, achizițiile, distribuirea, transparența financiară, vânzările etc. Important era omul, de dispoziția lucrătorului depindea succesul fabricii. De aici și o serie de principii deosebit de importante în activitatea companiei, de a trata cu atenție

angajații, de a crea în colectivul fabricii un climat favorabil de a menține și crea condiții decente de muncă, bunăstarea socială și spirituală a oamenilor.

Doamna Valentina Trifonova, născută la 9 februarie 1938, a venit la fabrică în octombrie 1955, avea 17 ani. Am încercat să o contactez la telefon, dar nu mi-a răspuns. Probabil, era în curte. Când adunam material pentru carte, în calitate de președintă a organizației veteranilor mă îndruma de la cine pot să aud o informație bogată. Iată ce mi-a povestit atunci: „Când am venit la „Bucuria" director era P.I. Burmistrov. Am fost angajată în calitate de ucenică, în Secția de turnare a ciocolatei. Am condus prima brigadă comsomolistă de la fabrică, apoi am fost transferată în calitate de contabil al turei, ulterior de contabil-superior. În această funcție m-am aflat până la o nouă transferare, în calitate de locțiitor al șefului Secției de cadre.

Mai târziu am fost șefă a Secției cadre. Am muncit la fabrică până la pensionare. În mai 1993, fiind pensionară am organizat Sfatul Veteranilor și de atunci până în prezent vin la fabrică. În memoria mea au rămas momente frumoase din istoria acestei întreprinderi. Îmi amintesc cum arăta fabrica în anul 1955. Era mică, compusă din clădirea de sus, învechită și din două secții – de ciocolate și bomboane și Secția de macaroane și biscuiți. Aici era mult tineret activ și plin de viață, care pe lângă munca de bază era încadrat în alte activități. La fabrică existau mai multe cercuri unde aveai posibilitatea să te manifești: detașamentul echipei sanitare, echipa de fotbaliști, de baschetbol și volei, ansamblul de dansuri, corul „Bucuria", iar în anii ´80 a apărut ansamblul instumental-vocal. Colectivele sportive și artistice participau la festivaluri republicane și unionale, de unde se întorceau cu diplome de onoare și premii în bani. Ansamblul de dansuri „Bucuria" în anul 1957 a participat la primul Festival Unional a Tineretului și Studenților de la Moscova de unde s-au întors cu multe aprecieri înalte. Echipele de sportivi se întorceau cu trofee. Tineretul muncea și învăța prin corespondență. Mulți dintre ei au ajuns deputați în Sovetul Suprem al RSSM. De la fabrică în organele de conducere au ajuns: L. Lașcionova, L. Burgulea, V. Rumeanțeva, N. Matova, M. Răducanu ș.a. Pentru merite în muncă, muncitorii erau decorați cu ordine și medalii. Una din lucrătoarele industriei alimentare din republică, care a fost decorată cu Ordinul „Lenin" a fost muncitoarea Secției de caremele Elena Luchian Pulbere. A doua a fost Ana Ion Kahșcii și a treia – Anastasia Vasile Tofan. În anii puterii sovietice au fost decorați de la fabrică cu ordine și medalii peste 100 de muncitori.

În perioada cât am lucrat s-au schimbat 12 directori. O mare contribuție a adus la dezvoltarea Fabricii de Cofetărie și a industriei alimentare directorii: P. Burmistrov, V. Iacovenco, I. Kibzun, miniștrii I. Șkorupeev și A. Ciocoi. Grație lor fabrica se lărgea, construindu-se noi secții. Se majora volumul producției, erau montate noi mașini și utilaje moderne.

În anii 1970 la fabrică erau angajați tineri specialiști, absolvenți ai instituțiilor din domeniul industriei alimentare din Kiev și Krasnodar: V. Pascal, S. Voloșina, V. Rasol, N. Rasol, A. Poberejnic, L. Ghelbert, L. Jur ș.a. Au venit specialiști de la fabricile de cofetărie din Ucraina: N. Melnicenco, L. Afaniiciuc ș.a. Veneau tineri specialiști,

absolvenți ai Insitutului Politehnic din Chisinău A. Coftun, care a revenit la fabrică în calitate de inginer-economist, după practica de producere și a crescut până la șef al Secției de planificare, economie și remunerare a muncii. N. Stan a venit lucrător și a învățat prin corespondență la tehnicum și a devenit maistru în Secția de cofetărie. L. Ali, S. Domșinscaia, N. Matova, F. Milețcaia, E. Jucova, V. Nerlo a venit în anul 1964 ucenică la ambalarea biscuiților și a avansat până la funcția de contabil-șef. În prezent, lucrează în Secția de economie, planificare și remunerare a muncii, economist-coordonator pentru prețuri. În funcții înalte au ajuns Z. Apostolachi, N. Sanakoeva ş.a. Fabrica a avut un număr mare de raționalizatori activi cum ar fi: I. Bolea, A. Trehger, S. Dolganiuc, M.Vasilița, V. Tohonov, V. Gusev, I. Trifonov, I. Cumpătă, D. Tumbrucachi. La fabrică știau să muncească, dar și să se odihnească. Fabrica avea la balanța ei tabere pionerești, grădinițe de copiii, bază de odihnă în regiunea Odesa, la Zatoca pentru 100-120 de locuri. Mulți lucrători, care au devenit brigadieri, au muncit mult, dar și au participat activ la viața culturală a fabricii. Printre aceștea au fost T.S. Straistari, A.M. Serjant, A.P. Molceanova, D. S. Godștein, M. G. Chiriac, L. D. Gomeliskaia, M. I.Vasilița, A. Kahșcii, C. Petcu, M. Chirica, V. Zavorotico, C. Stoica ş.a. La fabrică tinerii formau familii, se jucau nunți, nuntașii erau membrii colectivului, se botezau copii și deveneau cumetri, avem dinastii de întregi. După parinți au venit copiii, apoi copiii copiilor, acum vin nepoții și strănepoții. Ne mândrim cu urmașii Claudiei Petcu, Mariei Mitrova, Anei Kahșcii, Tamarei Straistari, Vasilisa Socolova ş.a." [4, p. 114-115].

Despre viața culturală pot vorbi la nesfârșit doar oamenii care sunt legați nemijlocit de ea. Conducătorii de cercuri, ansambluri sunt cei care știu ce înseamnă această muncă, ei comunică cu diferiți oameni, semnează contracte de colaborare, vizite de participare, ei sunt cei care compun programe și de efortul lor depinde rezultatul. Numele Galinei Panfilova a sunat în context de mai multe ori. S-a născut la 12 decembrie 1935 şi iată ce ne-a povestit: „Am venit la fabrică în anul 1961, în calitate de ucenică în Secția de caramele, apoi muncitoare în Secția de ambalare a biscuiților. Din anul 1974, până când am ieșit la pensie, în 1990, am fost pontatoare la întreprindere. Înregistram prezența muncitorilor la locul de muncă. Dar am participat activ la viața culturală a fabricii. Timp de 25 de ani am fost prezentatoare la toate manifestările artistice. Am participat la concursuri unionale de prezentare a artiștilor amatori, reprezentând RSS Moldovenească. Pentru munca îndeplinită în Secția de marmeladă sunt decorată cu Ordinul „Drapelul roșu", sunt donatoare de onoare de sânge. Mi s-a înmânat insigna de „Laureat al concursurilor artiștilor amatori", sunt membră a Sfatului Veteranilor" [4, p. 112].

Despre viața și activitatea dumneaiei la Fabrica „Bucuria" mi-a povestit și Ana Kahșcii. Iată ce mi-a mărturisit. „Sunt născută la 2 decembrie 1936. Am venit la fabrică la 26 septembrie 1955, aveam 18 ani. Am fost angajată ucenică în Secția de ciocolată. În anul 1956 m-am transferat în Secția de caramelă, apoi am fost transferată în calitate de brigadier și am lucrat în această funcție până la pensionare. Doresc să menționez că cel mai complicat proces în cofetărie este Secția de caramele, deoarece, practic, tot lucrul se făcea manual. În plus, aici nivelul de umiditate era înalt și cam dăunător sănătății. Am

fost a doua în republică printre muncitorii industriei alimentare, decorată cu Ordinul „Lenin”. Pentru merite înalte în muncă am fost decorată și cu Ordinul „Drapelul Roșu” [4, p. 108-109].

Într-un articol publicat în ziarul „Sovietskaia Moldavia” din 22 noiembrie 1973, V. Lavrenco scria: „Cu demnitate și-a îndeplinit datoria brigada condusă de Maria Chirica. Trecând pragul secțiilor pătrunzi în atmosfera plină de arome ale uleiului de cacao, vanilie și a altor materii prime. Într-un cuvânt, un specific „buchet” al „Bucuriei”. Pe un stand ca o flacără licărește un fanion. Colectivul muncește unit și cu hărnicie. Este folosit raţional fiecare minut de lucru. Fără agitație și mișcări în plus. În obligațiile colectivului intră misiunea de a îndeplini norma de producere până la 120%. Iar brigada încheie ziua de muncă cu sarcina realizată la 130%. Acest colectiv timp de zece luni în continuu ocupă primul loc în întrecerea socialistă dintre echipele fabricii. În primul semestru al anului 1973, brigada a ieșit fruntașă în întrecerea socialistă dintre colectivele Ministerului Industriei Alimentare al RSSM. După opt luni de ritm înalt de producere, M. Chirica și E. Gurianova sunt decorate cu insignele „Învingător în întrecerea socialistă pe anul 1973”. Trei ani la rând, producția brigăzii este adusă la magazine fără controlul calității. Brigadiera spune: „Este o onoare a fiecăruia dintre noi, doar lucrăm cu propria marcă și confirmăm permanet că suntem demni de încredere” [8].

Este cunoscut faptul că de starea de spirit a colectivului depind roadele muncii. În perioada anilor 1944–1991 la Fabrica „Bucuria” exista un climat de toleranță, omenie, respect, responsabilitate, ajutor reciproc, muncă, succese, rezultate, cântec, dans și voie bună. Din spusele celor intervievați, toate se datorau managerilor principali, adică administrației în frunte cu directorii.

REFERINȚE:

1. XENOFONTOV, Ion. Istoria recentă şi istoria orală. Perspective de abordare. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 2, 2008, pp. 108-113.
2. XENOFONTOV, Ion. Dimensiuni ale paralimbajului în discursul istoriei verbale. În: Akademos. Revistă de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă, nr. 4 (19), 2010, pp. 53-54.
3. CONOVALI, Vera. Fabrica de Cofetărie „Bucuria” între tradiţii interbelice şi realităţi postbelice. În: Sesiunea ştiinţifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală şi Arheologie: ediţia a 11-a, 23 mai 2025 : Program, rezumatele comunicărilor, Chişinău, S. n., 2025, pp. 80-81.
4. CONOVAL PÂRLEA, Veronica. Bucuria: 60 de ani, Chișinău, 2006. 136 p. 5.
5. Din amintirile Tamarei SVETCA, pensionară.
6. Din amintirile veteranei, Milei GAMURARI, pensionară.
7. Din amintirele Eugenia GHIRIC, pensionară.
8. LAVRENCO, V. Brigada Marii Cirike. În: „Sovetskaia Moldavia”, 22.11.1973.

REGIMUL FISCAL AL PRODUCȚIEI ȘI COMERȚULUI CU VINURI ÎN BASARABIA (1812-1863)

THE TAX REGIME OF WINE PRODUCTION AND TRADE IN BESSARABIA (1812-1863)

CZU: 336.226.3:663.2(478)″1812/1863″ https://doi.org/10.59295/spd2025u.02

Andrei EMILCIUC
ORCID: 0000-0003-0634-5002
E-mail: andrei.emilciuc@sti.usm.md
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *In the present study we aim to analyze the fiscal regime operated in Bessarabia in the period 1812-1863 regarding the production and trade of wine. On the one hand, in state localities, starting with 1827, the production and trade of wine was declared non-taxable. On the other hand, in the manorial localities, the owner's monopoly on the production and trade of wine was maintained, and all other inhabitants were subject to special taxes in order to benefit from this right. The privilege granted by the imperial authorities was similar to the one existing in Crimea, aiming to encourage the wine-growing branch, targeting the production of wine, as well as the trade in wine, both wholesale and retail. But the inclusion of Bessarabia in the concession system along with the governorates of Novorossia, generated permanent disputes between concessionaires, landowners and other industrialists regarding the tax regime of the wine trade. It was not until 1863 that this entire concession system was liquidated. But the change would not bring relief to the winemakers of Bessarabia; on the contrary, the state excise tax on the production of grape spirit would affect the fortification and maturation of the wines.*

Keywords: *Bessarabia, excise taxes, wine, vines, landowners, concessionaires.*

INTRODUCERE

Vinul a reprezentat din vechi timpuri un produs esențial al economiei spațiului carpato-danubiano-pontic. În teritoriul dintre Prut și Nistru, funcționa la momentul anexării la Imperiul Rus, conform Tratatului de Pace de la București din 16/28 mai 1812, un regim destul de complex de taxare a producerii și comercializării vinului, care genera venituri importante curții domnești [1, pp. 367, 494-495]. Una dintre aceste taxe era *vădrăritul*, o dare pe vin, instituită în timpul domniei lui Antioh Cantemir (1707-1709), de plata căreia era exonerată doar boierimea și clerul. Alte taxe, vizau băuturile alcoolice în sens mai larg. Astfel pentru dreptul de a transporta la piață băuturi spirtoase (vin, rachiu și bere), pentru încărcarea și descărcarea cu lucrătorii pieței, care dispuneau de toate ustensilele necesare, a butoaielor și poloboacelor și pentru transportarea lor în beciuri se percepea *magalitul*. În Chișinău de la fiecare poloboc cu o capacitate de până la 70 de vedre se încasa o taxă de 60 de parale, iar mai sus de 70 de vedre – câte 3 lei. Pentru mutarea în beciuri a butoaielor și poloboacelor cu vin se încasa o taxă de 5 lei. Mai exis-

tau și alte taxe, precum *runștucul*, care era încasat pentru măsurarea diferitelor băuturi spirtoase [2, pp. 88, 548, 616, 669].

MATERIALE ȘI METODE

Materialul utilizat la elaborarea acestui studiu provine în special din surse inedite, din fondurile arhivelor istorice din Republica Moldova, Ucraina și Rusia. Pentru analiza documentelor am apelat la metoda analitică și cea a sistematizării, pentru stabilirea legăturilor dintre evenimentele, fenomenele și procesele din trecut am recurs la metoda istorică, comparativă și cronologică.

În istoriografie, problema impozitării producerii și comercializării vinului pe parcursul secolului al XIX-lea a fost abordată doar în treacăt în studiile cu o tematică de istorie economică mai generală. În lucrările dedicate dezvoltării economice în spațiul dintre Prut și Nistru în perioada dominației imperiale ruse, istoricii M.P. Muntean [4], I.S. Grossul, I.G. Budak [19], V. Tomuleț [7] au analizat tangențial evoluția ramurii vinicole și taxele existente în acest domeniu. Câteva contribuții în această chestiune, dar cu privință la băuturile alcoolice în general, aparțin și autorului acestui studiu [20]. În baza acestora, am constat deosebiri esențiale în ceea ce privește regimul fiscal existent în producția și comercializarea vinului în Basarabia, față de alte băuturi alcoolice. De aceea, ne propunem să analizăm aici în mod aprofundat acest aspect al problemei.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Guvernul rus nu a introdus imediat după anexare sistemul rus de taxare a băuturilor alcoolice, menținând vechile taxe, perceperea cărora le concesiona în localitățile trecute în proprietatea statului. Spre exemplu, concesionari ai venitului de pe urma vânzării vinului în orașele Hotin, Bender, Chilia și Ismail și suburbiile acestora, pentru un termen de un an, de la 10 februarie 1813, erau banul Iordache Millo și negustorul din Sankt Petersburg Vasile Kuhnov. Totodată, perceperea *vădrăritului* i-a revenit, cu începere de la 13 septembrie 1813, vameșului Mihail Cațica, care a câștigat licitația organizată în cadrul Adunării Generale a ambelor departamente ale Guvernului regional [3, p. 103].

De asemenea, în provincie au fost păstrate și vechile rânduieli ale țării în privința producerii și vânzării băuturilor spirtoase. Boierii moldoveni au continuat să fie exonerați de la plata taxelor la producerea și comercializarea băuturilor spirtoase în cuprinsul moșiilor proprii, în baza privilegiilor acordate de foștii domni acestei stări sociale. Țăranilor, pe de altă parte, până la achitarea *vădrăritului*, în continuare le era interzis să recolteze strugurii. Mai mult, potrivit *Regulamentului vinificatorilor* din 1819, țăranii puteau comercializa liber vinul produs doar până la 15 noiembrie, după care urmau să-l comercializeze moșierului sau concesionarului la un preț stabilit de către aceștia. În caz de încălcare de către țăran a acestor prevederi, vinul era însușit gratuit. Această prevedere a continuat să fie menținută și în perioada ulterioară, putând fi găsită și în câteva contracte între moșieri și țărani din anul 1836 [4, pp. 83-86]. În mod discriminatoriu față

de aceștia, prin *Regulamentul cu privire la stabilirea în sudul Basarabiei a bulgarilor și a altor coloniști transdanubieni* din 29 decembrie 1819, coloniștii au primit dreptul de a se ocupa liber cu comercializarea băuturilor spirtoase în districtele în care locuiau [5, №28054, p. 518-519].

Aceste regim de impozitare a rămas în vigoare până la mijlocul anilor ’20 ai sec. XIX, anumite schimbări survenind doar în privința distribuției acestor venituri fiscale [6, p. 104]. Autoritățile imperiale ruse au intervenit, totuși, în privința impozitării indirecte a producției și comercializării vinului de struguri. Astfel, la 10 februarie 1823, Comisia privind problemele vamale și comerciale a înaintat spre discuție în Departamentul comerțului exterior raportul prezentat de șeful Districtului vamal Dubăsari, care scria despre intensificarea în anii 1821-1822 a importului vinului din Basarabia în Rusia și, respectiv, despre micșorarea importului vinului de peste Prut. Considerând că în locul vinului din Basarabia în Rusia erau importate vinuri moldovenești și valahe, el insista ca la trecerea peste Nistru, acestea să fie supuse taxelor conform tarifului vamal. Comisia privind problemele vamale și comerciale, studiind această întrebare, a considerat că pentru a exclude abuzurile la importul de peste hotare a băuturilor spirtoase, de la vinurile aduse în Basarabia prin vămile de la Prut și Dunăre și prin postul vamal Akkerman să fie percepută nu „vama”, ce constituia 3% *ad valorem*, ci taxa vamală stabilită în baza tarifului general din 1822, indiferent de faptul dacă vinul era destinat pentru comercializarea în Basarabia sau pentru exportul peste Nistru în Rusia [7, p. 118].

În anul 1825 contele M.S. Voronțov a stăruit pe lângă autoritățile de la Sankt Petersburg în vederea anulării concesiunilor ce vizau comercializarea vinurilor de struguri în localitățile de stat. În opinia sa, acest lucru era justificat prin faptul că veniturile obținute din aceste concesiuni erau destul de modeste, însumând în anul 1824 doar 49.775 ruble, iar anularea avea să încurajeze substanțial această ramură economică. Ministrul finanțelor a acceptat propunerea în cauză, în pofida faptului că vădăritul a fost instituit în provincie ca taxă permanentă, care aducea venituri considerabile statului. La 11 ianuarie 1827, Comitetul de Miniștri a primit acceptul împăratului privind desființarea concesiunilor la comercializarea vinului de struguri în localitățile de stat din Basarabia [8, №816, p. 18]. La începutul anului 1830, Administrația Financiară a Basarabiei a propus să fie interzisă comercializarea liberă a vinului de struguri în afara cârciumilor. Dar inițiativa nu a fost susținută de Senatul de la Sankt Petersburg, care a decis la 17 noiembrie 1830 ca în comercializarea liberă a vinului de struguri să nu fie întreprinse niciun fel de schimbări [9, f. 2].

Prima dare în concesiune a dreptului de vânzare a băuturilor spirtoase în localitățile de stat din Basarabia, conform reglementărilor rusești, pentru perioada 1 ianuarie 1831 – 1 ianuarie 1835, excepta vinul de struguri din rândul băuturilor alcoolice supuse taxelor în folosul concesionarilor [9, pp. 28-29]. Dar introducerea acestor reglementări a provocat o permanentă confruntare între concesionari, moșieri și antreprenori, care tratau în mod propriu drepturile pe care le dețineau în privința producției și comercializării băuturilor spirtoase.

Deja la începutul anului 1831 evreul Levin, concesionarul vânzării băuturilor spirtoase din Bender, a solicitat Administrației Fiscale din Basarabia să interzică libera vânzare a vinului la pahar din beciurile de Rhein [10], în conformitate cu condițiile concesiunii din Novorosia. Cum instituția a respins acest demers, bazându-se pe decizia Senatului din 17 noiembrie 1830, evreul și-a redirecționat plângerea Senatului, care la 10 august 1831 i-a solicitat ministrului finanțelor să prezinte un raport pe această chestiune. Ministrul de finanțe constata că problema se încheia în faptul că vinul se vindea la pahar alături de alte băuturi alcoolice, lucru ce reprezenta un risc major pentru abuzuri. El propunea să fie interzisă vânzarea la pahar a vinului din beciurile de Rhein, vinul putându-se comercializa din ele doar cu polobocul, vadra, ștoful sau la sticlă. Propunerea a fost aprobată de Senat la 25 februarie 1832. Dar, în scurt timp după ce decizia a fost adusă la cunoștință, un grup de antreprenori din Akkerman, au depus o plângere pe numele guvernatorului civil, în care afirmau că în beciurile lor nu țin alte băuturi, decât vinuri locale, și își asumau să nu țină, sub riscul amenzilor, doar pentru a primi dreptul de comercializa liber vin la pahar. O solicitare similară a parvenit și din partea unor antreprenori din Bender. Guvernatorul civil a solicitat Cârmuirii regionale să emite cât mai urgent o dispoziție în acest sens, dar instituția a solicitat la 7 mai 1832 opinia guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei. La 4 iunie, guvernatorul general interim, contele F.P. Pahlen, informa Cârmuirea că a primit și plângerea reprezentanților locuitorilor din Chișinău, care acuzau concesionarul că le-a interzis vânzarea la pahar a vinului, în baza deciziei Senatului din 25 februarie 1832. El a sugerat Cârmuirii să emită cât mai grabnic o dispoziție, în care să permită localurilor care comercializau strict vinuri din Basarabia și Novorosia, vânzarea liberă a vinului la pahar, și să le interzică acest lucru acelor localuri care vindeau și alte băuturi [11, ff. 140-142].

Pe de altă parte, mai mulți moșierii se plângeau administrației regionale că unii industriași și comercianți, sub acoperirea reglementărilor de dare în concesiune, refuzau să le achite taxele solicitate la vânzare vinului de struguri în localitățile aflate în proprietatea lor. Prin circulara din 12 noiembrie 1843, guvernatorul militar al Basarabiei P.I. Fedorov a solicitat polițiilor locale să aducă la cunoștință industriașilor că dreptul comerțului neimpozitat cu vin se referea strict la localitățile de stat, iar în cele moșierești ei urmau să achite toate taxele impuse de moșier [12, ff. 4-5 verso].

Introducerea sistemului de impozitare rus a creat pentru moșierii din Basarabia și o altă problemă majoră. Chiar dacă distilarea spirtului în localitățile moșierești pentru consumul propriu nu era supusă taxării, fiind posibil folosirea acestuia la întărirea vinului de struguri, totuși concesionarii tratau unilateral reglementările și deseori sechestrau spirtul folosit de vinificatori la întărirea vinului, mai ales atunci când era transportat dintr-o localitate în alta. Moșierii solicitau autorităților de Sankt Petersburg protejarea vinificatorilor de abuzurile concesionarilor [13, ff. 3-3 verso].

Anume abuzurile concesionarilor, dar și veniturile importante ratate, aveau să convingă autoritățile imperiale despre necesitatea anulării sistemului de concesiuni și in-

troducerea unei accize la producerea băuturilor alcoolice. Dar pentru anii 1851-1854 vânzarea angro și cu amănuntul a băuturilor spirtoase a fost transmisă în continuare în concesiune prin rescriptele din 2 și 6 aprilie 1850 [14, pp. 217, 314]. Doar că textul rescriptului din 6 aprilie avea să conțină o formulare neclară, care avea să stârnească discuții în privința vânzării libere a vinului în Basarabia.

La 20 martie 1851 concesionarii din Chișinău și Chilia a vânzării cu amănuntul a băuturilor alcoolice au depus în adresa Senatului o solicitare de interzicere a comerțului liber la pahar a vinului în localitățile de stat, în conformitate cu condițiile de dare în concesiuni din 6 aprilie 1850. Administrația fiscală regională, pe de altă parte, opina că urmează a fi păstrat regimul fiscal privilegiat al Basarabiei, precum cel prevăzut pentru Crimeea, în virtutea faptului că nu exista o interdicție expresă în acest sens. Instituția a solicitat guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei sprijin în acest sens, care la rândul său a solicitat la 26 iulie de la ministrul finanțelor o rezoluție. O lună mai târziu, la 27 august 1851, guvernatorul militar în exercițiu al Basarabiei a remis ministrului domeniilor statului un demers similar, din partea Oficiului concesionarului vânzării cu amănuntul a băuturilor tari [15] din Bender, în privința interzicerii vânzării libere a vinului la pahar în orașele de stat, fără permisiunea concesionarului. Oficiul opina că reglementările cu privire la condițiile de concesiune pentru anii 1851-1855 nu prevedeau careva scutiri pentru Basarabia în această privință, precum în cazul condițiilor de concesiune din perioadele anterioare [16, f. 6-9].

La 15 decembrie 1852, ministrul domeniilor statului remitea ministrului finanțelor opinia sa în această chestiune, pentru elaborarea unei poziții comune, care să fie prezentată Senatului spre aprobare. Ministrul preciza că permisiunea vânzării libere atât angro, cât și cu amănuntul (inclusiv la pahar) a vinului a fost prevăzută de condițiile de concesionare pentru perioadele anterioare, 1847-1850 și 1843-1847, pentru încurajarea producătorilor autohtoni. În condițiile de concesionare pentru perioada 1851-1854, acest privilegiu fusese păstrat doar pentru p-la Crimeea, iar pentru restul Novorosiei se prevăzuse că se putea realiza liber doar comerțul angro cu vin, iar cel cu amănuntul (inclusiv la pahar) – doar cu permisiunea concesionarului în localitățile de stat, sau a moșierului în cele private, adică contra unei taxe. Ministrul domeniilor statului considera că, chiar dacă noile reglementări nu erau clare în privința Basarabiei, urma a fi menținut vechiul regim fiscal în această privință, deoarece nu exista o prevedere ce ar fi anulat expres vechile privilegii acordate locuitorilor regiunii, iar administrația regională susținea pe deplin acest lucru. În cele din urmă, la 20 martie 1853 Senatul a hotărât să respingă demersul concesionarilor din Chișinău și Chilia [16, ff. 33-39; 54-55].

Pentru următoarea perioadă de concesiune 1855-1859, Regulamentul din 2 aprilie 1854 prevedea înlocuirea taxelor pe băuturi alcoolice cu o acciză unică în Basarabia, dar și în guberniile Kovno, Grodno, Vilna, Minsk, Vitebsk, Moghilev, Volânia, Podolia, Kiev, Harkov, Taurida și Herson. Chiar dacă legea corecta prevederea ce viza privilegiul de vânzare neimpozitată a vinului de struguri în Crimeea și în Basarabia

atât angro, cât și cu amănuntul [17, №28120, p. 342], ea aducea o schimbare majoră, impozitând producția de băuturi alcoolice nu doar în localitățile de stat, ci și în cele aflate în proprietate privată. Totuși, la 9 septembrie 1854, Senatul a dispus că schimbarea definitivă în guberniile privilegiate a sistemului de concesiuni a taxelor pe băuturi alcoolice cu o acciză unică, să fie amânată până în anul 1857 [17, №28531, pp. 758-759.].

Lichidarea deplină a sistemului de concesiuni la băuturi alcoolice avea să survină în Imperiul Rus abia începând cu 1 ianuarie 1863, fapt prevăzut prin Regulamentul din 4 iulie 1861, cu privire la impozitarea producției și vânzării băuturilor alcoolice. Producerea vinului era exclusă de la plata accizei, dar moșierii urmau să achite acum acciza pentru producerea băuturilor alcoolice în cuprinsul propriilor moșii [18, №37197, pp. 53-55]. De asemenea, vânzarea vinului putea fi realizată doar în localuri speciale, pentru deschiderea cărora se impunea achitarea unor patente. Pentru localurile în care se comercializau exclusiv vinuri „rusești", patenta alcătuia 25 de ruble anual pentru orașele de ordinul 1, 15 – de ordinul 2, și 5 ruble – pentru cele de ordinul 3. Pentru localurile în care se comercializau și alte băuturi alcoolice, sau vin din străinătate, patenta era de la 2 la 12 ori mai mare [18, Штаты и Табели, p. 256].

Introducerea unei accize la distilarea spirtului în tot cuprinsul Basarabiei a reprezentat o problemă substanțială pentru vinificația din regiune. Deoarece vinurile locale aveau un conținut de alcool de doar 5-7%, ele nu puteau fi păstrate pe termen lung și nu puteau fi transportate la distanțe mari. Întărirea acestora la cel puțin 10% era o condiție necesară pentru comercializarea lor în afara Basarabiei. Mai mult, în Crimeea și Transcaucazia producerea spirtului din struguri pentru fortificarea vinurilor era scutită de plata accizei, fapt ce constituia un avantaj pentru industria vinicolă din aceste regiuni. În pofida numeroaselor petiții ale producătorilor din Basarabia, autoritățile imperiale ruse nu au acceptat scutirea în regiune a spirtului de struguri de accize. De aceea fortificarea vinului ducea la creștere exagerată a prețului acestuia, fapt ce constituia un dezavantaj major. În anul 1884, ministrul de finanțe, respingând demersul producătorilor locali în acest sens, afirma că o astfel de permisiune nu putea fi emisă, deoarece putea să afecteze producerea spirtului din grâu și să determine în consecință reducerea veniturilor statului [19, pp. 365-366].

CONCLUZII

Analiza surselor documentare studiate, ne permite să afirmăm că în privința producerii și comercializării vinului a funcționat în Basarabia în perioada 1812-1863 un regim fiscal dual. Pe de o parte, în localitățile de stat, producerea și comercializarea vinului a fost declarată neimpozabilă începând cu anul 1827. Pe de altă parte, în localitățile moșierești s-a menținut monopolul proprietarului la producerea și comercializarea vinului, iar toți ceilalți locuitori erau supuși unor taxe speciale pentru a beneficia de acest drept.

Privilegiul acordat de autoritățile imperiale era similar celui existent în Crimeea, urmărind să încurajeze ramura viti-vinicolă, vizând producerea vinului, precum și

comerțul cu vin, atât angro, cât și cu amănuntul. Dar includerea Basarabiei în sistemul de concesiuni alături de guberniile din Novorosia, a generat permanente dispute între concesionari, moșieri și alți industriași în privința regimului fiscal al comerțului cu vin. Abia în anul 1863, tot acest sistem de concesiuni avea să fie lichidat. Dar schimbarea nu avea să aducă o ușurare vinificatorilor din Basarabia, ci dimpotrivă, acciza de stat la producerea spirtului de struguri avea să afecteze întărirea și maturarea vinurilor.

REFERINȚE:

1. *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București: Editura: Academiei Republicii Socialiste România, 1988. 582 p.
2. TOMULEȚ V., *Basarabia în epoca modernă (1812-1918). (Instituții, regulamente, termeni),* ediția a II-a, Chișinău: Lexon-Prim, 2014. 672 p. ISBN 978-9975-4055-5-3.
3. POȘTARENCU D., *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău: Prut Internațional, 2006. 304 p.
4. МУНТЯН М.П., Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. În: *Ученые записки Кишиневского университета*, т. 117 (ист.), 1971, с. 3-385.
5. *ПСЗРИ (Полное собрание законов Российской Империи)*, собр. 1, т. XXXVI, 1819, СПб., 1830.
6. *Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861-1862 гг*., ч. I, СПб., 1863.
7. TOMULEȚ V., *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*, ediția a II-a, Chișinău: CE USM, 2015. 564 p. ISBN 9975-70-165-5.
8. *ПСЗРИ*, собр. 2, т. II, 1827, СПб., 1830.
9. *Вторичные публикации к Сенатским обьявлениям*, №16, 25 февраля 1830.
10. Beciuri de Rhein – (denumirea provine de la vinurile de Rhein) Inițial în aceste localuri era permisă doar vânzarea vinurilor străine. Spre deosebire de multe alte localuri de băuturi spirtoase (taverne, magazine și prăvălii de tărie, etc.), în aceste localuri erau comercializate nu doar băuturi spirtoase de producție autohtonă, ci și străine.
11. ANA FAG, F. 6, inv. 2, d. 477.
12. ANA FAG, F. 2, inv. 1, d. 4257.
13. Arhiva de Stat din Regiunea Odesa, F. 1, inv. 215, d. 23.
14. *ПСЗРИ*, собр. 2, том XXV, 1850, отд. 1, СПб., 1851.
15. Rus. Чарочная продажа – de la ciarka (чарка) – Unitate de măsură de capacitate (pentru băuturi), folosită în Rusia până la introducerea sistemului metric și

egală aproximativ cu 0,12299 litri; vas cu această capacitate pentru consumul băuturilor tari.
16. Arhiva Istorică de Stat din Rusia, F. 571, inv. 8, d. 97.
17. *ПСЗРИ*, собр. 2, том XXIX, 1854, отд. 1, СПб., 1855.
18. *ПСЗРИ*, собр. 2, том XXXVI, 1861, отд. 2, СПб., 1863.
19. ГРОССУЛ, Я.С., БУДАК, И.Г. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905)*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972. 606 стр.
20. EMILCIUC, A. *Basarabia în procesul de integrare a Imperiului Rus în sistemul comerțului european (1812 – anii '60 ai sec. al XIX-lea)*, Chișinău: Lexon-Prim, 2021. – 756 p.: tab. ISBN 978-9975-3291-7-0.

N.B. *Articol elaborat în cadrul Proiectului instituțional Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze). Subprogram 010401.*

ȘCOALA PRIMARĂ DIN BASARABIA ÎN VÂLTOAREA EVENIMENTELOR DIN ANII 1905-1907

PRIMARY SCHOOL IN BESSARABIA IN THE WHIRLPOOL OF EVENTS IN THE YEARS 1905-1907

CZU: 373.2(478)"1905/1907" **https://doi.org/10.59295/spd2025u.03**

Diana EȚCO
ORCID: 0009-0009-4352-5695
e-mail: eskodiana@yahoo.com
Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The transition period from one century to another (19th to 20th century) highlighted the discrepancy between the real needs of Bessarabian society and the level of development of education. At the beginning of the 20th century, the public education system was subject to policies that were eminently unadjusted to the new realities. Without taking into account the vital needs of the region, inoperative templates were applied, specific to the entire area of the Russian Empire, but which disadvantaged the local Bessarabian public education system. The revolutionary events of 1905-07 brought to light a series of existing problems within Bessarabian education and the courageous attempts of local authorities and educators to identify optimal solutions. A number of specialists in the field tried to provide an objective diagnosis and effective recipes to adjust the Bessarabian school to the imperatives of integration into a competitive socio-economic environment. In this context, the identification of school experiences in the rhythm of the era is invaluable. Based on published and unpublished sources, period documents, reports of the zemstva and school inspectors, the study in question proposes an examination and evaluation of the experience and affirmed practices of the school and education in Bessarabia at the beginning of the 20th century. The purpose of our research is to evaluate the performances and failures of education and training in a historical period tumultuous by revolutionary events. The relevance of the research will help us formulate certain methodological benchmarks for a viable concept of an educational reform project. We consider pertinent and extremely useful not only to familiarize ourselves with the affirmed practices, but also to disseminate the positive school experience accumulated during the historical course of the researched period. Resulting from the originality and importance of the problem addressed, it will open the way for us to know and understand the processes and phenomena in Bessarabian society during the researched period. The elucidation of current socio-political and ideological processes can only be possible through ingenious research that would provide an in-depth knowledge of their genesis, anchored in the historical past of Bessarabia. Modern methods, techniques and concepts (analysis and synthesis) of qualitative research will successfully handle the problem addressed. It will contribute to the enrichment of current theoretical visions, regarding school and education in Bessarabia at the beginning of the 20th century.*

Keywords: *primary public schools, educational policies, public education, school reforms, budget, financial sources.*

Perioada de tranziție de la un secol la altul (sec. al XIX-lea spre sec. al XX-lea) a scos în evidență discrepanța dintre necesitățile reale ale societății basarabene și nivelul de dezvoltare al învățământului. La începutul secolului al XX-lea, sistemul învățământului public era tributar unor politici, eminamente, neajustate la noile realități. Evenimentele revoluționare ale anilor 1905-07 au pus pe rol o serie de probleme existente în cadrul învățământului basarabean și încercările curajoase ale autorităților și pedagogilor locali în identificarea unor soluții optime. Scopul cercetării noastre este de a evalua performanțele și eșecurile educației și instruirii într-o perioadă istorică bulversată de evenimente revoluționare. Metodele, tehnicile şi concepţiile moderne de cercetare calitativă (colectare, analiza și sinteza) vor gestiona reușit problema abordată. Va contribui la îmbogăţirea viziunilor teoretice actuale, referitoare la școala și învățământul din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea.

Evenimentele anilor, 1905-1907, au generat problema reformării și democratizării școlii țariste. Drept urmare a noilor politici educaționale, sistemul învățământului public primar a fost supus unor schimbări de ordin cantitativ și calitativ. În Basarabia se extinde rețeaua școlară primară și în baza imperativelor timpului, se modifică programele de studii, prin introducerea unor elemente de factură progresistă- liberală.

Presa basarabeană s-a implicat activ în promovarea idealurilor noii școli. În publicațiile periodice *Viața Basarabiei, Pentru popor* și *Pedagogul public* sunt inserate o serie de articole, care pledau pentru o școală națională, familiarizau cititorii cu școlile occidentale, studiile renumiților pedagogi: G.Falibork, V.Ciarnoluskii, N.Cehov. Pedagogii basarabeni, convocați în uniuni, adunări și congrese, difuzează, perseverent și insistent, în mediul public, ideile luptei revoluționare pentru o nouă orânduire a echității sociale, naționalizarea averilor moșierești și mănăstirești, dreptul la studii gratuite. Asociațiile țărănești, la rândul lor, s-au adresat deputaților basarabeni din Duma de stat cu o serie de revendicări, printre care: învățământ în limba națională și asigurarea gratuității și obligativității instruirii publice. În cadrul Congresului Pedagogilor din Basarabia, care a avut loc între 3-6 ianuarie 1906, s-a discutat chestiunea cu privire la crearea Uniunii Pedagogilor Basarabeni, interzicerea predării religiei în școală, eliberarea din funcție a directorului și inspectorului școlilor publice. S-a criticat activitatea insuficientă a zemstvei în domeniul instruirii publice. Au fost create filiale județene ale Uniunilor Pedagogice: Bălți, Orhei, Akkerman, Izmail. În anul 1906, a avut loc Congresul pedagogilor din întreaga Rusie, la care a participat și o delegație din Basarabia. S-au distribuit 150 de exemplare ale revistei Pedagogul public, editată la Chișinău, în acest mod, s-a reușit mediatizarea pe scară largă a problemelor școlii basarabene.

În anul 1905, guvernul țarist a permis predarea limbii materne în școlile primare și medii din nouă gubernii din vestul Imperiului Țarist. În anul 1906, a fost aprobat un nou statut pentru școlile primare ale alogenilor, care favoriza predarea în limba maternă în primele două clase. Prima și a doua Dumă de Stat au pus pe rol problema reformei școlare. În programele partidelor politice a fost inclusă drept cerință fundamentală introducerea învățământului primar general. Alte cerințe: acordarea dreptului zemstvelor și

orașelor de a introduce obligativitatea instruirii primare, lichidarea diversității tipurilor de școli, lărgirea inițiativei zemstvelor, asociaților și persoanelor particulare în domeniul învățământului obștesc. În acest context la Chișinău, (1905), în cadrul sesiunii ordinare, zemstva gubernială a pus în discuție chestiunea obligativității instruirii primare și a cerut să i se pună la dispoziție informații detaliate statistice despre starea la zi a învățământului primar[1, f.207]. La 1 ianuarie, 1906, în Basarabia, funcționau 637 de școli primare subordonate: Direcției Școlilor Publice și Consiliilor Școlare – 507 unități școlare și Zemstvei -130 u. ș.a. Pe parcursul a cinci ani, rețeaua școlilor de zemstvă s-a mărit cu 58 de școli, extinzându-se de la 72, în anul 1900, la 130 - 1906. În baza raportului prezentat, zemstva gubernială a elaborat un plan de perspectivă (1907) care prevedea dublarea numărului unităților școlare primare, a contingentului cadrelor didactice și a investițiilor financiare care, conform unor calcule prealabile, trebuiau să atingă cota de cca 14 mln. ruble, fără a fi indicate sursele exacte [1, f.211]. Pe parcursul a șapte ani, numărul școlilor de zemstvă s-a extins cu 80 de unități școlare, ajungând la 1 ianuarie, 1914, să aibă o rețea formată din 210 școli.

Introducerea învățământului general obligatoriu a fost pusă în discuție de nenumărate ori de către Zemstva județeană Chișinău. În anul 1906, Administrația a elaborat proiectul rețelei școlare, pe care, l-a prezentat în cadrul Adunării de Zemstvă. Dezbaterile proiectului s-au axat pe aspectul financiar al subiectului de discuție. S-a subliniat, că sursele financiare invocate erau neplauzibile. Fondurile mănăstirești s-au consumat, la ora respectivă, iar altele - nu se prevedeau. Pentru a găsi o soluție oportună, s-a decis a se interveni pe lângă guvern și a solicita intervenția statului, explicându-se, totodată, incapacitatea Zemstvei de a implementa o reformă atât de pretențioasă. Deoarece construcția localurilor școlare prevedea utilizarea mijloacelor financiare, obținute în rezultatul arendei și împrumuturilor, s-a propus ca, toate păturile sociale să se implice în rezolvarea acestei chestiuni și nu doar proprietarii de terenuri, asupra cărora, în cadrul sistemului de impozitare existent, cădea întreaga povară a impozitelor [2, p.4] .

În conformitate cu decizia Ministrului Instruirii Publice, din 21 septembrie 1909, și raportul directorului școlilor publice din 14 octombrie 1909, s-a decis ca Ministerul Instruirii Publice să-și asume implementarea proiectului instruirii generale primare în satele mănăstirești. Rețeaua școlară pentru județul Chișinău a fost elaborată de către fostul inspector al școlilor publice Ion Halippa. Aprobată de către Consiliul Școlar, ea a fost prezentată Adunării Județene de Zemstvă din 5 martie, 1910. S-a propus subvenționarea proiectului din fondurile moșiilor mănăstirești. Adunarea gubernială de Zemstvă a respins cererea pe motivul că, fondurile moșiilor mănăstirești aparțin nu doar, în exclusivitate, județului Chișinău, ci și întregii gubernii [2, p.5] .

Bugetul limitat al zemstvei și lipsa surselor financiare necesare, privau Zemstva de posibilitatea de a realiza una din cele mai de anvergură reforme din sfera instruirii publice. Legea din 10 iunie, 1909, a majorat împrumutul cu încă 6.000.000 de ruble, de asemenea, legea din 22 iunie, 1909, decreta înființarea fondului școlar de construcții. Măsurile nominalizate facilitau implementarea reformei școlare de instruire general pri-

mară pe județul Chișinău. Pentru realizarea celor propuse era necesar a se înființa încă 141 de școli primare la cele, deja, existente, care, ar fi format 291 de seturi [2, p.4]. În acest context, nu au fost luate în vizor școlile ministeriale existente, deoarece, s-a constatat, că localurile celor 44 de școli ministeriale sunt într-o situație bună, care nu necesită reformarea lor, pe când, în anumite localități, școlile de zemstvă și mănăstirești necesitau extinderea până la 3 sau 4 seturi și, prin urmare, în cazul dat, era mai avantajos construcția unui nou edificiu, decât investițiile în reformarea celui, deja, existent. La elaborarea rețelei școlare s-a ținut cont de faptul că, satele mănăstirești contribuiau cu mijloace proprii la finanțarea proiectului instruirii generale, prin urmare, ele au fost incluse în calitate de beneficiari, având dreptul la asistența zemstvei.

Raportul a fost audiat în cadrul Adunării de Zemstvă, care a decis să creeze o Comisie Extraordinară pentru a studia proiectul propus și finanțarea prevăzută. Componența Comisiei a fost următoarea: reprezentanții administrației, V. Cosovici, I. Sârbu și M. Ciachir.

În cadrul ședinței Comisiei Extraordinare s-a decis ca la elaborarea rețelei școlare să se țină cont de numărul copiilor de vârstă școlară, de ambele sexe, care a fost înregistrat până la 1 ianuarie, 1912 [2, p.6].

Comisia a decis ca, în localitățile în care numărul de copii de vârstă școlară nu corespunde contingentului necesar, (ceea ce ar făcut imposibilă construcția unui nou local școlar), satele respective să fie atașate la cele vecine, unde urmau să fie înălțate edificii școlare moderne. Întrucât, termenul de 30 ani, prevăzut pentru implementarea reformei școlare, s-a considerat a fi extrem de lung și era, puțin probabil, ca Ministerul să aprobe un plan financiar - Comisia a redus termenul și a elaborat unul pentru 20 de ani [2, p.7].

Procesul implementării instruirii generale obligatorii era obstaculat nu din reavoința anumitor instituții de stat, ci din lipsa mijloacelor financiare necesare pentru realizarea acestui obiectiv. Zemstva județeană din Bender a calculat că, pentru a introduce instruirea generală, va fi necesar de deschis în județ, încă șase școli primare cu două clase paralele pe lângă cele 17, deja existente [1, f.276]. Pentru a realiza acest proiect, zemstva a înaintat un demers Ministerul Instruirii Publice, care a solicitat subvenționarea lui în sumă de 10500 ruble. Adunările de zemstvă din Soroca și Hotin s-au pronunțat pentru introducerea nemijlocită în viitorul apropiat a învățământului primar general, doar, după ce acest lucru va fi aprobat în Duma de Stat. [1, f.254] Zemstva din Bălți a explicat impracticabilitatea acestui proiect și a invocat raportul direct dintre accesibilitatea învățământului general și sursele existente, alocate pentru acest proiect. S-a amintit că, deși, Zemstva gubernială a intervenit pe lângă Ministerul Instruirii Publice, ca pentru fiecare școală de zemstvă din județul Bălți să se aloce suma de 226 rub. pentru întreținere și 500 rub. în calitate de ajutor unic, în satele județului Bălți, cu o populație mai mare de 1000 de locuitori - să se înființeze școli publice din contul guvernului; ș.a. Așadar, nici una din cererile prezentate până la ora respectivă nu au fost satisfăcute [1, f.276]. Deoarece, în județul Izmail nu exista zemstvă, Comitetul Comunal Izmail a decis să elibereze din sursele orășenești pentru arendarea localurilor școlare pentru acele școli, care vor

fi deschise în județ de Ministerul Instruirii Publice și vor fi la balanța ministerului, dar, cheltuielile nu trebuia să depășească suma de 400 ruble pentru fiecare [1, f.209]. Comitetul Comunal și-a asumat obligația de a aloca pentru construcția, reparația, încălzirea și iluminarea localurilor doar pentru acele școli, care vor fi deschise de către Ministerul Instruirii Publice și vor fi întreținute din contul fondurilor de stat. În anul 1907 în județul Izmail erau 67.255 locuitori, 6053 copii de vârstă școlară și pentru a implementa instruirea generală s-a calculat că putea fi realizată prin intermediul a 101 școli a câte 60 de elevi în fiecare [1, f.209]. În județ la ora respectivă funcționau 68 de școli, dintre care: școli ministeriale - 49; școli bisericești-parohial e- 15; școli de gramotă - 4, prin urmare, era necesar a se înființa încă 33 de școli, pentru care erau necesare subvenții din partea autorităților de stat. Zemstvele din Chișinău, Bolgrad, Cahul, Orhei a argumentat lipsa de inițiativă la acest capitol prin faptul că era implicată în elaborarea planului rețelei școlare care cerea o studiere migăloasă și temeinică a datelor pe teren [1, f.238].

În rezultatul mișcării revoluționare din anii 1905-1907, autoritățile țariste au devenit mai flexibile față de comunitățile de credincioși, pe care până atunci le cataloga drept secte și față de care, de-a lungul timpului, a manifestat una din cele mai intolerante atitudini. În Basarabia, s-a autorizat înființarea școlilor credincioșilor de rit vechi, subordonate Direcției Școlilor Publice. În anul 1907, în orașul Cahul, din județul Izmail, s-a deschis o școală a credincioșilor de rit vechi, pentru funcționarea căreia Ministerul Instruirii Publice a aprobat un credit în sumă de 420 ruble, iar din fondurile statului se achita, anual, suma de 360 ruble [1, f.195]. O altă tendință vădită, de după evenimentele anilor, 1905-1907, a fost implementarea învățământului mixt. Autoritățile insistau să se organizeze școli mixte și să se lichideze treptat învățământul separat, după gen, format din școli de fete și școli de băieți. De ex., în localitatea Bădiceni, școala de o clasă de băieți, (înființată în anul 1869), a fost comasată cu școala de o clasă de fete, (înființată în anul 1880), în rezultatul fuzionării, s-a format o școală mixtă cu o secție paralelă. [1, f.195] Pentru dinamizarea procesului de instruire și educație, în extensiile regiunii, au fost inițiate congresele județene pedagogice. În perioada anilor, 1900-1917, au avut loc, doar, două congrese, ambele în județul Akkerman: primul a avut loc în anul 1902, în localitatea Sarata Werner și cel de-al doilea - în 1908, în localitatea Șaba. S-au discutat cele mai acute probleme ale școlilor primare din județul respectiv: calitatea profesională a cadrelor didactice, perfecționarea programelor școlare și metodelor de predare, alocațiile financiare, înzestrarea cu materiale didactice, introducerea cursurilor de istorie națională.

La finele primului deceniu al sec. al XX-lea, în cadrul școlilor primare din Basarabia, prevala, categoric, contingentul școlar format din reprezentanții păturilor sătești - 68, 72% (cca 70%). După confesiune: marea majoritate erau ortodocși – 94427 elevi (76,4%); catolici – 1172 elevi (0,9%); luterani – 10066 (8,2%); iudei – 16175 (13,09%); alte confesiuni – 1727 (1,4%) elevi [3, p.83-85].

Deși, anual, numărul elevilor era în creștere, totuși, raportat la numărul copiilor de vârstă școlară, neantrenați în învățământ - era infim. Spre exemplu, în conformitate cu

rapoartele Direcțiilor școlilor publice, în provincie, erau înregistrați 234500 de copii de vârstă școlară. Prin urmare, rămânând în afara școlii și, neavând nici o posibilitate de a primi o instruire particulară, în special, la sate, erau sortiți la analfabetism.

Pentru acești copii era imperios necesar să se deschidă școli de două ori mai multe, decât funcționau la vremea respectivă, și anume, dacă vom calcula câte 50 de copii la fiecare școală, ar fi fost necesar să fie deschise 4690 de școli. Se constată că, doar, un număr infim de copii era școlarizat, deși, clasele erau aglomerate și, nu în toate cazurile, se reușea suplimentarea secțiilor paralele, nemaivorbind de înființarea școlilor. Totuși, evolutiv, rețeaua școlară se extinde.

Decalajul dintre numărul enorm de solicitări, din partea părinților, de a-și înscrie la studii copiii de vârstă școlară și numărul celor școlarizați, ne vorbește despre incapacitatea sistemului de învățământ basarabean de a încadra la studii toți doritorii.

Pentru a stimula coerent dezvoltarea învățământului public din Basarabia, în potențialitatea și realitatea sa, fără îndoială, era necesar să fie reformat în baza principiilor obligativității și gratuității. Aspect, efectiv, determinat de sporirea nemijlocită a investițiilor financiare în domeniul educațional. Or, lipsa lor anula puterea de realizare a obiectivului propus, plasându-l în limita istorică elementară, fără careva perspective. Așadar, învățământul din Basarabia era configurat în aspectele pertinente în raport cu acea modalitate specifică de organizare în cadrul obștii locale, care îi reducea potențialul strategic prin sponsorizarea insuficientă.

Pe parcursul primelor două decenii ale secolului al XX-lea, sistemul de învățământ din Basarabia a trecut printr-o serie de schimbări majore. Procesul și rezultatele așteptate impuneau în mod expres o regândire conceptuală a școlii și învățământului basarabean. Pornind de la valorizarea idealurilor noii epoci a progresului tehnico-științific, s-a inițiat implementarea reformei învățământului general primar gratuit și obligatoriu. Așadar, într-o perioadă istorică, marcată de frământările politice, care aveau un substanțial impact asupra situației economice din regiune, proiectul, convertit numai în stare de subiect economic, a eșuat lamentabil.

REFERINŢE:

1. ANARM, fond 152, inventar 1, dosar 764.
2. Доклад о введении всеобщего обучения в Кишиневском уезде, Кишинев,1907.
3. Обзор Бессарабской губернии за 1910 год, Кишинев, 1911.

INSTITUȚIONALIZAREA ADMINISTRAȚIEI FORESTIERE ÎN CONTEXTUL RECONSTRUCȚIEI SOVIETICE A RSSM (1944–1950)

THE INSTITUTIONALIZATION OF FOREST ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF THE SOVIET RECONSTRUCTION OF THE MOLDAVIAN SSR (1944–1950)

CZU: 630*6(478)″1944/1950″ **https://doi.org/10.59295/spd2025u.04**

Cătălina FRANGOPOL
ORCID: 0000-0001-5864-9521
E-mail: frangopol.catalina@gmail.com
Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The research investigates the first steps of establishing forestry administration in the Moldavian SSR throughout the immediate postwar period from 1944 to 1950. The People's Commissariat for the Timber Industry emerged to execute centralized economic directives at the republic level during Soviet forced integration and reconstruction. The research investigates the process of institution establishment and organizational structure development according to Soviet bureaucratic standards. The research uses archival documents from Fond R-2346 to analyze official documents including administrative orders and budget plans and structural reports. The research demonstrates that the forestry administration operated under dual authority from Moscow and Moldavian local authorities while facing challenges in implementing centralized planning in regional contexts. The research provides essential knowledge about Soviet governance in peripheral regions and local institutions' responses to central directives during the essential postwar reconstruction period.*

Moldavian SSR, governance, institutionalization, planning, sovietization.
Keywords: *RSSM, governance, institutionalization, planning, sovietization.*

INTRODUCERE

În perioada imediat următoare încheierii celui de-al Doilea Război Mondial, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) s-a confruntat cu o serie de provocări structurale majore, ce au impus un proces accelerat de reconstrucție economică și integrare în modelul politic și administrativ al Uniunii Sovietice. Războiul a lăsat în urmă distrugeri semnificative, atât în infrastructura urbană și industrială, cât și în structurile administrative. În acest context, autoritățile sovietice au inițiat o reformă amplă a instituțiilor locale, menită să asigure atât refacerea economică, cât și alinierea deplină la mecanismele de guvernare centralizată.

Industrializarea forțată a fost una dintre direcțiile prioritare ale acestei reconstrucții, iar sectorul forestier, vital pentru producția de materiale de construcție, mobilier și alte resurse esențiale a fost plasat în centrul acestui efort strategic. Astfel, între 1944 și 1950,

RSS Moldovenească a trecut printr-un proces de instituționalizare a administrației forestiere, odată cu crearea Comisariatului Poporului pentru Industria Lemnului [1, p.4-58], care ulterior va fi transformat în Ministerul Industriei Lemnului. Această etapă timpurie marchează începutul aplicării modelului sovietic de organizare economică și birocratică în sectorul forestier.

Lucrarea de față își propune să investigheze această primă etapă a construcției instituționale, analizând modul în care au fost create, organizate și puse în funcțiune structurile administrative forestiere, în concordanță cu directivele venite de la centru. Studiul va evidenția tensiunile inerente procesului de adaptare locală la un sistem planificat rigid, precum și rolul esențial jucat de acest sector în refacerea economiei RSSM.

MATERIAL ȘI METODĂ

Cercetarea se înscrie în cadrul istoriografiei dedicate analizei sistemului economic sovietic, înțeles nu doar ca un set de politici economice, ci ca un model complex de control birocratic și social. Economia planificată sovietică este concepută ca un mecanism în care producția, distribuția și raportarea sunt integrate într-o arhitectură strict ierarhizată, având ca scop atât eficiența economică (în teorie), cât și consolidarea dominației politice a centrului asupra regiunilor periferice.

Metodologic, studiul se bazează pe cercetarea arhivistică a documentelor din Fondul R-2346, păstrat în Arhiva Națională a Republicii Moldova. Acest fond conține acte relevante ale Comisariatului și Ministerului Industriei Lemnului din RSSM pentru perioada 1944–1956, dintre care documentele din intervalul 1944–1950, oferă o imagine clară asupra debutului procesului instituțional de organizare. Sursele analizate includ ordine de organizare, rapoarte structurale, planuri bugetare și corespondență administrativă, care permit o reconstrucție detaliată a procesului de instituționalizare a sectorului forestier în primii ani postbelici.

Analiza se concentrează pe identificarea principalelor direcții de organizare, a logicii de funcționare birocratică și a relațiilor de subordonare între centru (Moscova) și periferie (Chișinău)[5, p. 2-6], în încercarea de a evidenția specificitatea modelului sovietic aplicat în context moldovenesc. În același timp, cercetarea își propune să surprindă și strategiile de adaptare locală, precum și constrângerile cu care s-au confruntat instituțiile nou formate în procesul de implementare a politicilor centrale.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Într-un context de reconstrucție generalizată și integrare forțată în structurile sovietice, autoritățile centrale de la Moscova au inițiat un proces de organizare administrativă a industriei lemnului, cu accent pe uniformizarea structurilor în conformitate cu modelul unional. Încă din toamna anului 1944, s-au pus bazele Comisariatului Poporului pentru Industria Lemnului al RSSM [1, p. 4-58], prima structură oficială dedicată coordonării activităților din domeniul forestier în noua realitate sovietică. Această instituție reflecta

o etapă incipientă, marcată de instabilitate organizatorică și adaptare treptată la mecanismele economiei planificate. Activitatea Comisariatului a vizat, într-o primă fază, recuperarea și gestionarea fondului forestier existent, mobilizarea forței de muncă și elaborarea unor planuri economice de bază pentru exploatarea și prelucrarea resurselor lemnoase. Documentele de arhivă din perioada 1944–1950, ilustrează o structură birocratică în formare, cu atribuții încă neclar definite, dar aflată sub o dublă autoritate [2, p. 3-18]: pe de o parte, subordonată Consiliului Comisarilor Poporului al RSSM, iar pe de altă parte, conectată direct la ministerele omoloage de la Moscova, care emiteau directive și norme aplicabile întregului spațiu sovietic. Această subordonare dublă reflectă logica sistemului sovietic, în care autoritățile republicane exercitau o autonomie limitată [3, p. 2-6], fiind în același timp profund dependente de centrul unional.

În această etapă timpurie, Comisariatul Poporului pentru Industria Lemnului a acționat ca o verigă intermediară între directivele Moscovei și condițiile locale din RSSM [1, p. 4-58], asumându-și sarcina de a implementa deciziile economice centrale în mod adaptat contextului regional. Deși dotările materiale și resursele umane ale instituției erau reduse, iar experiența de funcționare în sistemul sovietic era abia la început, structura a cunoscut o evoluție treptată, evidențiată prin apariția unor secții de planificare, evidență contabilă și control tehnic [4, p. 2-6]. Această fază de instituționalizare preliminară este esențială pentru înțelegerea modului în care sistemul forestier a fost integrat în arhitectura administrativă a RSS Moldovenească, marcând începutul unui proces de centralizare și standardizare care va fi aprofundat în anii următori. În același timp, ea reflectă mecanismele de adaptare locală la un model autoritar și planificat, ilustrând atât eforturile de construcție instituțională, cât și dificultățile inerente ale perioadei postbelice.

CONCLUZII

Instituționalizarea sectorului forestier în RSS Moldovenească în perioada 1944–1950, a constituit un proces esențial în reconstrucția postbelică și în consolidarea modelului sovietic de organizare administrativă la nivel unional. Crearea Comisariatului Poporului pentru Industria Lemnului a marcat un prim pas în adaptarea cadrului instituțional local la cerințele unei economii planificate, bazate pe centralism, uniformitate și control strict birocratic.

Deși este încă într-un stadiu incipient și se întâlnește cu mai multe provocări logistice și umane complexe de rezolvat la nivel structuralizat și managerial al domeniului silvic - administrația forestieră a reușit să își îndeplinească cu succes sarcinile esențiale în ceea ce privește gestionarea resurselor forestiere și elaborarea primelor strategii economice viabile. Subordonarea dublă - atât față de autoritățile locale republicane cât și față de centrele decizionale din Moscova - a generat o abordare specifică de operare în cadrul căruia autonomia nivelului local era limitată iar respectarea normativelor uniunii era prioritară.

Această fază de constituire instituțională a pus temelia pentru o administrație forestieră standardizată care să poată integra directivele centrale în condițiile specifice ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. Împreună cu aceasta se relevă modul în care

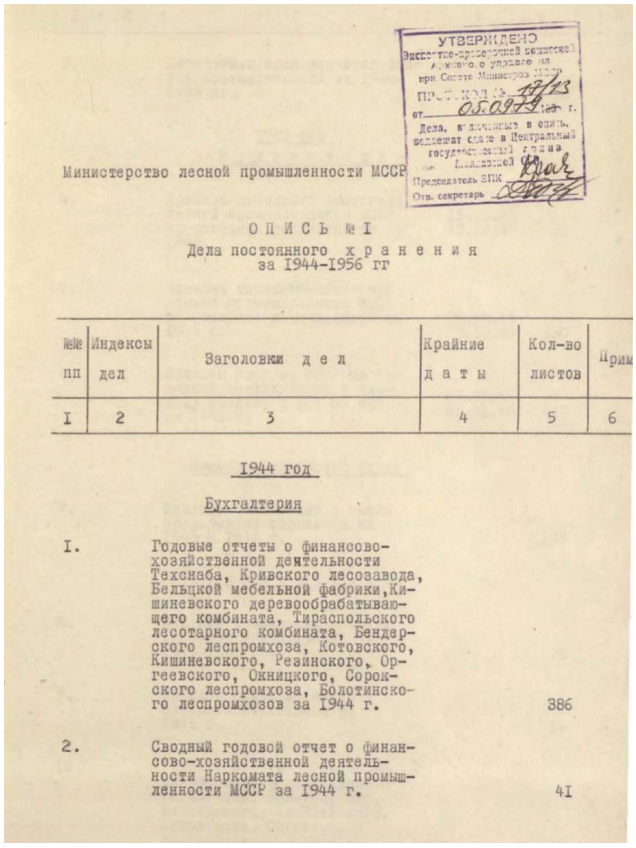
procesul de sovietizare și-a reconfigurat relațiile dintre autoritate, resurse și planificare într-un cadru dominat de imperative ideologice și economice ale regimului sovietic.

REFERINȚE:

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare: ANRM), fond R-2346, inv. 1, p. 4-58, 71 file
2. ANRM, fond R-2346, inv. 2, p. 3-18, 20 file
3. ANRM, fond R-2346, inv. 3, p. 2-6, 7 file
4. ANRM, fond R-2346, inv. 5, p. 2-6, 7 file

Anexe documentare

Anexa 1

УТВЕРЖДЕНО
Экспертно-проверочной комиссией
Архивного управления
при Совете Министров
ПРОТОКОЛ № 11/13
от 05.09.[illegible] г.
Дела, включенные в опись, подлежат сдаче в Центральный государственный архив
Председатель ЭПК
Отв. секретарь

Министерство лесной промышленности МССР

ОПИСЬ №I
Дела постоянного хранения
за 1944-1956 гг

№№ пп	Индексы дел	Заголовки дел	Крайние даты	Кол-во листов	Прим
I	2	3	4	5	6
		1944 год			
		Бухгалтерия			
I.		Годовые отчеты о финансово-хозяйственной деятельности Техснаба, Кривского лесозавода, Бельцкой мебельной фабрики, Кишиневского деревообрабатывающего комбината, Тираспольского лесотарного комбината, Бендерского леспромхоза, Котовского, Кишиневского, Резинского, Оргеевского, Окницкого, Сорокского леспромхоза, Болотинского леспромхозов за 1944 г.		386	
2.		Сводный годовой отчет о финансово-хозяйственной деятельности Наркомата лесной промышленности МССР за 1944 г.		41	

Documente contabile privind activitatea economică a sectorului forestier din RSSM în anul 1944 (ANRM, F. R-2346, inv. 1, p. 6)

N.B. This work was supported by a grant of the Ministry of Research, Innovation and Digitization, CNCS - UEFISCDI, project number PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0134, within PNCDI IV.

FORMAREA CADRELOR ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI FIZICE ȘI SPORTULUI ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1944–1990)

TRAINING OF STAFF IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT IN MOLDOVAN RSS (1944–1990)

CZU: 377/378.091:796.071.4(478)″1944/1990″ https://doi.org/10.59295/spd2025u.05

Sergiu GURIN
ORCID: 0000-0001-5512-4471
E-mail: sergiugurin@icloud.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The study presents the evolution of the training of physical education teachers and coaches in the Moldavian SSR between 1944 and 1990, under the Soviet regime. The analysis focuses on the institutional and ideological aspects that influenced the development of these fields, emphasizing changes in educational programs, teacher training policies, and their impact on sports practice.*

Keywords: *physical education, sports, frameworks, politics, ideology, education, Moldovan SSR.*

INTRODUCERE

Reanexarea Basarabiei de către URSS în 1944 a generat o perioadă de profunde transformări și dificultăți. Este vorba de foametea organizată din anii 1946–1947, care a provocat moartea a peste 200 000 de oameni, operațiile de deportări în masă (1949, 1951), colectivizarea forțată. Pe acest fundal tensionat, regimul de ocupație sovietic a implementat politicile sale culturale și politice, trimițând specialiști din afara RSSM, în special din Rusia sau Ucraina. Controlul centralizat și omogenizarea culturală au fost elemente fundamentale ale acestei perioade. Suportul culturii sovietice l-a constituit ideologia instituită potrivită următoarelor concepte: promovarea comunismului, eroismului, colectivismului, luptei de clasă [1, p. 39]. Toate acestea avea drept scop final formarea *homo sovieticus*, un proiect, în esență utopist.

Educația a reprezentat un instrument esențial pentru regimul sovietic în modelarea „omului societății comuniste” [2]. Sistemului de învățământ constituia o autentică platformă de inoculare a principiilor ideologiei comuniste, cu viziuni velikoruse, imperialiste, de „ajutor internațional” [3, pp. 13-38]. Se inocula ideea că URSS este un stat invincibil, iar locuitorii săi trebuie oricând să-și sacrifice viața în numele patriei socialiste.

Cultura fizică și sportul au fost componente integrate ale acestui proiect de construcție și extindere statală. Ele erau percepute nu doar ca activități menținute pentru fortificarea sănătății sau recreere, ci și ca mijloace puternice de inginerie socială și de control ideologic. Obiectivul explicit era dezvoltarea unui „om sovietic nou”, caracte-

rizat printr-o „personalitate armonios dezvoltată, disciplinată spiritual”[4, pp. 65-66]. Această instrumentalizare a educației fizice și sportului viza cultivarea perfecțiunii fizice, a purității morale și a bogăției spirituale, aliniind indivizii la obiectivele colective ale statului sovietic. Prin urmare, conținutul, structura și obiectivele educației fizice și ale antrenamentului sportiv erau priorități ideologice, nu doar pedagogice sau atletice.

INSTITUȚII DE FORMARE A CADRELOR ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI FIZICE ȘI A SPORTULUI

Dezvoltarea educației fizice și a sportului în RSS Moldovenească a fost marcată de înființarea strategică a unor instituții de formare, menite să susțină obiectivele statului sovietic.

Astfel, Tehnicumul de Cultură Fizică din Chișinău a fost înființată în 1945 cu scopul de a pregăti cadre cu studii medii în domeniul culturii fizice. Absolvenții erau destinați să activeze ca învățători în școlile de cultură generală, în școlile sportive pentru copii și tineret, precum și ca metodiști de educație fizică în colhozuri, sovhozuri și întreprinderi [5, p. 7]. Înființarea acestei instituții de învățământ a reprezentat o primă etapă în formalizarea instruirii în educația fizică în RSSM. Prioritatea imediată, după război, a fost asigurarea unei pregătiri fizice extinse pentru populație. Această orientare pentru formarea de cadre practice, destinate mobilizării în masă, se încadra în principiile programului sovietic „Gata pentru Muncă și Apărare” (*GTO*), care viza pregătirea fizică a întregii populații pentru muncă și serviciul militar [6, p. 157]. Necesitatea de a integra cultura fizică în diverse sectoare ale societății subliniază intenția statului sovietic de a utiliza sportul pentru obiective politice, sociale și economice ample.

Facultatea de Cultură Fizică a fost deschisă în cadrul Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău în 1949 [7, p. 4]. Institutul, fondat inițial în 1940 ca Institut Pedagogic Moldovenesc de Stat, a fost reînființat în 1944, după evacuarea din timpul războiului. Până în anul de studii 1950–1951, acesta includea șapte facultăți, inclusiv cea de Cultură Fizică, având un număr de 2 368 de studenți [8, pp. 79-86]. Absolvenții acestei facultăți obțineau calificarea de învățător de educație fizică, anatomie și fiziologia omului, având dreptul de a preda aceste trei materii în școlile medii de cultură generală. În 1968, în cadrul acestei facultăți a fost înființată Catedra de gimnastică, continuând activitatea unei Catedre de teorie și metodică a educației fizice, care exista din 1950. Această catedră a avut un rol esențial în formarea cadrelor didactice naționale și a colaborat activ cu instituții de învățământ superior din alte republici sovietice, precum Rusia, Ucraina și Belarus. Integrarea educației fizice într-un sistem pedagogic superior și abordarea sa cu rigoare academică au fost evidente. Evoluția de la tehnicum la o facultate pedagogică a indicat o creștere a nivelului de pregătire a profesorilor, punând accentul pe componenta educativă. Colaborarea cu instituții din întreaga Uniune Sovietică a asigurat o standardizare și o abordare științifică a educației fizice, menită să producă specialiști la nivel unional.

De menționat faptul că educația fizică și sportul erau pe larg aplicate și în cadrul altor instituții de învățământ superior. Astfel, în anul 1951 studenții de la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău au obținut locul I la competiția republicană de volei. Medicinișii participau și la competiții unionale [9, p. 222].

Școala Republicană de Măiestrie Sportivă Superioară (ȘRMSS) din Chișinău a fost creată în 1977. Această instituție a jucat un rol crucial în dezvoltarea sportivilor de performanță. Sub conducerea lui Vadim Mykolayovych Kachur (1977–1982), ȘRMSS și-a îmbunătățit semnificativ poziția în sistemul unional de evaluare a școlilor de măiestrie sportivă, urcând de pe poziția 65 pe locul 12 din cele 130 de școli din URSS [10]. Înființarea și ascensiunea rapidă a ȘRMSS în anii 1970–1980 demonstrează o accentuare a sportului de performanță. Această orientare strategică, de la participarea în masă la cultivarea sportului de performanță, a urmărit obținerea prestigiului internațional pentru Uniunea Sovietică. Clasamentul în sistemul unional subliniază natura centralizată și competitivă a dezvoltării sportului sovietic, unde republicile concurau pentru recunoaștere și resurse pe baza performanțelor sportive. Această tendință a coexistat cu planificările stabilite însă uneori a intrat în tensiune cu obiectivul de formare a culturii fizice de masă.

ABORDĂRILE PEDAGOGICE

Sistemul educațional sovietic era structurat în trei nivele. Astfel, exista învățământ primar, mediu incomplet și mediu general. Programele de învățământ și manualele erau unice, elaborate și aprobate de autoritățile centrale. Educația fizică a constituit o disciplină obligatorie în toate etapele sistemului de învățământ sovietic, cu un număr specific de ore săptămânale: cinci ore în învățământul preșcolar și primar, patru în cel mediu și trei – superior [11, pp. 5-7]. Această obligativitate a asigurat o implicare largă a populației în activitățile fizice. Metodologiile de predare includeau metode verbale (explicația, expunerea, conversația), metode practice (demonstrația, repetiția), observația și evaluarea activității.

DIRECTIVELE PARTIDULUI COMUNIST: SPORTUL CA INSTRUMENT POLITIC

Partidul Comunist al URSS a utilizat sportul în scopuri de propagandă ideologică, având ca obiectiv pregătirea „eternului luptător sovietic” împotriva adversarilor „imperialiști” [12, pp. 77-78]. Sportivii au fost avansați la rangul de simboluri ale victoriei și ale marilor realizări, fiind recrutați activ de ideologi pentru a transmite mesajele și imaginile dorite [13, pp. 170-178]. Dincolo de dezvoltarea fizică, sportul a servit ca un puternic instrument de *soft power* sovietic și de construcție a unei identități unificate de „popor sovietic”. Victoriile internaționale erau prezentate ca triumfuri ale socialismului asupra capitalismului, validând astfel modul de viață sovietic [14]. Această instrumentalizare a transformat sportivii în eroi naționali și instrumente de propagandă, întruchipând calitățile dorite ale *homo sovieticus* și cultivând mândria colectivă [13, p. 176].

SPORTUL DE MASĂ VERSUS SPORTUL DE PERFORMANȚĂ

Sistemul sportiv sovietic, inclusiv în RSSM, a operat sub o tensiune inerentă între promovarea sportului de masă și cultivarea sportului de performanță. Programul „Gata pentru Muncă și Apărare" (GTO) a fost un exemplu elocvent al accentului sovietic pe pregătirea fizică în masă. Acesta evalua cetățenii pe baza unor norme standardizate de rezistență, forță și viteză [6, p. 157]. Scopul principal al acestui program era pregătirea populației atât pentru muncă, cât și pentru serviciul militar, reflectând dimensiunea militară a educației fizice sovietice [4, p. 67].

În paralel cu promovarea sportului de masă, statul sovietic a investit masiv în formarea sportivilor de înaltă performanță, considerați esențiali pentru competițiile internaționale, unde victoriile demonstrau, implicit, superioritatea sistemului socialist [14]. Această abordare a generat o tensiune, deoarece resursele și atenția erau adesea direcționate spre sportul de performanță, uneori în detrimentul unui model cu adevărat integrativ de sport pentru toți. Statul intervenea direct în deciziile sportive, chiar și la cele mai înalte niveluri, așa cum s-a observat, de exemplu, în cazul fotbaliștilor [15].

Acest „paradox al performanței" a fost o caracteristică definitorie a sportului sovietic. Deși se promova o cultură fizică de masă pentru scopuri ideologice și de apărare, accentul principal și alocarea resurselor se îndreptau adesea către performanța de nivel înalt, pentru a câștiga recunoaștere internațională. Această strategie a putut masca deficiențe sistemice în sănătatea publică și în infrastructura sportivă recreativă, conducând la un model mai puțin „integrativ".

PERFECȚIUNEA FIZICĂ ȘI IDENTITATEA COLECTIVĂ

Homo sovieticus a reprezentat un concept idealizat al unui nou tip de individ, cultivat de regimul sovietic. Acesta era caracterizat prin devotament nelimitat față de Patrie, apartenența la colectiv și un accent deosebit pe muncă și perfecțiunea fizică. Educația fizică a fost concepută explicit pentru a cultiva calități precum disciplina, spiritul de prietenie, respectul față de autoritate și colectivismul [4]. Sistemul sovietic a suprimat inițiativa individuală și gândirea critică, favorizând conformismul și obediența față de directivele statului sovietic. În sport, acest lucru s-a transpus printr-un accent pe acțiunea colectivă, mai degrabă decât pe rivalitatea individuală, și o „anumită seriozitate" care sugera că sportul era „doar o altă muncă" [16]. Modelarea ideologică a *homo sovieticus* prin sport a prioritizat în mod fundamental identitatea colectivă și loialitatea față de stat, în detrimentul exprimării și autonomiei individuale. Prin urmare, activitățile sportive nu erau despre performanţa personală sau realizarea individuală în sens occidental, ci despre slujirea statului și demonstrarea superiorității sistemului socialist. Această abordare a condus adesea la o subestimare a creativității individuale și la o concentrare pe aderarea strictă la metodele prescrise, astfel inhibând inovația reală în practica sportivă.

TRĂSĂTURILE SOVIETICE ÎN SPORTUL MOLDOVENESC

În ciuda reorientării declarate către valorile europene, anumite practici și mentalități din perioada sovietică s-au increat adânc în educația fizică și sportul moldovenesc. De exemplu, se observă că practicile sportive școlare din Republica Moldova nu prezintă „o mare diferență" față de cele din RSS Moldovenească. Această similitudine sugerează o continuitate a anumitor metode pedagogice sau a tipurilor de sporturi prioritizate. Conceptul de *homo sovieticus*, caracterizat prin trăsături precum indiferența față de calitatea muncii, lipsa inițiativei și dependența de stat, poate influența subtil cultura sportivă contemporană. Deși sistemul sovietic a generat realizări notabile, accesul la aceste performanțe era adesea limitat, iar infrastructura construită a fost ulterior distrusă sau neglijată. Aceasta indică faptul că, în ciuda schimbărilor de politică și a aspirațiilor europene, abordările pedagogice adânc înrădăcinate și o anumită mentalitate, posibil legată de dependența de structurile de stat sau de lipsa inițiativei individuale în dezvoltarea sportului la nivel de bază, continuă să influențeze implementarea practică a educației fizice. Această situație creează o interacțiune complexă între inerția istorică și provocările contemporane, cum ar fi problemele de infrastructură și dificultatea de a stimula o dezvoltare sportivă cu adevărat independentă.

CONSIDERAȚII FINALE

Politicul şi ideologia a avut un impact profund asupra educației fizice și sportului în RSS Moldovenească, transformându-le în instrumente ale politicii de stat, orientate spre îndoctrinarea ideologică și crearea „omului sovietic nou". Acest proces a implicat stabilirea unui sistem centralizat de instituții, a unor curricule standardizate și a unor abordări pedagogice care prioritizau disciplina colectivă și prestigiul național, adesea în detrimentul autonomiei individuale și al unei participări de masă cu adevărat extinse. Tensiunea dintre sportul de masă și sportul de performanţă a fost o caracteristică definitorie, cu resurse adesea direcționate către sportivii de înaltă performanță pentru a demonstra superioritatea sovietică pe scena internațională.

Tranziția către independență a adus un șoc sistemic, ducând la provocări semnificative în ceea ce privește finanțarea, infrastructura și capitalul uman. Deși, Republica Moldova a adoptat ulterior un parcurs de integrare europeană, adoptând noi politici educaționale și sportive aliniate la valorile democratice și umaniste, moștenirea sistemului sovietic rămâne palpabilă. Elemente ale mentalității *homo sovieticus*, cum ar fi o dependență persistentă de inițiativele de stat sau o adoptare mai lentă a abordărilor centrate pe individ, continuă să influențeze practicile contemporane, în special la nivel de bază. Aceasta creează o interacțiune complexă, în care inerția istorică se întâlnește cu aspirațiile pentru o nouă identitate europeană în sport.

REFERINȚE:

1. URSU, Valentina. Politica culturală în RSS Moldovenească, 1944–1956. Chişinău, Pontos, 2013, 292 p.
2. CARASIUCENCO, Georgeta. Cum se învăța pe vremurile sovietice. Disponibil: https://www.moldova.org/cum-se-invata-pe-vremurile-sovietice/ (accesat: 06.06.2025).
3. XENOFONTOV, Ion Valer; PRISAC, Lidia. Învățământul superior în RSS Moldovenească: o abordare din interior. În: Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească / editor: Liliana Rotaru; coordonatori: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov; responsabil de ediție: Lidia Prisac, Chişinău, Lexon-Prim, 2022, pp. 13-28.
4. ZILBERMAN, Victor. Physical education in the Soviet Union. În: McGill Journal of Education, Vol. XVII, No.1 (Winter 1982), pp. 65-75.
5. BUSUIOC, L. Studenții de la „Creangă". [Facultatea de Educație Fizică și Sport de la Institutul Pedagogic „Ion Creangă" din Chișinău]. În: Cultura, 27 iunie 1970, p. 7.
6. GURIN, Sergiu. Sistemul de educație fizică și sport în tranziție: de la Uniunea Sovietică la Republica Moldova, anii 1988–1996. În: Conferința „Latinitate, Romanitate, Românitate", 7, Chișinău, Moldova, 31 octombrie – 2 noiembrie 2024, Chişinău, 2024, pp. 156-158.
7. TOLMACEOV, P. Cadrele determină succesul: [Pregătirea cadrelor de învățători de educație fizică la Institutul pedagogic „Ion Creangă"]. În: Moldova Socialistă, 20 iulie 1978, p. 4.
8. АНТОНЕНКО, Н. Кузница кадров [Молдавский педагогический институт]. În: Октябрь, nr. 5, 1949, pp. 79-86.
9. XENOFONTOV, Ion Valer; PRISAC, Lidia. Activitatea extracurriculară la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (1945–1991). În: O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere. Lucrări prezentate la Conferința națională cu participare internațională, Chișinău, 15–17 octombrie 2020, Chișinău, 2020, pp. 215-229.
10. Спорт для всіх /Центральний спортивний портал Херсонської. Disponibil: https://sportforall.info/articles/view/10776 (accesat: 06.06.2025).
11. 11. БАДИЯ, И.В.; Морару, А.Д. Исследование уровня физической и технической подготовленности абитуриентов, поступающих на Факультет Физического Воспитания. În: Совершенствование системы физического воспитания детей школьного возраста: Кишинёв, 1979, pp. 5-7.
12. GURIN, Sergiu. Repere istoriografice ale culturii fizice și sportului în RSS Moldovenească (1944–1991). În: Conferința „Latinitate, Romanitate, Românitate", 6, Chișinău, Moldova, 3-5 noiembrie 2022, Chişinău, 2022, pp. 77-78.

13. КОЛЕСНИКОВ, А.Б. Физкультура и спорт в ссср как социальная «лаборатория» конструирования идеала советского человека. În: Исторический курьер, nr. 6 (20), 2021, pp. 170-178.
14. MARKISOHN, Hannah, The Soviet Sports Machine. Disponibil: https://history.hanover.edu/hhr/17/HHR2017-markisohn.html (accesat: 06.06.2025).
15. Спорт как инструмент идеологии и пропаганды. Disponibil: https://ehorussia.com/new/node/8630 (accesat: 06.06.2025).
16. BENSON, Tyler. The Role of Sports in The Soviet Union. Disponibil: https://blogs.bu.edu/guidedhistory/russia-and-its-empires/tyler-benson/ (04.06.2025).

ASPECTE PRIVIND ACTIVITATEA AGRONOMILOR BASARABENI ȘCOLIȚI ÎN FRANȚA INTERBELICĂ

ASPECTS REGARDING THE ACTIVITY OF BESSARABIAN AGRONOMISTS EDUCATED IN FRANCE DURING THE INTERWAR PERIOD

CZU: 63-051(=1:498.7)″1918/1939″ **https://doi.org/10.59295/spd2025u.06**

Alexandru MOLCOSEAN
ORCID: 0000-0001-7480-2602
E-mail: alexandru.molcosean@sti.usm.md
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *This study addresses a topic that has been relatively underexplored in specialized historiography, focusing on the development of the agricultural sector in interwar Bessarabia. The research emphasizes the measures undertaken by the Romanian state to provide the region between the Prut and Dniester rivers with qualified personnel in the field of agronomy. One of the main objectives was to identify concrete examples supporting the hypothesis that Bessarabia was a priority for the Romanian authorities immediately after the 1918 Union. An important direction of this endeavor consisted in analyzing the professional trajectories of four Bessarabian agronomists who pursued their studies at higher education institutions in France: Montpellier, Grignon, Versailles, and Nancy. By applying the comparative method, it was possible to outline an overall picture of the state of agricultural education in the Old Kingdom and Transylvania, in comparison with that in Bessarabia. Additionally, the analysis of official legal documents, carried out through the empirical method, enabled the development of detailed biographies of the agronomists under study.*

Keywords: *Agronomy, Bessarabia, Grignon, Montpellier, viticulture.*

INTRODUCERE

Unirea Basarabiei cu România în 1918 a declanșat un amplu proces de modernizare cu caracter integrator, menit să armonizeze structurile politice, sociale, economice și culturale ale provinciei pruto-nistrene cu cele ale noului stat unitar român. Fiind o regiune preponderent agricolă, favorizată de un climat relativ blând și de un sol fertil, Basarabia a constituit o preocupare constantă pentru administrația centrală, în special în ceea ce privește aplicarea unor reforme capabile să stimuleze dezvoltarea economică locală. Potrivit cercetărilor istoriografice recente, „perioada interbelică, *grosso mondo,* a consemnat o bogată activitate legislativă în domeniul agrar; astfel, numai în intervalul 1922-1938 au fost adoptate peste 200 de legi ce au reglementat diverse aspecte legate de evoluția acestui sector economic” [1, p. 79].

Încercările autorităților române de a implementa reformele necesare în domeniul agriculturii – în special reforma agrară – s-au confruntat, în Basarabia, cu un obstacol

major: „insuficiența acută de cadre agricole, problemă care preocupa atât Directoratul de Agricultură, cât și Casa Noastră" [2, p. 147]. Lipsa specialiștilor în științe agricole, capabili să înțeleagă și să aplice politicile de modernizare agrară, a determinat, ca, imediat după Marea Unire, provincia dintre Prut și Nistru să acorde o atenție deosebită formării profesionale a cadrelor de profil.

În acest context, studiul de față își propune să aducă în prim-plan activitatea – încă puțin cunoscută – a patru agronomi basarabeni care și-au finalizat studiile la prestigioase instituții de învățământ superior agricol din Franța. Odată reveniți în Basarabia, aceștia și-au valorificat experiența și cunoștințele dobândite în Occident, contribuind la consolidarea și profesionalizarea sectorului agricol regional.

Studenți basarabeni la instituții de învățământ cu profil agronomic

Formarea cadrelor calificate pentru sectorul agronomic din Basarabia a reprezentat o necesitate stringentă a epocii. Întrucât provincia nu dispunea de instituții de învățământ superior specializate în pregătirea agronomilor, a specialiștilor în viticultură și oenologie, studenții basarabeni au fost nevoiți să-și continue studiile în alte centre universitare din România (Iași, București, Cluj) sau chiar în străinătate, pentru a dobândi cunoștințe teoretice și practice temeinice în domeniul agriculturii.

Studierea documentelor de arhivă a permis identificarea primelor inițiative ale Directoratului Agriculturii din Basarabia de a sprijini financiar studenții originari din provincie, aflați la studii, inițial, la *Școala Superioară de Agricultură de la Herestrău* (București). Astfel, în anul 1919, a fost trimisă la București prima promoție de studenți basarabeni, formată din: Brăescu Ioan, Gubenco Mihail, Cocimbinschi Militon, Comorovschi Haralambie și Piescu Andrei [3]. În anul universitar 1920-1921, alți zece tineri din Basarabia au fost trimiși la aceeași instituție: Arventi Elena, Bușniță Cononov (Teodor), Celan Olga, Dimitriu Atanase, Eșeanu Vladimir, Grecu Simion, Hartia Alexandru, Lazanovschi Pavel, Meghi Alexa și Piescu Alexandru [3].

În contextul inaugurării solemne a Universității din Cluj, la 1 februarie 1920, cei 15 studenți basarabeni bursieri au fost transferați în Transilvania, pentru a-și continua pregătirea la *Academia de Înalte Studii Agronomice din Cluj*. Această măsură s-a înscris în politica națională promovată de statul român, care urmărea consolidarea unei elite intelectuale românești în Transilvania, regiune profund maghiarizată. În acest context, s-a decis transferul unor cadre didactice și studenți atât din București, cât și din Bucovina (precum în cazul lui Sextil Pușcariu), către noua instituție academică de la Cluj. Astfel, primele promoții de studenți basarabeni care și-au început studiile agronomice la București au finalizat pregătirea profesională la Cluj, în cadrul *Academiei de Înalte Studii Agronomice*.

În urma cercetărilor întreprinse, am identificat prezența studenților basarabeni înmatriculați la Secția de Științe Agricole a Universității din Iași. Cu toate acestea, din cauza resurselor financiare și materiale insuficiente, procesul de formare a viitorilor agronomi nu se desfășura la standardele așteptate. În consecință, absolvenții acestei secții nu

erau recunoscuți, în primul deceniu interbelic, ca specialiști în sensul deplin al termenului. Situația s-a schimbat abia în anul 1929, odată cu reorganizarea învățământului agricol superior, când Universitatea din Iași a fost nevoită să-și alinieze regulamentul intern la prevederile *Legii privind înființarea Academiilor de Înalte Studii Agronomice*, în vederea obținerii finanțării din partea statului. Astfel, în perioada interbelică, instituțiile de învățământ superior agricol de la București și Cluj au devenit repere esențiale pentru formarea profesională a studenților basarabeni.

Basarabia s-a afirmat, în cadrul statului român, ca o regiune agricolă cu un potențial considerabil în dezvoltarea sectorului vinicol. Interesul crescut al specialiștilor pentru valorificarea acestui domeniu a condus la organizarea unor diverse manifestări științifice dedicate viticulturii. Astfel, „la 8-9 februarie 1925, la Chișinău, s-a desfășurat cel de-al VI-lea Congres al Viticultorilor; în august-septembrie 1925 a fost organizată Expoziția generală și Târgul de Mostre; iar în perioada 29-31 ianuarie 1929 a avut loc Conferința națională a viticultorilor" [1, p. 80]. Pentru susținerea dezvoltării acestui sector, în România au fost înființate „șapte școli viticole și o școală de pivniceri" [1, p. 80].

Pe lângă gimnazii, în România interbelică „funcționau școli practice inferioare destinate formării micilor meseriași, viticultori, comercianți și agricultori" [1, p. 82]. Totuși, instituțiile de învățământ superior cu tradiție în formarea specialiștilor în domeniul viticol se aflau, în acea perioadă, în afara granițelor țării. În anul 1922, patru studenți basarabeni își desfășurau studiile în Franța, în centre renumite pentru pregătirea agronomică: Ion Baidaus (Montpellier), Mihail Costețchi (Grignon), Ion Știrbu (Versailles) și Ioachim (?) Malanețchi (Montpellier). Primii doi erau înscriși la facultățile de viticultură și agricultură, în timp ce Ion Știrbu și Ioachim (?) Malanețchi studiau horticultura și viticultura [4].

Pentru sprijinirea acestor tineri, Directoratul Agriculturii din Basarabia a acordat, în 1922, o bursă în valoare de 12.000 lei fiecărui student. De asemenea, în 1924, presa vremii anunța că Banca Agronomilor a oferit un ajutor financiar de 3.000 lei studentului basarabean Nicandru Stere, aflat în ultimul an de studii la școala de viticultură din Montpellier [5,p.4].

În primul deceniu interbelic, Basarabia s-a aflat în atenția autorităților statului român, în contextul eforturilor de implementare a unor reforme moderne menite să sprijine dezvoltarea regiunii. Pentru a asigura sectorul agricol cu specialiști calificați, statul a încurajat și sprijinit accesul studenților basarabeni la învățământul superior, atât în centrele universitare din țară, cât și în străinătate, contribuind astfel la formarea unei elite agronomice bine pregătite.

Activitatea agronomilor basarabeni școliți în Franța

Cercetările întreprinse până la etapa actuală ne-au permis să conturăm profilul biografic, mai puțin cunoscut publicului larg, a patru dintre studenții basarabeni, care au urmat studii la instituții de învățământ superior în domeniul agronomiei (Facultatea de viticultură și horticultură) din Franța interbelică.

1. Costețchi Mihail (1894-1972) - urmează studiile la *Școala Națională de Agricultură* din Grignon (Franța) pe care o absolvă în anul 1922. În 1926, este decorat cu Ordinul „Coroana României" în grad de cavaler, deținând la acel moment funcția de subinspector horticol [6, p. 2]. Un an mai târziu, în 1927, este promovat la rangul de inginer-agronom, clasa a II-a [7, p. 9]. Între anii 1929-1933 activează ca profesor la Iași, la catedra de horticultură și viticultură, unde predă cursuri de pomologie și viticultură [8, p. 5]. În 1934 este avansat din funcția de inginer-agronom șef, clasa a II-a, în cea de inginer șef, clasa I [9, p. 8].

În martie 1937, promovează examenul pentru obținerea gradului de inginer-agronom inspector, clasa a II-a, devenind membru al personalului Administrației Exploatărilor Agricole ale Statului [10, p. 8]. În sesiunea din noiembrie a aceluiași an, obține același grad în urma unui nou examen [11, p. 4] și este numit inspector de control pentru activitatea de predare către instituțiile Camerei de Agricultură din Ținutul Nistru [12, p. 7]. În 1940, în calitate de inginer-agronom inspector, clasa I, este numit inspector special pentru viticultură, pomicultură și horticultură în cadrul Inspectoratului Agricol Iași, fiind responsabil cu supravegherea fitosanitară din regiune [13, p. 12].

Prin decizia Ministerului Agriculturii nr. 16701 din 22 mai 1941, este desemnat ca membru al personalului delegat pentru înființarea și organizarea Birourilor de muncitori agricoli pe lângă Camerele agricole [14, p. 27]. La 11 august 1944, este numit membru în Comisiunea de judecare a apelurilor introduse împotriva hotărârilor de delimitare a zonelor viticole [15, p. 4], iar la 24 octombrie este delegat să exercite, în numele ministrului, supravegherea și controlul permanent al asociațiilor de pepinieriști viticoli și persoane juridice din acest domeniu [16, p. 19]. În anul 1945, deține funcția de inginer-agricol inspector general și subdirector al Direcției Viticulturii și Horticulturii (începând cu 1 aprilie), fiind însărcinat cu organizarea și îndrumarea tehnică a acțiunii de intensificare a culturilor legumicole pe terenurile de grădină virane și intravirane din București și alte zone limitrofe [17]. Mihail Costețchi se stinge din viață în anul 1972 și este înmormântat la cimitirul „Sf. Vineri" din București [18, p. 5]. Activitatea sa științifică este ilustrată de o serie de studii în domeniul pomiculturii, publicate de-a lungul carierei [19].

2. Baidaus Ion – absolvent al *Școlii Naționale Superioare de Agronomie* din Montpellier (Franța), specializat în viticultură și diplomat al *Școlii Superioare de Agronomie* de la Nancy. Începând cu anul 1924 ocupă funcția de profesor la Școala Națională medie de viticultură din Chișinău, unde predă oenologia [20, p. 3]. În 1928, cu prilejul Expoziției de struguri și a concursului de vinuri de la Valea Călugărească (7-10 octombrie), Ion Baidaus este delegat din partea Școlii Naționale de Viticultură din Chișinău ca membru al juriului pentru examinarea și clasificarea probelor de struguri și vinuri [21, p. 6]. În 1929 este confirmat în funcția de profesor suplinitor la aceeași instituție [22, p. 4]. În anul următor (1930), activează în calitate de profesor suplinitor la *Școala Superioară de Agricultură* de la Herestrău [23, p. 8], iar în 1931 este numit titular al catedrei de oenologie, chimia vinului și microbiologie de la Școala Națională de Viticultură [24, p. 4]. În 1934 este avansat din funcția de inginer-agronom șef clasa II, la inginer-agronom șef

clasa I [25, p. 8] și este transferat, în interes de serviciu, de la Serviciul Agricol Orhei la Serviciul Agricol Cahul, în luna septembrie [26, p. 15].

În 1936, Ion Baidaus face parte din comisia de degustare a vinurilor, în cadrul evenimentului „Săptămânii vinului" [27,p.13]. Prin decizia Ministerului Agriculturii și Domeniilor nr. 189078 din 12 august 1938, este inclus în comisia însărcinată cu constatarea infracțiunilor prevăzute în dispoziția a V-a din legea privind *Organizarea și încurajarea agriculturii și regulamentul ei de aplicare* [28, p. 4-5]. În 1942, primește aviz favorabil din partea Comisiunii Centrale de revizuire a funcționarilor rămași sub ocupație sovietică și este numit provizoriu în funcția de șef al Serviciului Viticulturii și Horticulturii din cadrul Administrației Centrale a Directoratului Agricol și Domeniilor [29, p. 11]. Ion Baidaus se stinge din viață în anul 1980 [30, p. 4]. Contribuția sa la dezvoltarea și modernizarea sectorului vinicol este reflectată constant în edițiile periodice ale vremii [31].

3. Billeau Ambrosie – urmează studiile la *Școala Națională Superioară de Agronomie* din Montpellier (Franța). În anul 1923, este numit provizoriu la Școala Națională Medie de Viticultură și Horticultură din Chișinău, unde preia și conducerea Stațiunii experimentale de viticultură și oenologie [32]. În 1926, este numit definitiv în învățământul agricol și de gospodărie rurală [33, p. 3]. În 1930 susține examenul pentru funcția de agronom-inspector [34, p. 9], iar în 1933 este promovat în corpul agronomilor, cu gradul de inginer-agronom inspector, clasa II [35, p. 7]. Ambrosie Billeau moare subit în 1939, în împrejurări suspecte, existând suspiciuni de otrăvire provocată de o rudă [36,p.9]. Studiile semnate de acesta reflectă preocupări legate de combaterea dăunătorilor viței-de-vie și de ameliorarea soiurilor producătoare directe prin altoire mixtă [37].

4. Stere Nicandru – absolvă în 1924 *Școala Națională Superioară de Agronomie* din Montpellier (Franța). În 1926 este numit în funcția de subșef de regiune, clasa a II-a, la pepiniera Barațca din județul Arad [38,p.4]. Între anii 1927-1928, ocupă postul de șef de regiune viticolă și ordonator secundar la pepiniera Popești-Romani (județul Ilfov) [39,p.6], fiind ulterior promovat, în 1928, ca șef de regiune horticolă, clasa a II-a, în aceeași instituție [40, p. 11]. Este ulterior avansat în funcția de șef de regiune horticolă, clasa I, la pepiniera Golești-Badi din județul Argeș [41, p. 11]. În această perioadă, este delegat de Ministerul Agriculturii să efectueze o specializare în Germania, în domeniul pomiculturii și industriei fructelor [42, p. 5].

În 1936, primește distincția de cavaler al Ordinului „Coroana României" [43, p. 5]. Un an mai târziu, este admis, prin decret regal, în corpul inginerilor-agronomi [44, p.11] și este desemnat membru al comisiei pentru represiunea fraudelor din cadrul Direcției Viticulturii [45, p. 9]. Ulterior, este numit inginer-agronom șef clasa I, în cadrul Direcției Viticulturii și Horticulturii [46, p. 45], iar în 1942 este promovat de la rangul de inginer-agronom șef, la inginer-agronom inspector, clasa I [47, p. 9]. Nicandru Stere se stinge din viață în septembrie 1942 și este înmormântat la cimitirul Bellu din București [48, p. 11].

Analiza biografică a activității agronomilor basarabeni formați în Franța a permis formularea câtorva concluzii esențiale: 1) După finalizarea studiilor în Franța, majori-

tatea studenților basarabeni s-au întors în România, unde au activat în sectorul agronomic al statului. În cadrul unor cercetări anterioare am constatat că, deși sprijiniți de Directoratul Agriculturii pentru a-și continua studiile în Transilvania, unii dintre acești studenți nu s-au mai întors în Basarabia, preferând să rămână în această regiune, care oferea perspective mai largi de dezvoltare profesională; 2) Activitatea agronomică a lui Ion Știrbu și a lui Ioachim (?) Malanețchi rămâne, deocamdată, necunoscută. Lipsa de informații documentare face din acest subiect unul deschis, care necesită cercetări viitoare aprofundate; 3) Statul român a manifestat un interes constant și semnificativ pentru formarea unei elite profesionale în domeniul agricol**,** inclusiv în ceea ce privește Basarabia, trimițând tineri la studii în cele mai prestigioase centre universitare din Europa, cu scopul de a asigura modernizarea și eficientizarea acestui sector strategic.

CONCLUZII

Unirea Basarabiei cu România în 1918 a deschis calea integrării provinciei în structurile naționale ale noului stat unitar. Având în vedere că economia Basarabiei era predominant agrară, s-a resimțit acut nevoia formării și asigurării unei echipe de specialiști agronomi, bine pregătiți atât teoretic, cât și practic. Imediat după unire, numeroși studenți basarabeni au mers la studii de specialitate în centrele universitare din Iași, București și Cluj. În paralel, pentru formarea cadrelor necesare în domenii precum viticultură, vinificație și oenologie, au fost selectați tineri și sprijiniți să urmeze studiile la instituții de învățământ superior din Franța, recunoscute la nivel european, precum cele din Montpellier, Grignon și Nancy. După finalizarea studiilor, absolvenții basarabeni au fost încadrați în sistemul agronomic din Basarabia și Transilvania, contribuind activ la modernizarea agriculturii românești. În contextul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, trei dintre acești agronomi și-au oferit experiența și profesionalismul în slujba statului român, implicându-se direct în eforturile de menținere a stabilității agriculturii, în ciuda efectelor devastatoare ale conflagrației mondiale.

REFERINȚE:

1. XENOFONTOV, I. Viticultura și vinificația Basarabiei între schimbare și tradiție (1918-1940). În: *Transilvania*. 2008. nr. 11, p. 76-85. ISSN 0255-0539.
2. SUVEICĂ, S. *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): modernizare prin reforme.* Chișinău: Pontos, 2010. 360 p. ISBN 978-9975-51-070-7.
3. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Arhivelor Naționale (în continuare ANA DGAN), F. 1417, inv. 1, d. 91, f. 1 v.
4. ANA DGAN, F. 1417, inv. 1, d. 158, f. 30 v.
5. Universul, nr. 4848, 6 mai 1924.
6. Monitorul Oficial, nr. 181, 15 august 1926.
7. Monitorul Oficial, nr. 187, 25 august 1927.
8. Universitatea de Științe ale Vieții „Ion Ionescu de la Brad” din Iași, Faculta-

tea de Horticultură. Raport privind asigurarea calității pentru anul universitar 2021-2022.
9. Monitorul Oficial, nr. 119, 26 mai 1934.
10. Monitorul Oficial, nr. 65, 19 martie 1937.
11. Monitorul Oficial, nr. 257, 6 noiembrie 1937.
12. Monitorul Oficial, nr. 124, 1 iunie 1939.
13. Monitorul Oficial, nr. 225, 26 septembrie 1940.
14. Monitorul Oficial, nr. 125, 30 mai 1941.
15. Monitorul Oficial, nr. 193, 19 august 1944.
16. Monitorul Oficial, nr. 277, 29 octombrie 1944.
17. Monitorul Oficial, nr. 88, 16 aprilie 1945.
18. Flacăra Iașiului, nr. 7882, 22 iunie 1972.
19. COSTEȚCHI, M. A VI-a Expoziție de Horticultură din Parcul Carol I, București. În: *Buletinul Camerei de Agricultură a Județului Hotin.* Hotin: Tipografia M. Landvigher. 1927, nr. 13, p. 1-3; Horticultura din punct de vedere economic și măsurile de îmbunătățire. În: *Buletinul Camerei de Agricultură a Județului Hotin.* Hotin: Tipografia M. Landvigher. 1927, nr. 5, p. 13-22; Lupta contra iepurilor în livezile și pepinierile de pomi. În: *Buletinul Camerei de Agricultură a Județului Hotin.* Hotin: Tipografia M. Landvigher. 1928, nr. 1, p. 4-7; Livada de pomi. Când să plantăm pomii? În: *Buletinul Camerei de Agricultură a Județului Hotin.* Hotin: Tipografia M. Landvigher. 1929, nr. 11-12, p. 17-18; Livada de pomi: Păstrarea semințelor de pomi, legume și flori. În: *Buletinul Camerei de Agricultură a Județului Hotin.* Hotin: Tipografia M. Landvigher. 1929, nr. 11-12, p. 21-23; *Pomicultura Județului Hotin. La pommiculture dans le département d'Hotin.* Iași: Tipografia Arta, 1929. 42 p; *Curs de pomicultură. Vol. 1. Bazele științifice ale pomologiei.* Chișinău: Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțu, 1934. 301 p.; GAVRILIU, D., COSTEȚCHI, M. *Pepiniere ieșene.* Iași, 1936. 105 p.
20. STERE, R., GRINȚESCU, E. *Școala Națională medie de viticultură din Chișinău. Dare de seamă de activitatea școlii de la înființare până la 1924*. București: Tipografia Curții Regale. 1925. 7 p.
21. Universul, nr. 246, 23 octombrie 1928.
22. Monitorul Oficial, nr. 268, 30 noiembrie 1929.
23. Monitorul Oficial, nr. 8, 11 ianuarie 1930.
24. Monitorul Oficial, nr. 66, 3 octombrie 1931.
25. Monitorul Oficial, nr. 119, 26 mai 1934.
26. Monitorul Oficial, nr. 209, 11 septembrie 1934.
27. Universul, nr. 141, 24 mai 1936.
28. Monitorul Oficial, nr. 190, 18 august 1938.
29. Monitorul Oficial, nr. 290, 10 decembrie 1942.
30. România Liberă, nr. 10948, 10 ianuarie 1980.

31. BAIDAUS, I. Pregătirea butoaielor pentru vinificația strugurilor (I). În: *Buletin Agricol.* Chișinău: Tipografia Centralei Cooperativelor de producție și comerț, nr. 1, 1925, p. 13-14; Pregătirea butoaielor pentru vinificația strugurilor (II). În: *Buletin Agricol.* Chișinău: Tipografia Centralei Cooperativelor de producție și comerț, nr. 2, 1925, p. 12; Memoriu înaintat Ministerului Domeniilor. În: *Argus,* 9 ianuarie 1937, nr. 7122, p. 4.
32. Monitorul Oficial, nr. 169, 28 octombrie 1923.
33. Monitorul Oficial, nr. 145, 2 iulie 1926.
34. Universul, nr. 304, 5 decembrie 1930.
35. Monitorul Oficial, nr. 276, 29 octombrie 1934.
36. Un denunț senzațional de otrăvire la Chișinău. S-a cerut deshumarea cadavrului prof. Billeau. În: *Curentul,* nr. 4147, 28 august 1939.
37. BILLEAU, A. *Îndrumări practice în privința tratamentelor contra mildiului.* Chișinău, 1902. 14 p.; BILLEAU, A., RUSS, E. Îmbunătățirea producătorilor direcți prin altoirea mixtă. În: *Basarabia Agricolă. Organul Societății Agronomice* (filiala Basarabia). Chișinău: Tipografia Glasul Țării, nr. 3-4, 1921, p. 82-87; Ameliorațiunea producătorilor direcți cu ajutorul altoirii mixte. În: *Basarabia Agricolă. Organul Societății Agronomice* (filiala Basarabia). Chișinău: Tipografia Glasul Țării, nr. 5-6, 1921, p. 146-151; BILLEAU, A. Esca. Stereum necator viola, stereum hirsutum fries, var nacator viala (I). În: *Buletinul Agricol.* Chișinău: Tipografia Centrală și a Cooperativelor de Producție și Comerț, nr. 3, 1929, p. 13-16; Esca. Stereum necator viola, stereum hirsutum fries, var nacator viala (II). În: *Buletinul Agricol.* Chișinău: Tipografia Centrală și a Cooperativelor de Producție și Comerț, nr. 4, 1929, p. 10-12.
38. Monitorul Oficial, nr. 238, 23 octombrie 1926.
39. Monitorul Oficial, nr. 235, 22 octombrie 1927.
40. Monitorul Oficial, nr. 29, 8 februarie 1928.
41. Monitorul Oficial, nr. 112, 24 mai 1928.
42. Cuvântul, nr. 1319, 22 decembrie 1928.
43. Monitorul Oficial, nr. 258, 5 mai 1936.
44. Monitorul Oficial, nr. 24, 30 ianuarie 1937.
45. Monitorul Oficial, nr. 266, 17 octombrie 1937.
46. Monitorul Oficial, nr. 175, 1 august 1939.
47. Monitorul Oficial, nr. 186, 12 august 1942.
48. Universul-Capitala, nr. 265, 28 septembrie 1942.

N.B*. Acest studiu a fost realizat cu sprijinul grantului acordat de Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării, CNCS – UEFISCDI, proiect cu numărul PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0134 – Trasee și convergențe culturale și naționale: Transilvania și Basarabia, în cadrul PNCDI IV.*

CONTROLUL IDEOLOGIC ŞI CULTURAL ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1944-1950)

IDEOLOGICAL AND CULTURAL CONTROL ÎN THE MOLDAVIAN SSR (1944-1950)

CZU: 94(478)″1944/1950″ **https://doi.org/10.59295/spd2025u.07**

Elena NEGRU
ORCID: 0009-0003-8737-6659
E-mail: elenegru65@yahoo.com
Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *After 1944, Soviet ideological control in the Moldavian SSR aimed to integrate Bessarabia into the Soviet system and create a "new man" by eliminating Romanian identity. The period from 1944 to 1950 was marked by brutal repression against «bourgeois-nationalist» intellectuals, wealthy peasants («kulaks») who resisted collectivization, and «collaborators.». Soviet security organs arrested thousands and liquidated Romanian organizations. To accelerate collectivization, poor peasants were incited against «kulaks,» and purges occurred in education and the party apparatus, culminating in the deportation of over 35,000 people in 1949. Intensified propaganda, including through the press and cultural control, sought to convince the population that their true identity was Soviet, erasing any connection to their Romanian past.*

Keywords: *ideological control, ,,new man", repression, soviet regime, Moldavian* SSR.

Controlul ideologic sovietic în RSS Moldovenească după 1944 a fost un pilon fundamental al regimului comunist, menit să asigure conformitatea populației cu doctrina marxist-leninistă și să impună un ,,nou om sovietic". Scopul principal al acestui control era integrarea deplină a Basarabiei în sistemul sovietic, prin eliminarea oricăror reminiscențe ale identității românești, formarea unui cetățean loial regimului, cu o mentalitate colectivistă, devotat idealurilor comuniste, dar și eliminarea oricărei opoziții, reale sau percepute, a ,,dușmanilor poporului", precum chiaburii, intelectualii considerați ,,burghezi". Acest proces a fost complex, amplu și totalitar**,** extinzându-se asupra tuturor fațetelor vieții publice și private a cetățenilor.

Perioada postbelică în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească între 1944 și 1950, a fost marcată de o campanie extinsă și brutală de represiune, care a urmărit eliminarea oricărei forme de opoziție și consolidarea deplină a controlului sovietic**,** un proces perceput ca o ,,luptă de clasă" și o ,,vânătoare de vrăjitoare" împotriva ,,dușmanilor" noului regim. Această acțiune a vizat în special două grupuri distincte, considerate o amenințare la adresa ideologiei și a proprietății colective: intelectualitatea și țăranii gospodari (culacii)**.** Primul grup, cel al intelectualității, era reprezentat de persoane formate în școlile românești interbelice, percepute ca fiind ,,necălite ideologic" și purtătoare

ale unui „naționalism burghez-românesc". Această categorie includea profesori, scriitori, cadre didactice universitare și membri ai asociațiilor culturale românești. Al doilea grup format din țăranii gospodari, denumiți peiorativ „culaci" în tradiția sovietică erau considerați un obstacol major în implementarea formelor sovietice de proprietate. Ei erau etichetați drept „naționaliști", pentru opoziția lor la predarea cotelor obligatorii de cereale și produse alimentare către stat, fiind văzuți ca o forță conservatoare ce sabota eforturile de transformare agrară socialistă. Un al treilea grup, deși menționat separat, se suprapunea adesea cu primele două prin prisma acuzațiilor aduse: reunea „colaboraționiștii" și „trădătorii de Patrie". Această categorie, vag definită, includea pe oricine era considerat a fi acționat împotriva intereselor regimului sovietic, adesea bazat pe suspiciuni politice sau activități din trecut. O directivă din mai 1944 viza arestarea „complicilor și protejaților ocupanților româno-germani", foști militari români, polițiști, agenți de informații, funcționari ai administrației româno-germane și primari rurali.

Basarabia era percepută ca un teritoriu „inamic", populat de „dușmani" care trebuiau „lichidați". În acest context, structurile de forță sovietice, precum Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului (NKGB/MGB) și Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD/MVD)**,** au jucat un rol central în identificarea și arestarea acestor categorii. Astfel, între august 1944 și septembrie 1946**,** peste 5.402 persoane au fost arestate de NKGB în RSSM. Între aprilie 1944 și mai 1945, NKVD a arestat 2.911 persoane pentru „colaborationism". Majoritatea cadrelor didactice arestate au fost condamnate sub acuzația de „colaborationism" sau „naționalism moldo-român". Autoritățile sovietice au lichidat diverse organizații și partide politice interbelice, precum „Fundația Regele Carol", „Asociația Corpului Didactic", „Asociația Tineretului Creștin", „ASTRA", „Uniunea Femeilor Creștine Române" și „Uniunea Populară a Învățătorilor", considerându-le „contrarevoluționare" și „fasciste".

Pentru a accelera colectivizarea, regimul sovietic a încurajat incitarea țăranilor săraci împotriva „culacilor". Țăranii săraci erau manipulați prin propagandă și avantaje materiale pentru a deveni agenți ai sovietizării, identificând și reprimând „culacii" și „naționaliștii" din propriile lor comunități. „Naționalismul" a fost detectat și în rândul cadrelor de partid și sovietice. Numai în opt luni din 1946, 64 de președinți și 44 de secretari de soviete sătești au fost demiși [1, 116]**.** Instituțiile de învățământ, de la școli la universități, au fost supuse unor epurări extinse, vizând cadrele didactice formate în universități românești sau „burgheze" occidentale. În 1948, în RSSM a fost inițaiată o campanie virulentă împotriva „cosmopolitismului", în linie cu inițiativa similară la nivel unional din 1946, având un caracter profund antiromânesc. Scriitori și intelectuali apropiați de cultura românească, inclusiv evrei educați în România, au fost acuzați de „ideologie burgheză" și „cosmopolitism". Scriitori precum G. Meniuc și D. Vetrov au fost excluși din Uniunea Scriitorilor din RSSM [2, 117]. În cadrul nomenclaturii sovietice**,** în special în RSS Moldovenească de după 1944, a existat o tensiune semnificativă între două facțiuni principale: cadrele „locale" (provenind din Basarabia și Transnistria) și cadrele „moscovite" (trimise direct de la Moscova). Această tensiune era adesea mas-

cată sub acuzații de ,,naționalism burghez moldo-român" aduse cadrelor locale. Deși prezentată ca o luptă împotriva deviațiilor ideologice, această dispută reflecta, de fapt, o rezistență subtilă la impunerea totală a liniei ideologice venite de la Moscova**.** Cadrele locale, chiar dacă integrate în sistemul sovietic, păstrau adesea o anumită conexiune cu specificul regional și cultural, ceea ce intra în conflict cu centralizarea și uniformizarea promovate de Moscova.

Escaladarea represiunilor a fost definită prin hotărârea CC al PC(b) din toată Uniunea din octombrie 1948, iar Ministerul Securităţii Statului din RSSM întreprinde acţiuni de identificare a persoanelor care se încadrau în categoria ,,chiaburilor", astfel că la începutul lunii decembrie 1948 listele erau pregătite. Ele cuprindeau, în total, 33.649 de personae, dintre care 9.259 capi de familii şi 24.381 membri ai familiilor lor. Pe parcursul lunilor ianuarie-februarie 1949 aceste liste au fost extinse, astfel încât alături de ,,chiaburi" în ele se vor regăsi şi ,,alte elemente ostile". La 17 februarie 1949 listele respective cuprindeau, în total, 40.854 de persoane [3, 230]. Între acestea se numărau: ,,27.025 chiaburi, 26 foşti moşieri, 3.071 foşti comercianţi 6.088 colaboraţionişti cu ocupanţi germani, 576 membri ai agenturii demascate, 527 membri ai unor formaţiuni antisovietice din timpul ocupaţiei germane, 2.881 conducători şi membri ai unor partide politice, 123 evadaţi din exil, 49 foşti lucrători ai instituţiilor române, 44 foşti albgardişt, 444 conducători şi propăvăduitori ai unor secte ilegale" [4, 105].

Operațiunea de deportare din noaptea de 5 spre 6 iulie 1949 a reprezentat apogeul represiunilor. Această acțiune a vizat cel mai numeros grup social – țăranii gospodari (culacii) – suspectați de activitate ,,dușmănoasă" și de simpatii pro-românești. Din cele peste 11.000 de familii (aproximativ 35.000 de persoane) deportate, marea majoritate (7.344 de familii sau 23.056 de persoane) erau ,,chiaburi", ,,comercianți" și ,,foști moșieri". De asemenea, 3.805 familii (peste 12.000 de persoane) au fost deportate sub eticheta de ,,colaboraționiști", inclusiv 354 de cadre didactice [5, 238].

Chiar și după marea deportare din 1949, lupta împotriva ,,naționalismului" și a ,,elementelor dușmănoase" a continuat cu intensitate paradoxală. Această campanie s-a extins în toate instituțiile, vizând în special cadrele didactice (atât din învățământul general, cât și universitar), dar și pe cei din alte domenii. Rapoartele sovietice indicau că rândurile învățătorilor și ale cadrelor universitare erau ,,puternic poluate de elemente străine din punct de vedere social", inclusiv absolvenți ai universităților românești sau occidentale. Un raport din 1951 menționa că la Conservatorul de Stat din Chișinău, ,,20 din 96 de profesori locuiseră pe teritoriul ocupat, iar 8 dintre ei se refugiaseră cu germanii în România". Recursul constant la necesitatea luptei împotriva ,,naționalismului moldo-român" subliniază obsesia autorităților sovietice de a eradica orice legătură culturală a populației din Basarabia cu trecutul românesc și de a impune o identitate ,,moldovenească", de sorginte sovietică.

După reocuparea Basarabiei în 1944, una dintre sarcinile esențiale ale autorităților sovietice din RSSM a fost modelarea unei noi concepții despre lume în rândul populației, eliminarea ,,ideologiei burgheze" și crearea ,,omului nou" sovietic. Acest ,,program de

reeducare" a implicat o campanie vastă de propagandă și agitație, care avea scopul uniformizării gândirii, credințelor și acțiunilor conform doctrinei marxist-leniniste. Pentru aceasta, s-a dispus identificarea și instruirea agitatorilor și propagandiștilor din rândul activului local (soviete sătești, comsomoliști, intelectuali „progresiști") pentru a transmite mesajele partidului. În același scop au fost relansate ziarele „Moldova Sovietică" și „Tineretul Moldovei", iar ulterior, pe parcursul acestei perioade au fost fondate ziare în toate raioanele și orașele.

Eliminarea „ideologiei burgheze" a fost realizată printr-o campanie intensă de demascare a trecutului, care a contrastat puternic cu glorificarea regimului sovietic**.** O hotărâre din 14 iunie 1944 a CC al PC(b) din toată Uniunea a devenit un adevărat „program de luptă" pentru reeducare, stipulând că trebuia desfășurată o muncă politică de partid extinsă, folosind presa ca „principal centru al lucrului politic în mase". Accentul a căzut pe demascarea „crimelor sângeroase ale ocupanților germano-români" și pe glorificarea „ajutorului colosal" al guvernului sovietic în refacerea economică a Basarabiei. În acest scop Moscova a alocat resurse considerabile pentru propagandă, incluzând literatură politică, cinematografe mobile și fixe și cărți pentru biblioteci.

Totuși, propaganda a întâmpinat dificultăți semnificative în promovarea mesajelor sale, în principal din cauza persistenței unei mentalități „burgheze" în rândul populației locale din Basarabia. Pentru a șterge memoria colectivă a legăturilor cu trecutul „burghez", autoritățile au impus măsuri drastice, lichidând simbolurile românești și înlocuindu-le cu cele sovietice. Astfel, Hotărârea CC al PC(b) M din 7 aprilie 1945 a dispus eliminarea afișelor, sloganurilor, inscripțiilor și denumirilor de străzi în limba română. Spațiile publice au fost amenajate cu lozinci, afișe și portrete ale liderilor sovietici, majoritatea în limba rusă, chemând la îndeplinirea sarcinilor de partid și la demascarea „naționaliștilor". În același timp, s-a adoptat o strategie diferențiată de propagandă pe categorii de populație (țărani individuali, colhoznici, intelectuali, femei, tineri). De asemenea, s-a dispus îmbunătățirea conținutul repertoriilor cercurilor de creație artistică și traducerea din limba rusă în „limba moldovenească" a cântecelor, pieselor de teatru, povestirilor, operelor artistice „care educă poporul moldovenesc în spiritul dragostei și devotamentului cauzei lui Lenin și Stalin și puterii sovietice și reflectă lupta sa împotriva ocupanților româno-fasciști"[6, f. 96]. După adoptarea unei hotărâri a Biroului CC al PC(b) M la 18 septembrie 1946, se instituie un control mai drastic în ceea ce privește alegerea repertoriului colectivelor artistice de amatori pentru a eradica orice urmă de tradiție românească în cântecele și dansurile populare. Nu este surprinzător că în 1949, în repertoriul colectivelor artistice din satele RSSM aproape dacă se mai întâlneau melodii românești, ele fiind substituite cu melodii rușești, ucrainești, care îl proslăveau pe Stalin, armata sovietică, partizani, iar dansurile populare erau înterpretate în maniere „căzăcești". Spre ilustrare, am putea cita cazul clubului din satul Meleșeni, raionul Bravicea, unde exista un cor al cărui repertoriu era compus din cântece rusești cu tematică patriotică și de război, cum ar fi „Șiroka strana moya rodnaya", „Dan prikaz emu na zapad", „Komsomolskoe slovo" , iar printre ele „rătăcindu-se" și un cântec popular mol-

dovenesc ,,Foaie verde de bujor”[7, 74]. De asemenea, scriitorilor sovietici moldoveni li s-au trasat sarcini noi: să creeze opere care să reflecte munca asiduă a oamenilor pe șantiere, în fabrici și uzine, transformările socialiste la sat, subliniind totodată ,,prietenia între popoarele sovietice”, patriotismul sovietic și devotamentul față de Stalin și partidul comunist.

Pe măsură ce colectivizarea avansa, reeducarea ideologică a devenit o prioritate absolută**.** Regimul sovietic considera RSSM o regiune ,,primitivă” din punct de vedere cultural și politic, iar ,,reconstrucția economică și culturală” era percepută ca depinzând direct de ,,ridicarea conștiinței politice a maselor”. De aceea, s-a pus un accent deosebit pe controlul cultural: cluburile, casele de citire și bibliotecile trebuiau transformate în ,,focare de educație politică iar repertoriile artistice erau ,,curățate” de orice ,,rămășițe românești”, fiind înlocuite cu opere sovietice. În același scop au fost traduse și publicate masiv în ,,limba moldovenească” lucrări fundamentale ale marxism-leninismului (de exemplu: ,,Istoria PC(b) din toată Uniunea”, ,,Biografia lui Stalin”), considerate ,,arme puternice” pentru educația politică. În acest context, Biroul CC al PC(b)M a adoptat, la 26 noiembrie 1947, o hotărâre privind lucrul propagandistic în legătură cu editarea lucrărilor menționate, care prevedea studierea de către toată populația matură a acestor opere, în cercuri sau prin intermediul lecțiilor citite de lectori special trimiși în sate [8, f.136].

Anul 1948 a marcat o intensificare a reeducării ideologice. Hotărâri la nivel unional au impus liderilor locali o ,,reorganizare radicală” a structurii economice rurale și o ,,reproiectare a psihologiei și conștiinței maselor truditoare”. La Congresul al II-lea al PC(b) M din februarie 1949, prim-secretarul N. Koval a reiterat necesitatea ,,reconstrucției socialiste” și a ,,schimbărilor radicale în economie, cultură și conștiința poporului moldovenesc”, cerând intensificarea propagandei pentru a ,,educa în rândul populației sentimentele patriotismului și mândria națională sovietică [9, f. 81]. Pentru a câștiga ,,bătălia formării omului nou”**,** era esențială consolidarea rolului propagandei și agitației. Acestea trebuiau să cultive în rândul populației patriotismul și mândria națională sovietică, alături de dragostea și devotamentul față de patria sovietică și față de Partidul lui Lenin-Stalin**.** Activitățile de propagandă necesitau o abordare simplă și accesibilă, având în vedere nivelul de analfabetism al populației, iar persoanele responsabile cu această misiune trebuiau să fie bine pregătite. Organele de partid și administrative aveau sarcina de a mobiliza în acest scop cei mai capabili membri ai inteligheției locale**,** chiar dacă o parte semnificativă a acestei categorii necesita, la rândul său, reeducare în spiritul ideologiei comuniste.

Un aspect notabil al strategiei ideologice sovietice a fost accentul pus pe implicarea femeilor de la țară în munca ideologică**.** Acestea au fost considerate deosebit de eficiente în propagandă și agitație**,** în special în contextul organizării colhozurilor și al educației comuniste a populației**.** Rolul lor a fost esențial în răspândirea mesajelor partidului și în asigurarea acceptării noilor structuri economice și sociale în mediul rural. Regimul sovietic a acordat o importanță strategică intelectualității basarabene în formare**,** cu un accent deosebit pe corpul didactic școlar. Învățătorii din mediul rural, fiind cel mai

numeros și reprezentativ grup al acestei categorii sociale, au fost asimilați rapid drept principalii promotori ai ideologiei comuniste**.** Rolul lor a crescut exponențial, transformându-i în agenți cheie ai sovietizării și agitatori activi în contextul colectivizării, al campaniilor agricole și al tuturor acțiunilor de îndoctrinare a populației. Cu toate acestea, ei reprezentau și o verigă vulnerabilă**.** Mulți erau considerați analfabeți politic și insuficient familiarizați cu doctrina marxist-leninistă, având în vedere că fuseseră educați în sistemul ,,burghez" românesc. Pentru a remedia această deficiență, în 1949, intelectualitatea rurală a devenit ținta principală a programelor de studiu ideologic. Peste 3.000 de învățători au participat la școli și cercuri de educație politică, iar alți 760 de specialiști au urmat cursuri la universitățile serale de marxism-leninism [10, f. 91]. In acest scop, o sarcină de importanță crucială a fost editarea în ,,limba moldovenească", în anii 1949 -1950, a două volume din operelor alese ale lui Lenin, două volume de opere alese ale lui Stalin și a lucrării sale ,,Probleme ale leninismului", precum și diversă literatură maxist-leninistă [11, 275].

Începând cu 1950, au fost luate măsuri semnificative pentru a amplifica propaganda prin presă. O hotărâre a Biroului CC al PC(b)M din aprilie 1950 a dispus înființarea a 27 de ziare raionale și creșterea tirajelor și periodicității publicațiilor republicane cheie. Astfel, ziarele ,,Moldova Socialistă" și ,,Sovetskaia Moldavia" și-au mărit tirajele de la 50.000 la 75.000 de exemplare, iar revistele ,,Tânărul leninist" și ,,Blocnotul agitatorului" au trecut de la 10.000 la 15.000 de exemplare. Tot în același an în mai multe raioane, unde nu a existat presă, au fost fondate ziare locale. Pentru a intensifica și mai mult îndoctrinarea, intelectualitatea a fost obligată să-și îmbunătățească nivelul profesional și politic prin studierea operelor clasicilor marxism-leninismului, a ,,Cursului scurt" de istorie a partidului bolșevic și a biografiilor lui Lenin și Stalin. Scriitorii au fost somați să-și ridice nivelul ideologic și să creeze opere care să reflecte patriotismul sovietic și ,,munca creatoare" a cetățenilor sovietici. În anii următori, aceste obiective au ghidat activitatea intensă a instituțiilor ideologice, având un scop nedeclarat: de a-i deposeda pe românii din RSSM de limba literară și de conștiința lor istorică**.** Regimul viza să-i convingă că adevărata lor limbă, istorie și cultură erau cele impuse de statul sovietic, forțându-i să accepte ideea că nu aveau un trecut propriu și că erau, de fapt, un produs al societății sovietice.

Perioada 1944-1950 în RSSM a reprezentat o fază critică de impunere a controlului sovietic prin represiune sistematică și violentă. Obiectivul era distrugerea oricărei rezistențe, fie ea economică (proprietatea privată), ideologică (naționalismul românesc) sau culturală (influența românească și occidentală). Regimul a reprimat brutal intelectualii ,,burghezi-naționaliști", țăranii ,,culaci" și ,,colaboraționiștii", culminând cu deportarea a peste 35.000 de persoane în 1949**.** Concomitent, a exercitat un control strict asupra educației și culturii, prin epurarea ideologică, impunerea ,,limbii moldovenești" cu grafie chirilică, cenzură riguroasă și campanii virulente, precum cea împotriva ,,cosmopolitismului" din 1948, cu un caracter profund antiromânesc. Propaganda intensivă, amplificată prin extinderea presei raionale și creșterea tirajelor, a completat arsenalul de

sovietizare și de-românizare. Toate aceste măsuri au vizat crearea „omului nou sovietic” și consolidarea identității moldovenești artificiale, generând fragmentare identitară, pierderea elitelor și o stare de teroare generalizată.

REFERINŢE:

1. Elena Negru, Gheorghe Negru, C*onstrucție și deconstrucție identitară în RSS Moldovenească, 1940-1941, 1944-1989*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023.
2. *Ibidem*.
3. Valeriu Pasat*, Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldoveneşti.1940-1950.* ROSSPEN, Moscova, 2006.
4. Elena Șișcanu, *Basarabia sun regimul bolșevic (1940-1952),* Editura Semne. București, 1998.
5. Valeriu Pasat, *op. cit*.
6. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Arhiva Organizațiilor Social-Politice (în continuare ANA, A.F. -51), inv. 4, dosar 13.
7. *Ibidem*, inv. 8, dosar 391.
8. *Ibidem*, inv. 5, dosar 24, p. I.
9. *Ibidem,* inv. 8, dosar 2.
10. *Ibidem,* inv.7, dosar 270.
11. *Ibidem*, dosar 22.

MIŞCAREA NAŢIONALĂ ŞI GENEZA CURENTELOR POLITICE ÎN BASARABIA (1905-1907)

THE NATIONAL MOVEMENT AND THE GENEZIS OF ROMANIAN POLITICAL CURRENTS IN BESSARABIA (1905-1907)

CZU: 323.1(478)″1905/1907″ **https://doi.org/10.59295/spd2025u.08**

Gheorghe NEGRU
ORCID 0009-0007-1647-885X
E-mail: negru_gh@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The Romanian national movement in Bessarabia (1905-1907) was a pivotal period, marked by a temporary political "thaw." A new generation of intellectuals solidified national consciousness, forging connections with various social strata. Two main political currents emerged: the national-democratic one, focused on national-cultural and social reforms (Romanian-language schools and press, autonomy, agrarian reform), supported by activists like Ioan Pelivan and Constantin Stere, and the conservative national boyar (nobility) current, which supported mother-tongue education but opposed radical agrarian reforms, preferring collaboration with Tsarist authorities. The Romanian-language press, especially the newspaper "Basarabia," played a vital role in disseminating national ideas. Tsarist authorities responded with a "hybrid war," including repression, propaganda, and media control. Although short-lived, this period laid the essential ideological and organizational foundations for Bessarabia's future union with Romania in 1918.*

Keywords: *national movement, national-democratic current, boyar (nobility) current, Bessarabia.*

INTRODUCERE

Deși o serie de studii dedicate mișcării naționale din Basarabia au fost publicate în literatura istorică recentă [1, p. 337-346], [2, p. 40-55], [3, p. 178-198], [4, p. 77-85], nu a fost propusă încă o abordare pentru a evidenția legăturile profunde cauzale ale proceselor de modernizare politică și culturală în societatea basarabeană, determinate de revoluția rusă și „dezghețul" relativ al regimului politic. O astfel de analiză ar explica, în cele din urmă, intrarea mişcării naţionale într-o nouă fază de dezvoltare şi încercările românilor de a depăşi subdezvoltarea, de a „arde etapele" „şi de a se sincroniza cu popoarele civilizate, inclusiv „România liberă".

Premisele mişcării

Perioada dintre 1905 și 1907 a reprezentat un capitol crucial pentru mișcarea națională românească din Basarabia. Revoluția rusă și, în special, manifestul imperial

din 17 octombrie 1905 a generat un relativ „dezgheț” temporar al regimului absolutist. Această deschidere a permis o efervescență politică și patriotică nemaiîntâlnită, chiar dacă a fost de scurtă durată și constant supravegheată de poliția secretă țaristă. Totuși, acest răstimp a fost esențial pentru deșteptarea și consolidarea conștiinței naționale în rândul românilor basarabeni. Spre deosebire de încercările sporadice din secolul al XIX-lea, mișcarea de la începutul secolului XX a beneficiat de o bază mult mai extinsă de susținători. O nouă generație de intelectuali și reprezentanți ai profesiilor liberale a reușit să stabilească legături mai strânse cu țăranii, micii proprietari și preoții ortodocși, demonstrând o capacitate sporită de mobilizare și organizare. Această sinergie între diversele categorii sociale a fost vitală pentru avansul cauzei naționale și intrarea definitivă a Basarabiei în faza „B” de dezvoltare a mișcării naționale – agitație politică şi patriotică – (conform paradigmei „fazelor structurale” a istoricului şi teoreticianului ceh Miroslav Hroch [5, p.125]).

Mișcarea națională a românilor din Basarabia a început să manifeste rezultate vizibile abia în vara și toamna anului 1905, un fapt explicabil prin contextul politic și social al vremii. La începutul revoluției, mulți intelectuali basarabeni erau fie în exil în Siberia, fie pe fronturile războiului ruso-japonez, fie în diverse instituții de învățământ sau locuri de muncă temporare. Această dispersare a întârziat procesul de organizare și consolidare a forțelor naționale.

Corespondența militanților naționali, în special a „dorpatenilor” (studenți români din Basarabia care studiau la Universitatea din Dorpat, Estonia), arată o dorință ardentă de a reveni în Basarabia și de a contribui la „renașterea națională”. Tineri precum Vasile Oatu [6, p. 148], Ioan Pelivan [7, p. 37] și Pavel Grosu [8, p. 167] își exprimau intenția de a vizita România pentru a-și completa educația și se inspira din mișcarea culturală românească. De exemplu, Ioan Pelivan demobilizat din armată, visa să ajungă la București pentru a discuta despre cărți românești și despre înființarea unei biblioteci românești în Chișinău, considerând că citirea literaturii românești ar fi crucială pentru deșteptarea tinerimii moldovene. O problemă centrală în corespondența lui Ioan Pelivan era fondarea unui ziar românesc în Basarabia. Ștefan Usinevici sublinia importanța unui astfel de ziar pentru „curățarea atmosferei” din Chișinău, care era dominată de străini, și pentru demascarea „autorităților putregăioase” [9, p. 162]. Constantin Goian, deși încuraja inițiativa, atrăgea atenția asupra dificultăților și a necesității sprijinului din partea „oamenilor învățați din România”, evidențiind starea sumbră a Basarabiei și lipsa unei inteligenții naționale puternice [10, p. 169].

După publicarea manifestului din 17 octombrie 1905, contextul politic a devenit mai permisiv, iar ideile de a înființa un partid politic național și un ziar românesc nu mai păreau irealizabile. Ștefan Usinevici pleda pentru organizarea unui „partid” sau „cerculeț” de intelectuali culți, capabili să lucreze pentru „sărmanii moldoveni” [11, p. 188-189].

Curentului național-democratic și rolul lui Constantin Stere

Odată cu revenirea lui Ioan Pelivan la Chișinău în august 1905, au început să se contureze trei grupuri distincte de intelectuali:

1. Grupul „naționaliștilor democrați moderați”. Condus de avocatul Emanuil Gavriliță, acest grup se concentra pe problemele național-culturale. Aderarea lui Ioan Pelivan și a echipei sale (Vasile Bodi, Vasile Hartia, Nicolae Popovschi, Nicolae Florov, Vasile Oatu, Ion Inculeț etc.) a consolidat acest nucleu, transformându-l într-o forță importantă a mișcării naționale.

2. Grupul „Socialiștilor-revoluționari radicali”. Format în principal din foști studenți basarabeni de la Dorpat, cum ar fi Pantelimon Halippa, Mihai Vântu și Pavel Grosu, acest grup prioritiza soluționarea problemelor sociale, în special cea agrară. Ulterior, aceștia au aderat la grupul Gavriliță-Pelivan, ducând la o radicalizare a mișcării naționale prin asocierea revendicărilor național-culturale cu cele sociale.

3. Grupul „boierilor moldoveni naționaliști”. Reprezentați de Pavel Dicescul, Pavel Gore și Mihai Feodosiu etc., acești boieri erau de acord cu învățământul în limba maternă în școlile primare și predarea limbii române în școlile secundare, dar nu acceptau exproprierea terenurilor boierești și împroprietărirea țăranilor [12, p. 265-272].

Vara și toamna anului 1905 au fost marcate de discuții intense și controverse, care au dus la clarificarea revendicărilor politice, sociale și naționale, precum și la delimitarea a două curente distincte în mișcarea națională: cel al tineretului național democratic și antițarist, forța principală a schimbării din Basarabia, și cel al boierimii naționale, conservatoare și antirevoluționare, care susținea colaborarea cu autocrația țaristă.

Un rol crucial în organizarea curentului național democratic l-a avut Constantin Stere. În 1905, Stere a vizitat Chișinăul, având întâlniri conspirative cu liderii celor trei grupuri. Scopul său era să-i unească într-o singură mișcare națională puternică, sub forma unui partid național democrat român, capabil să contracareze influența partidelor rusești și să aleagă deputați moldoveni în Duma imperială. Deși nu a reușit să-i convingă pe boieri să accepte revendicările sociale ale tinerilor, Stere a mizat pe gruparea Gavriliță-Pelivan.

Ioan Pelivan își amintea de întâlnirea sa cu Stere la Chișinău, unde i s-a promis sprijin financiar pentru editarea unui ziar „național și profund democratic”. A fost organizat un comitet de conducere și administrare pentru viitorul ziar, format din Emanuil Gavriliță, Nicolae Popovschi, Nicolae Florov, Vasile Hartia și Ioan Pelivan. Publicația urma să fie tipărită la tipografia ziarului rusesc „Bessarabskaia Jizni” [13].

Scrisoarea lui Ioan Pelivan către Zamfir Arbore din 26 octombrie 1905 sintetizează principalele direcții de activitate ale mișcării naționale în curs de cristalizare:

1. Dreptul la școli naționale. Obținerea permisiunii pentru învățământul în limba moldovenească, cu rusa ca disciplină obligatorie.

2. Organizarea unei „gazete moldovenești”. Inițial cu alfabet chirilic rusesc, cu planul de a trece ulterior la alfabet latin.

3. Înființarea unei biblioteci de carte românească.

4. Stabilirea de legături strânse cu Transilvania și Bucovina, pe lângă cele cu România [6, p.43-45].

În primele luni ale anului 1906 au continuat eforturile de creare şi fortificare a Partidului Naţional Democratic din Basarabia, dezbaterile privind definitivarea programului de activitate a acestui partid.

Constantin Stere anunța, în ianuarie 1906, că „partidul nostru s-a organizat", iar programul fusese definitivat, deși problema agrară rămânea un punct controversat [14, p. 728, 730].

Curentul boierilor naţionali şi conservatori

În paralel cu organizarea grupării naționale-democratice, s-a constituit și gruparea boierimii naționale conservatoare. La 23 noiembrie 1905, guvernatorul ad-interim al Basarabiei, Alexei Haruzin, semnează statutul în limba rusă al „Societății moldovenești din Basarabia privind dezvoltarea învățământului popular și studierea plaiului natal", marcând fondarea primei organizații național-culturale legale a românilor basarabeni. După cum reiese din denumire, societatea propunea „să contribuie prin toate mijloacele la instruirea moldovenilor din Basarabia și la studierea cuprinzătoare a ținutului". Principiul de bază era ca „învățământul elementar este posibil numai în limba maternă – moldovenească. Limba rusă este obligatorie" [15, p. 150-152].

În prima jumătate a lunii decembrie 1905, în cadrul ședinței zemstvei guberniale, reprezentantul boierimii naționale conservatoare, Aristide Casso, a criticat sistemul de „învățământ popular" din Basarabia, bazat exclusiv pe limba rusă, care generează „învățământ mecanic" și „o completă lipsă de cultură". Acesta a propus adunării „să ceară guvernului să se introducă învățământul limbii moldovenești în școlile populare din satele din Basarabia cu populație moldovenească și să se deschidă pe lângă școlile secundare cursuri de predare a limbii moldovenești". Adunarea zemstvei din 11 decembrie 1905, prezidată de Mihai Feodosiu, membru al aceleiași grupări boierești naționale ca și Aristide Casso, a decis, în conformitate cu principiile fixate în statutul „Societății moldovenești din Basarabia privind dezvoltarea învățământului popular și studierea plaiului natal", „este necesară libertatea predării în şcolile primare în limba maternă cu obligativitatea studierii limbii statului" [16, p. 213].

Ziarul „Basarabia": obiective şi program de activitate

Obținerea autorizației pentru ziarul „Basarabia" a fost un proces anevoios, durând aproape șase luni și fiind presărată cu obstacole (cum ar fi închiderea ziarului „Bessarabskaia Jizn"). Abia în martie 1906, autoritățile au permis publicarea a trei cotidiene în limba română la Chișinău: „Lumina", „Viața Nouă" și „Basarabia". Acesta din urmă, sub conducerea lui Emanuil Gavriliță, a primit și permisiunea de a deschide o librărie. Până la sfârșitul anului 1906, un total de șase ziare cotidiene și un săptămânal în lim-

ba română au fost autorizate în Chișinău (printre care „Unirea", „Viața Basarabiei" și „Deșteptarea") [17, p. 171-197]. Această multitudine de autorizații era o strategie deliberată a militanților naționali pentru a asigura continuitatea presei românești în cazul închiderii unei publicații.

Pe 24 mai 1906, la 94 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, a apărut primul număr al ziarului „Basarabia", subtitrat „gazetă național democratică". Editorialul nesemnat (probabil de Alex Nour) proclama scopul ziarului de a „deschide ochii" și „destupa urechile" românilor basarabeni, contribuind la „deșteptarea" lor din „somnul de robie". Alex Nour, în articolele sale, invoca versurile lui Octavian Goga pentru a sublinia „visul neîmplinit" al unei „ființe naționale" și compara situația Basarabiei cu cea a altor provincii românești unde lupta națională era mai avansată. El evidenția că românii basarabeni erau „cei rămași în urmă" și că ziarul urma să fie „îndreptătorul de idee națională" [18, p. 1], cultivând identitatea românească modernă printre țărani.

Ion Gându [19, p. 2], Aleco Nour [20, p. 1], în articolele lor ulterioare, au reiterat viziunea ziarului ca o cale spre „lumină și slobozenie" pentru țărani, pledând pentru creșterea „înțelegerii basarabenilor în limba și literatura românească" și participarea acestora la „viața culturală a României'. Această viziune era ancorată în convingerea că deșteptarea și dezvoltarea unei identități și culturi naționale erau singura cale pentru depășirea subdezvoltării.

Pe 5 iulie 1906, ca răspuns la acuzațiile de separatism și persecuțiile autorităților, „Basarabia" a publicat programul său oficial. În pofida loialității „poporului român din Basarabia", acesta rămânea cel mai „persecutat și discriminat", comparativ cu etniile conlocuitoare din Basarabia. Deși, reprezentau peste trei pătrimi din populație, românii basarabeni erau singurii cărora li se interzicea utilizarea limbii materne în viața publică și în școli. Programul argumenta că, în lumina manifestului imperial din 17 octombrie 1905, românii trebuiau să se mobilizeze și să-și apere propriile interese, sub deviza „numai noi înșine și prin noi înșine". Acest lucru implica atât contribuția la constituirea unui „adevărat regim constituțional și democratic" și „întărirea Rusiei noi", cât și crearea unui partid național-democratic pentru „consolidarea identității românești moderne" [21, p. 1-2].

Transformat într-un nucleu al unui partid național-democratic în devenire, ziarul „Basarabia" își propunea să lupte pentru două obiective majore:

1. Organizarea Basarabiei. Basarabia trebuia să rămână o parte „întregitoare și nedespărțită" a Imperiului Rus, dar organizată pe principiile drepturilor și autonomiei garantate de Statutul din 1818. Aceasta presupunea utilizarea limbii române în administrație și școli (cu păstrarea limbii ruse ca materie obligatorie), libertatea de asociere pentru păstrarea culturii naționale și organizarea democratică a autorităților locale pe baza votului universal, direct, egal și secret;

2. Legislația Agrară pentru Basarabia. Se preconiza crearea unui fond cultural național din moșiile mănăstirești, administrat de un „consiliu provincial superior". Aceste terenuri urmau să fie arendate țăranilor la prețuri mici și pe termen lung, iar ve-

niturile să sprijine construirea de școli naționale și ajutorarea bisericilor. De asemenea, se propunea răscumpărarea de terenuri din moșiile boierești printr-o bancă țărănească și reglementarea relațiilor agrare pentru protejarea țăranilor de abuzuri [22].

Intelectualii basarabeni (Alexis Nour, Ioan Pelivan, Pantelimon Halippa, Alexei Mateevici Vasile Oatul, Gheorghe Stârcea etc.), conștienți de lipsa școlilor în limba română și de necunoașterea limbii ruse de către țărani, considerau editarea unei „gazete naționale" singura modalitate de a familiariza populația rurală cu evenimentele politice și de a o determina să-și apere interesele. Ziarul trebuia să contribuie la formarea „cugetării moldovenești", la crearea unei „literaturi poporane", la însușirea literaturii din România și la participarea basarabenilor la „viața culturală a României". Din punct de vedere politic, „Basarabia" viza constituirea unui „regim constituțional și democratic", „întărirea Rusiei noi", crearea „partidului național-democratic" al românilor basarabeni, a „Sfatului provincial superior" (precursorul „Sfatului Țării"), organizarea administrativă a Basarabiei pe principii de autonomie și autocârmuire, precum și adoptarea unor legi agrare echitabile [23].

Renaşterea culturală şi represiunile ţariste

În vara și toamna anului 1906, demnitarii Imperiului Rus monitorizau cu atenție legăturile dintre românii din Basarabia și cei din România, discutând strategii și planificând acțiuni de neutralizare a „mișcării pentru autonomie" din Basarabia. În acest context, guvernatorul A. Haruzin a intervenit pentru a bloca participarea unui grup numeros de români basarabeni la expoziția jubiliară din București de la începutul anului 1906, încercând să contracareze acest gest simbolic de solidaritate națională. Percepută ca o mare sărbătoare a românismului, expoziţia a devenit un punct de atracție pentru românii din toate provinciile. Publicarea unui „Manifest al românilor basarabeni" în presa din București (ziarul „Patriotul" [24]) și Chișinău (ziarul „Basarabia" [25, p. 1-2]), care chema la participare în masa la expoziţie, a alarmat autoritățile țariste. Planul unei excursii de 1500 de intelectuali și țărani basarabeni, sprijinită logistic din România [26], a fost considerat un gest de solidaritate națională inacceptabil. Guvernatorul Haruzin a intervenit direct pentru a bloca orice inițiativă prin diverse metode: refuzul eliberării pașapoartelor (cazul redactorului Emanuil Gavriliță) [27, p. 59], impunerea unor taxe prohibitive pentru documentele de călătorie și interzicerea pașapoartelor colective [28, p. 700].

Un alt episod important al renașterii culturale a românilor din Basarabia a fost matineul literar-muzical din Chișinău de la 3 decembrie 1906, organizat de grupul de patrioți din jurul ziarului „Basarabia" (Ioan Pelivan, Sergiu Cujbă etc.). În pofida obstacolelor puse de autorități, evenimentul a avut un succes răsunător. Peste 300 de participanți au ascultat cântece și poezii românești, culminând cu intonarea imnului „Deșteaptă-te române". Impactul emoțional a fost imens, fiind descris ca o adevărată „înălțare sufletească" și un moment de redeșteptare a conștiinței naționale, după decenii de rusificare [29], [6, p. 45-47, p. 276-277].

Reacția autorităților țariste la acest succes a fost rapidă și a îmbrăcat forme de război hibrid:

1. Propagandă și diversiune. După ce Sergiu Cujbă a relatat pe larg succesul matineului într-un interviu acordat ziarului „Adevărul", autoritățile au orchestrat un contra-articol. Acesta a fost semnat de Alexis Nour (demascat ulterior ca agent al Ohranei, poliția secretă țaristă), care a încercat să minimizeze importanța evenimentului, numindu-l „gălăgie în jurul unui lucru de nimic" și să prezintele autoritățile țariste într-o lumină favorabilă [31].

2. Represiune directă. Escaladarea a venit în urma ședinței „Societății culturale moldovenești" din 12 decembrie 1906, unde Sergiu Cujbă a pledat cu fervoare pentru înființarea școlii în limba română. Această propunere, considerată o sfidare directă a politicii de stat și „propagandă a ideilor românofile", a dus la expulzarea a lui Cujbă din Basarabia , a doua zi, sub amenințarea deportării în Siberia [32, p.49] .

3. Contra-informare instituționalizată. Pentru a combate influența ziarului „Basarabia", considerat „revoluționar-iredentist", guvernatorul A. Haruzin a fondat, cu sprijin de la Sankt Petersburg, ziarul „Moldovanul" (ianuarie 1907). Scopul declarat al acestei publicații era de a promova loialitatea față de Imperiul Rus [32, 49], [33, p.289-308].

Aşadar, pentru anihila eforturile românilor basarabeni de a-și afirma identitatea națională și de a strânge legăturile cu Vechiul Regat al României, considerate o amenințare gravă la adresa securității imperial, guvernatorul Basarabiei A. Haruzin a implementat o strategie complexă și concertată pentru a suprima mișcarea națională, utilizând un arsenal de măsuri ce au variat de la interdicții administrative și intimidare, la propagandă și expulzarea unor activişti din România, culminând cu crearea unor instrumente media controlate.

„Basarabia Reînoită – o voce liberală

Un fenomen nou în mișcarea națională din Basarabia, în special în cadrul „curentului boieresc", a fost încercarea nobilului Leonida Stamati, fiul scriitorului Constantin Stamati-Ciurea, de a fonda, la începutul lunii martie 1907, un ziar și un partid liberal. Până atunci, nobilimea națională din Basarabia fusese predominant conservatoare, susținând introducerea învățământului primar în limba maternă, dar evitând să condamne represiunile guvernamentale sau să pledeze pentru limitarea absolutismului țarist. Leonida Stamati, în strânsă legătură cu liberalii din Iași (inclusiv C. Stere), s-a distanțat atât de nobilimea conservatoare, cât și de „tagma revoluționarilor", preconizând realizarea transformărilor sociale prin „mijloace pașnice".

Pe 6 martie 1907, a apărut primul număr al „Basarabiei Reînoite", un „ziar național și liberal al apărării intereselor basarabenilor", editat la Iași, în grafie latină. Publicația se dorea „o stea nouă, lumină nouă" cu „idei noi", menită să umple „o lacună care se resimte printre moldovenii din Basarabia". Fondatorii, „supuși credincioși a M.S. Țarului și cetățeni devotați ai Imperiului Rus", au pus bazele unui partid național și liberal basarabean, al cărui organ era ziarul. Noul partid și ziarul

pledau pentru o monarhie constituțională, după modelul statelor civilizate, cu respect pentru „capul statului”, dar cu acordarea „prerogativelor constituționale”. Aceasta implica „reprezentanța poporului” (Duma în Rusia) prin vot universal, direct, egal și secret [34, p. 1-2].

Numerele 2 și 3 ale „Basarabiei Reînoite” au fost confiscate de autoritățile guberniale [35, p. 232], în ciuda declarațiilor ziarului că nu aparținea „tagmei revoluționarilor”, ci era „constituțional”. Leonida Stamati a încercat să obțină permisiunea de a tipări ziarul la Chișinău, dar a fost refuzat. Abia pe 25 februarie 1908 a primit certificat pentru „Gazeta Basarabiei” [17, p. 202-205], însă înfrângerea revoluției Ruse și reluarea represiunilor nu au fost un context propice pentru afirmarea mișcării naționale liberale.

CONCLUZII

Perioada 1905-1907 a reprezentat un moment de cotitură în destinul Basarabiei, marcând tranziția de la manifestări culturale sporadice la o mișcare națională mai structurată, cu obiective politice clare. „Dezghețul” relativ, generat de revoluția rusă din 1905, a creat o fereastră de oportunitate. În acest context, o nouă generație de intelectuali, în frunte cu „dorpatenii”, a reușit să mobilizeze diverse segmente ale societății și să ancoreze cauza românească în conștiința publică, ducând mișcarea națională din Basarabia în faza de dezvoltare „B”, conform teoriei istoricului ceh Miroslav Hroch.

Analiza evenimentelor relevă cristalizarea a două curente politice distincte, a căror confruntare și dinamică au definit scena publică a epocii. Pe deoparte, curentul național-democratic, animat de tineri intelectuali precum Ioan Pelivan și sprijinit strategic de personalități din Vechiul Regat, ca Constantin Stere, a promovat un program curajos. Acesta îmbina revendicările național-culturale și politice (școală, biserică, presă în limba română, literatură și cultură românească, integrare culturală cu România, libertăți politice individuale și colective, regim politic constituțional, organizarea partidului național-democratic românesc, autonomie administrativă, sfat provincial superior etc.) cu cele sociale, în special reforma agrară. Acest curent, având ca tribună principală ziarul „Basarabia”, a funcționat ca un veritabil nucleu de partid politic, articulând un proiect modernizator și antițarist.

Pe de altă parte, curentul conservator, reprezentat de o parte a boierimii naționale (Pavel Dicescul, Aristide Casso etc.), a adoptat o poziție moderată și legalistă. Deși susținea introducerea limbii materne în învățământul primar și predarea acesteia în școlile secundare, acest grup a evitat revendicările politice radicale și s-a opus reformelor sociale, favorizând colaborarea cu autoritățile țariste pentru a-și proteja privilegiile. Această falie ideologică între progresismul democratic și conservatorismul elitelor nobiliare a fost o caracteristică definitorie a mișcării naționale.

Un rol instrumental în acest proces de deșteptare națională l-a avut presa de limbă română. Apariția ziarului „Basarabia” și, ulterior, a altor publicații precum „Basarabia Reînoită” sau „Viața Basarabiei”, chiar dacă de scurtă durată, nu a fost doar un act cul-

tural, ci și unul profund politic. Acestea au reprezentat principalul vehicul de diseminare a ideilor naționale, de educare a maselor și de organizare a forțelor politice. Eforturile constante pentru fondarea și menținerea acestor publicații demonstrează conștientizarea de către militanți a rolului vital al presei ca instrument de construcție identitară și de luptă politică.

În fața acestor pledoarii naționale, reacția autorităților imperiale ruse a fost promptă și complexă, putând fi caracterizată drept un veritabil război hibrid. Guvernatorul A. Haruzin a orchestrat o strategie concertată ce a inclus blocarea inițiativelor militanților naționali (interzicerea participării românilor basarabeni, în special a liderilor, la expoziția jubiliară de la București), represiuni directe (expulzarea redactorului ziarului „Basarabia", Sergiu Cujbă, în România), dar și măsuri de contrainformare și propagandă, precum promovarea unei agende duble în materialele de presă de către agenți ai poliției secrete (cazul Alexis Nour) și fondarea unor organe de presă guvernamentale pentru cultivarea unor atitudini și mișcări politice proțariste etc. Această reacție sofisticată subliniază gradul de amenințare pe care Imperiul Rus îl percepea în renașterea românească din Basarabia.

În pofida duratei sale scurte și a înfrângerii suferite odată cu reinstaurarea represiunilor țariste, revoluția din 1905-1907 a avut o importanță capitală. În această perioadă s-au manifestat și s-au format liderii, s-a cristalizat ideologia, au fost create primele organizații și publicații legale și a fost formulat un program politic național (autonomie, limbă, cultură și identitate românească, pământ), care va constitui fundamentul acțiunilor viitoare. Eforturile, sacrificiile și experiența acumulată în acești ani au pus bazele organizatorice și ideologice indispensabile care, un deceniu mai târziu, în contextul prăbușirii Imperiului Rus, să facă posibil actul istoric al unirii Basarabiei cu România din 1918.

REFERINȚE:

1. Gheorghe Negru, Revoluţia rusă din 1905-1907, România şi declanşarea mişcării naţionale din Basarabia. În: *În Honorem Alexandru Moşanu. Studii de istorie medievală, modernă şi contemporană a românilor* (coord: Nicolae Enciu), Cluj-Napoca: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012.
2. Gheorghe Negru, Mișcarea națională din Basarabia (1812-1905). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2018.
3. Ion Varta, Mişcarea naţională a românilor basarabeni în perioada 1905-1914. În: *Anuarul Institutului de Istorie al Academieiya de Ştiinţe a Moldovei*, 2011, nr. 1.
4. Ion Negrei, Afirmarea societăţii culturale moldoveneşti: serbarea naţională de la Chişinău din 3 decembrie 1906. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1915, nr. 2.
5. М. Хрох, *От национальных движений к полностью сформировавшейся*

нации: процесс строительства наций в Европе, Нации и национализм (перевод с англ. и нем.), Moscova, 2002.
6. Gheorghe Negru, Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918). În: *Destin Românesc. Revistă de Istorie şi Cultură*, Serie nouă, Ediţie specială, Chişinău, 2009, nr. 5-6.
7. *Ibidem.*
8. *Ibidem.*
9. *Ibidem.*
6. *Ibidem.*
7. *Ibidem.*
8. *Ibidem*.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*.
12. *Ibidem*.
13. Amintiri de Ion Pelivan. În: *Cuvânt Moldovenesc*, 1931.
14. C. Stere*, Publicistică*, volumul II (1905-1909). Text ales şi stabilit, note şi comentarii, indice de nume de Victor Durnea, Editura Universităţii "Alexandru Ioan Cuza, Iaşi, 2012.
15. Бессарабское Молдвское Общество содействия народному образованию и изучению родного края. Устав Общества.În: Gheorghe Negru, *Ţarismul şi mişcarea naţională a românilor din Basarabia*, Chişinău, Prut internaţional, 2000.
16. Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut şi Nistru (1812-1918)*, Chişinău, Ştiinţa, 1992.
17. Gheorghe Negru, Presa de limbă română din Basarabia şi Regatul României sub impactul cenzurii ţariste. Documente din arhivele de la Moscova, Sankt Petersburg, Chişinău, Bucureşti. În: Destin Românesc, *Revistă de istorie şi cultură*, Ediţie specială, Chişinău, 2008, nr. 5-6.
18. *Basarabia*, anul 1, nr. 1, 24 mai 1906.
19. *Ibidem*, nr. 2, 28 mai 1906.
20. *Ibidem*, nr. 3, 1 iunie 1906.
21. *Ibidem*, nr. 12, 5 iunie 1906.
22. *Ibidem*.
23. *Ibidem*.
24. „Patriotul", anul IV, nr. 133, 28 mai 1906.
25. „Basarabia", anul I, nr. 5, 11 iunie 1906.
26. „Adevărul", anul XVIII, nr. 6137, 20 septembrie 1906.
27. Gheorghe Negru, „Curentul românofil" în Basarabia sub ocupaţia ţaristă. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1996, nr. 2.
28. *Neamul Românesc*, anul I, nr. 42, 1 octombrie 1906.

29. Începuturile mişcării culturale basarabene. Convorbire cu un fruntaş basarabean din Iaşi, În: *Adevărul*, anul XVIII, nr. 6230, 23 decembrie 1906.
30. *Adevărul*, anul al XIX - lea, nr. 6240, 6 ianuarie 1907.
31. Din începuturile culturii basarabene. Convorbire cu un fruntaş basarabean din Iaşi. În: *Adevărul*, anul XVIII, nr. 6231, 24 decembrie 1906.
32. Совершенно секретное письмо Бессарабского губернатора, адресованное Его Превосходительству М.И. Трусевичу, № 1, 15 января 1907. În: Gheorghe Negru, „Curentul românofil" în Basarabia sub ocupaţia ţaristă. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1996, nr. 2.
33. Gheorghe Negru, Gheorghe Madan - agent al Imperiului Rus. „Agent personal" al guvernatorului Basarabiei. Cazul Sergiu Cujbă. În: *Studii şi cercetări de istorie a presei* (coord. Marian Petcu), „Vasle Goldiş" University Press, Arad, 2008.
34. Programul nostru În: *Basarabia Reînoită*, anul I, nr. 1, 6 martie 1907.
35. Ştefan Ciobanu, Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă, Chişinău, Editura enciclopedică „Gheorghe Asachi", 1992.

FONDUL DE ARHIVĂ PERSONAL AL MEMBRULUI CORESPONDENT GHEORGHE CEALÎI (1916–1996)

PERSONAL ARCHIVE OF THE CORRESPONDING MEMBER GHEORGHE CEALÎI (1916–1996)

CZU: 930.253:001:620.9-051(478) **https://doi.org/10.59295/spd2025u.09**

Lidia PRISAC
ORCID: 0000-0002-3406-3670
E-mail: lidiaprisac@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Ion Valer XENOFONTOV
ORCID ID: 0000-0002-5993-1235
E-mail: ion.xenofontov@usm.md
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Iulian SALAGOR
ORCID: 0009-0005-4601-6950
E-mail: salagur@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The study is an information material for the scientific community on the structure and contents of the personal archive of the corresponding member Gheorghe Cealîi (1916–1996), the head and founder of the Cybernetic Energetics Section, on the basis of which later Academician Vitali Postolati created the Institute of Energetics of the Academy of Sciences of Moldova. He was one of the authors of the work on the development of the high-speed ion excitation system with static converters for high-power hydro generators and synchronous compensators. He developed a new scientific direction in the republic – the theory of adjustable frequency converters. As a result of scientific and technical processing, the personal archive fund of the scientist Gheorghe Cealîi has a single inventory, which includes 82 storage units. The document deadlines include the time frame 1940–1994. The inventory consists of seven sections: I. Scientific papers, II. Opinions and reviews, III. Materials for scientific papers, IV. Methodological notes on the scholar's work, V. Biographical materials, VI. Correspondence, VII. Materials of other authors.*

Keywords: *Gheorghe Cealîi, electricity, history of science, archives, scientific biography, Academy of Sciences of the Moldovan SSR, Moldovan SSR.*

INTRODUCERE

Fondul de arhivă personal al membrului corespondent Gheorghe Cealîi (1916–1996) a intrat în Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei în anul 1998 de la Institutul de Energetică al forului ştiinţific suprem din Republica Moldova. Materialul

documentar a fost acceptat de către cercetătorul științific I.G. Moroșanu. Studiul reprezintă un material de informare a comunității științifice privind structura și conținutul fondului de arhivă personal al membrului corespondent Gheorghe Cealîi și poate fi util cercetătorilor științifici interesați de domeniul energetic și de istorie a științei. Fondul include rapoarte, dări de seamă, articole decupate din presa timpului în care este menționat atât necesitatea dezvoltării sectorului energetic, cât și identificarea unor modalități mai eficiente de economisire a surselor energetice, identificarea unor soluții de asigurare a republicii cu combustibil și energie, o analiză a avantajelor și dezavantajelor energiei atomice și hidroenergetice. Pentru cercetătorii interesați de istoria științei pot fi găsite documente și materiale despre activitatea profesională a savantului, date biografice, unele repere privind realizările științifice. De o importanță deosebită sunt brevetele de invenție colective ale savantului (22 la număr) care relevă realizările științifice și diverse documente privind sistemul energetic din RSS Moldovenească.

REPERE BIOGRAFICE

Inginerul Gheorghe Cealîi a fost un savant consacrat în domeniul științific al sistemelor și echipamentelor energetice din RSS Moldoveneşti /Republica Moldova [1, p.135]. S-a născut la 29 august 1916 la Harkov (Ucraina) într-o familie de funcționari. A studiat la școala profesională (1930–1932), apoi a lucrat în calitate de lăcătuș la depozitul „Octombrie", orașul Harkov (1932–1933). A absolvit Institutul de Electrotehnică din Harkov (1940). După absolvirea institutului, a lucrat ca inginer în grupul de automatizare a sistemelor energetice de la Uzina Electromecanică Harkov. Din 1941, a fost mobilizat, urmând cursurile de perfecționare pentru comandanții de rezervă ai Armatei Roșii din or. Moghilău (Могилёв), ulterior a activat în calitate de cadru didactic la Școala Militară și Radiotelefonică din or. Kuibâșev (1941–1943). În 1943, a devenit ofițer de rezervă al Direcției Principale de Comunicații a Armatei Roșii, iar din 1944 a fost numit în calitate de șef al Laboratorului de inginerie electrică al Școlii Militare Superioare de Apărare Aeriană a Armatei Roșii din or. Moscova. Din 1946 până în 1958, a activat în calitate de inginer superior, șef de sector și șef de laborator în Biroul central de Proiectare „Elektroprivod" din Moscova. Aici, în 1957, a susținut teza de doctor în științe tehnice cu tema *Excitația ionică a generatoarelor sincrone de putere care funcționează prin linii electrice lungi.* Pentru participarea la elaborarea sistemului automatizat rapid de excitație a generatoarelor de putere i s-a conferit titlul de laureat al Premiului de Stat al URSS [2, ff.5-6, 69-70; 3, ff.1-2; 4, p.3].

În 1958 a fost invitat să activeze la Filiala Moldovenească a AȘ a URSS. Nu este cunoscută cui i-ar fi aparținut inițiativa de chemare a savantului în cadrul Filialei Moldovenești a Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti. Tot aici subliniem faptul că nu a fost identificată nicio sursă privind afilierea sa politică. A fost conducătorul și întemeietorul Secției de Energetică Cibernetică, în baza căreia mai târziu a fost creat Institutul de Energetică al AȘ a RSS Moldoveneşti. În 1961, odată cu crearea Academiei de Științe a RSSM și desemnarea primilor membri titulari și corespondenți, la alegeri,

în calitate de membru corespondent a fost numit inginerul G.V. Cealîi [5,c.48-54]. Între 1958 și 1963 a fost șef al Secției de Energetică Cibernetică, director adjunct al Institutului de Energetică al Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti (1963–1981), exercitând, concomitent, funcția de secretar științific interimar al Prezidiului Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti (1971–1974). În perioada 1981–1996 a fost șef de laborator, cercetător științific superior și cercetător științific coordonator la Institutul de Energetică al Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti (din 1991, Academia de Ştiinţe a Moldovei) [6, pp.173-174].

REPERE ISTORICE PRIVIND SISTEMUL ENERGETIC DIN MOLDOVA

Prima stație electrică din Basarabia a fost instalată la sfârșitul sec. al XIX-lea în sediul Clubului Nobilimii (amplasat în spațiul unde astăzi se află Cineplexul Loteanu, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 103). Iluminatul cu electricitate de care beneficiau pe atunci localitățile din Basarabia se baza pe principiul concesionării serviciului respectiv de la diferiți furnizori ruși. Uzina Electrică din Chișinău a fost construită în 1909 [7, pp.131-139]. În aprilie 1936 a fost pusă în funcțiune prima LEA 35 kV Tiraspol-Caragaş cu lungimea de 12 km, datorită căreia CET a uzinei de conserve din Tiraspol aproviziona cu energie electrică sistemul de irigare şi fermele colective și de stat din Caragaş [8]. În 1940, sectorul energetic era asigurat de câteva centrale electrice de tensiune mică care activau în Chișinău, Bender, Râbnița ş.a. Capacitatea totală a acestora era de doar câteva sute de kilowați [9, f.102].

La sfârșitul anilor 1940, în RSS Moldovenească a început construcția centralelor electrice, în special a hidrocentralelor. Între 1951 şi 1955 a fost construită Centrala hidroelectrică de la Dubăsari (CHE), o centrală electrică situată în cursul mijlociu al fluviului Nistru, lângă orașul Dubăsari, a cărei capacitate urma să ajungă la 2 mil. kW [9, f.113].

În noiembrie 1951 a fost construită și Linia electrică aeriană (LEA) de 35 kV Chișinău–Dubăsari cu o lungime de 41,8 km, care făcea legătura cu Centrala Electrică cu Termoficare (CET) Chișinău și, totodată, permitea aprovizionarea cu energie electrică a șantierului de construcție pentru un nou obiect energetic – CHE Dubăsari. În martie 1955, odată cu punerea în funcțiune a stației electrice 110/35/6 kV la CET Chișinău, LEA Dubăsari – Chișinău a fost trecută la tensiunea de 110 kV. Treptat, sectorul energetic a cuprins toate localităţile republicii [8; 10, п.6].

REALIZĂRI ȘTIINȚIFICE

Cercetările științifice realizate în domeniul energiei în RSS Moldovenească au început în 1955 în cadrul Secției de Energetică și Electrificare a Agriculturii din cadrul Filialei Moldovenești a Academiei de Ştiinţe a URSS (în 1956, Secția a fost redenumită în Secția de Energetică), condusă de N.N. Romanenco în anii 1956–1958, iar din 1958 de G.V. Cealîi [11, p.127]. Împreună cu colaboratorii și discipolii G.V. Cealîi a lucrat

la identificarea și soluționarea unor problemele ale industriei energiei electrice, cercetări care au derulat la Institutul de Energetică. Au fost propuse și dezvoltate o serie de instalații originale, implementate în economia națională, fiind dezvoltate sisteme tehnice de sincronizare, regulatoare a frecvenței de putere activă și de excitație automată a generatoarelor asincrone; a realizat cercetări privind creșterea frecvenței curentului alternativ industrial, optimizarea structurii și regimului sistemelor energetice, optimizarea convertoarelor de frecvență statice cu tiristoare și crearea liniilor electrice de curent alternativ de înaltă tensiune. A fost unul dintre autorii lucrării privind elaborarea sistemului de excitație ionică de mare viteză cu convertoare statice pentru hidrogeneratoarele de mare putere și compensatoarele sincrone. A dezvoltat o nouă direcție științifică în Moldova sovietică: teoria convertoarelor reglabile de frecvență [6, pp.173-174; 12, pp.14-15].

Savantul Gh. Cealîi a fost autor și coautor a mai mult de 120 de lucrări științifice, inclusiv trei monografii: *Энергетика: вчера, сегодня, завтра* (1977); *Энергетика и экология* (1991), *Частота промышленного переменного тока и проблемы ее оптимизации* (1992).

Este deținător al 22 de brevete de invenții: 1) *Автоматический синхронизатор*, 1950; 2) *Временное релейное устройство* (соавт. В.В. Гиршберг, Г.С. Арсон), 1950; 3) *Устройство для связи автоматического регулятора возбуждения с системой сеточного управления электрическими вентилями системы ионного возбуждения синхронного генератора*, 1956; 4) *Ионный возбудитель мощной синхронной машины* (соавт. Е.М. Глух, Е.Л. Эттингер), 1956; 5) *Устройство для самовозбуждения синхронных машин* (соавт. Я.Н. Штрафун, Е.Л. Еттингер, 1958, 6) *Способ гашения поля синхронной машины с ионным возбудителем* (соавт. Е.Л. Эттингер, Е.М. Глух и др.), 1958; 7) *Устройство для гашения поля электрической машины с ионным возбуждением* (соавт. Е.Л. Эттингер, Ю.А. Шмаин, Е.М. Глух), 1961; 8) *Прибор для измерения толщины гальванических покрытий ферромагнитных материалов* (соавт. Ю.Н. Петров, А.Н. Ягубц), 1966; 9) *Способ передачи электроэнергии* (соавт. В.А. Веников, В.М. Постолатий), 1968; 10) *Устройство для управления вентильным непосредственным умножителем частоты* (соавт. И.П. Архиреев, Э.И. Заика, О.А. Маевский), 1968; 11) *Вентильный непосредственный утроитель частоты трехфазным выходом* (соавт. И.П. Архиреев, О.А. Маевский), 1970; 12) *Способ стабилизации выходного напряжения преобразователя частоты* (соавт. В.В. Ермуратский, Е.И. Ольховский и др.), 1973; 13) *Способ стабилизации выходного напряжение тиристорного преобразователя частоты* (соавт. А.Ю. Штейнберг, Е.И. Ольховский и др.), 1975; 14) *Электропередача переменного тока* (соавт. В.М. Постолатий, В.А. Веников и др.), 1977; 15) *Автономный инвертор* (соавт. А.Ю. Штейнберг, В.Г. Погрибинскй), 1978; 16) *Система капельного орошения* (соавт. И.Д. Маслов, Е.А. Маранец и др.), 1981; 17) *Частотно-регулируемый электропривод* (соавт. Е.А. Маранец), 1981; 18) *Система капельного орошения* (соавт. Е.А. Маранец, Ю.А. Дмитренко), 1982; 19) *Устройства для регулирования*

давления насоса (соавт. Е.А. Маранец, Ю.А. Дмитренко и др.), 1982; 20) *Частотно-регулируемый электропривод* (соавт. В.И. Уткин, Д.Б. Изосимов, Е.А. Маранец), 1983; 21) *Устройства для управления автономным инвертором напряжения* (соавт. Ю.А. Дмитренко, В.И. Олещук), 1983; 22) *Устройство для объединения двух энергосистем* (соавт. М.В. Агунов, Ф.Д. Гольденберг и др.), 1990 [3, ff. 1-22]. O mare parte din brevetele de invenție sunt colective, obținute cu scopul de a promova tinerii cercetători în dezvoltarea științei din RSS Moldovenească. Din aceste 22 de brevete de invenție primele opt au fost obținute în orașul Moscova, iar celelalte în calitate de director al Institutului de Energetică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei [14].

Întreaga activitate ştiinţifică Gh. Cealîi a consacrat-o cercetărilor în domeniul energeticii și pregătirii cadrelor de înaltă calificare în republică. Pentru merite deosebite în dezvoltarea științei și energeticii în republică i s-a conferit titlul de „Om emerit” în știință și tehnică și de laureat al Premiului de Stat al URSS (1968). A pregătit nouă doctori în științe, printre care N. Romanenco și V. Postolati.

STRUCTURA ŞI CONŢINUTUL FONDULUI

Fondul de arhivă personal al membrului corespondent Gheorghe Cealîi are un singur inventar, care include 82 de unități de păstrare, fiind structurat în şapte secțiuni:

I. Lucrări științifice, certificatele cu drept de autor și brevetele de invenție ale savantului, manuscrise ale lucrărilor științifice în calitate de autor, coautor și coordonator științific, prelegeri, rapoarte și discursuri la radio și televiziune.

II. Avize și recenzii, conține avize și recenzii ale lucrărilor sale științifice și ale altor oameni de știință.

III. Materiale pentru lucrări științifice, include materiale de la simpozioane, colecții tematice, caiete de lucru, notițe și ilustrații pentru lucrări științifice.

IV. Repere metodologice privind activitatea savantului, conține programe de curs privind automatizarea proceselor de producție și pregătirea avansată a personalului, rapoarte științifice și tehnice, manifestări științifice și tehnice etc.; protocoale și regulamente ale evenimentelor științifice, rapoarte despre activitatea Universității Tehnice, rapoarte de la un seminar filosofic, raport stenografic al Consiliului Științific al Academiei de Științe a URSS privind problemele teoretice și electrofizice în sectorul energetic etc.

V. Materiale biografice, conține documente transmise Comitetului pentru Premiile de Stat în domeniul științei și tehnicii din cadrul Sovietului de Miniștri al URSS, invitații și programe la evenimente științifice, fișe personale pentru evidența personalului, caracteristici, copii ale diplomelor, felicitări, fotografii personale cât și a altor colegi din sectorul energetic etc.

VI. Corespondența, conține scrisori adresate lui G.V. Cealîi, scrisori de la alte persoane referitoare la activitățile sale.

VII. Materialele altor autori, conține studii despre curentul alternativ, traduceri

ale lucrărilor oamenilor de știință străini, rapoarte de activitate ale unor centre științifice ale URSS, proiecte tehnice, mesaje și rezumate ale rapoartelor participanților la evenimente științifice din întreaga Uniune, rezumate ale tezelor de doctor și doctor habilitat, alte materiale.

I. LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

a) autor

1. Авторские свидетельства 1950–1990, 22 шт.
2. Рукописи научных статей для периодической печати. Автограф, 1959–1979, 17 статей 233 с.
3. Научные статьи Г.В. Чалого опубликованные в периодической печати. Вырезки из газет, 1970–1980, 5 выпусков.
4. Рукописи лекций *В.И. Ленин и электрификация* и *Атомная энергетика,* 1975, 1982, 2 лекции, 93 с.
5. Рукописи научных статей для периодической печати. Автограф, 1980–1989, 15 статей, 251 с.
6. Рукописи научных статей для периодической печати. Автограф, 1990, 2 статей, 139 с.

b) coautor

7. Технический отчет испытания опытной установки системы ионного возбуждения на ГЭС-14. Вариант I-независимое возбуждение. В соавторстве, 1955, 170 с.
8. Технический отчет испытания опытной установки системы ионного возбуждения на ГЭС №14 Мосэнерго. В соавторстве, 1955, 155 с.
9. Технический проект системы ионного возбуждения гидрогенераторов Сталинградской ГЭС. В соавторстве, 1956, 71 с.
10. Отчет по испытаниям системы ионного самовозбуждения в режимах двухфазного, однофазного и трехфазного коротких замыканий в линии. В соавторстве, 1956, 24 с.
11. Техническое описание *Автоматический оператор для Куйбышевской ГЭС*. В соавторстве, 1957, 66 с.
12. Технический проект ионного возбудителя турбогенератора типа ТГВ-200 системы ХЭТЗ «а». В соавторстве, 1957, 60 с.
13. Технический проект системы ионного возбуждения гидрогенераторов Братской ГЭС. В соавторстве, 1957, 82 с.
14. Технический отчет на тему: *Испытания системы ионного возбуждения гидрогенератора №14 Куйбышевской ГЭС.* В соавторстве, 1957, 78 с.
15. Проектное задание на ионный возбудитель и синхронному компенсатору 75 тыс. кВА (для подстанции Мосэнерго и Златоустовской подстанции Челябэнерго). В соавторстве, 1957, 14 с.

16. Отчет Харьковского политехнического института по теме: *Разработка принципиальных схем и теории вентильных умножителей частоты с огибающей кривой. Выполнено по договору с Отделом Кибернетики АН МССР*, 1965, 40 с.

17. Опытный участок по проверке разработанных и исследованию новых элементов электрификации и электроснабжения сельского хозяйства. (Разработка обоснования по созданию участка проводилась при участии сотрудников Отдела энергетической кибернетики АН МССР), 1967, 40 с.

18. Применение повышенной частоты в народном хозяйстве. Альбом под грифом Отдела энергетической кибернетики АН МССР, 1971, 31 с.

19. Альбом об эффективности применения повышенной частоты в народном хозяйстве. Составители: Отдел энергетической кибернетики АН МССР и др. научные центры СССР, 22 с.

c) coordonator ştiinţific

20. Координационные планы, докладные записки, справки, обобщённые сводки и отчеты о выполнении планов, 1965–1981, 152 с.

21. Отчет Харьковского политехнического института по теме: *Разработка вентильных умножителей частоты с огибающей кривой* (Консультант по теме Чалый Г.В.), 1969, 97 с.

22. Научная работа И.Б. Креписа «*Солнце людям»* под редакцией и с предисловием Г.В. Чалого, 1985, 212 с.

d) rapoarte, prelegeri şi discursuri

23. Тексты выступлении по радио и телевидению, 1959–1980, II выступ., 77 с.

24. Доклады и выступления на республиканских совещаниях, на Президиуме и Бюро отделения АН МССР и др., 1961–1984, 9 докл., 131 с.

25. Доклады и выступления на партийных и общих собраниях Отдела энергетической кибернетики АН МССР, 1961–1989, 9 докл., 97 с.

26. Доклады и лекции с материалами для служебного пользования, 1969–1983, II докл., 349 с.

27. Доклады на годичных собраниях АН МССР, 1970–1974, 5 докл., 267 с.

II. AVIZE ŞI RECENZII

28. Отзывы и рецензии на научные труды Г.В. Чалого, 1970–1991, 29 шт., 109 л.

III. MATERIALE PENTRU LUCRĂRI ŞTIINŢIFICE

29. Диссертация О.Д. Гольдберга на соискание ученой степени доктора технических наук на тему *Теоретическая и экспериментальная разработка методов расчета показателей надежности, ускоренных испытаний и контроля качества асинхронных двигателей.* Часть первая, Москва, 1971, сс. 1-89.

30. *То же*. Часть вторая, сс. 90-193.

31. *То же*. Часть третья, сс 194-292.

32. Материалы для служебного пользования, тематические подборки и др., 1977–1993, 13 шт., 173 с.

33. Рабочие тетради, блокноты, заметки, 12 тетр. и блокн., 55 с.

34. Пособие по переменному току, Москва, 1946, Рукопись, 33 с.

35. Принципиальные схемы электроснабжения, интегральные кривые и др. иллюстрации к научным трудам, 102 с.

36. Иллюстрации к научным трудам, калька (6 листов), 22 рисунка, 32 фото.

IV. REPERE METODOLOGICE PRIVIND ACTIVITATEA SAVANTULUI

37. Программы курсов по автоматизации производственных процессов и по повышению квалификации ИТР, 1959, 1960, 3 прогр., 26 с.

38. Доклады на пленумах НТО, научно-технических мероприятиях и др., 1960–1987, 21 докл., 289 с.

39. Протоколы и постановления научно-технических мероприятий, 1965–1991, 18 шт., 104 с.

40. Отчеты о работе Университета технических и экономических знаний, о заграничных командировках и др., 1966–1987, 10 шт., 98 с.

41. Стенографический отчет заседания научного совета АН СССР по теоретическим и электрофизическим проблемам электроэнергетики от 8 июля 1970, 75 с.

42. Доклады на философском семинаре, 1980–1986, 4 докл., 95 с.

V. MATERIALE BIOGRAFICE

43. Второй экземпляр документов, высланных в Комитет по Ленинским и Государственным премиям в области науки и техники при Совете Министров СССР, для представления Г.В. Чалого на соискание Госпремии СССР, 1968, 100 с.

44. Пригласительные билеты и программы научно-технических мероприятий, 1983–1984, 15 шт.

45. Личные листки по учету кадров, справки, характеристики, копии дипломов и аттестатов и др., 22 с.

46. Поздравительные открытки, 19 шт.

47. Фотографии Г.В. Чалого и других лиц, 13 шт.

VI. CORESPONDENȚA

48. Письма в адрес Чалого Г.В., 1959–1992, 50 шт.

49. Письма других лиц, касающиеся деятельности Г.В. Чалого, 1964–1992, 18 шт.

50. Письма Г.В. Чалого в адрес других лиц, 1965–1994, 24 шт.

Materialele altor autori

51. Ф.М. Портер, Д.Н. Кинггорн, *Развитие современных систем возбуждения синхронных компенсаторов и генераторов.* (Перевод с английского), 1950, 4 с.

52. Расчетная записки. Основные данные трансформатора и др., 1951–1953, 216 с.

53. Отчет ЛОИАТ АН СССР на тему: *Рекомендации по выбору метода регулирования возбуждения и параметров возбудителей для генераторов Куйбышевской ГЭС*, 1952, 26 с.

54. A.G. Trus, F.N. Melclure, Ferguson, *Подбор характеристик возбудителя с отдельным приводом для гидрогенераторов* (перевод с английского), 1952, 26 с.

55. Р. Модлингер, С. Мюнхен, *Автоматическое регулирование напряжения синхронных генераторов при помощи выпрямителей, снабженных сеточным управлением* (перевод с немецкого), 1954, 15 с.

56. А. Федосеев, Д. Азарьев, Н. Поляк, *Системы возбуждения крупных турбогенераторов.* Москва, 1958, 51 с.

57. А.А. Фельдбаум, *Управляющие вычислительные устройства в автоматике. Стенограмма лекции, прочитанной на Всесоюзном семинаре-совещании по вопросом пропаганды научно-технических знаний).* Москва, 1959, 28 с.

58. Технический отчет ВНИИЭМ по теме: *Разработка схем управления и регулирования для систем ионного самовозбуждения и разработка систем группового ионного возбуждения для 2-5 гидрогенераторов,* 1962, 90 с.

59. Отчет Б.И. Пиип и В.А. Баум о командировке в Италию. Москва, 1962, 8 с.

60. Технический проект: *Ионный возбудитель гидрогенератора 500 тыс. квт Красноярской ГЭС*. Разработчик ВНИИЭМ, 1963, 122 с.

61. Системы электропроводов с магнитными усилителями и двигателями постоянного тока, 1963, 17 с.

62. Технический отчет ВНИИЭМ по теме: *Разработки унифицированных систем ионного возбуждения гидрогенераторов,* 1964, 88 с.

63. Технический проект ВНИИЭМ: *Система ионного самовозбуждения гидрогенераторов Саратовской ГЭС*, 1964, 96 с.

64. Технический проект ВНИИЭМ по теме: *Системы ионного возбуждения турбогенератора ТГВ-500,* 1964, 73 с.

65. О методике исследования влияния повышения частоты на основные характеристики короткозамкнутых асинхронных двигателей. (Предварительный отчет). Ленинград, 1965, 45 с.

66. Отчет Ленинградского политехнического института по теме: *Разработка основных положений методики оценки экономической эффективности повышения частоты переменного тока*, 1965, 15 с.

67. Доклады, сообщения и тезисы докладов других участников на Всесоюзных научно-технических мероприятиях, 1965–1992, 21 шт, 245 с.

68. Данные по исследованию в области трансформаторов и асинхронных двигателей повышенной частоты (исследования Одесского политехнического института), 1966, 10 с.

69. Отчет кафедры электрических машин Одесского политехнического инсти-

тута) по теме: *Разработка научных основ применения переменного тока повышенной частоты (100-400 гц) для различных отраслей народного хозяйства*, 1966, 31 с.

70. Отчет Одесского политехнического института по теме: *Разработка научных основ применения переменного тока повышенной частоты 100-400 гц для различных отраслей народного хозяйства,* 1966, 193 с.

71. Отчет Одесского политехнического института по теме: *Разработка научных основ 1966 применения переменного тока повышенной частоты (100-400 гц) для различных отраслей народного хозяйства*, 1966, 33 с.

72. Отчет группы электромеханики и автоматики Одесского политехнического института по теме: *Разработка научных основ применения переменного тока повышенной частоты (100-400 гц) для различных отраслей народного хозяйства*, 1967, 155 с.

73. Отчет Одесского политехнического института по теме: *Разработка научных основ применения тока повышенной частоты (100-400 гц) для различных отраслей народного* хозяйства, 1967, 135 с.

74. Научный доклад по исследованию эффективности применения токов повышенной частоты в различных отраслях сельско-хозяйственного производства. Сметно-финансовые расчеты, 1967, 43 с.

75. Отчет Одесского политехнического института по теме: *Разработка научных основ проектирования электрических машин и трансформаторов нормальной и повышенной частоты*, 1968, 192 с.

76. Отчет о научно-исследовательской работе кафедры электрических машин Одесского политехнического института по теме: *Разработка научных основ проектирования электрических машин и трансформаторов нормальной и повышенной частоты на ЦВМ*, 1970, 181 с.

77. *Идентификация и оценка параметров систем:* IV симпозиум ИФАК, Тбилиси, СССР 21-27 сентября 1976, Часть 1 (515 с.), 2 (569 с.), 3 (636 с.).

78. Авторефераты диссертаций на соискание ученой степени кандидата технических наук: 1) А.В. Фадеев, *Исследование и разработка систем автоматического регулирования возбуждения турбогенераторов мощностью 200-1200 МВт с бесщеточными возбудителями*, Москва, 1979, 19 с., 2) С.А. Корольков, *Исследование колебательных переходных процессов турбогенератора со сверхпроводящей обмоткой возбуждения*, Ленинград, 1979, 24 с., Ф.Б. Рогальский, *Стабилизация магнитогидродинамических процессов в плазме релейными автоматическими системами*, Киев, 1979, 22 с.

79. Отчет Предприятия п/я Г-4485 по теме: *Электропровод комплектный тиристорный переменного тока серии ПЧВН на базе вентильного двигателя*, 1980, 18 с.

80. Статья В.Л. Ионосова, *Анализ устойчивости энергосистемы по ее энергетическим функциям и вытекающие из него требования к регуляторам, работающим в энергосистемах,* (?), 22 с.

81. Проспекты энергетических систем СССР, 13 шт.
82. Вырезки из газет на тему *Энергетика*, 42 л.

CONSIDERAŢII FINALE

În urma cercetării Fondului de arhivă personal al membrului corespondent Gheorghe Cealîi am constat conservarea unui material de patrimoniu valoros privind realizările științifice ale savantului. Fondului de arhivă constituit de-a lungul a câtorva decenii oferă o imagine completă a activității omului de știință Gh. Cealîi, autor al mai multor lucrări științifice, organizator al științei sistemelor şi echipamentelor energetice din RSS Moldovenească/Republica Moldova. Servind drept instrument de lucru, studiul de față este pus la dispoziția cercetătorilor științifici interesați de domeniul energetic și de cel al istoriei științei, domeniu inovativ în Republica Moldova.

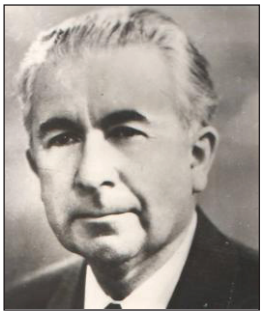
ANEXE. SURSE ICONOCRAFICE

Foto 1, 2. Tânărul Gheorghe Cealîi, mobilizat în Armata Roșie, 1941 [15, ff.2-3].

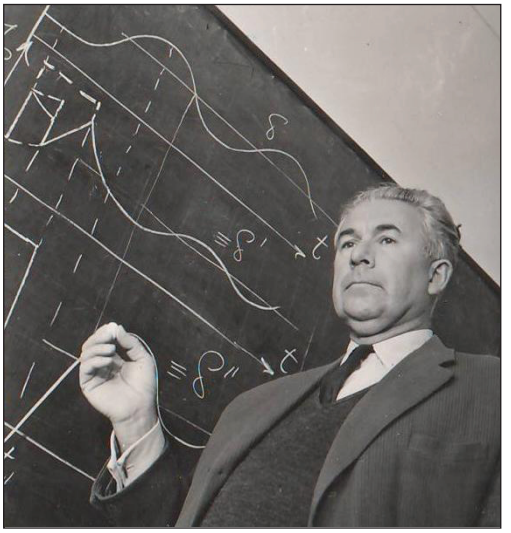

Foto 3, 4, 5. Gheorghe Cealîi (1916–1996) [15, ff.4-6].

Foto 6. Cercetătorul Gheorghe Cealîi, primul din dreapta, într-o discuție cu colegii de serviciu, anii 1970 [15, f.8].

Foto 7. Un grup de cercetători la o manifestare științifică, primul rând, al doilea din stânga, membru corespondent Gheorghe Cealîi, 1977 [15, f.9].

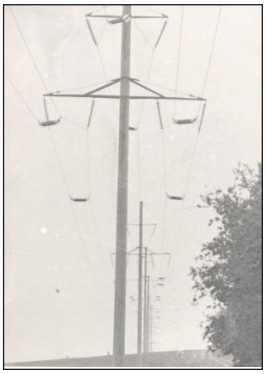

Foto 8. Stâlpi de linii electrice dirijate de clasa 110 kV, Bălți – Brânzenii Noi, 1976–1977 [15, f.11].

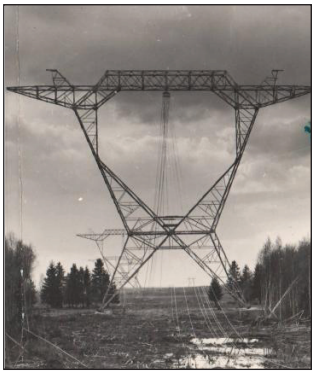

Foto 9. Pilonul liniei electrice de clasa 500 kV pe poligonul experimental de tensiune înaltă al Institutului de Energetică al Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti, 1988 [15, f.12].

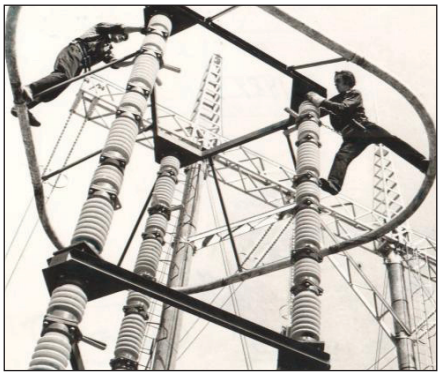

Foto 10. Montarea echipamentului de înaltă tensiune, 1988 [15, f.14].

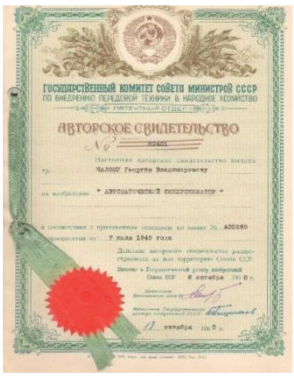

Foto 11, 12, 13. Membrul corespondent Gheorghe Cealîi, titular de brevete de invenție [15, ff. 2,4,10].

REFERINŢE:

1. DRAGNEV D., MANOLACHE C., XENOFONTOV I.V. *Academia de Ştiinţe a Moldovei: evoluţie, instituţionalizare, personalităţi (1946–1961–2021)*. Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan” 2021 148 p. ISBN 978-9975-3331-7-7.
2. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AȘCAȘM). F. 1, inv. 3, d. 8281.
3. AȘCAȘM. F. 45, inv. 1, d. 1, ff.1-2.
4. SNEGUR M., LUCINSCHI P., SANGHELI A. ș.a. Gheorghe V. Cealîi. În: *Privat Expres*, nr. 13, Chișinău, 1996, p. 3.
5. МАНОЛАКЕ К., КСЕНОФОНТОВ И. Ученые-основатели Академии наук Молдовы. În: *Українська енциклопедистика: матеріали 4-й міжнар. наук. конф*. Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2015, с. 48-54.
6. Gheorghe Cealîi. În: *Membrii Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Dicţionar (1961–2006)*, Chișinău, Î.E.P. Știința, 2006, pp. 173-174.
7. XENOFONTOV Ion Valer. Activitatea Uzinei Electrice din Chișinău în perioada postbelică. În: *Akademos. Revistă de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă*, nr. 2 (69), 2023, pp. 131-139.
8. Istoria sistemului energetic al Republicii Moldova. Disponibil: https://moldelectrica.md/ro/about/system_history (Accesat: 14.05.2025).
9. AȘCAȘM. F. 45, inv. 1, d. 2, f. 102.
10. РОМАНЕНКО Н.Н. *Електрификаря сатулуй колхозник*, Кишинэу, Картя Молдовеняскэ, 1961, п. 6.
11. ГРИЦАЙ М.А. Памяти Георгия Владимировича Чалого (1916–1996). În:

Problemele energeticii regionale. Revistă științifică, informațional-analitică și inginerească recenzată, nr. 3 (32), Chișinău, 2016, p. 127.
12. POSTOLATI V., *Institutul de Energetică: Rezultatele științifice principale pe perioada 1955–2006*, Chișinău, Tipografia AȘM, 2006, pp. 14-15.
13. AȘCAȘM. F. 45, inv. 1, d. 1, ff.1-22.
14. Interviu realizat de Iulian SALAGOR cu dr. Elena BÎCOVA și dr. Mihail GRIȚAI la Chișinău în perioada 5–15 mai, 2025.
15. AȘCAȘM, F. 45, inv. 1, d. 46, ff.2-14.

POLITICA DE FORMARE A CORPULUI DIDACTICO-ȘTIINȚIFIC A ȘCOLII SUPERIOARE DIN URSS (1918–1941)

THE POLICY FOR THE FORMATION OF THE TEACHING AND RESEARCH STAFF OF HIGHER EDUCATION IN THE USSR (1918–1941)

CZU: 378.011.3-051(47+57)″1918/1941″ https://doi.org/10.59295/spd2025u.10

Liliana ROTARU
ORCID: 0000-0002-3051-5721
E-mail: lilianaefrim@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *In the present article, the author aims to examine the Soviet policy of transforming the teaching and research staff of higher education institutions during the period 1918–1941, with a focus on subordinating this body to the ideological objectives of the party-state. The research is based on the analysis of educational policy documents, legislative acts, and relevant historical sources, applying the historical-comparative method and the contextualization of political and social factors. The findings reveal that the abolition of university autonomy, the introduction of political commissars, the restructuring of academic titles, and the proletarianization of access sought to replace the old intelligentsia with cadres loyal to the regime. In the context of a shortage of specialists, prerevolutionary personnel were partially retained, while new training mechanisms such as the Institute of Red Professors and the Soviet aspirantura (1925) were established under political control. In the 1930s, the Higher Attestation Commission monopolized the awarding of academic titles and degrees, filtering scholarly output according to ideological criteria, ultimately leading to the creation a model of the Soviet academic staff – politically loyal and fully integrated into the state's control structures.*

Keywords: *Soviet higher education, teaching and research staff, proletarianization, aspirantura, ideological control.*

După Revoluția din Octombrie 1917, liderii bolșevici și-a declarat intenția de a supune „unor perturbații revoluționare" întreg sistemul de învățământ rus, pentru a distruge vechea școală „burgheză" și „reacționară" și a construi una nouă, conformă principiilor comuniste, care să devină un instrument important de reorganizare revoluționară a societății. Urmărind să transforme educația dintr-un „instrument al capitalismului, într-un instrument al socialismului" liderul bolșevicilor era convins de necesitatea formării unei intelectualități proletare „în prima generație", singura care poate deveni sprijinul de nădejde al regimului [26, p. 328]. Intelectualității universitare i s-a atras o atenție deosebită, or aceasta nu doar trebuia să pregătească specialiști pentru economia statului sovietic, ci și să formeze viziunea marxist-leninistă despre lume a viitoarei intelectualități sovietice. Dacă noile reguli de admitere, orientate spre proletarizarea școlii superioare sovietice, au generat într-un timp

relativ scurt contingente de „studenți roșii", din rândul cărora bolșevicii intenționau să „forjeze" cadre de „specialiști" pentru economia sovietică și o nouă intelectualitate [27, p. 48-51; p. 28, p. 73-79], problema creării corpurilor didactico-științifice ale școlilor superioare sovietice a fost mai greu de surmontat, deoarece structura socială a corpului profesoral nu putea fi modificată în conformitate cu idealurile comuniste cu rapiditate.

Deși analiza istoriografică a acestei problematici nu intră în obiectivele prezentului studiu, trebuie să menționăm că primele publicații la această tema au apărut încă în anii 1920–1930, tratând-o doar în linii generale sau din perspectiva juridică. În anii 1950–1980 au fost elaborate studii care vizau subiectul enunțat de noi, atât în lucrări generale de istorie a învățământului superior din URSS [1, 2, 3], care au abordat istoria intelectualității sovietice [4, 5, 6] și care se referă la aspectele istorico-juridice și istorico-pedagogice [7, 8, 9]. Fiind elaborate sub egida organelor de partid și/sau de stat în cadrul paradigmei istoriografiei marxist-leniniste, lucrările respective au pus accent pe reglementările oficiale, pe rolul partidului în formarea personalului și au evidențiat „succesele" modelului sovietic în plan cantitativ și organizatoric. După destrămarea URSS, istoriografiile postsovietice, dezangajate politic și ideologic, au inițiat cercetări în baza documentelor de arhivă, dar investigațiile s-au referit la cazuri particulare ale unor instituții sau domenii [10, 12, 13, 14], ale unor regiuni și republici [10, 11, 15, 16, 17] sau ale unor aspecte [18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25] ale politicilor statului sovietic de formare a corpurilor didactico-științifice ale școlilor superioare.

În studiul de față ne propunem să examinăm politicile și mecanismele de formare a corpurilor științifico-didactice în învățământul superior sovietic în perioada 1918–1940, cercetarea fiind importantă din perspectiva transpunerii și instrumentalizării acestora în învățământul superior din RSS Moldovenească, în vederea creării unui corp profesoral universitar conform necesităților și idealurilor regimului comunist. Studiul se bazează pe analiza documentelor de publicate, legislația și regulamentele oficiale sovietice din perioada 1918–194, precum și pe literatura istoriografică sovietică și post-sovietică relevantă. Metodologic, cercetarea aplică o combinație de analiză istorică și metodă comparativ-istorică a politicilor sovietice în domeniul învățământului superior, cu accent pe măsurile de reorganizare a corpului didactico-științific și pe instrumentele de control ideologic al intelectualității universitare.

În Rusia prerevoluționară, numărul profesorilor universitari era insuficient pentru necesitățile ambițioase ale proiectelor bolșevicilor [3, p. 123-124] și, pe deasupra, doar o mică parte dintre aceștia a acceptat să colaboreze cu noua putere, fiind intimidați abordarea de clasă a reformelor regimului [20, p. 99-102]. În acest context, una dintre direcțiile principale ale politicii partidului în raport cu intelectualitatea universitară a fost „reorientarea lor ideologică" [4, p. 10-11; 6, p. 10]. Principalul obstacol în calea succesului acestei politici era autonomia universitară, conform căreia, instituțiile de învățământ superior beneficiau de independență în materie de organizare a procesului didactic, în politica de personal, iar cele mai importante decizii cu privire la funcționarea școlii superioare erau luate în mod colegial de către consiliile științifice.

Lichidarea „privilegiilor”, care reieșeau din autonomia universitară, a început în septembrie 1918, prin numirea comisarilor politici în instituțiile de învățământ superior, cu atribuții de control și dreptul de a anula orice hotărâre a universitarilor considerată contrară deciziilor guvernului sovietic. Cum această măsură oferea autorităților posibilitatea de a controla, dar nu și de a conduce direct școala superioară [21, p. 21], la 12 septembrie 1918 a fost emisă o nouă hotărâre de guvern, prin care cadrele didactico-științifice erau scutite de serviciul militar în Armata Roșie, dar obligate să activeze exclusiv în instituțiile unde erau repartizate de Cartierul General și de Comisariatul Poporului pentru Învățământ (CPÎ) al RSFSR [29, p. 117-118].

Ulterior, prin decretul din 1 octombrie 1918, Sovietul Comisarilor Poporului (SCP) al RSFSR a abrogat toate titlurile și gradele științifice și științifico-didactice tradiționale din învățământul superior rus și a instituit un singur titlu – „profesor”, care putea fi obținut doar de persoane cu pregătire corespunzătoare, lucrări științifice publicate în domeniul de specializare și merite recunoscute în activitatea științifică, în urma unui concurs unic. Restul personalului didactic a fost clasificat drept „lectori”. Decretul obliga toți foștii profesori să participe la un concurs de realegere pentru postul de la catedră și interzicea cumulul de funcții [30, p. 381-382], ceea ce le-a agravat considerabil situația financiară și le-a slăbit poziția în cadrul facultăților. Măsuri respective, în contextul politic și social-economic din Rusia, au afectat negativ statutul corpului academic, alimentând resentimente antisovietice în rândul comunității științifice și didactice.

Guvernul bolșevic, însă, a fost consecvent în politicile sale, intervenind, inclusiv, și în organizarea procesului didactic, obligând universitarii să desfășoare lecțiile și lucrările practice seara, pentru a facilita accesul muncitorilor la studiile superioare. Totodată, a anulat examenele de stat, diplomele și certificatele, studenții primind dreptul să susțină oricând probele cursurilor finalizate [24, p. 42]. Ulterior, prin hotărârea din 4 martie 1919, SCP al RSFSR a creat Consiliul Științific de Stat (GUS), cu membri desemnați de Comitetul Executiv Central și CPÎ, pe care l-a responsabilizat cu determinarea direcțiilor de dezvoltare a învățământului superior, aprobarea planurilor de învățământ, programelor și manualelor, elaborarea statelor de personal și controlul selecției și repartizării cadrelor [31, p. 639-640].

Însă, Războiului Civil, emigrarea în masă și atitudinile antisovietice ale universitarilor au determinat o moderare temporară a politicii bolșevice. Deși în elita conducătoare exista polemică privind relația cu universitarii [21, p. 22-25], regimul le-a oferit unele beneficii și privilegii socio-economice pentru a-i loializa [22, p. 62-69]. Totuși, obiectivul de proletarizare și convingerea că „profesorul nu trebuie să aibă mai multe drepturi decât oricare alt funcționar sovietic”, au dus la plasarea învățământului sub controlul total al CPÎ al RSFSR, inclusiv asupra politicii de personal [32, p. 804-805]. Toți angajații au fost încadrați în trei categorii de „lucrători științifici”: *profesorii,* fiind numiți în funcție de GUS; *lectorii* și *colaboratori științifici* – de Consiliul instituției, dar sub supravegherea și în baza reglementărilor autorităților de stat, inclusiv al CPÎ al RSFSR [32, p. 1117-1119].

În pofida unor rezultate ale „reformelor”, bolșevicii nu aveau încredere în vechea intelectualitate și considerau că doar una proletară le-ar putea fi de sprijin. Astfel în 1921, au creat Institutul Profesorilor Roșii, ca pe o „forjerie” de cadre marxiste ce trebuiau să înlocuiască „reprezentanții ideologiei burgheze” din învățământul superior [23, p. 96-112]. Rezultatele au fost modeste: spre sfârșitul anilor 1920, doar 18,6% dintre „lucrătorii științifici” proveneau din muncitori și țărani, restul din „garda veche” [4, p. 43].

În afara instituțiilor specializate în formarea cadrelor marxiste, completarea corpurilor profesorale se făcea prin practica prerevoluționară de „păstrare” la catedre, în calitate de „colaboratori științifici”, a absolvenților care dovediseră aptitudini pentru activitatea științifică în timpul studiilor. Prin această măsură, în prima jumătate a anilor 1920, s-au pus bazele sistemului de stat sovietic pentru formarea cadrelor științifico-didactice, dar pentru că era aplicată după modelul „atelierelor de meșteșugărie” [4, p. 178], nu s-a putut acoperi necesarul de „lucrători” pentru învățământul superior.

Având în vedere deficitul tot mai mare de cadre științifice și didactice, în 1925 CPÎ al RSFSR a creat aspirantura sovietică (doctoratul), ca „sistem de pregătire în masă, planificată, a cadrelor științifico-didactice într-un termen determinat și pe cheltuiala statului”, plasând organizarea formării „lucrătorilor științifici”, pusă în sarcina GUS. Instrucțiunile din 1925-1926 prevedeau o durată de trei ani, în care aspirantul trebuia să învețe limbi străine, să efectueze un stagiu pedagogic și să realizeze cercetări sub coordonarea conducătorului științific, obținând dreptul de predare într-o instituție de învățământ superior doar după susținerea disertației [11, p. 20-21]. În contextul „foametei de cadre”, SCP al URSS a permis admiterea la aspirantură a persoanelor între 20 și 35 de ani, cu sau fără studii superioare, dacă aveau competențe de cercetare, obligând absolvenții să lucreze în instituțiile desemnate de CPÎ al URSS. Considerată o „măsură politică organizatorică” pentru înlocuirea rapidă a vechiului personal „străin ideologic”, aspirantura era supusă unui control politic strict al organizațiilor de partid și obștești, vizând prioritar candidați din medii muncitorești-țărănești, membri de partid sau comsomoliști. Totuși, în 1929, doar 4,5% dintre „lucrătorii științifici” proveneau din muncitori, 17,5% din țărani, 59,3% din mediul funcționăresc, 18,7% din alte categorii, iar numai 9,8% erau membri de partid [11, p. 35].

Industrializarea și colectivizarea au readus în prim-plan problema deficitului de specialiști în toate sectoarele economiei, iar extinderea rețelei de învățământ superior a generat o nouă criză de cadre didactico-științifice. În acest context, guvernul sovietic a majorat numărul de aspiranți și a descentralizat admiterea, oferind instituțiilor dreptul de recrutare. Dar, constatând numărul redus de comuniști printre „lucrătorii științifici”, în iunie 1929, CC al PC(b)US a dispus implicarea activă a organizațiilor obștești în selectarea aspiranților și promovarea a cel puțin 60% membri de partid, prioritari fiind cei din „clasele truditoare” [34, p. 524-525]. Astfel, apartenența la partid și originea socială „corectă” au devenit criterii de bază pentru admitere la aspirantură. Din anul 1934, candidații erau înscriși la aspirantură fără probe de admitere, dar ei trebuiau să aibă obligator o experiență de muncă doi ani și recomandări din partea unei catedre de specialita-

te și a unei organizații obștești, [35, p. 61-62]. Totodată, aspiranții puteau fi exmatriculați mai ușor, inclusiv pentru tăinuirea originii sociale sau pentru comportamente, calificate drept antisovietice. În urma acestei politici, aspirantura a fost adaptată rigorilor partidului: în 1937, 47,5% dintre aspiranți erau membri de partid și comsomoliști [11, p. 62]. Formal, discriminarea pe criterii de clasă și politice a fost eliminată prin hotărârea SCP al URSS din 1935 privind admiterea în școlile superioare, justificată prin „schimbarea echilibrului forțelor de clasă în URSS" [36, p. 2].

În a doua jumătate a anilor 1930, autoritățile sovietice au abandonat ideile utopice și au revenit la modelul prerevoluționar de formare a cadrelor didactico-științifice. Hotărârea din 13 ianuarie 1934 a SCP al URSS a instituit două grade științifice – *candidat în științe* și *doctor* – și trei titluri didactico-științifice: asistent, docent și profesor. Gradul de candidat presupunea absolvirea aspiranturii și susținerea unei disertații publice, iar cel de doctor – susținerea unei disertații rezultată dintr-o cercetare independentă recunoscută. Gradele erau acordate de consiliile științifice ale școlilor superioare sau ale instituțiilor de cercetare abilitate, necesitând confirmarea Comisiei Superioare de Atestare (VAK) a Comitetului Unional pentru Școala Superioară, care fusese creată în anul 1932 cu dreptul de a conferi titluri și grade științifice, dar și de a asigura o politică unitară a statului în domeniul atestării personalului științific și științifico-didactic [13, p. 18-28]. Titlul de asistent revenea absolvenților calificați pentru predare și cercetare, cel de docent – candidaților în științe implicați în activitate didactică, iar cel de profesor – doctorilor în științe cu activitate independentă. Titlurile se acordau de consiliile științifice, însă docentul trebuia confirmat de o comisie a CPÎ al URSS, iar profesorul – de VAK [38, p. 176-178]. Regimul și-a pus sub control definitiv formarea cadrelor didactico-științifice, delegându-i VAK-ului dreptul exclusiv de a valida gradele și titlurile didactico-științifice (1936), instituție care „veghea nu atât asupra calității științifice a disertațiilor, cât asupra conținutului lor ideologic și orientării politice, ultimele componente fiind întotdeauna decisive" [14, p. 63].

În concluzie, analiza politicilor sovietice din perioada 1918–1940 privind formarea cadrelor didactico-științifice evidențiază caracterul profund politic al transformărilor instituționale și profesionale, care au urmărit subordonarea completă a învățământului superior obiectivelor ideologice ale regimului comunist. Măsurile implementate – de la lichidarea autonomiei universitare și reorganizarea titlurilor și gradelor științifice, la crearea instituțiilor specializate și instituirea controlului politic asupra selecției și mobilității cadrelor – au urmărit integrarea completă a instituțiilor de învățământ superior în structurile de control ale partidului-stat. Deși rezultatele înlocuirii „gărzii vechi" au fost modeste, mecanismele de planificare centralizată, gestiune și control, inclusiv, politico-ideologic, a formării, certificării și mobilității cadrelor științifico-didactice, s-au constituit într-un sistem capabil să asigure formarea tipului sovietic de universitar – competent profesional și loial politic. După anexarea sovietică a Basarabiei, regimul va transfera în RSSM, atât politicile definitivate către începutul celui de-al Doilea Război Mondial, cât și unele tactici experimentate în anii 1920-1930.

REFERINȚE:

1. БУТЯГИН А.С., САЛТАНОВ Ю.А. Университетское образование в СССР. М.: Издательство Московского университета, 1957. – 296 с.
2. ЧАНБАРИСОВ Ш. Х. *Формирование советской университетской системы.* М.: Высшая школа, 1988. – 255. ISBN: 5-06-001156-5.
3. ЕЛЮТИН В. П. *Высшая школа страны социализма*. Москва: Соцэкгиз, 1959. – 100 с.
4. САФРАЗЬЯН Н.Л. *Борьба КПСС за строительство советской высшей школы (1921–1927 гг.).* Москва: Изд-во Московского университета, 1977. – 158 р.
5. *Советская интеллигенция: История формирования и роста: 1917–1965*/ Академия общественных наук при ЦК КПСС. М.: Мысль, 1968. - 431 с.
6. ИВАНОВА Л. В. *Формирование советской научной интеллигенции (1917-1927 гг.).* М.: Наука, 1980. – 392 с.
7. ЛЕБИН Б.Д. *Подбор, подготовка и аттестация научных кадров в СССР. Вопросы истории и правового регулирования*. М-Л.: Наука, 1966. – 288 с.
8. ВОЙЛЕНКО Е.И., ГЕЙХМАН В.Л., РУБЦОВ А.В. *Справочник по правовым вопросам высшей школы*. Киев: Изд Киевского ун-та, 1980. – 388 с.
9. ГАЛКИН К.Т. *Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР.* М: Советская наука, 1958. – 176 с.
10. АБУБИКЕРОВА Э. Ф. Принципы формирования научно-педагогических кадров в 1920-е гг. (на примере вузов Саратова). В: *Из истории и культуры народов Среднего Поволжья*. 2023, № 13 (1), сс. 123-132. ISSN 2410-0765
11. ЦЕХОВОЙ Н. П. *Подготовка научных и научно-педагогических кадров в СССР (1920-е – 1991 гг.): региональный опыт.* Томск: Издательский Дом ТГУ, 2016. – 199 с. ISBN: 978-5-94621-526-8
12. КОЗЛОВА Л. А. Институт красной профессуры (1921-1938): историографический очерк . В*: Социологический журнал*. 1994, № 1, сс. 96-112. ISSN: 1562-2495; e-ISSN: 1684-1581.
13. КОРНОУХОВА Г. Г. Деятельность Высшей аттестационной комиссии в довоенный период сталинизма. В: *Вестник ТГУ. История*. 2016, № 6 (44), 2016, сс. 18-28. ISSN: 1998-8613.
14. СОНИН А. С. ВАК СССР в послевоенные годы: наука, идеология, политика. В: *Вопросы истории, естествознания и техники.* 2004, № 1, сс. 18-63. ISSN: 025-9606.
15. MURARU, Elena, MOISEEV Ion. Politica de cadre şi crearea intelectualităţii în RASSM în condiţiile aparatului administrative de comandă stalinist. În: *Anale ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova*. 2000, vol. II, pp.148-152.
16. NEGRU Elena. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940*). Chişinău: Prut Internațional, 2003. – 203 p. ISBN: 9975 69-395-4.

17. GRIBINCEA Argentina, GRIBINCEA Mihai, ȘIȘCANU Ion. *Politica de moldovenizare în RASSM. Culegere de documente şi materiale*. Chişinău: Civitas, 2004. – 336 p. ISBN 9975-912-32-X
18. РОМАНОВСКАЯ О. В. Правовой режим государственной системы научной аттестации: поиск исторических основ. В: *Наука. Общество. Государство*. 2021, т. 9, № 2 (34), сс. 24-33. e-ISSN: 2307-9525.
19. ВОЛКОВ С.В. *Интеллектуальный слой в советском обществе*. Москва: Изд-во ИНИОН РАН, 1999. – 250 с. ISBN: 978-524-801-353-1.
20. КОРОТИН Ю. Н. Взаимоотношения советской власти и вузовской автономии в 1920-е гг. В: *Грамота*. 2013, № 2 (28): в 2-х ч. Ч. II. сс. 99-102. ISSN: 1997-292X.
21. КАЗАНИН Е. И. Власть и научно-педагогическая интеллигенция в России (1918-1922). В: *Вестник ВГУ.* Серия 4: История. 2003, № 8, сс. 20-32. e-ISSN: 2409-1979.
22. ДОЛГОВА Е. А. «Содействие у нас и защита у них»: советские комиссии обеспечения ученых как витринный проект в 1920−1930-е годы. В: *Вестник Пермского университета. История.* 2022, № 4(59), сс. 62-71. ISSN: 2219-3111.
23. КОЗЛОВА Л. А. «Без защиты диссертации». Статусная организация общественных наук в СССР В: *Социологический журнал*. 2001, № 2, сс. 145-158. ISSN 1562-2495; e-ISSN:1684-1581.
24. ШПАКОВСКАЯ Л. Л. Советская образовательная политика: социальная инженерия и классовая борьба. В: *Журнал исследований социальной политики*. 2009, № 7 (1), сс. 39-64. ISSN: 1727-0634.
25. ДОЛГОВА Е. А.. Институт красной профессуры как «государственный» проект: 1921–1938 гг. В: *Вестник РГГУ.* 2018, № 2 (12), сс. 39-52. ISSN: 2073-6339.
26. ЛЕНИН В. И. Речь на I Всероссийском сьезде Советов народного хозяйств. В: В. И. Ленин. *Полное собрание сочинений.* 5-ое изд. Том 36. М.: Изд. политической лит-уры, 1974, с. 382.
27. FITZPATRICK Seilla. *Education and social mobility in the Soviet Union, 1921-1934.* Cambridge: Cambridge University Press, 1979. – 335 p. ISBN: 978-051-152-359-5.
28. ROTARU Liliana. *Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească.* Chișinău: Lexon-Prim, 2025. ISBN: 978-997-517-321-6.
29. *Декреты Советской власти. Т. VI. 1 августа - 9 декабря 1919 г.* / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории СССР АН СССР. М.: Политиздат, 1973. – 584 с.
30. *Декреты Советской власти. Т. III. 11 июля - 9 ноября 1918 г.* / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории СССР АН СССР. М.: Политиздат, 1964. – 676 с.

31. *Декреты Советской власти. Т. IV. 10 ноября 1918 г. – 31 марта 1919 г. /* Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории СССР АН СССР. М.: Политиздат, 1968.
32. *Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства за 1921 г.* / Упр. делами Совнаркома СССР. М.: Б. и., 1944. - 1207 с.
33. *Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства за 1922 г.* Отдел первый. М.: Б. и., 1950. – 1077 с.
34. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1988).* В 16 т. / Под ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. 9-е изд. Т. 4: 1926-1929. М.: Политиздат, 1984. - 575 с.
35. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства СССР за 1934 г.* Отдел первый. М.: Б. и., 1948. - 983 с.
36. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства РСФСР за 1936 г.* № 1-31. Отдел первый. М.: Гос. изд-во Сов. законодательство, 1936. – 285 с.
37. *Собрание постановлений и распоряжений правительства СССР за 1939 г.* № 1-37. Отдел первый. М.: б. г. – 264.
38. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР за 1937 г. № 1-39.* Отдел первый / Упр. Делами Совета Народ. Комиссаров Союза ССР. М.: Гос. изд-во Сов. законодательство, [1937]. – 368 с.

PROBLEMA BASARABIEI REFLECTATĂ ÎN ZIARUL FRANCEZ „MESSAGER DU MIDI” (1856)

THE PROBLEM OF BESSARABIA REFLECTED IN THE FRENCH NEWSPAPER „MESSAGER DU MIDI” (1856)

CZU: 94(478):070.48(44)″1856″ **https://doi.org/10.59295/spd2025u.11**

Eugen-Tudor SCLIFOS
ORCID: 0009-0007-8424-3868
E-mail: tudor.scl@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The problem of Bessarabia after the end of the Crimean War occupied an important place for the Great Powers. In addition to European diplomacy, this issue also concerned public opinion. The French newspaper „Le Messager du Midi” approached the question of Bessarabia in its complexity. It analyzed the position of the Great Powers, which was an antagonistic one. France supported the Russian point of view, that is, the preservation of the city of Bolgrad within the Russian Empire, while Great Britain and Austria supported its return to the Principality of Moldavia in accordance with the Treaty of Paris of March 30, 1856. The French newspaper presented the Bessarabian issue as an important one for European chancelleries.*

Keywords: *Bessarabia, newspaper, Messager du Midi, border, diplomacy.*

INTRODUCERE

După terminarea războiului Crimeii (1853-1856), problema Basarabiei a revenit în atenția Marilor Puteri. Încă de la sfârșitul anului 1855, ministrul de externe al Austriei contele Buol a venit cu inițiativa ca în preliminariile păcii cu Imperiul Rus să figureze și o clauză „specială” prin care Imperiul Rus să retrocedeze sudul Basarabiei către Principatul Moldovei. Această retrocedare se făcea în „interes european”, pentru scoaterea Rusiei de la orice acces cu Dunărea. Pe parcursul întregului an 1856 problema Basarabiei a constituit o problemă majoră pentru diplomația europeană din cauza pozițiilor antagoniste adoptate de Marea Britanie și Franța.

În cazul de față ne vom referi la problema Basarabiei reflectată într-un ziar mai puțin cunoscut în spațiul românesc, anume „Messager du Midi” care apărea în orașul francez Montpellier. Această publicație analiza încă de la începutul anului 1856 atitudinea Petersburgului față de condițiile de pace prezentate de emisarul austriac Esterhazy. Bazându-se pe alte surse de presă franceze, cum ar fi cazul ziarului „Le Siècle”, ziarul din Montpellier făcea un rezumat al misiunii contelui austriac Esterhazy la Petersburg [1, p. 1]. Era menționat sosirea lui Esterhazy la Petersburg la 15/27 decembrie, iar a doua zi era primit în audiență de către contele Nesselrode. Întâlnirea dintre cei doi diplomați a fost una „furtunoasă”. Contele Esterhazy a remis cancelarului Nesselrode nota austri-

acă cu propunerile de pace. Mare a fost surpriza cancelarului rus când a văzut printre propunerile de pace și cea referitoare la rectificarea frontierei în Basarabia. Este necesar de menționat că în discuțiile avute la conferința de la Viena în primăvara anului 1855, nu figura o asemenea clauză în preliminariile păcii. Presa franceză a redat scurtul dialog dintre Nesselrode și Esterhazy privitor la acest subiect. Cancelarul rus ușor „ironic" în adresa Austriei că această retrocedare va fi o „bucată de teritoriu" pentru cabinetul de la Viena. Acest limbaj „subtil și ironic" ne trimite cu gândul la anul 1848, când trupele ruse au intrat în Transilvania și au pus capăt revoluției. Ulterior această retorică va fi utilizată de către diplomația rusă pentru a ataca virulent Austria. Diplomatul rus a avut parte de o primire glacială și din partea lui Leon Seniavin care a acuzat deschis Austria de aceste condiții, fără a se face referire la problema Basarabiei, dar era evident că tocmai acest subiect a produs nemulțumire la Petersburg. Un alt moment important în viziunea noastră care arată că Rusia căuta să vadă punctele de vedere și a altor puteri este întrevederea dintre Nesselrode și baronul Werther, ministrul al Prusiei pe lângă curtea de la Petersburg. Întrebarea de bază a cancelarului a fost dacă Prusia susține în totalitate pretențiile teritoriale ale Rusiei, referindu-se în mod indirect la problema Basarabiei, pentru că era unica „cedare de teritorii" a Rusiei. Ulterior după o întrevedere formală și „rece" cu împăratul Alexandru al II-lea, contele Esterhazy a avut o întrevedere cu Werther, care deja știa conținutul cerințelor Austriei, acesta ar fi răspuns că nu are instrucțiuni din partea guvernul său, și nu putea da un răspuns în această privință [2, p. 1]. Pe de altă parte, baronul Seebach, care reprezenta interesele rusești la Paris avuse întrevederi cu împăratul Alexandru al II-lea, urmând ulterior să negocieze direct cu împăratul Napoleon al III-lea condițiile de pace. Din acest considerent, Rusia va amâna înaintarea unui răspuns la propunerile Austriei, deși acceptase toate clauzele în afară de retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Austria la rândul ei dorea acceptarea în integrum a tuturor clauzelor înaintate cabinetului de la Petersburg.

Presa franceză a dat și unele informații cu privire la mersul lucrărilor congresului de pace. De la Paris parveneau informații și explicații cu privire de ce între primele ședințe ale congresului a existat o diferență așa mare, adică 25 și 28 februarie. Ziarele se întrebau retorice ce cauzează aceste întârzieri. Desigur în prim-plan apăreau plenipotențiarii ruși Brunov și Orlov, care erau o prezență frecventă în saloanele franceze, de parcă nu erau „învinșii", ci „învingătorii". Se specula și faptul că tocmai din cauza problemei Basarabiei, a avut loc această întârziere. Mai ales că Orlov a „demontat" faptul că rectificarea frontierei în Basarabia nu se poate realiza după propunerea venită din partea lui Buol, datorită „configurației solului" [3, p. 1]. Datorită problemelor ce se prefigurau (inclusiv cea referitoare la rectificarea de frontieră în Basarabia) s-a considerat necesar ca această problemă să fie soluționată de contele Walewski sub conducerea unui comitet special, din care făcea partea și lordul Cowley, contele Buol, contele Orlov și baronul Brunov. Corespondentul publicației „Messager du Midi". H. de Broca considera că acest comitet se va întruni și pe data de 25, având și o întrevedere pe 24. Procesul-verbal al ședinței de luni, 25 februarie, a fost scris de Vincent Benedetti, ulterior comunicat împăratului.

Împăratul Napoleon al III-lea era ținut la curent de fiecare „incident” petrecut în timpul primei ședințe prin intermediul telegrafului electric [4, p. 2].

În presă regăsim unele informații ale corespondenților de la Paris privind mersul lucrărilor congresului. Regăsim discuții cu privire la mersul negocierilor, dar unele detalii mai private pe care nu le regăsim în documente diplomatice. De exemplu, „Messager du Midi” scria despre discuțiile particulare între diverși plenipotențiari căutând soluții la problemele aflate în litigiu. În una dintre zile, împăratul Napoleon al III-lea l-a invitat pe lordul Clarendon, contele Orlov și contele Buol la o plimbare cu caii în grădinile de la Boulogne și St. Cloud. Publicația franceză comenta pe marginea acestei întruniri neoficiale, care a făcut „senzație” la acea vreme. În ceea ce privește discuțiile referitoare la Basarabia, ziarul francez „Messager du Midi” scria despre faptul că cea mai „sensibilă” pierdere a Rusiei era fortăreața Ismail, care forma un punct strategic important la Dunăre [5, p. 1].

Presa a analizat și manifestul împăratului Alexandru al II-lea după semnarea Tratatului de la Paris. „Messager du Midi” a accentuat faptul că s-a prezentat situația într-o lumină favorabilă a Rusiei, că scopurile războiului au fost atinse (în special soarta creștinilor din Orient a fost garantată), și a fost astfel „disimulat” pierderea războiului. De asemenea, în acest manifest împăratul rus menționa că Rusia a „consimțit” la o rectificare de frontieră în Basarabia [6, p. 1]. Evident pentru a „îndulci gustul înfrângerii”, împăratul a declarat că „concesiile” făcute de Rusia sunt insignifiante, dar tocmai acestea au dus la semnarea păcii, și ar fi mici în comparație cu cele pe care le obținea Rusia petru semnarea păcii. Și în alt număr al publicației „Messager du Midi” se utiliza sintagma „delimitare” a frontierei, ceea ce pentru un necunoscută ar reprezenta mutarea unor borne între frontierele a două imperii, și la prima vedere nu ar părea că Rusia pierde mare lucru.

În presa franceză a parvenit și știrea care nu a putut fi verificată din alte surse că împăratul Alexandru al II-lea având nevoie de prezența contelui Orlov la Petersburg, acesta urma să fie înlocuit la congresul de la Paris cu Titov. Însă acest lucru nu avea să se întâmple, dovedindu-se doar un „zvon neîntemeiat”. Mai mult decât atât, contele Orlov era o prezență „interesantă” în cercurile înalte de la Paris, lăudând cu fiecare ocazie dovezile de moderație ale împăratului Napoleon al III-lea, care se străduise să obțină unele „concesii” pentru Imperiul Rus. În acest context încadrăm o discuție privată avută între Orlov și Napoleon al III-lea, ce a avut loc imediat după cea de a doua ședință a Congresului de la Paris în care era impusă retrocedarea unei părți din Basarabia către Principatul Moldovei. Plenipotențiarul rus s-a „umilit” în fața noului hegemon al Europei, declarând că a primit instrucții clare să nu poate retroceda Basarabia. În acest sens, diplomatul rus a cerut o soluție de „mijloc”, practic în mod indirect vorbindu-se de anumite concesii făcute Petersburgului. În viziunea noastră, această doleanță arată fără echivoc importanța acestui teritoriu pentru Rusia [7, p. 2].

Informațiile cu privire la delimitarea frontierei în Basarabia sunt destul de sumare, dar și datorită faptului că ajungeau foarte greu. Publicistul H. de Broca de la „Messager

du Midi" ne dă unele informații cu privire la dificultățile comisiei europene. Acesta, utilizând sursele din ziarele germane vorbește despre imposibilitatea trasării frontierii în Basarabia, din cauza existenței a două localități cu numele de Bolgrad. În aceste condiții, lucrările de rectificare a frontieri vor întârzia și pe motivul că Rusia nu vroia să cedeze orașul Bolgrad [8, p. 1]. Și alte informații parvenite ulterior sunt expuneri succinte fără a prezenta detalii specifice. Datorită acestui fapt, sunt necesare de cunoscut rapoartele comisarilor europeni, pentru a afla complexitatea acestor lucrări topografie, deoarece presa a abordat sumar acest subiect.

„Messager du Midi" a preluat un articol consistent din „Journal des Débats politiques et littéraires" cu privire rectificarea frontierei în Basarabia. Ziarul francez constata că în tratatul de la 30 martie 1856 (pentru a nu „răni amorul propriu al Rusiei") figura sintagma rectificarea de frontieră și nu retrocedarea sau pierderea de teritoriu din partea Rusiei. Aveau dreptate cei care afirmau în momentul semnării tratatului de pace, că nu se observă „linia fină" între învingători și învinși din cauza condițiilor „blânde" impuse Rusiei. Astfel Principatul Moldovei obținea o mărire de teritoriu cu o populație între 200 și 250.000 locuitori, și care reprezintă a patra parte din teritoriul basarabean. Din punct de vedere strategic, Rusia pierdea cele mai importante cetăți Chilia, Ismail, Tucikov, Reni. În final se făcea mențiunea că prin această pierdere teritorială, Rusia pierdea accesul la Dunăre, iar la navigația pe acest fluviu devenea liberă [9, p. 1].

Ziarul francez „Messager du Midi" scria și despre tentativele Imperiului Rus de a tărăgăna lucrările comisiei de demarcație a frontierei în Basarabia. Printre membrii comisiei figura în calitatea de comisar turc Muhlis-Pașa (fiul fostului domn regulamentar, Grigore Sturdza). Reprezentantul rus în comisia de rectificare a frontierei generalul rus Fonton de Verrayon a înaintat obiecții cu privire la numirea acestui comisar. În asemenea condiții, acesta nu poate lua parte la lucrările comisiei, deoarece Muhlis-Pașa nu se regăsea pe lista primită din partea guvernului rus. În această situația, s-au cerut instrucțiuni, iar lucrările nu au început [10, p. 1]. Aceasta a fost doar o tentativă de a „obstrucționa" lucrările de delimitare.

În luna iunie a anului 1856 apăreau informații veridice asupra faptului că Rușii au demolat fortificațiile de la Reni și Ismail, cetăți care se regăseau în teritoriul retrocedat Principatului Moldovei. F. Danjou, jurnalistul ziarului „Messager du Midi" informându-se din diverse surse, cu precădere britanice, ne dă unele informații cu privire la distrugerea fortificațiilor de Chilia și Ismail, la care se adăuga și faptul că au ocupat Insula Șerpilor. În viziunea acestuia, fiind în unison cu ziarul britanic „The Times" vorbea despre nerespectarea clauzelor tratatului de la Paris de către Rusia. În ceea ce privește rectificarea frontierei Basarabiei, Rusia a profitat de „ignoranța topografică" s-a creat o situație complicată. În această situație, jurnalistul francez a constatat faptul că aceste preocupări ale Marii Britanii se aflau și în atenția Austriei, unicele puteri, cele mai „vocale" împotriva tentativelor Rusiei de a eluda tratatul de la Paris [11, p. 1].

Deja în luna septembrie în presa vremii circula „zvonul" cu privire la faptul că o nouă conferința urmă să se deschidă la Paris, pentru a rezolva problemele considera-

te „litigioase”, anume cea a Bolgradului și a Insulei Șerpilor. Din cauze nesoluționării acestor probleme, guvernul britanic a decis să prelungească aflarea navelor britanice în Marea Neagră [12, p. 1].

H. de Broca, jurnalistul pe partea politică al ziarului „Le Messager du Midi” scria despre reunirea Conferinței de la Paris. În acest sens, acesta făcea referire la două documente diplomatice, care arătau fără echivoc necesitatea redeschiderii unei noi conferințe la Paris. Primul document la care a avut acces H. de Broca este depeșa trimisă de fostul plenipotențiar al Rusiei la congresul de pace Brunov adresată ministrului de externe Walewski și memorandumul rus, în care Rusia își justifica pretențiile asupra Bolgradului, Insulei Șerpilor. În această depeșă, Brunov bazându-se și pe concluziile formulate de memorandum, constata, fapt pe care nu-l contestăm că datorită faptului că nu s-a ajuns la un consens în problema delimitării în Basarabia, și anume exprimându-se în termenii „incidentul Bolgrad” nu se pot realiza și alte clauze ale tratatului de la Paris. În linii generale se făcea referire în primul rând la întrunirea comisiei europene pentru Principatele Române, care trebuia să meargă la București și a consulta vocea populațiilor din Moldova și Valahia pentru a ști ce formă de organizare doresc. Un alt document la care face referire jurnalistul francez era o depeșă a lui Manteuffel, ministrul afacerilor străine a Prusiei, informându-l pe Hatzfeld, ambasadorul prusac la Paris, despre convocarea conferinței de la Paris, și numirea acestuia ca reprezentant la această reuniune [13, p. 1].

Ziarele vremii discutau pe parcursul lunii decembrie despre convocarea conferinței pentru a pune capăt dificultăților rezultate în urma executării Tratatului de la Paris. „Le Messager du Midi”, referindu-se la data acestei conferințe făcea referire la circulara contelui Walewski adresată cabinetelor europene, exprimă doar dorința ca această întrunire să aibă loc până la sfârșitul lunii decembrie. În ceea ce privește lucrările conferinței se face referire doar la problema Bolgradului, dar soluționarea acestei problemei va „rezolva” alte chestiuni importante, cum ar fi evacuarea Principatelor Române de către trupele austriece și evacuarea Mării Negre de către navele britanice. Era știut că ocupațiile invocate de Austria, respectiv Marea Britanie erau condiționate tocmai de soluționarea acestei probleme a Bolgradului. Datorită acestei conferințe, în presă apăreau informații neconfirmate ulterior că se dorea și soluționarea și altor probleme, cea a Principatelor, a problemei italiene etc [14, p. 1].

REFERINȚE:

1. „ Le Messager du Midi”, 18 ianuarie 1856.
2. Ibidem.
3. „Le Messager du Midi”, 1 martie 1856.
4. Ibidem.
5. „Le Messager du Midi”, 5 aprilie 1856.
6. „Le Messager du Midi”, 15 aprilie 1856.

7. „Le Messager du Midi”, 7 aprilie 1856.
8. „Le Messager du Midi”, 4 iulie 1856.
9. „Le Messager du Midi”, 27 mai 1856.
10. „Le Messager du Midi”, 16 iunie 1856.
11. „Le Messager du Midi”, 10 august 1856.
12. „Le Messager du du Midi”, 28 septembrie 1856.
13. „Le Messager du Midi”, 17 decembrie 1856.
14. „Le Messager du Midi”, 16 decembrie 1856.

N.B*. Articol realizat în cadrul proiectului instituțional Coordonatele modernizării social economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze). Cifru 010401, conducător dr. hab. Igor Cereteu.*

RELAȚII INTERNAȚIONALE ALE RSSM: ANUL 1959

INTERNATIONAL RELATIONS OF THE MSSR: 1959

CZU: 327(478)″1959″ **https://doi.org/10.59295/spd2025u.12**

Ruslan ŞEVCENCO
ORCID: 0000-0001-5203-7858
E-mail: rsevcenco@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The article examines the international relations of the Moldavian SSR in 1959. Historical-comparative and historical-systemic methods are used. International relations of the MSSR in 1959 included relations of the republic with other countries of the planet in several main areas: 1) economy and agriculture, 2) culture, 3) science and higher education, 4) sports, 5) relations through party, Komsomol, trade union and other state structures of the republic. The latter mainly included contacts of the republic with the socialist countries of Eastern Europe. The first area mainly included exchange of experience in the agricultural sector. Contacts in the field of culture usually implied visits of composers, performers, orchestras, dancers, writers, etc. In the field of science and higher education, scientists and employees of universities of the republic established relations with colleagues from other countries. Sports relations were maintained by holding matches between Moldovan athletes and rivals from other countries both on the territory of the republic and abroad. Relations at the level of government structures included exchanges of visits of party, Soviet, government and other functionaries of Moldova with other countries.*

Keywords*: international relations, structures, communist party, Komsomol, unions, sports.*

INTRODUCERE

Relaţiile internaţionale ale RSSM în anul 1959 erau caracteristice pentru întreaga perioadă sovietică: cu divizarea clară în contactele cu ţările capitaliste şi cele socialiste (relaţiile cu ultimele trebuiau să fie mai prietenoase, ele reflectau colaborarea ţărilor din tabăra socialistă) şi după profilul acestor contacte – în sfera economică şi cea agricolă, în domeniul culturii, ştiinţei, învăţământului superior, sportului, între funcţionarii de partid, sindicalişti, şi din partea Sovietelor. Acest lucru permitea conducătorilor sovietici să declare, că republicile URSS dispun de propriile contacte cu ţările străine, fie şi limitate, ceea ce însemna, că ele nu erau lipsite totalmente de drepturi politice chiar în cadrul statului totalitar, cum a fost URSS. RSSM a fost un exemplu tipic al „statalităţii socialiste", pentru acele vremuri, cu propriile relaţii externe.

MATERIALE ŞI METODE

Metodele științifice aplicate: istorico-comparativă, analiză, sinteză, generalizare.

Relaţii partinice şi comsomoliste

Conform tradiţiei care exista în acea perioadă, în cadrul relaţiilor între structurile partidelor comuniste ale RSSM şi ale RPR (Republicii Populare Române) şi organizaţiile lor comsomoliste, la 23 august, considerată atunci „Ziua eliberării României de sub jugul fascist", România era vizitată de funcţionari de partid din Moldova. La rândul lor, colegii partinici din România veneau în Moldova, la 24 august, care se considera „Ziua eliberării Moldovei Sovietice". La 21 august 1959 „delegaţia muncitorilor din Moldova" a plecat la Iaşi, la invitaţia comitetului regional de partid, la „sărbătorirea aniversării a 15-a de eliberare a României de cotropitorii fascişti". În componenţa delegaţiei au fost desemnate 11 persoane, în frunte cu prim-secretarul Comitetului orăşenesc de partid Chişinău, E.Postovoi. Concomitent, la Iaşi a plecat şi delegaţia comsomoliştilor din Moldova, în frunte cu secretarul CC al ULCTM, F. Tabunşcic [1, 2]. Propriile delegaţii, la sărbătorirea zilei de 23 august, şi-au trimis în regiunea Galaţi comitetele raionale de partid Vulcăneşti (10 persoane) şi Cahul (15 persoane) [3]. La 6 noiembrie 1959, la Chişinău a sosit delegaţia Uniunii tineretului muncitoresc, în frunte cu prim-secretarul Comitetului Judeţean Iaşi, I.Manciuc. Oaspeţii au vizitat EREN-ul, unde au vizionat filmul „N.S.Hruşciov în America", au participat la festivităţi dedicate zilei de 7 noiembrie. Apoi li s-a organizat o întâlnire solemnă la CC al ULCTM [4, 5]. În afara delegaţiilor române, Moldova de Est era vizitată şi de delegaţia organizaţiilor de tineret din Vietnam, care a fost în republică la practică, după absolvirea Şcolii comsomoliste centrale de la Moscova [6]. Delegaţia comsomolului Moldovei a participat la cel de-al VII-lea Festival al Tineretului şi Studenţilor din Viena, fiind condusă de secretarii CC al ULCTM V. Buga şi F. Tabunşcic [7]. Contactele printre comsomolişti erau deţinute şi prin scrisori – Comitetul raional Dubăsari al ULCTM ducea corespondenţa cu colegii din raionul Tzinganşani (China) [8]. La capitolul relaţiilor cu partidele socialiste menţionăm aici vizita secretarului CC al Partidului Muncii din Albania M. Rita, care a studiat în Moldova experienţa de construcţie a socialismului [9].

Contacte în sfera culturii şi sportului

România. Evenimentul-cheie în relaţiile moldo-române în a. 1959 a fost crearea Secţiei Moldoveneşti a Societăţii de prietenie sovieto-română. Acest lucru s-a produs la decizia Biroului CC al PCM din 19 martie 1959. Grupul de iniţiativă alcătuit din 27 persoane a fost condus de ministrul culturii A.Lazarev, deşi în document nu se stipula cine va fi şeful grupului. În lista membrilor grupului au intrat ministrul Finanţelor V.Arpentiev, secretarul CC al ULCTM V. Buga, preşedintele Uniunii Pictorilor A.Vasiliev, scriitorul B. Istru, secretarul Comitetului raional de partid Orhei F.Epur, regizorul Teatrului Moldovenesc Dramatic V. Cupcea, ministrul Justiţiei L. Lungu, viceministrul Învăţământului S. Tanasevski ş.a. [10, 11]. Înfiinţarea secţiei Biroului CC a avut loc la 2 aprilie 1959, în Sala de conferinţe a Filialei Moldoveneşti a AŞ URSS. Au participat circa 400 de persoane – reprezentanţi ai ştiinţei, culturii, muncitori, funcţionari etc. A.Lazarev, care a

propus crearea Secţiei, a devenit şi preşedintele ei[12, 13]. Datorită funcţiei noi pe care o deţinea, Lazarev şi-a întărit poziţiile în conducerea republicană. Peste câteva luni, la 6 octombrie 1959, el a reuşit să-i convingă pe membrii Biroului CC al PCM să se adreseze CC al PCUS cu rugămintea de a anula mustrarea pentru depăşirea numărului de artişti ai teatrelor moldoveneşti, care plecau în turnee în România, pe care Moscova a aprobat-o încă în octombrie 1957[14]. Oaspeţii români, Popa şi Baba, care formal au participat la şedinţa de constituire a Secţiei Moldoveneşti, în conformitate cu invitaţia Academiei Unionale de Arte, au mai vizitat la Chişinău fabrica „Steaua Roşie" şi atelierele pictorilor chişinăuieni [15].

În 1959 se încep primele stagieri ale jurnaliştilor din Moldova în cadrul redacţiilor ziarelor româneşti. La 27 ianuarie 1959, prin decizia Biroului CC, secretarul responsabil al ziarului „Moldova Socialistă" A.Fedco a fost trimis la redacţia ziarului regional Iaşi „Flacăra Iaşilor" „pentru schimb de experienţă" [16]. În septembrie 1959 are loc un schimb cu redactorii revistelor pentru femei – „Femeia Moldovei" şi „Dolgozno No", pe un termen de 15 zile [17].

La 30 mai 1959, „pentru sărbătorirea comună a Zilei copiilor", Biroul CC al PCM a obligat CC al ULCTM, Comitetul orăşenesc de partid Chişinău şi Comitetul raional de partid Ungheni să trimită, la 31 mai 1959, la Iaşi, un grup de 35 pioneri, membri ai cercurilor de activitate artistică de amatori. Copiii erau ghidaţi de secretarul CC al ULCTM M.Cernei, secretarul Comitetului raional Ungheni al ULCTM C.Cataros, şi pedagogul A.Stepan. Pentru participare trebuiau fi pregătite cuvinte de salut, costume pentru carnavaluri, suvenire create manual de către elevi, şi seturi de literatură pentru copiii [18]. La 8 august 1959, Secretariatul CC a invitat, la rândul său, un grup de pioneri din Iaşi (40 de persoane) la Festivalul republican al pionerilor şi elevilor [19].

În iunie 1959, un grup de compozitori din Moldova a fost invitat în România pentru a participa la lucrările celei de-a 12-a conferinţă anuală a Consiliului internaţional de muzică populară. La 5 iunie 1959, întru realizarea acestei idei, Secretariatul CC al PCM a solicitat permisiunea CC al PCUS pentru plecarea la această conferinţă a compozitorilor A. Stârcea şi V. Zagorschi în perioada de 12-25 august [20]. În august-septembrie 1959, la Chişinău au venit, în cadrul turneelor, taraful „Barbu Lăutaru" de la Bucureşti şi Ansamblul de muzică populară şi dansuri al Uniunii tineretului muncitoresc din România, care au interpretat cântece populare şi au prezentat dansuri naţionale ale diferitor regiuni româneşti [21, 22]. În octombrie-noiembrie 1959 între RSSM şi România are loc schimbul de experienţă între muzicanţi şi muzicologi – muzicologul L. Axionova studiază la Bucureşti activitatea lui G.Muzicescu, iar artiştii de operă şi muzicanţii V. Costescu-Duca şi T. Jarda vin la Chişinău pentru a face cunoştinţa cu starea lucrurilor în acest domeniu în RSSM [23].

Bulgaria. La Chişinău, la 26 mai 1959, a fost organizată o serată, consacrată culturii bulgare şi scrisului slav, cu participarea turiştilor din Bulgaria. O manifestare similară a fost desfăşurată la 9 septembrie 1959, ziua eliberării Bulgariei de regimul progerman.

În schimb, în Bulgaria s-a organizat o serată cu prilejul aniversării a 35-a de la formarea RASSM (21 octombrie) [24, 25, 26].

Ungaria. În 1959, la Chişinău a fost organizat un concert în cinstea eliberării de sub jugul hitlerist a Ungariei (3 aprilie) şi festivalul filmelor ungare, cu participarea cunoscuţilor actori şi regizori din această ţară (24-30 martie). Oraşul a fost vizitat de colectivul de estradă „Budapesta veselă" (iunie), şi de „Dunărea", ansamblu de cântece şi dansuri populare (septembrie) [27, 28, 29].

Republica Democrată Germană. Şcolile din RSSM duceau corespondenţa cu şcolile din RDG şi, în cadrul experienţei lor, puneau accent pe studierea de către elevi a profesiei de muncitor[30].

Polonia. Elevii şi pedagogii din Moldova duceau corespondenţa cu profesorii din Polonia, aflând multe informaţii cu privire la ridicarea nivelului de măiestrie pedagogică în şcoli [31, 32].

Finlanda. În octombrie 1959 orchestra de muzica populară, în care au activat, printre alţii, T.Ceban şi Gh.Eşanu, din Moldova de Est a vizitat Finlanda, unde a prezentat diferite cântece şi dansuri din RSSM[33].

Japonia. În martie 1959, la Muzeul de Arte din Chişinău, a fost organizată expoziţia culturii japoneze, unde au fost prezentate costume, jucării, obiecte de lemn, create manual de către maeştri populari din Japonia[34].

China. În 1959 erau continuate contactele cu elevii din China, care povesteau despre procesul de studii în şcolile din această ţară, iar în septembrie, în legătură cu aniversarea a 10-a de la proclamarea Republicii Populare Chineze, la Biblioteca Republicană „N.Krupskaia" din Chişinău a fost organizată expoziţia de cultură chineză[32, 35].

Albania. La 28 noiembrie 1959, în sediul Filialei Moldoveneşti a AŞ URSS, Comitetul orăşenesc de partid Chişinău şi Societatea Moldovenească pentru prietenie şi relaţii culturale cu ţările străine au organizat o serată solemnă în cinstea aniversării a 15-a de la proclamarea independenţei Albaniei, dar nu se menţiona, cine a participat la acest eveniment din partea albanezilor [36].

În domeniul sportului, trebuie de menţionat hotărârea Secretariatului CC al PCM din 30 iunie 1959, prin care echipele de baschet, volei şi box au fost trimise, în octombrie a aceluiaşi an, în România [37]. În executarea ei, în toamna a.1959, s-au desfăşurat mai multe meciuri de fotbal, baschet, volei, box cu participarea sportivilor din România[38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47]. Echipa de fotbal „Moldova" (Chişinău) a obţinut în acest an mai multe victorii spectaculoase asupra adversarilor puternici – Dinamo (Praga) – 3:0, Dinamo (Tirana) – 2:1, selecţionata Chinei – 2:0, selecţionata Etiopiei – 4:1, campioana Germaniei de West Aintracht – 5:1, şi a pierdut doar în faţa lui Levski (Sofia) – 1:2 [48, 49, 50, 51, 52, 53].

Colaborarea savanţilor

În domeniul ştiinţei, relaţiile în 1959 erau duse practic în exclusivitate cu reprezentanţii României. Putem menţiona aici vizita decanului Facultăţii de Istorie a Uni-

versităţii din Bucureşti V. Hurumuz, participarea delegaţiei moldoveneşti la cel de-al III-lea seminar sovieto-român pe problemele arheologiei antice, medievale şi etnografiei (ianuarie 1959), în cadrul căruia s-a făcut o încercare de a prezenta legături mai strânse ale RSSM cu popoarele slave (a fost demonstrat şi un film respectiv); consfătuirea a III-a de imunitate a plantelor agricole la Chişinău, cu participarea a 7 savanţi din România (şi 3 din Bulgaria). Delegaţia României era condusă de Preşedintele AŞ a României, acad. T. Săvulescu; în august au fost invitaţi 5 savanţi de la Universitatea din Iaşi pentru a face cunoştinţă cu activitatea colegilor din Moldova de Est, iar filologul S. Iosifescu a ţinut o lecţie, consacrată problemelor moderne ale literaturii române [54, 55, 56, 57, 58]. În septembrie 1959 a avut loc şi o vizită de un grup mare de studenţi, medici, ingineri şi muncitori din Bucureşti, Sibiu, Cluj, Timişoara şi din alte oraşe ale României. Ei au făcut cunoştinţă cu locurile istorice ale Chişinăului, au fost prezenţi la adunarea muncitorilor oraşului, consacrată zilei Bulgariei – 9 septembrie, numită şi Ziua libertăţii, apoi au plecat în colhozul „Moldova socialistă", din raionul Kotovsk (astăzi Hânceşti) [59]. În afară de oaspeţii români, la acest capitol putem menţiona doar un grup de studenţi chinezi, care îşi făceau studiile la Institutul Politehnic din Leningrad şi au venit să-şi exercite practica la Chişinău. Ei au vizitat locurile istorice ale oraşului şi au participat la strânsul roadei în sovhozul „M. Frunze" [60].

Contacte cu profil social-economic

Pe neaşteptate, chiar pentru acea perioadă, caracterizată prin îmbunătăţirea relaţiilor moldo-române, a fost publicarea articolului despre România – cu privire la viaţa cotidiană în regiunea Iaşi, contactele cu ţăranii şi colhoznicii din ţara vecină [61, 62]. Din aceşti ani începe practica invitării oaspeţilor din România la diferite manifestări republicane. La 27 aprilie 1959 Biroul CC a acceptat propunerea Comitetului raional de partid Vulcăneşti de a invita 25 de lucrători agricoli ai regiunii Galaţi pentru zilele de 3-5 mai „în scopul lărgirii şi întăririi relaţiilor între muncitorii raioanelor de frontieră" [63]. Prin Chişinău spre Kiev şi Moscova plecau diferite delegaţii româneşti, care făceau cunoştinţă cu starea lucrurilor în Moldova [64]. Destul de intense pentru acele timpuri erau contactele între cooperatiştii din Moldova cu Bulgaria şi Franţa. Partenerii din aceste ţări manifestau un interes deosebit faţă de mărfurile industriale, agricole şi vinuri, produse în Moldova, şi propuneau creşterea exporturilor din aceste ţări a mărfurilor industriale [65, 66, 67, 68].

Colaborarea în domeniul agriculturii

Moldova a fost vizitată în 1959 de specialişti în agricultură din Canada şi Bulgaria. Specialistul în horticultură din Canada I. Lukas a vizitat republica la invitaţia Ministerului Agriculturii URSS şi a constatat, că acestui domeniu i se acordă o atenţie sporită, metodele de lucru a celor din Canada şi Moldova erau practic identice [69, 70]. În iunie 1959 raionul Glodeni a fost vizitat de delegaţia de specialişti în creşterea

culturilor eterooleaginoase din Bulgaria, care au dat recomandări lucrătorilor colhozului „Biruința" în ceea ce privește materialele de plantare [71]. În 1959, în RSSM a fost implementată metoda de fermentare a tutunului, elaborat de Institutul de Tutun din Plovdiv, care permitea păstrarea aromei și calității acestuia [72]. La comanda legumicultorilor din Bulgaria, Uzina Mecanică din Tiraspol a creat o platformă de tractoare pentru recoltarea legumelor. [73]. A fost publicată și scrisoarea mulgătoarelor din Bulgaria pentru cele din Moldova, în care bulgăroaicele povesteau despre succesele sale în muncă [74].

Colaborarea cu diferite organizații și instituții

În 1959 Moldova de Est era vizitată de lideri sindicali din România și Italia, care făceau cunoștință cu republica și Chișinăul, iar din partea Moldovei delegația sindicalistă, în frunte cu președintele Sindicatului republican al industriei alimentare, G.Potanina, a fost în Ungaria, unde a făcut cunoștință cu activitatea întreprinderilor industriale. Ungurii i-au trimis învingătorului în întrecerea socialistă din Moldova drapelul roșu al său [75, 76, 77].

În ultimele luni ale a.1959 RSSM a fost vizitată de delegațiile medicilor români (3 persoane, la sărbătorirea zilei de 7 noiembrie) și ale pionerilor (25 de persoane, la deschiderea Palatului de Pioneri din raionul Vulcănești, 22 noiembrie 1959) [78]. Din partea sa, autoritățile Moldovei l-au trimis la Iași, în decembrie 1959, pe directorul Muzeului Republican de Istorie locală D. Antoniuc, pentru a realiza schimbul de experiență, pe o perioadă se 15 zile, pe șeful secției de agrotehnie al Institutului de horticultură și viticultură L. Maltabar și pe aspirantul A. Negru-Vodă, pentru studierea nivelului de cercetări științifice în acest domeniu în România și coordonarea activității comune [79].

Caracteristice pentru perioada de cercetare erau plecările delegațiilor, formate din reprezentanți ai diferitor profesii (savanți, medici, jurnaliști, muncitori etc.) din Moldova în alte țări. În 1959 pot fi documentate în această privință delegația respectivă, care a plecat din Chișinău în iunie 1959, în Bulgaria, unde a fost în Varna, Plovdiv, Sofia [80]; două delegații de turiști din Polonia (iulie, 1959), pentru a face cunoștință cu republica și cu locurile ei istorice [81, 82].

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Tema prezentată mai sus rămâne foarte puțin cercetată de savanți și lasă un spațiu extrem de larg pentru discuții. Mai multe documente din acea perioadă rămân nepublicate sau neanalizate de specialiștii istorici. Au rămas foarte puține atestările obiective ale martorilor acelor evenimente, despre cele întâmplate atunci cu referire la subiectul descris în articolul. Noi credem, că publicația prezentată va fi o contribuție pentru cercetătorii relațiilor internaționale a RSSM în perioada postbelică și va permite savanților și diletanților științei istorice să vadă noi aspecte ale proceselor, care se desfășurau atunci în societate.

CONCLUZII

Aşadar, în 1959 a continuat procesul de extindere a relaţiilor moldo-române în diferite domenii – cultură, ştiinţă, educaţie, agricultură, medicină, printre funcţionari de partid şi cei comsomolişti, pioneri etc. Ambele părţi aflau mai multe despre activitatea celor de peste Prut, făceau cunoştinţă cu nivelul de dezvoltare economică, starea agriculturii, sportului, medicinei etc. Publicaţiile despre aceste contacte purtau un caracter strict pozitiv şi binevoitor. Un pas serios înainte pentru aceste relaţii a fost crearea Secţiei moldoveneşti de prietenie sovieto-română. Interesul către România era în aceşti ani în creştere şi exista speranţa, că anume aşa va fi şi în continuare.

REFERINŢE:

1. Direcţia Fondului Arhivistic Social-Politic (în continuare DFASP). F.51. Inv.19. D.61. F.102-103.
2. На празднества в Румынию // Советская Молдавия, 1959, 22 августа.
3. DFASP. F.51. Inv.19. D.61. F.95-97, 108-109, 111, 114.
4. Ibidem. D.62. F.75.
5. Гости из Румынии в Кишиневе. Советская Молдавия, 1959, 7 ноября.
6. Вьетнамские гости в Кицканах. Советская Молдавия, 1959, 18 июня.
7. В Вену, на фестиваль! Советская Молдавия, 1959, 12 июля.
8. ЛУКИН Н. Дубоссары – Цзинганшань. Советская Молдавия, 1959, 17 октября.
9. РИТА М. Пе каля конструкцией сочиализмулуй // Молдова Сочиалистэ, 1959, 8 юлие.
10. DFASP. F.51. Inv.19. D.58. F.147-148.
11. А луат фиинцэ Филиала молдовеняскэ а Асочиацией де приетение советоромынэ // Молдова Сочиалистэ, 1959, 3 априлие.
12. DFASP. Ibidem. D.58. F.149-154.
13. Создано молдавское отделение Общества советско-румынской дружбы // Советская Молдавия, 1959, 3

апреля.

14. DFASP. Ibidem. D.49. F.87.
15. Корнелиу Баба ын визитэ ла Кишинэу // Молдова Сочиалистэ, 1959, 5 априлие.
16. DFASP. Ibidem. D.58. F.27.
17. Ibidem. D.61. F.115
18. Ibidem. D.97. F.172-173.
19. Ibidem. D.61. F.31.
20. Ibidem. D.60. F.117.
21. НИЦЭ Ф. Оркестра «Барбу Лэутару» ла Кишинэу // Молдова Сочиалистэ, 1959, 1 септембрие.

22. МАНУЙЛОВ М. Концерты румынского ансамбля //Советская Молдавия, 1959, 22 сентября.
23. Гости из Румынии// Советская Молдавия, 1959, 26 ноября.
24. Сератэ, консакратэ сэрбэторий попорулуй булгар // Молдова Сочиалистэ, 1959, 27 май.
25. Вечер в Кишиневе, посвященный национальному празднику болгарского народа // Советская Молдавия, 1959, 9 сентября.
26. Приетений булгарь ау сэрбэторит чя де-а 35-а аниверсаре а РСС Молдовенешть// Молдова Сочиалистэ, 1959, 22 октомбрие.
27. Фестиваль венгерских кинофильмов // Советская Молдавия, 1959, 20 марта.
28. В честь венгерского национального праздника // Советская Молдавия, 1959, 4 апреля.
29. Мастера венгерской эстрады в Кишиневе // Советская Молдавия, 1959, 18 июня.
30. ОРЛОВ С. Дороже золота // Советская Молдавия, 1959, 4 декабря.
31. Письма из братских социалистических стран // Советская Молдавия, 1959, 19 июня.
32. РАБИНОВСКИЙ К. Бельцы-Пекин-Варшава…// Советская Молдавия, 1959, 2 октября.
33. На гастроли в Финляндию // Советская Молдавия, 1959, 21 октября.
34. Арта попорулуй жапонез // Молдова Сочиалистэ, 1959, 28 мартие.
35. В честь славного десятилетия// Советская Молдавия, 1959, 29 сентября.
36. Чя де-а XV-а аниверсаре а Републичий Популаре Албания// Молдова Сочиалистэ, 1959, 29 ноембрие.
37. DFASP. F.51. Inv.19. D.60. F.152-153.
38. Ынтылнирь амикале интернационале // Молдова Сочиалистэ, 1959, 16 юлие.
39. Встреча баскетболистов и тяжелоатлетов // Советская Молдавия, 1959, 18 июля.
40. ВЛАДИМИРОВ К.. Молдавия-Румыния. Советская Молдавия, 1959, 19 июля.
41. КУКЛЕВ В. Встреча друзей // Советская Молдавия, 1959, 21 июля.
42. Молдавские спортсмены в Румынии// Советская Молдавия, 1959, 29 октября.
43. Эстафета румыно-советской дружбы // Советская Молдавия, 1959, 10 ноября.
44. Матчи спортсменов Румынии и Молдавии // Советская Молдавия, 1959, 10 ноября.
45. ОЛЬМАН М. Гости из Румынии в Кишиневе // Советская Молдавия, 1959, 7 ноября.

46. Екипа «Молдова» а плекат ын РПР // Молдова Сочиалистэ, 1959, 24 ноембрие.
47. Молдавские футболисты в Румынии// Советская Молдавия, 1959, 2 декабря.
48. ВЛАЙКУ М. О бируинцэ фрумоасэ а екипей «Молдова» // Молдова Сочиалистэ, 1959, 2 юние.
49. Idem. Ун меч интернационал амикал // Молдова Сочиалистэ, 1959, 12 юние.
50. РЕЗНИКОВ М. Кишиневцы аплодируют футболистам Китая // Советская Молдавия, 1959, 16 июля.
51. Ун меч амикал интернационал // Молдова Сочиалистэ, 1959, 19 юлие.
52. ЗЕЛЕНИН Б. «Молдова» выигрывает у чемпиона ФРГ// Советская Молдавия, 1959, 5 августа.
53. РЕЗНИКОВ М. Победа болгарских друзей // Советская Молдавия, 1959, 10 сентября.
54. ФУНИКА И. Лекция румынского ученого// Советская Молдавия, 1959, 1 января.
55. Совместные работы ученых Молдавии и Румынии // Советская Молдавия, 1959, 11 января.
56. DFASP. Ibidem. D.97. F.176. DFASP. F.51. Inv.19.
57. Ibidem. D.55. FF.132-133.
58. Извещение // Советская Молдавия, 1959, 19 августа.
59. Гости из Румынии // Советская Молдавия, 1959, 9 сентября.
60. Китайские студенты в Молдавии // Советская Молдавия, 1959, 16 августа.
61. О визитэ ын режиуня Яшь // Молдова Сочиалистэ, 1959, 12 мартие .
62. БАДЮК С. Письмо из Румынии // Советская Молдавия, 1959, 29 марта.
63. DFASP. F.51. Inv.19. D.59. F.97.
64. Поезд дружбы из Румынии//Советская Молдавия, 1959, 19 сентября.
65. Оаспець дин Булгария нородникэ // Молдова Сочиалистэ, 1959, 26 септембрие.
66. Визита ын Молдова а уней делегаций агриколе дин Булгария // Молдова Сочиалистэ, 1959, 27 септембрие.
67. Делегация агриколэ булгарэ ын Молдова// Молдова Сочиалистэ, 1959, 29 септембрие.
68. В гостях у французских кооператоров // Советская Молдавия, 1959, 25 декабря.
69. Де ворбэ ку ун помикултор канадиян // Молдова Сочиалистэ, 1959, 10 януарие.
70. «У вас можно увидеть много нового»// Советская Молдавия, 1959, 11 января.

71. ОСАДЧИЙ Г., ТАМПЕЙ Г. Дупэ метода булгарэ // Молдова Сочиалистэ, 1959, 12 юние.
72. Болгарский метод ферментации табака// Советская Молдавия, 1959, 24 ноября.
73. По заказу болгарских овощеводов // Советская Молдавия, 1959, 24 декабря.
74. МИЛАНОВА И. Мы живем в героическое время// Советская Молдавия, 1959, 30 апреля.
75. Профсоюзные деятели Италии и Румынии в Кишиневе// Советская Молдавия, 1959, 5 мая.
76. Делегация профсоюзов вернулась из Венгрии // Советская Молдавия, 1959, 30 августа.
77. Ун стяг унгар – челей май бунь ынтреприндерь дин Молдова // Молдова Сочиалистэ, 1959, 17 дечембрие.
78. DFASP. F.51. Inv.19. D.62. F.101, 116.
79. Ibidem. D.63. F.28, 69.
80. Плекаря ын Булгария а унуй груп де туриштъ молдовень // Молдова Сочиалистэ, 1959, 13 юние.
81. Польские туристы в Кишиневе // Советская Молдавия, 1959, 11 июля.
82. Пятнадцать лет народной Польши // Советская Молдавия, 1959, 24 июля.

UN ENTOMOLOG ROMÂN SUB REGIM COMUNIST: ANATOLII G. PODDUBNÂI (1934–1986)

A ROMANIAN ENTOMOLOGY UNDER THE COMMUNIST REGIME: ANATOLII G. PODDUBNAI (1934–1986)

CZU: 929:595.7-051(478) **https://doi.org/10.59295/spd2025u.13**

Asea M. TIMUŞ
ORCID: 0009-0008-0031-6546
E-mail: asea_timus@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău, Republica Moldova

Summary. *The paper presents biographical data about Anatolii G. Poddubnâi, teaching staff at the State University of Chisinau between September 27, 1961 and January 28, 1986, who started his work as a laboratory assistant, advanced as an assistant, then senior lecturer and university lecturer (docent). Simultaneously with the university didactic load, he also held the position of vice-dean, extra didactic scientific researcher by cumulation, scientific director of doctorates and competitor aspiring for the title of doctor habilitate in entomological sciences. He was the author of more than 50 scientific and science popularization articles, five methodical guidelines developed in Russian and Romanian languages, four monographs and four brochures popularizing entomological science.*

Keywords: *Anatolii G. Poddubnâi, Chisinau State University, entomologist, RSSM.*

INTRODUCERE

Anatolii G. Poddubnâi a fost unul din cadrele didactice din perioada sovietică de la Universitatea de Stat din Chişinău (infra: USC), în prezent Universitatea de Stat din Moldova (infra: USM), Facultatea de Biologie și Pedologie, Catedra zoologia animalelor nevertebrate. A fost responsabil de disciplinele „Zoologia animalelor nevertebrate", „Entomologia generală", „Entomologia aplicativă", „Entomolgia agricolă" și „Metode biologice de combatere a dăunătorilor plantelor" cu predare în limba română (numită în epocă, impropriu, moldovenească) și rusă, care a trăit puțin, dar a realizat mai multe proiecte științifice și didactice de succes. Biografia lui însă nu a fost publicată până în prezent, dar este bogată și importantă pentru domeniul istoriei ştiinţei, de aceea merită a fi expusă comunității științifice și publice, fiindcă exemplul lui de cercetător științific și conferențiar nu se va diminua niciodată, inclusiv valoarea informațiilor publicate despre unele insecte din fauna Republicii Moldova.

Biografia lui A.G. Poddubnâi este întocmită pe baza a două dosare din arhivele Academiei de Științe a Moldovei (infra: AAŞM), [1] și a USM (infra: AUSM) [2], completate cu informații din surse disponibile în biblioteci și on-line.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Originea și creștinarea. Anatolii G. Poddubnâi s-a născut la 26 noiembrie 1934 în familia lui Gavril și Eudochia din satul Drăgănești. Formula „țăran-moldovean" este indicată în autobiografia din 9 mai 1961 [1, f. 6], întocmită la angajarea ca laborant la USC și, probabil, a subliniat aspectul din cauza numelui de familie de origine slavă. Satul Drăgănești și în perioada interbelică făcea parte din județul Bălți [3, p. 235-238], în cea sovietică din raionul Lazo și în prezent din raionul Sângerei.

Școala primară. Despre clasele primare a evitat să scrie în autobiografii, accentuând în cea pentru Institutul de Biologie [1, f. 5], că a frecventat clasa întâia după „eliberarea Moldovei", dar fără a indica anul. În autobiografia pentru USC, a precizat că a învățat la școală din 1945, respectiv vârsta lui corespundea cu 11 ani. Aceasta era o practică des întâlnită în epocă, în contextul schimbărilor de regim politic, atunci când copiii au fost nevoiți să frecventeze în mod repetat anumite clase.

Student la USC. În anii 1954–1959 a fost student la Facultatea de Pedologie și Biologie a USC și a absolvit-o cu calificativul „biolog-zoolog, învățător de biologie și chimie în școala medie" [2, f. 7]. Facultatea nu a absolvit-o cu mențiune, dar printr-o adeverință a obținut dreptul de „liberă alegere" [1, f. 8], specificându-se că bursa lunară de 290 de rubele nu a primit-o.

Angajarea primară la Institutul de Biologie. „Libera angajare" de la USC, A.G. Poddubâi, a aplicat-o pentru a se încadra în detașamentul de expediții în calitate de colector pe un termen de trei luni (1 august – 1 noiembrie 1959), organizat de Laboratorul de zoologia nevertebratelor al Institutului de Biologie, din subordinea Filialei Moldovenești a Academiei de Științe din URSS [5, p. 32-102]. Includerea în aria de cercetare era la unison cu amplu proces de instituționalizare a științei academice în Moldova sovietică [4, p. 16-22]. Termenul de angajare a lui A.G. Poddubâi s-a prelungit pentru încă o lună, sau din 4 noiembrie până în 4 decembrie 1959, după care a fost transferat în calitate de laborant interimar, sau din 10 februarie până în 20 mai 1960. Șef de laborator era academicianul I.I. Prinț și probabil au apărut divergențe, fiindcă Poddubnâi s-a transferat în interiorul instituției, sau în Laboratorul de zoologie a vertebratelor, grupa ihtiologică, în aceeași calitate de laborant, dar deja cu statut de permanent (20 mai 1960 – 26 septembrie 1961). Ulterior a demisionat pentru a se angaja la USC [1, 4-7].

Angajarea secundară la USC. La USC a avut succes pentru a evolua, astfel din postul de laborant s-a „ridicat" până la conferențiar universitar, iar unele detalii se expun cronologic: laborant la Catedra de zoologia animalelor nevertebrate din 27 septembrie 1961 prin ordin, cu salariul de 74 ruble [2, f. 1 și 11]; asistent din 1 septembrie prin ordin 1962 [2, f. 9], iar din 27 iunie 1964 prin concurs, cu salariul de 105 ruble [2, f. 26].

Transferul a fost argumentat astfel: „*Laborantul Poddubnâi în acest an a susținut două examene pentru studiile doctorale, a început cercetarea științifică și obținut aptitudini pentru desfășurarea lucrărilor practice de laborator; este responsabil de cursul Zoologia animalelor nevertebrate în moldovenește*". Cu referință la curs completez din

propria experiență că, asistenții nu aveau dreptul să susțină cursuri universitare, dar A.G. Poddubnâi fiind bilingv nativ (româna și rusa) a fost excepție. În cererea sa din 2 septembrie 1963, el a argumentat că: „Din necesitatea citirii cursului de „Zoologia animalelor nevertebrate" în limba moldovenească pentru studenții de la Secția de biologie anul I, rog să fiu rechemat din concediu, iar zilele omise să-mi fie acordate la iarnă" [2, f.21]. Astfel, în doi ani a avansat de la lucrările practice de laborator la predarea unui curs universitar. Peste alți doi ani, sau în 27 iunie 1964, a susținut concursul de asistent pe cinci ani și după confirmarea titlului științific de candidat în științe biologice / doctor și primit diploma de la Comisia Superioară de Atestare din Moscova [2, f.53] i s-a majorat salariul de 200 ruble [2, f. 26].

A urmat postul de lector superior din 3 februarie 1968 prin ordin, și acesta a avut loc prin demersul profesorului V.L. Grimalski, șeful Catedrei de zoologie, pe numele rectorului cu rugămintea ca A.G. Poddubnâi să fie transferat din asistent în lector superior [2, f. 26]. Argumentele lui fiind: „*Poddubnâi citește de sinestătător cursul Zoologia nevertebratelor; a publicat 12 lucrări științifice; desfășoară o activitate socială extinsă; în martie curent va susține disertația de candidat*[1]*; lectorul superior V. Cepurnova a avansat ca docent interimar și postul este vacant*". L-a demers a fost anexată o caracteristică pozitivă semnată de decan, secretarul biroului de partid și președintele sindicatelor [2, f. 59-60].

Studiile doctorale. Teza de doctorat a desfășurat-o cu statut de „aspirant la corespondență" în cadrul Institutului de Zoologie al AȘ a RSSM, pe un subiect de interes teoretic și practic valabil oricând: „Psilidele[2] dendrofile din Moldova și importanța lor economică", îndrumător științific B.V. Vereșciaghin [7, p. 171-208]. Cercetările științifice, oficial, le-a început în 1962, însă înmatriculat a fost din 1963, anul fiind indicat în Raportul de stagiar, iar teza a susținut-o în Consiliul științific de la USC în 13 martie 1968. Confirmarea de la Comisia Superioară de Atestare din Moscova, timp de doar o lună și jumătate, sau în 26 aprilie 1968, o consider un record pozitiv pentru A.G. Poddubnâi, alții obținând-o în cca un an [2, f.53].

„Balansarea" lui A.G. Poddubnâi între USC și Institutul de Zoologie al AȘ RSSM în perioadele 1959–1963 și 1967–1983, a fost cu adevărat ştiinţifică din partea savantului, fiindcă a continuat și după decesul lui. Dovada se află în publicarea post-mortem, 28 ianuarie 1989, a tezei de doctor habilitat cu statut de monografie, sub redacția lui B.V. Vereșciaghin și cu denumirea tradusă din rusă „Psilidele din sud-vestul părții europene a URSS" [6].

Docent / conferențiar universitar. După șapte luni ca lector superior au urmat patru concursuri la postul de conferențiar universitar, după cum urmează: din 13 septembrie 1968 interimar și confirmat din 4 februarie 1970; din 14 septembrie 1973 prin concursul doi [2, f. 89]; din 4 noiembrie 1978 concursul trei [2, f. 116-117]; din 29 de-

[1] În perioada sovietică teza se numea disertație.

[2] Psilidele este denumirea științifică a unor insecte cu denumirea populară de puricii meliferi, cel mai cunoscut fiind al părului – *Psylla pyricola.*

cembrie 1983 concursul patru [2, f. 161-176]. Majorarea de salar a fost: de la 280 [2, f. 61 și 71] până la 320 de ruble, acumulând zece ani vechime de muncă [2, f. 82]. Tot în acest timp a susținut teza în științe biologice și obținut diploma de docent de la Comisia Superioară de Atestare din Moscova în 7 aprilie 1970 [2, f. 70].

Prodecan la Facultatea de Biologie și Pedologie. Avansarea, într-un fel, în regim de urgență în 1968 a lui A.G. Poddubnâi, a fost necesară pentru că era potrivit și într-un post administrativ nu doar didactic, și anume ca prodecan. Postul l-a deținut șase ani (2 decembrie 1969 – 19 decembrie 1975) și a demisionat pe motiv medical [2, f. 107]. Demisionarea a fost confirmată prin ordinul Ministerului Învăţământului Public din RSSM (MHO MCCP), cu menționarea „Poddubnâi A.G. i se anunță MULȚUMIRI pentru munca rodnică multianuală”.

Stagiu la Institutul de Zoologie și Fiziologie al AȘ a RSSM Studiile pentru studiile postdoctorale. A continuat studiile post doctorale, pe care le-a desfășurat în mai multe etape: un stagiu de trei luni (15 februarie – 15 mai 1979) la instituția *Alma Mater* secundară [2, f. 119-121] și depunerea unui raport despre cercetările științifice realizate [2, f. 130-133]; s-a transferat ca cercetător științific superior la început pe un an [2, f. 140-143], apoi prelungit pe doi ani (31 decembrie 1981 – 30 decembrie 1982). Pentru aceasta a obținut trei acceptări, și anume de la: Catedra de zoologie, Consiliul Facultății de Biologie și Pedologie și Senatul USC. Cererea a fost însoțită de alte două acte: Lista lucrărilor științifice (71 de titluri) și Planul cercetărilor științifice pe tema „Psilidele din Moldova” [2, f. 153-155]. Cu toate înlesnirile programului de cercetare științifică, A.G. Poddubnîu nu a reușit să susțină habilitatul în termenul indicat în plan – decembrie, 1982. Astfel, din nou a solicitat transferul prin cumul în postul extra didactic la «НИО» / Organizația de Cercetări Științifice din subordinea USC, conform contractului economic pe tema nr. 6-83 („х/д темы») [2, f. 183-186]. La început a fost angajat doar pentru o lună (30 noiembrie – 31 decembrie 1984), apoi prelungit pe un an (2 ianuarie 1985 – 31 decembrie 1985).

Conducător științific de doctorate. În 1979, A.G. Poddubnâi, a obținut dreptul de a fi el conducător științific în cadrul USC, specializarea 03.00.08 „Zoologia” [2, f. 127]. Din „Raportul de stagiar” din 1979 s-a aflat numele a celor cinci doctoranzi, ei fiind: Dumbuia Kumandian (Republica Populară Guinea); Peter Rihter (Republica Populară Germană); V.S. Lazarev și E.T. Verlan (fără informații); V.V. Derjanschi (RSSM, Institutul de Zoologie).

Disciplinele predate. Disciplinele din norma didactică au fost: cursul „Zoologia nevertebratelor” – în limba moldovenească /română și rusă, anul I; cursul „Entomologia generală” – anul III, specializarea „Zoologie”; cursul „Entomologia particulară” – anul V, specializarea „Zoologie”; cursul „Metode biologice de combatere a dăunătorilor plantelor” – anul V, specializarea „Protecția mediului”; Lucrările practice de laborator la „Zoologia nevertebratelor”, anul I, grupa I; Practica didactică extinsă la anul IV, specializarea „Entomologie” și „Protecția mediului”; Conducător la practica didactică la „Zoologia nevertebratelor”, anul I și la practica de producere la „Zoologia nevertebratelor”, anul III și IV, specializarea „Entomologie”;

Alte activități universitare. Participant la organizarea olimpiadelor școlare la disciplina „Biologie”; decan de an (curator) al unei grupe de studenți; lecția publică pentru Societatea „Znanie” / „Știința” pe tema: „Insecte rare și pe cale de dispariție” (1983); lecții publice cu elevii, studenții, colhoznicii, specialiștii din protecția plantelor (peste 30 de lecții și discuții); membru al colegiului de redacție și secretar la volumul interuniversitar „Probleme din biologie și protecția mediului”; colaborarea cu cele două catedre de zoologie, de la USC și Institutul Pedagogic din Tiraspol; conducător științific la 42 teze de an și 21 de licență, dintre care trei erau cetățeni străini, 19 au obținut calificativul „eminent” și 2 „bine”; a pregătit 10 studenți cu referate pentru concursul „*Cea mai bună lucrare studențească*”. Studenta din Republica Democratică Germană – H. Peliman, a participat și la un concurs unional.

Publicații universitare. Din punctul III: „Activitatea de cercetare științifică”, Poddubnâi a menționat că s-au întocmit programe complexe și hărți tehnologice la toate disciplinele teoretice; s-au înnoit materialele didactice (tabele, diapozitive, preparate muzeale); s-au elaborat din nou, sau procurat, tabele colore pentru temele principale din cursurile de specializare „Entomologia particulară” și „Metode biologice de combatere a dăunătorilor plantelor”.

Participări la evenimente extra RSSM. A.G. Poddubnâi a participat la cinci simpozioane și conferințe extra RSSM: în 1963, la Moscova; în 1977 și 1979, la Leningrad, la simpozionul internațional „Entomofauna Europei Centrale”; în 1979, la Vilnius, la cel de-al VIII-lea Congres al Societății Unionale Entomologice; în 1980, la Minsk, la cel de-al II-lea Simpozion Unional. Suplimentar despre A.G. Poddubnâi este de menționat că în 1956 el a fost „un pioner al desțelinării”, în original «является первоцелинником» (regiunea Altai), informați din „Petiți” pentru decorarea lui A.G. Poddubnâi la împlinirea vârstei de 50 de ani și 25 de ani activitate didactică, cercetare și socială [2, f. 179-180].

Aprecieri profesionale. În cei 24,4 ani de activitate la USC (27 septembrie 1961 – 28 ianuarie 1986) și doi la Institutul de Biologie, în total cu puțin peste 26 de ani, a fost menţionat cu: „Mulțumire” (*Благодарность*) de „Ziua Muncii” [2, f. 24]; „Mulțumire” cu ocazia celor 25 de ani de la înființarea USC [2, f. 76]; „Mulțumire” pentru organizarea și desfășurarea conferințelor teoretice, olimpiadelor la disciplinele de Istorie, Matematică, Fizică, Chimie și Biologie [2, f. 84]; „Diplomă de onoare” de la Ministerul Învățământului Public al RSSM [2, f. 91]; „Diploma de onoare” de la Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al RSSM [2, f. 177-182]; învingător la întrecerea socialistă pe anul 1976, 1980 și 1983; inclus în „Cartea de onoare a USC”; diploma și insigna de la Ministerul Învățământului din Republica Democratică Germană; medalia „Pentru munca conștiincioasă și comemorarea celor 100 de ani de la nașterea lui V.I. Lenin” (1970);

Alte informații în context preluate din prezentarea decanatului pentru a fi decorat cu „Diploma de onoare din partea Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al RSSM: „*După susținerea ultimului concurs de conferențiar universitar (1983), A.G. Poddubnâi a fost responsabil de o norma didactică completă la catedră și respecta*

obligațiile de cercetător științific prin cumul extra didactic". În paralel executa activitatea planificată pentru conducător științific cu doctoranzii, depunea efort pentru a definitiva teza lui de habilitat, silențios depășea obstacolele emoționale din calea susținerii habilitatului. Toate acestea l-au dus la decimarea finală a funcționalității fiziologice și în 28 ianuarie 1986 a decedat [2, f. 190-191]. Avea vârsta de numai 51,2 ani, respectiv s-a trecut din viață și mai tânăr decât Ion Creangă, care a decedat la 53 de ani fără două luni, „măcinat" și el de prea multe probleme din viața socială și didactică.

Mi-am permis să-l compar pe A.G. Poddubnâi cu învățătorul, povestitorul și scriitorul Ion Creangă, fiindcă doctorul în științe biologice și conferențiarul de la USC din perioada sovietică, a fost unicul entomolog român care a scris și în moldovenește / românește nu doar pentru studenți și savanți, dar și pentru elevi, adică copii, spre exemplu cărțile: „*Prietena noastră furnică*" (1980); „*Limbaj în lumea cuvântătoarelor* (1983); „*În lumea termitelor*" (1983) [8]. Articolele au fost: „*Imperativul conştiinţei şi natura*" (1978, „Învăţământul public"); „În lumea insectelor" (1980, ziarul pentru copii şi tineret „Scânteia leninistă"); „Insecte rare și pe cale de dispariție" (1983, lecție publică la Societatea „Știința").

CONCLUZII

Jalonul profesional a lui A.G. Poddubnâi la USC, a avut loc din 27 septembrie 1961, fiind angajat ca laborant, ulterior avansat ca asistent, lector superior și conferențiar universitar. Concomitent cu norma didactică universitară a deținut șase ani și funcția de prodecan, cercetător științific extra didactic prin cumul, conducător științific de doctorate, competitor științific aspirând la titlul de doctor habilitat. A fost autor de lucrări științifice, îndrumătoare metodice, monografii și broșuri de popularizare a științei entomologice. Din cauza decesului prematur toată evoluția lui didactică, administrativă, științifică și socială s-a sfârșit în 28 ianuarie 1986.

Despre opera entomologică a lui A.G. Poddubnâi menționăm că va rămâne mereu valabilă, fiindcă cercetările fundamentale despre psilide s-au publicat post-mortem sub formă de monografie întitulată „Psilidele (*Homoptera, Psylloidea*) din sud-vestul european al URSS". Totodată articolele și cărțile de popularizare a științei entomologice – „Prietena noastră furnică", „Limbaj în lumea necuvântătoarelor", „În lumea termitelor", sunt irepetabile și fac parte din patrimoniul național științific al Republicii Moldova.

REFERINȚE:

1. Arhiva AȘM, F.1, inv. 3, d. 1320, 15 file.
2. Arhiva USM, F. 1108, 191 file.
3. *Drăgănești* (p. 235-239). În: Sângerei. Oameni. Istorie. Spiritualitate. Coordonatori și redactori științifici acad. Gheorghe Duca și Ion Hadârcă. F.E.-P. „Tipogr. Centrală", Chișinău, 2012, 320 p. ISBN 978-9975-4307-5-3.

4. MANOLACHE, Constantin, XENOFONTOV Ion. *Instituționalizarea științei academice în RSS Moldovenească (1946–1960).* În: Akademos. Revistă de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă, nr. 1 (40), 2016, p. 16-22. ISSN (ISSN-L): 1857-0461.
5. XENOFONTOV, Ion Valer, *Cercetări zoologice: de la Baza Moldovenească la Academia de Științe a RSS Moldovenești (1946–1991).* În: Institutul de Zoologie. Istorie. Personalități. Cercetări (1946–1961–1991–2021) /Coord. și red. șt.: Laurenția Ungureanu, Chișinău, S.n., 2021, p. 32-102. ISBN 978-9975-157-83-4.
6. ПОДДУБНЫЙ, А.Г. *Псилиды юго-запада европейской части СССР.* 181 с. ISBN 5-376-00191-1. Available: https://prochtenie.org/fullcatalog/754 (Accessed: 17.02.2024).
7. ТИМУШ, Ася М., Ливия, КАЛЕСТРУ, Елена, БАБАН. В. *Биография и творчество советского ученого энтомолога – Верещагина Бориса Викторовича*. Revista „Probleme actuale ale istoriei ştiinţei". Partea III – Biografii ştiinţifice în context naţional şi internaţional. Secţia editorial-poligrafică a BŞC, Chişinău, 2017, nr. 1, p. 171-208. ISBN 978-9975-3183-0-3.
8. ПОДДУБНЫЙ, А.Г. *Ын лумя термителор*. Картя Молдовеняскэ, Кишинэу. 1983, 114 паж. ИБ 2424.

POPULAŢIA SATULUI TABANI ŞI SATELOR LIMITROFE DIN JUDEŢUL HOTIN ÎN STATISTICA RECENSĂMÂNTULUI DIN 1930

POPULATION OF TABANI VILLAGE AND NEARBY VILLAGES IN HOTIN COUNTY IN THE 1930 CENSUS STATISTICS

CZU: 314.117.1(498.7-22)″1930″ **https://doi.org/10.59295/spd2025u.14**

Valentin TOMULEȚ
ORCID: 0000-0003-4696-2064
E-mail: tomuletvalentin@yahoo.ro
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *In this article, the author makes a brief analysis of the statistical data on the population structure of the village of Tabani, Hotin County and the neighboring villages, according to the 1930 census data and highlights a series of significant demographic, social and structural trends that outline the evolution of a rural community in a historical context deeply marked by political and territorial changes.*

The analysis of these statistical data outlines a coherent demographic and social profile of the village of Tabani in 1930: a dense, young, stable and adaptable community, which, despite a turbulent regional context, manages to maintain the balance between tradition and economic resilience. This image reflects not only the features of a specific locality, but can also be interpreted as the expression of a broader reality of the Romanian border village in the interwar period.

Keywords*: Tabani, census, population, demography.*

INTRODUCERE

Investigaţiile dedicate studierii istoriei locale, în special istoriei satelor în care neam născut şi am copilărit, sunt dictate de necesităţile de a ne cunoaşte istoria, a şti cine suntem, de unde ni se trag rădăcinile, ce limbă vorbim, cine suntem ca popor, pentru a şti care este rolul şi locul nostru în această viaţă/lume.

Studierea acestei probleme, mult depinde de cunoaşterea istoriei familiilor, rolul lor în evoluţia economică, socială şi culturală a satului. Iar analiza evoluţiei demografice a unei localităţi luate aparte, comparativ cu localităţile limitrofe, ne permite să stabilim schimbările calitative şi cantitative care s-au produs în timp, a acestor localităţi din punct de vedere al numărului populaţiei compartimentat pe sexe, stare civilă, grupe de vârstă, gospodării, neam, limbă maternă, religie, ştiinţă de carte etc.

Din diversitatea surselor documentare pentru investigarea cercetărilor demografice şi genealogice din mediul rural, recensămintele populaţiei care s-au petrecut în perioada interbelică, prezintă cel mai mare interes ştiinţific, din considerentul că ele conţin un volum bogat, variat şi destul de veridic de informaţii.

Recensămintele sunt nu altceva decât operaţia pe care o întreprinde instituţiile statului în scopul evaluării oficiale a numărului populaţiei, incluzând diverse caracteristici de ordin demografic, social şi etnic, care conţin informaţii detaliate şi veridice referitoare la stocul de locuinţe şi populaţie compartimentat pe sexe, componenţa socială şi naţională, ştiinţă de carte, numărul de animale, întreprinderi etc. Operaţia dată are menirea de a aduna informaţii referitoare la două componente de bază – *populaţie* şi *condiţii de locuit* – în cadrul aceluiaşi proces de diseminare, stabilind în asemenea condiţii două criterii definitorii: *numărul de familii* sau/şi *numărul de persoane de sex masculin*, iar pentru perioadele mai târzii *numărul total al populaţiei specificat pe sexe şi vârste*, pentru planificarea şi implementarea politicilor economice, sociale, fiscale şi ştiinţifice pe care la urmăreşte statul[1].

În plus, recensămintele au menirea de a cunoaşte şi a analiza evoluţia familiilor şi a gospodăriilor ca formă esenţială a modului de convieţuire umană, servind, în acelaşi timp, drept suport informaţional statistic pentru construirea politicilor de dezvoltare economică şi socială de perspectivă a ţării.

După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus în regiune au fost efectuate trei recensăminte fiscale[2] – în 1835, 1850 şi 1858[3] şi primul recensământ general al populaţiei din 1897 [1, f. 1-285; 7, *passim*].

Satul Tabani şi satele limitrofe reflectat în recensământul populaţiei din 1930 din Basarabia

După revenirea Basarabiei în componenţa Ţării Mame – România, în regiune au fost efectuate două recensăminte generale ale populaţiei – cel din 1930 şi cel din 1941.

Recensămintele populaţiei reprezintă surse fundamentale în analiza evoluţiei demografice, economice şi sociale a unui spaţiu determinat. În contextul istoric al Basarabiei interbelice, recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930 oferă o imagine de ansamblu extrem de valoroasă pentru cercetarea satului Tabani, judeţul Hotin şi a localităţilor sale limitrofe. Aceste date statistice permit reconstruirea fidelă a profilului populaţiei rurale, punând în lumină particularităţile sociale, economice şi de structură demografică ale comunităţilor din nordul Basarabiei.

Recensământul general al populaţiei din anul 1930 este considerat ca fiind cel mai amplu, cuprinzător, modern şi obiectiv din toate recensămintele care au fost realizate până la acel moment în România. El a fost efectuat cu implicarea directă şi avându-l ca director pe Dr. Sabin Manuila, personalitate de o reală apreciere naţională şi internaţională. De menţionat acţiunea Subsecretarului de Stat prof. Iuliu Moldovan care a luat iniţiativa executării primului recensământ general al României întregite şi care s-a ocupat personal de organizarea lui şi munca neobosită a Comisiei de recensământ prezidată de prof. Dimitrie Gusti [2, p. VII].

[1] Detaliat despre noţiunea şi menirea recensămintelor a se vedea: [6, p. 147-158].

[2] În Rusia, în perioada 1719-1858, au fost efectuate 10 recensăminte fiscale ale populaţiei.

[3] Conţinutul recensămintelor fiscale din 1835, 1850 şi 1858, pentru satul Tabani, a se vedea detaliat: [4, p. 118-172].

Recensământul cuprindea date privitoare la populaţie compartimentate pe sexe, stare civilă, grupe de vârstă, gospodării, infirmităţi, populaţia flotantă, neam, limbă maternă, religie, ştiinţă de carte etc., distribuite pe provincii, judeţe, plăşi, oraşe şi sate.

Recensământul a fost organizat ţinându-se cont de cele mai bune şi complete pe plan mondial practici şi avea ca scop de a ajuta guvernul în soluţionarea obiectivelor de îngrijire şi îmbunătăţire a mijloacelor de trai ale populaţiei. Pentru a încuraja populaţia în petrecerea corectă şi rapidă a recensământului, persoanele recenzate au fost informate asupra confidenţialităţii lui cât şi a faptului că nu serveşte scopurilor de impozitare, ci, în exclusivitate, statisticii. Legea stipula că garantează secretele statisticii, motiv pentru care se solicitau răspunsuri corecte şi complete la întrebările fixate în formular. Sistematizarea, prelucrarea şi publicarea datelor a durat opt ani (1930-1938), timp în care au apărut cele nouă volume din cele zece preconizate ale recensământului [3].

Datele privind numărul populaţiei din satul Tabani şi satele limitrofe din judeţul Hotin, cu indicarea numărului locuitorilor de ambele sexe, potrivit apartenenţei de vârstă, conform recensământului populaţiei din 29 decembrie 1930, sunt sistematizate în Tabelul 1.

Tabelul 1. Numărul populaţiei din satul Tabani şi satele limitrofe, judeţul Hotin, cu indicarea numărului locuitorilor de ambele sexe, conform apartenenţei de vârstă în baza recensământului populaţiei din 29 decembrie 1930

Localitatea	Populaţia totală			Inclusiv pe vârste					
	Ambele sexe	Sex masculin	Sex feminin	0-6 ani	7-12 ani	13-19 ani	20-64 ani	65- peste	Neidentificaşi
Total judeţul Hotin	**392430**	**191722**	**200708**	**80751**	**56597**	**60934**	**189839**	**13295**	**1014**
Plasa Briceni (49 sate)	**93733**	**45915**	**47818**	**19982**	**13909**	**14660**	**42100**	**3021**	**154**
Raportul, în %	***23,9***	***23,9***	***23,8***	***24,7***	***24,6***	***20,1***	***22,2***	***27,2***	***15,2***
Satele din plasa Briceni limitrofe satului Tabani									
Balasineşti	**1889**	917	972	492	268	259	822	47	1
Bolboca	**1110**	594	516	253	165	171	490	31	-
Briceni-Sat	**3160**	1504	1656	659	429	516	1463	91	-
Briceni-Târg	**5625**	2513	3112	738	778	913	2840	352	4
Caracuşeni	**3038**	1523	1515	651	495	465	1343	80	4

Colicăuţi	**2507**	1239	1268	548	418	387	1087	67	-
Corestăuţi	**2145**	1015	1130	481	344	326	938	56	-
Corjeuţi	**4371**	2168	2203	991	685	653	1901	134	7
Grimăn-căuţi	**3260**	1599	1661	721	464	480	1476	118	1
Halahora-de-Jos	**739**	357	382	175	109	105	318	27	5
Halahora-de-Sus	**1185**	566	619	297	194	189	464	36	5
Pererita	**2049**	1021	1028	436	280	323	942	58	10
Slobozia-Caracu-şeni	**191**	100	91	54	33	25	77	2	-
Tabani	**2276**	**1159**	**1117**	**559**	**316**	**319**	**1012**	**69**	**1**
Târnova	**1857**	881	976	456	288	282	774	57	-
Teţcani	**2569**	1309	1260	595	312	392	1144	67	9
Trebisăuţi	**2275**	1150	1125	566	364	326	955	62	2
Plasa Lip-cani (63 sate)	**105851**	**51873**	**53978**	**10961**	**7760**	**7730**	**23491**	**1782**	**141**
Raportul, în %	***27,0***	***27,1***	***26,9***	***13,6***	***13,7***	***12,7***	***12,4***	***13,4***	***13,9***
Satele din plasa Lipcani limitrofe satului Tabani									
Bălcăuţi	**1716**	954	862	400	253	296	705	60	-
Bilavăţi	**1534**	744	790	328	232	254	677	43	-
Coteala	**2092**	1014	1078	480	316	307	914	63	12
Cotiujeni	**3301**	1664	1637	756	565	478	1385	92	25
Criva	**2197**	1090	1107	481	324	349	1049	55	2
Drepcăuţi	**2305**	1145	1160	513	323	359	1039	67	4
Larga	**4712**	2276	2436	1123	700	702	2042	133	12
Lipcani-Sat	**3357**	1664	1693	702	395	499	1636	119	6
Lipcani-Târg	**5880**	2981	2899	835	746	871	3202	216	10
Solbozia-Şirăuţi	**970**	464	506	249	126	156	412	23	-

Sursa: [2, p. 371-373]

Datele sistematizate în tabelul 1 atestă că judeţul Hotin, situat în extremitatea nordică a Basarabiei, se evidenţia printr-o populaţie de peste 390.000 de locuitori în anul 1930. Cu un grad ridicat de ruralitate, zona era alcătuită din sate dens populate, cu struc-

turi familiale tradiţionale şi un model de reproducere specific societăţilor agrare. Datele recensământului arată o uşoară predominanţă a populaţiei feminine (51,1%), dar şi o piramidă demografică tipică pentru societăţile cu fertilitate ridicată: aproape jumătate din populaţie era sub 20 de ani, iar persoanele cu vârsta peste 65 de ani reprezentau doar 3,4% din total.

Această structură reflectă o societate tânără, cu o natalitate puternică, dar şi cu o speranţă de viaţă redusă, caracteristică unei regiuni cu servicii medicale limitate şi condiţii de viaţă precare în mediul rural. Grupul de vârstă activă (20-64 ani) constituia baza social-economică a judeţului, cuprinzând aproximativ 48% din populaţie, adică forţa de muncă angajată în agricultură, meşteşuguri şi comerţ rural.

Plasa Briceni, din care făcea parte şi satul Tabani, reprezenta circa 24% din populaţia judeţului, cu un total de 93.733 de locuitori. Structura pe sexe şi pe vârste confirmă tendinţele judeţene: o populaţie tânără şi echilibrată din punct de vedere al repartiţiei între sex masculin şi sex feminin.

În acest context, satul Tabani apare ca un exemplu revelator. Cu 2.276 de locuitori, satul Tabani era un sat de mărime medie în comparaţie cu localităţile învecinate. Structura sa demografică evidenţiază o rată a natalităţii ridicată, reflectată de faptul că 24,6% din populaţie era reprezentată de copii cu vârsta între 0 şi 6 ani – procentaj care depăşeşte media plasei şi chiar a judeţului. Această proporţie semnalează existenţa unui model familial tradiţional, cu numeroşi copii, fapt explicabil printr-un nivel scăzut de urbanizare şi prin mentalităţile colective favorabile reproducerii extinse.

Totodată, segmentul populaţiei între 20 şi 64 de ani însumează 1.012 persoane, adică 44,5% din totalul locuitorilor. Aceasta este forţa activă a comunităţii – agricultori, crescători de animale, meşteşugari – susţinători ai economiei locale. Proporţia relativ mică a vârstnicilor (doar 3%) poate indica fie o speranţă de viaţă redusă, fie sub înregistrarea acestui segment, ceea ce era frecvent în mediile rurale ale vremii.

Compararea satului Tabani cu localităţile învecinate, atât din plasa Briceni (ex. Corjeuţi, Caracuşeni, Briceni-Tîrg), cât şi din plasa Lipcani (ex. Criva, Larga, Cotiujeni), relevă o serie de trăsături comune, dar şi unele diferenţe notabile. Majoritatea acestor sate prezintă structuri de populaţie similare: o pondere importantă a copiilor mici (între 20-24%), o bază activă solidă şi un număr redus de vârstnici.

Totuşi, în satele cu funcţie economică mai complexă (de exemplu, Briceni-Tîrg şi Lipcani-Tîrg), se observă o scădere semnificativă a ponderii copiilor mici (13-14%) şi o creştere a populaţiei adulte şi vârstnice, semn al unor modele demografice urbane emergente. Aceasta sugerează că în mediile cu o uşoară dezvoltare urbană sau comercială, modelul familial era deja în schimbare, iar tranziţia demografică începuse să-şi facă simţită prezenţa.

În contrast, satul Tabani se încadrează clar într-un model demografic rural clasic, cu un excedent de copii, o populaţie activă stabilă şi o pondere mică a persoanelor vârstnice, reflectând o societate aflată încă în etapa de expansiune demografică. Aceste date nu sunt simple cifre, ci indicii clare ale modului de viaţă, mentalităţilor şi structurii sociale

ale populaţiei basarabene rurale din perioada interbelică. Prevalenţa unei populaţii tinere reflectă nu doar fertilitatea crescută, ci şi o organizare a vieţii în jurul familiei tradiţionale extinse, în care copiii erau o resursă economică şi socială.

Structura echilibrată între sexe arată lipsa unor fenomene majore de emigraţie sezonieră sau de dezechilibru demografic, ceea ce denotă o stabilitate comunitară importantă. În acelaşi timp, ponderea redusă a vârstnicilor, coroborată cu proporţia mare de copii mici, indică o speranţă de viaţă relativ scăzută, dar şi o mortalitate infantilă posibil ridicată, mai ales în lipsa unei reţele sanitare dezvoltate.

Recensământul din 1930 ne oferă un tablou complex, dar coerent al structurii demografice a satului Tabani şi a regiunii din jurul său. Din datele analizate rezultă că: satul Tabani se încadrează într-un model demografic rural arhaic, marcat de fertilitate ridicată şi o piramidă de vârstă cu bază largă; structura pe sexe este echilibrată, ceea ce reflectă o stabilitate comunitară şi socială; proporţia mare a populaţiei apte de muncă (20-64 ani) sugerează un potenţial economic bine susţinut. În raport cu satele limitrofe, satul Tabani păstrează cele mai ridicate valori ale natalităţii, confirmând profilul său tradiţionalist şi agrar.

În ansamblu, studiul satului Tabani pe baza recensământului din 1930 ne permite să înţelegem mai bine dinamica socială a Basarabiei interbelice, oferind o sursă solidă pentru cercetări istorice, sociologice şi antropologice privind comunităţile rurale din această regiune.

Un interes deosebit prezintă şi numărul populaţiei statornice din satul Tabani şi satele limitrofe compartimentat pe gospodării, infirmităţi (persoane de ambele sexe) şi populaţia flotantă (sexul şi cetăţenia), sistematizat în tabelul 2.

Tabelul 2. Populaţie statornică din satul Tabani şi satele limitrofe, judeţul Hotin, conform recensământului populaţiei din 29 decembrie 1930 – gospodării, infirmităţi, populaţie flotantă

Localitatea	Populaţie statornică (29. XII.1930)	Gospodării		Infirmităţi (ambele sexe)			Populaţie flotantă			
							Sexul		Cetăţenia	
		Proprii-zise	Colective	Orfani	Surd-Muţi	Ologi	Masculin	Feminin	Română	Străină
Total judeţul Hotin	**392430**	**90232**	**53**	**275**	**365**	**295**	**2381**	**617**	**2973**	**25**
Plasa Briceni (49 sate)	**93733**	**21409**	**13**	**65**	**81**	**92**	**648**	**240**	**866**	**22**
Raportul, în %	***23,9***	***23,7***	***24,5***	***23,3***	***22,2***	***31,2***	***27,2***	***38,9***	***29,1***	***88,0***

Satele din plasa Briceni limitrofe satului Tabani										
Balasineşti	**1889**	411	-	-	-	5	12	2	14	-
Bolboca	**1110**	245	-	2	1	1	-	3	4	-
Briceni-Sat	**3160**	699	2	1	2	4	44	30	74	-
Briceni-Târg	**5625**	1309	1	12	5	8	83	37	116	4
Caracuşeni	**3038**	708	-	3	2	2	11	3	14	-
Colicăuţi	**2507**	560	-	2	2	5	25	12	35	2
Corestăuţi	**2145**	496	-	1	1	-	6	-	6	-
Corjeuţi	**4371**	962	1	3	4	1	22	2	24	-
Grimăncăuţi	**3260**	743	-	1	2	5	13	3	16	-
Halahora-de-Jos	**739**	170	-	1	1	3	3	2	5	-
Halahora-de-Sus	**1185**	236	-	-	-	-	6	-	6	-
Pererita	**2049**	492	-	-	1	6	7	1	8	-
Slobozia-Caracuşeni	**191**	43	-	-	-	-	-	-	-	-
Tabani	**2276**	**512**	**-**	**4**	**2**	**2**	**15**	**8**	**23**	**-**
Târnova	**1857**	409	-	1	-	3	23	9	32	-
Teţcani	**2569**	648	1	-	3	1	9	-	9	-
Trebisăuţi	**2275**	481	1	-	4	2	5	3	8	-
Plasa Lipcani (63 sate)	**105851**	**24253**	**18**	**73**	**97**	**74**	**546**	**135**	**679**	**2**
Raportul, în %	***27,0***	***26,9***	***34,0***	***26,5***	***26,6***	***25,1***	***22,9***	***21,9***	***22,8***	***8,0***
Satele din plasa Lipcani limitrofe satului Tabani										
Bălcăuţi	**1716**	414	1	-	1	2	15	4	19	-
Bilavăţi	**1406**	338	-	2	1	-	6	1	7	-
Coteala	**2092**	445	-	1	3	-	7	-	7	-
Cotiujeni	**3301**	734	-	-	1	3	14	3	17	-
Criva	**2197**	513	1	-	4	2	17	4	21	-

Drepcăuţi	**2305**	529	-	1	3	7	6	1	7	-
Larga	**4712**	1093	1	2	6	-	9	1	10	-
Lipcani-Sat	**3357**	765	2	7	2	4	20	19	39	-
Lipcani-Târg	**5880**	1217	1	6	3	3	36	15	50	-
Sobozia-Şirăuţi	**970**	209	-	-	1	-	2	-	2	-

Sursa: [2, p. 633-635]

Analiza datelor sistematizate în tabelul 2, prin prisma populaţiei statornice şi organizarea gospodăriilor, la nivelul judeţului Hotin, recensământul înregistra o populaţie statornică de 392 430 de persoane distribuite în 30 232 gospodării propriu-zise şi 53 colective. Această majoritate covârşitoare a gospodăriilor de tip familial (tradiţional) indică un model agrar, axat pe gospodăria individuală ca unitate de bază economică, socială şi reproductivă.

Plasa Briceni, din care face parte satul Tabani, cuprindea 96.733 de locuitori în 21.409 gospodării. În această structură, satul Tabani se evidenţia cu 2.276 de locuitori grupaţi în 512 gospodării, ceea ce oferă un raport de circa 4,4 persoane pe gospodărie, un indicator tipic pentru mediul rural agrar interbelic. Raportul sugerează prezenţa unor gospodării extinse, cu mai multe generaţii sub acelaşi acoperiş, sprijinindu-se reciproc în muncile agricole şi în viaţa cotidiană.

Comparativ cu satele limitrofe, numărul gospodăriilor din Tabani este similar celor din Teţcani (648 gospodării) sau Grimăncăuţi (743 gospodării), dar mai redus decât în localităţi cu rol economic mai activ, precum Briceni-Tîrg (1.309 gospodării). Această distribuţie reflectă atât dimensiunea demografică, cât şi caracterul economic şi funcţional al satului.

O secţiune relevantă a recensământului se referă la numărul persoanelor cu infirmităţi – orfani, surdomuţi şi ologi – care oferă o perspectivă indirectă asupra nivelului de sănătate publică, accesului la îngrijire şi atitudinii comunităţilor faţă de categoriile vulnerabile. În satul Tabani au fost înregistraţi: 4 orfani, 2 surdomuţi, 2 persoane ologe, ceea ce înseamnă un total de 8 persoane cu infirmităţi (aproximativ 0,35% din populaţie). Această rată este mică, dar trebuie interpretată cu prudenţă, deoarece multe infirmităţi nu erau declarate sau nu erau identificate de autorităţile vremii, mai ales în zonele rurale izolate.

Prin comparaţie: Briceni-Tîrg, o localitate mai mare şi cu rol economic semnificativ, înregistra 18 persoane cu infirmităţi (12 orfani, 5 surdomuţi şi 1 olog), Caracuşeni – 7 persoane, Pererita – 7 persoane. Aceste date indică o posibilă corelaţie între mărimea populaţiei şi numărul cazurilor de infirmităţi, dar şi o capacitate diferită de înregistrare a acestor cazuri în funcţie de infrastructura administrativă sau medicală locală. În general, se remarcă faptul că infirmităţile nu erau o prezenţă masivă în satele basarabene, dar

marginalizarea socială a celor afectaţi era probabil accentuată, date fiind lipsa serviciilor specializate.

O dimensiune interesantă o constituie populaţia flotantă, adică persoanele aflate temporar într-o localitate, fără domiciliu stabil acolo. În satul Tabani, recensământul înregistra: 15 persoane de sex masculin, 8 persoane de sex feminin, toţi cu cetăţenie română şi fără niciun cetăţean străin. Aceasta arată o mobilitate demografică redusă, tipică pentru lumea rurală tradiţională, unde deplasările erau limitate la schimburi comerciale, muncă sezonieră sau vizite familiale. Faptul că întreaga populaţie flotantă este de cetăţenie română denotă o stabilitate etnică şi naţională, dar şi lipsa unor fluxuri migratorii externe semnificative în această regiune în perioada interbelică.

În comparaţie, localităţile mai mari şi cu funcţie comercială sau administrativă prezentau o populaţie flotantă mai numeroasă, cum este cazul: Briceni-Târg, cu 120 de persoane flotante (83 bărbaţi, 37 femei), Lipcani-Tîrg, cu 51 persoane flotante, dintre care 1/5 de sex feminin.

Această diferenţă subliniază că mobilitatea era direct proporţională cu nivelul de urbanizare şi diversificare economică, ceea ce nu era cazul satului Tabani, ancorat într-o economie rurală de subzistenţă.

Un alt indicator important îl constituie structura după cetăţenie. În satul Tabani, toţi locuitorii aveau cetăţenie română, ceea ce denotă o omogenitate naţională ridicată. Aceeaşi tendinţă se observă şi în satele vecine, excepţiile fiind rare (ex. Colicăuţi – 2 persoane cu cetăţenie străină, Briceni-Târg – 4 persoane). Această uniformitate poate reflecta fie realităţi etno-demografice autentice (cu populaţii majoritar româneşti sau moldoveneşti), fie rezultatul unei politici de identificare oficială ce favoriza înregistrarea cetăţeniei române într-un context de consolidare a administraţiei româneşti în Basarabia după 1918.

CONCLUZII

Analiza acestor date statistice reflectate în recensământ conturează un profil demografic şi social coerent al satului Tabani în anul 1930: o comunitate densă, tânără, stabilă şi adaptabilă, care, în ciuda unui context regional relativ nou, reuşeşte să menţină echilibrul între tradiţie şi rezilienţă economică. Această imagine reflectă nu doar trăsăturile unei localităţi specifice, ci poate fi interpretată şi ca expresia unei realităţi mai largi a satului românesc de graniţă în perioada interbelică.

Satul Tabani prezintă o comunitate bine conturată, cu o structură de gospodării tradiţională, caracteristică lumii rurale interbelice. Mobilitatea era minimă, ceea ce denotă o comunitate închisă, autarhică, cu legături economice şi sociale locale, slab conectată la reţele externe.

Structura etnică şi de cetăţenie era omogenă, fără prezenţe semnificative de populaţie alogenă sau străină. Aceste elemente compun un tablou demografic şi social coerent, ilustrând viaţa cotidiană dintr-un sat tipic basarabean în perioada interbelică, în care familia, pământul şi tradiţia constituiau pilonii centrali ai organizării sociale.

REFERINŢE:

1. ANA, F. 151, inv. 1, d. 71, f. 1-285.
2. *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930 publicat de Dr. Sabin Manuila*. Volumul I. Sex, stare civilă, grupe de vârstă, gospodării, infirmităţi, populaţie flotantă. Editura Institutului Central de statistică, Bucureşti, 1938, p. VII.
3. *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930*. vol. I-X. Publicat de Dr. Sabin Manuila, directorul Recensământului general al populaţiei. Bucureşti: Editura Institutului General de Statistică, 1938. Vol. I. Sex, stare civilă, grupe de vârstă, gospodării, infirmităţi, populaţie flotantă. Vol. II. Neam, limbă maternă religie. Vol. III. Ştiinţa de carte. Vol. IV. Locul naşterii, situaţie în gospodării, sondaje colective, mărimea gospodăriilor, cunoaşterea limbii române, cetăţenie, vârstă. Vol. V-VII. Profesiuni. Vol. IX. Structura populaţiei. Vol. X. Întreprinderi industriale şi comerciale.
4. TOMULEŢ, V. (editor). *Satul Tabani în surse documentare şi statistici de epocă*. Vol. II, Chişinău: Editura „Lexon-Prim", 2025, 986 p. ISBN 978-9975-173-45-2.
5. TOMULEŢ, V., *Ţinutul Hotin în surse statistice ruseşti din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Chişinău: Editura „Lexon-Prim", 2018, 1055p. ISBN 978-9975-139-55-7.
6. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Ч. III. Бессарабская губерния*, СПб., 1905.

ИСТОРИОГРАФИЯ И ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПТОВ «НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ» И «СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ» В ДИАЛЕКТИЧЕСКОЙ ВЗАИМОСВЯЗИ

HISTORIOGRAPHY AND EVOLUTION OF THE CONCEPTS OF „NATIONAL SECURITY" AND „STRATEGIC FORECASTING" IN A DIALECTICAL RELATIONSHIP

CZU: 930.1:355.02 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.15**

Думитру ПОПИЛЕВСКИ
ORCID: 0000-0002-6259-5367
E-mail: dumitru007@gmail.com
Молдавский государственный университет, Кишинёв, Республика Молдова

Summary. *In this article we will analyze national security, from the perspective of the sustainable and secure strategic development of the state, as the most important factor in the stability of international relations and strategic forecasting as an instrument of the state's foreign policy action from a strategic perspective.*

Keywords: *national security, strategic forecast, legislation, reforms.*

ВВЕДЕНИЕ

Основная цель каждого государства, в том числе и Республики Молдова, состоит в обеспечении безопасности и защите национальных интересов от внешних и внутренних угроз. Молдове, в условиях глобальной турбулентности и региональной нестабильности нужна постоянно обновляемая теоретико-концептуальная парадигма обоснования путей совершенствования системы национальной безопасности. В связи с этим для повышения уровня управлении сектором безопасности и обеспечении национальной безопасности актуальной является разработка теории и методологии стратегического прогнозирования в системе национальной безопасности.

Основные современные публикации по предмету исследования, в том числе анализ научных публикаций связанных с основным современным стратегическим направлением мирового развития, вызванного четвертой промышленной революции – формирование постиндустриального информационного общества и обеспечения безопасности этих процессов через систему инновационной безопасности, как основного структурного элемента национальной безопасности, а также будут проанализированы некоторые сопутствующие источники нормативного и статистического порядка. Все источники, научные публикации по проблеме обеспече-

ния национальной безопасности будут исследованы и проанализированы через предлагаемую нами систему стратегического прогнозирования в контенте стратегического развития государств, в первую очередь Республики Молдова.

На наш взгляд, без серьезного анализа и понимания общетеоретических подходов к проблеме обеспечения национальной безопасности и стратегического прогнозирования в контексте развития международных отношений и дипломатии в их исторической эволюции невозможно установить диалектическую связь между этими двумя феномена, а также адекватное определение понятийного аппарата предмета исследования, его основных принципов и закономерностей. Другими словами, без общетеоретического контекста, невозможно анализировать национальную безопасность в аспекте стратегического устойчиво-безопасного развития государства, как важнейшего фактора стабильности международных отношений, стратегического прогнозирования как инструмента внешнеполитического действия государства на стратегическую перспективу.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

«Национальная безопасность» и концепт «стратегическое прогнозирование», в контексте исторической эволюции проблем национальной безопасности и стратегического прогнозирования в их диалектической взаимосвязи, разделив их на четыре основные группы: первую составляют публикации общетеоретического характера периода до появления и функционирования национальных государств; вторая – публикации теоретико-когнитивного порядка обеспечения безопасности национальных государств; третья – отражает теоретические вопросы стратегического прогнозирования как важнейшего аспекта повышения уровня обеспечения национальной безопасности; четвертая группа отражает исследования молдавских ученых относительно темы исследования в контексте стратегии европейского развития Молдовы.

На наш взгляд, без серьезного анализа и понимания общетеоретических подходов к проблеме обеспечения национальной безопасности и стратегического прогнозирования в контексте развития международных отношений и дипломатии в их исторической эволюции невозможно установление диалектической связи между этими двумя феномена, а также адекватное определение понятийного аппарата предмета исследования, его основных принципов и закономерностей. Другими словами, без общетеоретического контекста, невозможно анализировать национальную безопасность в аспекте стратегического устойчиво-безопасного развития государства, как важнейшего фактора стабильности международных отношений, стратегического прогнозирования как инструмента внешнеполитического действия государства на стратегическую перспективу.

Период до появления и формирования национальных государств, показывает, что проблемы обеспечения безопасности уже в древние времена всегда волновала

людей и уже тогда воспринималась как приоритетными. Проблемой безопасности были озабочены многие мыслители, философы, властители древнего мира. Так, видный мыслитель Цицерон на первое место, с учетом конкретных условий общественной жизни того времени, выдвигал функцию безопасности: «Прежде всего, каждому виду живых существ природа даровала стремление защищаться, защищать свою жизнь» [1].

Демокрит под безопасностью подразумевал возможность приспособления к условиям жизни. Аристотель считал, что безопасность определяется как естественное чувство человека [2].

Вторая проблема, которую рассматривали древние мыслители – это роль государства в обеспечении безопасности. Стремление к индивидуальной безопасности, к обеспечению безопасности жизни человека и общества явилось одной из побудительных причин объединения древних людей в различные структуры первобытного общества, и явилось, по мнению Сократа, высказанному им еще за 400 лет до нашей эры, одним из побудительных мотивов создания государства. О защите государства как об основной обязанности граждан, о соблюдении ими установленного порядка в государстве говорили в свое время Конфуций, Сократ, Платон, Аристотель.

Таким образом, современные научные понимания системы национальной безопасности, роль государства в обеспечении безопасности были заложены еще в древние времена на уровне бытового интуитивного понимания и сознания безопасного существования в родоплеменном социуме и в окружающем мире, а в дальнейшем – государства с его гражданами. Говорить о стратегическом прогнозировании в тот период не приходится, люди жили повседневной, текущей жизнью борясь с холодом, голодом, многочисленными врагами.

Таким образом, в древний и средне феодальный период были заложены следующие концепты, играющие определенную роль в современной системе национальной безопасности: важная роль безопасности в развитии общества; основная роль государства в защите своих граждан и важная роль граждан в сохранении и развитии своего государства, для выполнения им своих важнейших функций; были сформированы методы управления государством для обеспечения безопасности и возникло понимание важнейших интересов государства, как прототипа современного понимания национальных интересов.

Следующей теоретической вехой в разработке концептуальных положений системы национальной безопасности стали исследования Ганса Моргентау (1948 г.) о научном понимании национального интереса и предложения о формирования и проведения политики безопасности государства на основе этих интересов – центрального (постоянный) и второстепенного (изменчивый) что, по его мнению, представляет собой стабильную основу международной политики государства, так как она основана на своеобразии географического положения государства и вытекающих из этого особенностей его экономического, политического и культур-

ного развития. Таким образом, предложение Г. Моргентау рассматривать проблему безопасности через призму национальных интересов позволило:

– во-первых, соединить национальную безопасность с большой политикой и отойти от понимания безопасности в ее силовом варианте, который ассоциировал безопасность государства с его военным превосходством, что обеспечивало физическую защищенность территории государства от внешнего вооруженного вторжения;

– во-вторых, политика национальной безопасности и обеспечения национального интереса стала охватывать все действия государства, с помощью которых то или иное общество стремится обеспечить свою жизнеспособность, а также реализовать свои задачи на международной арене;

– в-третьих, в понятие национальной безопасности стало вкладываться все более широкое содержание, суть которого сводится к способности государства защитить национальные ценности и интересы в конкретных исторических внешних и внутренних условиях;

– в-четвертых, данные подходы к обеспечению национальной безопасности через обеспечение национальных интересов позволили стратегически прогнозировать развитие национального государства с построением системы обеспечения национальной безопасности.

В связи с этим, третью группу исследований отражают теоретические вопросы стратегического прогнозирования как важнейшего аспекта повышения уровня обеспечения национальной безопасности. Стратегическое прогнозирование ориентировано на формирование образа грядущего мира и пытается, в отличие от утопий (изложенных при прогнозировании будущего в произведениях Платона, Т. Кампанеллы, писателей-фантастов Ж. Верна и Г. Уэльса, А. Кларка, А. Азимова, С. Лема, Е. Ефремова, А. и Б. Стругацких и др.) опираться на анализ объективных тенденций развития международной и национальной прогнозируемых систем, а не на произвольно-фантазируемые конструкции.

В современных условиях, когда взаимозависимость мира стала реальной международной категорией, стратегическое изменение взгляда на мировое развитие и стратегическое прогнозирование альтернатив будущего выступают в качестве необходимого условия гармоничного безопасного мирового развития, как одно из важнейших условий повышения уровня обеспечения национальной безопасности в ходе стратегического развития государств. В этом и заключается диалектическая взаимосвязь стратегического прогнозирования и уровня обеспечения национальной безопасности, то есть без качественного достоверного стратегического прогноза невозможно создать эффективную систему обеспечения национальной безопасности в стратегической перспективе развития национальных государств.

Совокупность теоретических, концептуальных и организационных компонентов управления составляют концептуальную основу (Концепцию) стратегического государственного прогнозирования и стратегического управления:

1. Теоретический, базируется на парадигме теории устойчивого и безопасного развития страны, достижение национальных интересов и стратегических целей;

2. Концептуальный, отражает концептуально-стратегические взгляды на характер глобального развития, цель и способы ее достижения в их концептуально-стратегическом развитии;

3. Организационный, дает представление о составе, структуре, методам, механизмам, инструментам, принципах деятельности субъектов государственного управления в качестве управляющей системы.

Геостратегические прогнозирование стратегического развития с позиции национальной безопасности включают анализ силы и роли государств на международной арене, возможности обеспечения национальных интересов и национальной безопасности. Для этого при стратегическом прогнозировании изучается и учитывается стратегический потенциал иных государств, подразделяя их в общем виде на потенциальных союзников, противников или нейтралов, а также всегда учитывает стратегические свойства географической среды, в которой геостратегия реализуется.

Поэтому стратегическое прогнозирование предполагает постановку конкретных целей и задач на международной арене в соответствии с национальными интересами, национальной и военной доктриной государства по обеспечению национальной безопасности, выбор способов и форм действий, временных и пространственных интервалов и использование компонентов национальной силы для их достижения. Она предполагает также наличие подчиненных стратегий: экономической, идеологической, культурной и т.д [3].

Четвертая промышленная революция требует новых подходов для стратегического прогнозирования, формирования государственной политики в области обеспечения национальной безопасности через новую систему инновационной безопасности [4]. Целью инновационной безопасности, является достижение состояния защищенности личности, общества и государства от внутренних и внешних инновационно-цифровых угроз в ходе перехода государств к инновационно-цифровому развитию.

Таким образом, на всех этапах идеи прогнозирования будущего прошли длительный исторический путь развития от идей мыслителей утопистов до научных геостратегических концепций развития современного общества и национальных государств с обеспечением современных подходов к национальной безопасности путем формирования инновационной безопасности. В настоящее время геостратегия и стратегической прогнозирование являются для геополитических стран инструментом достижения геополитических целей, для остальных инструментом национальной политики при выборе и реализации внешнеполитической деятельности государств в контексте обязательного обеспечения национальной безопасности.

В первую очередь стратегическое прогнозирование в своей системе глобального доминирования используют США. В соответствии с исторической логикой

развития, Соединенные Штаты Америки более ста лет стали обладать соответствующим могуществом, интеллектуальным и пассионарным (по Гумилеву) превосходством, чтобы влиять на всю систему международных отношений в соответствии с собственными взглядами, представлениями и ценностями.

О стратегических прогнозах и национальных подходах к формированию стратегического управления глобальными мировыми процессами заявили американские политики еще на заре становления Америки как государства, при формировании политики безопасного существования, суть которой выразил первый президент США: Америка «действует в интересах всего человечества». В практическом плане американский президент Теодор Рузвельт был первым президентом, настаивавшим на том, что долг Америки – распространить свое влияние на весь земной шар и строить отношения с миром на основе концепции национального интереса.

Он уже в начале XX в. считал, что, если интересы страны сталкиваются с интересами других стран, Америка несет на себе обязательство собственной мощью переломить ситуацию в свою пользу. Практические действия Рузвельта значительно опережали теорию национальной безопасности и научные подходы того периода к обеспечению безопасности. Ни один из президентов до этого не определял роль Америки в мировой политике исключительно на базе национальных интересов и не отождествлял национальные интересы столь всеобъемлюще с достижением равновесия сил [5].

Последующий президент Америки Вильсон еще в 1915 г. выдвинул беспрецедентную доктрину, гласящую, что безопасность Америки неотделима от безопасности всего остального человечества, мы настаиваем на безопасности, чтобы обеспечить следование по избранным нами самими путями развития [6].

В современный период США регулярно принимают Стратегии национальной безопасности, в которых сохраняются те подходы, которые были заложены в начальном периоде формирования государственности Америки. Они носят стратегически-глобальный фундаментально-доктринальный характер и в основном направлены на обеспечение безопасности, процветания и свободы американского народа через обеспечение мирового лидерства США в сфере безопасности и глобальных финансах, «на сильной инновационной и растущей американской экономике, действующей в открытой международной экономической системе, которая способствует появлению благоприятных возможностей и процветанию» [7] и основана на триединстве следующих постулатов:

– научные знания есть ключ к будущему;

– технологии являются двигателем социально-экономического развития;

– ответственность правительства заключается в поощрении науки и технологий.

В стратегических документах провозглашается, что США намерены сохранять военное превосходство и способность «возобладать» над любыми потенциальными

противниками. В настоящее время формирующаяся система взглядов на национальную безопасность США пришла к своему закономерному итогу и США открыто заявляют о своей силовой «единственности» и безальтернативности, как организующего начала в глобальном масштабе. Основная идея Стратегий национальной безопасности США состоит в том, что утверждение глобальной и собственно американской безопасности невозможно без лидерства Америки в мире, без ее экономического и военного превосходства над остальными государствами мира.

Следующей страной широко использующая методы стратегического прогнозирования в своем развитии и обеспечения национальной безопасности является Китай. Китай – важнейшая из «новых азиатских держав» современного мира. Эта страна превратилась в значимый стратегический фактор не только в региональном, но и в мировом масштабе. На протяжении многих лет внешнеполитическая стратегия КНР заключалась в декларированном еще Дэн Сяопином «сокрытии своих способностей и пребывании в тени» [8]. Однако в XXI в. ситуация изменилась.

Китай заявил об амбициях глобального лидерства и представил миру свою концепцию будущего международного мира и международных отношений, которые кардинально отличается от западного подхода. Глобальная стратегия Китая заключается в концепции «Сообщество единой судьбы человечества». В ее ядре лежит традиционное философское понимание Китаем своей роли в международных отношениях.

Вполне закономерно, что КНР, которая является крупнейшей мировой экономикой, занимает довольно солидное пространство в политических делах и стремится получить большее значение в вопросах международной безопасности, предлагает миру независимую от условного Запада концепцию, определяющую подход к пониманию гармоничного взаимодействия стран друг с другом.

На определенном этапе китайские руководители посчитали, что страна накопила достаточный гравитационный вес, чтобы изложить миру автономные от Запада идеи. Если прежнее видение состояло в том, чтобы находиться в тени, сберегать и накапливать ресурс, «играть вторым номером», то новая концепция доминирования в мире носит глобальный характер. При этом надо отметить, что она принципиально и парадигмально отличается от западного подхода.

В данный период в Китае сформирована Всеобъемлющая концепция национальной безопасности КНР, учитывающая как традиционные, так и нетрадиционные угрозы. В Китае завершится модернизация вооруженных сил с ориентацией на переход к инновационно-цифровым и информационным технологиям. А к 2050-му, когда Китай осуществит модернизацию во всех областях и выйдет в ряды среднеразвитых стран, закончится и процесс переоснащения вооруженных сил.

Четвертую группу образуют исследования молдавских ученых по проблеме развития Молдовы и всех аспектов, связанных с стратегическим прогнозированием этих процессов, проблеме обеспечения национальной безопасности, а также анализ существующего законодательства и других официальных документов в об-

ласти стратегического прогнозирования и стратегического управления. Молдавские ученые Буриан А. [9], Чеботарь С. [10], Жук В. [11], Бенюк В. [12], Серебрян О. [13], Шофранский О. [14], Варзари П. [15], провели соответствующие исследования по различным аспектам геополитического развития страны, обеспечения национальной безопасности.

Молдавские ученые В. Бенюк и Г. Руснак, рассматривают контроль над стратегическими областями, изучают конфигурацию международных отношений, анализируют баланс сил и контроль, осуществляемый великими державами над стратегическими областями. Профессор А. Буриан проведя стратегический анализ выделил геополитические аспекты, которые подрывают стабильность Республики Молдова: уязвимость границ, замороженный приднестровский конфликт, гагаузская проблема. Э. Чобу отметил влияние великих держав, которые помещают Республику Молдова в эпицентр территориального спора в зоне их геополитических интересов. В противостоянии между НАТО и Россией по поводу сфер влияния в Юго-Восточной Европе, в процессе международного утверждения нашей страны также нельзя игнорировать интересы соседних стран.

Молдавские ученые отмечают не очень выгодное положение Республики Молдова, которая находится на пути столкновения геополитических интересов крупных игроков, что оказывает неблагоприятное влияние на национальную безопасность и создает устойчивую ситуацию запугивания и политической подозрительности, что не способствует проведению взвешенной внешней и внутренней политики и приводит к различным кризисам в стране.

Таким образом, молдавские ученые исследуют различные аспекты обеспечения национальной безопасности, но без учета стратегических перспектив развития государства и без стратегического прогнозирования. Все это значительно уменьшает ценность исследований, низводя их к текущим, сиюминутным исследованиям не влияющих на стратегическое развитие страны.

Официальными документами, которые содержат изложения основного поля действий национальной безопасности и обеспечения национальных интересов Республики Молдова, являются: Конституция (1994), Концепция внешней политики Республики Молдова (1995), Военная доктрина (1995), Закон о государственной безопасности (1995), Концепция военной реформы (2002), Концепция национальной безопасности (2008) и Стратегия национальной безопасности (2011, 2023). Все эти упомянутые законы, Концепции, Стратегии и Доктрины важны для реализации целей национальной безопасности и национальных интересов, но по нашему мнению именно Концепция национальной безопасности Республики Молдова [16] и Стратегия национальной безопасности Республики Молдова [17] являются ключевыми в регламентировании аспектов национальной безопасности и обеспечения национальных интересов страны.

Вместе с тем, что касается системы стратегического управления и стратегического прогнозирования, то данные понятия, как показывает наш анализ, зако-

нодательством в системе управления в Молдове не определено. Государственное управление Республики Молдова в соответствии с Конституцией и законодательством – это деятельность государства по руководству различными сферами общественной жизни через органы государственной власти, к которым относятся законодательные и исполнительные органы власти, с возможным привлечением неправительственных организаций.

Правительство осуществляет общее руководство публичным управлением, обеспечивает защиту национальных интересов во внешнеэкономической деятельности, проводит политику исходя из национальных интересов. Как видно, государственное управлением Молдовы нацелено на исполнительно-распорядительную деятельность органов исполнительной власти в пределах их строго ограниченных компетенций по регулированию и руководству общественными текущими делами, без определения стратегических прогнозов стратегического развития Молдовы.

Таким обозом, в молдавской науке проведены определенные исследования, имеющие отношения к геополитическому положению Молдовы, обеспечению ее национальной безопасности по различным направления функционирования страны. Однако данные исследования проведены фрагментарно, на разных мировоззренческих и методологической основах без стратегического анализа и стратегического видения проблем развития страны, сюжеты ограничены содержанием собственной исследуемой проблемы, их наработки носят фрагментарный характер и не складываются в концептуально целостную и стройную теорию обеспечения национальной безопасности страны.

Вследствие этого не сформирован единый категориальный аппарат стратегического прогнозирования, отсутствует стратегический анализ перспектив развития страны и обеспечения национальной безопасности. Это актуализирует необходимость уточнения понятий, выявления теоретико-методологических основ стратегического прогнозирования, наиболее адекватно отражающих процессы, связанные с обеспечением национальной безопасности.

ВЫВОДЫ

Исходя из вышеизложенного, следует подчеркнуть, что понимание безопасности прошло большой исторический путь – от идей и умозаключений древних мыслителей и философов о возможности защищаться и защищать свою жизнь до понимание безопасности как одного из важнейших современных феноменов – как способности страны сохранять целостность, суверенно решать политические, экономические, социальные и другие вопросы, выступать в качестве самостоятельного субъекта системы международных отношений. Вместе с тем, отсутствие в сфере обеспечения безопасности фактора стратегического прогнозирования, в первую очередь в науке и практике Молдовы значительно уменьшает возможность повышения системы национальной безопасности в стратегической перспективе и лишает страну перспективы устойчиво-безопасного развития. В

науке не сформировано понимание и научная концепция диалектической взаимосвязи стратегического прогнозирования и уровня обеспечения национальной безопасности в стратегической перспективе развития государств. Поэтому, исследование данного явления, в том числе через призму проявления национальной безопасности в диалектической взаимосвязи со стратегическим прогнозированием, стратегическим управлением современных процессов обеспечения национальной и международной безопасности имеют огромное значение в отношениях между государствами, имеют не только научное значение, но и серьезную практическую роль в формировании возможности безопасного развития страны в мире, защите национальных интересов и обеспечении национальной безопасности.

В связи с этим, эти процессы подвергаются нами научному изучению, осмыслению и пониманию, как на теоретическом, так и на практическом уровне факторного, системного и диалектического анализа. Исходя из исследуемой нами научной литературы, научных концепций, историографии и эволюции процессов обеспечения национальной безопасности с использование стратегического прогнозирования отдельными государствами мы можем резюмировать, что их уровень как по качеству, так и по количеству, существенно уступает значимости объекта и предмета исследования для современного уровня обеспечения национальной безопасности, которую не возможно обеспечить без стратегического анализа всех глобальных процессов, приводящих к глобальной и национальной нестабильности, процессов формирования нового технологического уклада, формирования постиндустриального информационного обществ, основой которого является инновационо-цифровая экономика.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Цицерон. Об обязанностях. М., 1999. С. 131.
2. Аристотель. Соч. в 4-х тт. Т. 4. С. 596.
3. Экспансия, геостратегия и насилие как способы реализации национальной силы. https://studme.org/1110011128213/politologiya/ekspansiya_geostrategiya_nasilie_kak_sposoby_realizatsii_natsionalnoy_sily (дата обращения - 12.01.2024 г.).
4. Сакович, В. А. Инновационная безопасность как основа национальной безопасности: формирование, эволюция, трансформация. IRIM, Кишинев, 2017.
5. Генри, Киссинджер. Дипломатия. Научно-издательский центр «Ладомир». Москва. С. 24.
6. Генри, Киссинджер. Дипломатия. Научно-издательский центр «Ладомир». Москва. С. 36.
7. Стратегия национальной безопасности (The White House, США) февраль

2015 г. http://inosmi.ru/op_ed/20150213/226255885.html (дата доступа – 2. 06. 2023 г.).

8. Сушенцов, А. Цивизационный путь опыт каждого из народов уникален. https://iz.ru/1624719/andrei-kuzmak/tcivilizatcionnyi-put-i-opyt-kazhdogo-iz-narodov-unikalen (дата обращения - 31 .03. 2024 г.).
9. Александр, Буриан. Геополитика современного мира. Второе издание. Кишинев: КЭП УСМ, 2008. 416 с.
10. Чеботарь, Светлана. Геостратегические интересы Российской Федерации на восточно-европейском пространстве. Монография. – Кишинев: Военная академия Вооруженных Сил «Александру чел Бун», 2016. – 264 с., ISBN 978-9975-3048-5-6).
11. Жук, Виктор. «Построение международных отношений после холодной войны: теоретико-методологические аспекты и геостратегические репликации». Кишинев, 2011, Типогр.-Сириус" STR, 248 страниц, ISBN 978-9975-4222-5-3.
12. Бенюк, В., Руснак, Г. Концепции и основные понятия дипломатии. Кишинев: Центральная типография, 1998. 190 с.
13. Серебрян, Олег. Геополитика понтийского пространства. Кишинев: Издательство Картье, 2006. 208 с.
14. Шофранский, Октавиан. Республика Молдова: геополитическая столица. Кишинев: Издательство Картье, 1999. 100 с.
15. Варзари, Пантелеймон. Эффективное правительство для общества Республики Молдова или зачем нам «хорошее» правительство. Кишинев: Институт правовых, политических и социологических исследований, 2019, ИО ФЭП «Центральная типография», 364 с., ISBN 978-9975-3298-5-9.
16. Закон Nr. 112 от 22.05.2008 об утверждении Концепции национальной безопасности Республики Молдова. M.O.Nr.97-98 от 03.06.2008.
17. Постановление Nr. 153 от 15.07.2011 об утверждении Стратегии национальной безопасности. M.O.Nr. 170-175 от 14.10.2011.

DINCOLO DE METAFIZICĂ: NIETZSCHE ȘI FILOSOFIA EXPERIENȚEI

BEYOND METAPHYSICS: NIETZSCHE AND THE PHILOSOPHY OF EXPERIENCE

CZU: 14(430) **https://doi.org/10.59295/spd2025u.16**

Dumitru DODUL
ORCID: 0000-0003-4235-4467
E-mail: dumitru.dodul@usm.md
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Corneliu NEGRU
ORCID: 0009-0001-9955-8746
E-mail: corneliunegru@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *This article explores Friedrich Nietzsche's philosophy as a philosophy of experience, focusing on his critique of traditional metaphysics, the centrality of the body, and the will to power as foundational principles of becoming and value creation. It argues that Nietzsche provides a framework for overcoming nihilism through the cultivation of an ethics of affirmation, authenticity, and transformation—an approach that resonates with contemporary crises of meaning and value. The analysis highlights the relevance of Nietzschean thought within contemporary philosophy, where relationality, flux, and lived experience emerge as central axes for a post-metaphysical mode of thinking.*

Keywords: *Nietzsche, experience, will to power, body, metaphysics, ethics, becoming, nihilism, values.*

INTRODUCERE

Filosofia lui Friedrich Nietzsche continuă să fie un reper fundamental pentru dezbaterile filosofice contemporane, în special datorită criticii radicale pe care acesta o adresează metafizicii occidentale și sistemelor de valori absolute. Într-o lume confruntată cu „moartea lui Dumnezeu" [6, p. 34] și cu prăbușirea structurilor de sens tradiționale, Nietzsche propune o filosofie a experienței și a devenirii, în care corpul, interpretarea și voința de putere devin axe fundamentale ale existenței umane. În cuvintele sale, „Metafizica este arta de a face lumea să pară altfel decât este" [7, p. 54], subliniind iluzia

în care s-au scufundat conceptele de „adevăr absolut" și „ordine rațională" promovate de filosofia tradițională.

Această lucrare își propune să investigheze modul în care critica nietzscheană a metafizicii, împreună cu accentul pus pe corp și pe voința de putere, poate fi interpretată drept fundament pentru o filosofie a experienței, oferind astfel un cadru de analiză pentru abordarea crizei valorilor în contemporaneitate. Departe de a se reduce la o simplă contestare a tradiției, menționează Deleuze, filosofia lui Nietzsche „propune să trăim și să gândim altfel" [3, p. 12], încurajând crearea de valori proprii, adaptate contextelor în perpetuă schimbare ale vieții.

În acest sens, Nietzsche respinge dualismul corp-minte care marchează tradiția occidentală, considerând corpul „o mare rațiune, o pluralitate cu un singur sens" [12, p. 36], iar voința de putere devine expresia fundamentală a devenirii și a existenței. În acest sens, filosoful american Reginster în lucrarea „*The Affirmation of Life",* susține că filosofia experienței propusă de Nietzsche presupune, astfel, „o afirmare a vieții așa cum este" [15, p. 4), depășind perspectiva nihilistă printr-o etică a creației și a auto-depășirii continue.

Critica metafizicii și destrămarea valorilor absolute

În filosofia lui Friedrich Nietzsche, critica metafizicii se articulează ca un demers central, orientat împotriva iluziei adevărurilor absolute și a stabilității ontologice presupuse de tradiția filosofică occidentală și de morala creștină. Nietzsche identifică metafizica drept o formă de „ascetism teoretic", o nevoie de a crea o lume de dincolo care „înlocuiește lumea sensibilă cu o lume mincinoasă" [6, p. 54], iar această substituire devine sursa unui nihilism latent în cultura europeană.

Nietzsche consideră că ideea de „lume adevărată" este o construcție a resentimentului și a slăbiciunii, un refugiu al celor incapabili să suporte haosul și caracterul de devenire continuă al existenței. În *Dincolo de bine și de rău*, subliniază că „toate marile lucruri se nasc în mod necesar din haos" [13, p. 15], ceea ce indică preferința sa pentru un mod de gândire care acceptă instabilitatea și multiplicitatea interpretărilor.

Critica nietzscheană a metafizicii nu reprezintă doar o negare a structurilor tradiționale de gândire, ci se constituie într-o invitație la reevaluarea valorilor prin raportarea lor la experiență, corp și voința de putere. „Trupul este o mare rațiune, o pluralitate cu un singur sens, un război și o pace, o turmă și un păstor" [7, p. 42], susține Nietzsche, subliniind că corpul devine scena principală unde valorile se construiesc și se contestă, iar voința de putere devine principiul dinamizant al existenței.

În această direcție, filosofia nietzscheană poate fi înțeleasă ca o „filosofie a experienței" care refuză separația dintre subiect și lume, dintre spirit și corp, dintre ideal și concret, propunând un mod de gândire care valorizează fluxul vieții și transformarea continuă. După cum subliniază Deleuze în *Nietzsche și filosofia*, Nietzsche „înlocuiește conceptul de substanță cu cel de forță, iar voința de putere devine modul de a interpreta toate fenomenele" [3, 2005, p. 12].

De asemenea, această critică a metafizicii implică o reconceptualizare a relației dintre adevăr și interpretare. Nietzsche afirmă: „Nu există fapte, doar interpretări” [9, p. 267], accentuând că adevărul nu este un dat fix, ci rezultatul unui proces interpretativ aflat sub influența voinței de putere. În această viziune, interpretarea nu mai este o distorsiune a adevărului, ci însăși condiția posibilității cunoașterii, fiind legată inseparabil de corp, afecte și perspectivele individuale.

Critica nietzscheană a metafizicii are implicații majore în raport cu problema valorilor. După cum subliniază Reginster, Nietzsche vede în *„moartea lui Dumnezeu”* și în prăbușirea idealurilor tradiționale o oportunitate de a crea noi valori, capabile să afirme viața în totalitatea ei, cu suferințele și contradicțiile sale [15, p. 87]. Astfel, în loc să plângă pierderea valorilor absolute, Nietzsche propune o etică a creației, care să permită omului să devină „poetul propriei sale vieți” [5, p. 399].

Această perspectivă transformă critica metafizicii într-o chemare la responsabilitate creatoare: a trăi fără iluzii metafizice implică asumarea propriei existențe ca spațiu al devenirii și al autoformării continue, al creației de sensuri în lipsa oricărui fundament absolut. Filosofia nietzscheană devine, astfel, nu doar o critică, ci o propunere constructivă de a regândi raportarea la experiență, valori și sens într-o lume care nu mai oferă certitudini, ci doar posibilități interpretative ce așteaptă să fie valorificate prin voință și creație.

Corpul și voința de putere: fundamentele unei filosofii a experienței

În centrul viziunii nietzscheene asupra experienței stă o reevaluare radicală a corpului și a voinței de putere ca realități primordiale, ireductibile la schemele conceptuale ale metafizicii tradiționale. Nietzsche răstoarnă ierarhia stabilită de Platon, Descartes sau Kant, în care spiritul, rațiunea și subiectul transcendental dominau scena filosofică, și readuce în prim-plan dimensiunea corporală a existenței ca sursă de cunoaștere, interpretare și valoare.

Nietzsche afirmă în *Așa grăit-a Zarathustra*: „În spatele gândurilor și sentimentelor mele se află un conducător necunoscut: el se numește Sine. În trup locuiește Sinele, și el este cel care gândește și simte” [7, p. 41]. Această frază demitizează ideea unui „eu pur” rațional și introduce o perspectivă ontologică în care corpul devine un centru dinamic de afecte, impulsuri și voințe, aflat mereu în devenire. Filosofia experienței propusă de Nietzsche se bazează, astfel, pe ideea că nu există o distanță între subiectul cunoscător și lume, ci o implicare directă a corpului în procesul de cunoaștere și interpretare.

Corpul este, în viziunea nietzscheană, un conglomerat de forțe aflate în tensiune, și nu o unitate biologică pasivă. El este expresia voinței de putere, concept esențial în gândirea lui Nietzsche, care nu trebuie înțeles ca dorință de dominație externă, ci ca principiu imanent al vieții, „tendința tuturor ființelor de a se intensifica, de a se depăși, de a se afirma” [9 p. 231]. După cum explică Deleuze, „voința de putere este pluralitatea internă a forțelor, raporturile de dominație și subordonare care structurează realul” [3, p. 53]. Această viziune face ca experiența să nu mai fie doar pasivă, ci activă, conflictuală, creativă.

Nietzsche respinge atât idealismul, cât și materialismul clasic, în favoarea unei ontologii a forței și deveniri. În această perspectivă, gândirea devine un produs al forțelor afective, al impulsurilor corporale, al voințelor contradictorii care se exprimă în interpretări. „Gândurile sunt semne ale afectelor"[10, p. 119], afirmă Nietzsche, ceea ce presupune că rațiunea este secundară, o expresie a unui fond pulsional și vital. Astfel, experiența este legată de corp nu doar ca instrument senzorial, ci ca forță activă de valorificare, de transformare a lumii prin interpretare și acțiune.

Această valorizare a corpului ca sursă de cunoaștere și centru al experienței marchează o ruptură cu tradiția filosofică de la Descartes la Kant. În *Critica rațiunii pure*, Kant susține că „Fără sensibilitate nu ne-ar fi dat nici un obiect și fără intelect n-ar fi nici unul gândit. Ideile *(Gedanken)* fără conținut sunt goale, intuițiile fără concepte sunt oarbe" [4, p. 96]. Nietzsche, în schimb, afirmă supremația vieții asupra rațiunii și contestă ideea unui subiect autonom, universal. După cum remarcă Maudemarie Clark, Nietzsche „nu oferă o epistemologie a subiectului cunoscător, ci o genealogie a valorilor care structurează interpretarea" [2, p. 77].

Această genealogie a experienței relevă că ceea ce numim „adevăr" sau „realitate" nu sunt descoperiri obiective, ci construcții generate de structuri afective și evaluative. „Valoarea vieții nu poate fi evaluată, deoarece suntem parte din viață și nu putem ieși din ea pentru a o măsura" [6, p. 23]. Prin urmare, orice experiență este deja interpretativă, iar cunoașterea este întotdeauna de perspectivă.

Filosofia experienței propusă de Nietzsche nu caută stabilitate și certitudine, ci devine o formă de navigare creativă în haos, un mod de a dansa cu multiplicitatea vieții. Ea este o formă de „autoînfruntare și autoafirmare" [1, p. 215], în care corpul nu este doar sursa suferinței, ci și locul devenirii, al posibilității de a crea valori noi, în absența unei autorități transcendente.

Experiența creației de valori: dincolo de nihilism și metafizică

Unul dintre cele mai semnificative aspecte ale filosofiei experienței în gândirea lui Nietzsche este legătura profundă dintre experiență și procesul de creare a valorilor. Nietzsche recunoaște că omul modern trăiește într-un vid axiologic, în care valorile tradiționale – religioase, morale și metafizice – au intrat într-un proces ireversibil de disoluție. Acesta este contextul nihilismului, pe care Nietzsche îl diagnostichează drept „consecința logică a convingerii noastre de lungă durată că Dumnezeu, adevărul absolut și binele suprem trebuie să existe pentru ca viața să aibă sens" [9, p. 9].

Nihilismul nu este doar o stare psihologică de criză, ci o experiență ontologică a lipsei de temelie a valorilor tradiționale. După cum remarcă Bernard Reginster, „Nietzsche nu denunță nihilismul pur și simplu, ci îl acceptă ca un moment necesar în procesul devenirii: o deconstrucție a falselor certitudini pentru a deschide spațiul unei noi creații" [15, p. 28]. Astfel, filosofia experienței se transformă într-o filosofie a devenirii valorice, în care omul este chemat nu doar să interpreteze lumea, ci să o recreeze din temelii.

Pentru Nietzsche, valoarea nu este ceva descoperit, ci ceva creat. În *Genealogia moralei*, el subliniază că „nu există fapte morale, ci doar interpretări morale ale faptelor” [14, p. 127]. Această perspectivă destramă orice pretenție la universalitate morală, dezvăluind caracterul istoric și contingent al valorilor. Experiența devine, astfel, terenul viu în care individul experimentează, evaluează și creează valori proprii, într-un proces continuu de transgresare.

În acest context, figura supraomului (*Übermensch*) capătă o semnificație esențială. Nu este vorba despre un ideal biologic sau politic, ci despre o figură existențială, un „creator de valori” care își asumă responsabilitatea libertății sale într-o lume lipsită de garanții ultime. „Supraomul este sensul pământului. Să nu mai spuneți niciodată: „Un sens dincolo de lume” [7, p. 18]. Aici, Nietzsche respinge orice proiecție metafizică și afirmă caracterul imanent, terestru al sensului. Experiența nu mai este doar reacție la o ordine prestabilită, ci forța creatoare care dă formă lumii.

Gianni Vattimo interpretează acest proces ca o „slăbire a ființei”, în care metafizica autoritară a adevărului unic este înlocuită de pluralitatea interpretărilor și de responsabilitatea individului pentru propriul orizont axiologic. „Nietzsche ne invită să ne eliberăm de masca subiectului universal și să recunoaștem că interpretarea este condiția originară a oricărei experiențe” [16, p. 56]. Astfel, experiența devine nu doar fenomen empiric sau trăire emoțională, ci act existențial de creație, angajare și devenire.

De altfel, în *Știința veselă*, Nietzsche proclamă „*moartea lui Dumnezeu*” ca eveniment epocal, marcând sfârșitul garantului transcendent al valorilor și începutul unei epoci a reconfigurării sensului: „Dumnezeu a murit! Dumnezeu rămâne mort! Și noi l-am ucis!” [11, p. 125]. Această constatare nu este triumfalistă, ci tragică, deoarece eliberarea de metafizică presupune și o responsabilitate teribilă: omul devine propriul său legislator, fără un fundament dincolo de el însuși. De aici, urgența unei filosofii a experienței care să nu fugă de incertitudine, ci să o asume ca forță de creație.

În acest sens, Nietzsche propune o etică a afirmării vieții, în opoziție cu morala resentimentului și a negației. Valoarea nu mai este ceea ce conservă viața, ci ceea ce o intensifică, o afirmă, o provoacă. „Este bun tot ceea ce înalță sentimentul de putere, voința de putere, puterea însăși în om” [8, p. 12]. Filosofia experienței este aici o filosofie a intensității, a creativității, a afirmării existenței în toate formele ei, inclusiv în suferință, eșec sau haos.

Astfel, experiența nu este o simplă reacție la date exterioare, ci o formă de transfigurare activă a realului. Filosoful nu este un contemplativ, ci un „artist al vieții”, așa cum remarcă și Alexander Nehamas: „Pentru Nietzsche, a deveni ceea ce ești înseamnă a crea un stil propriu de viață, o formă singulară de interpretare a experienței, care să-ți reflecte forța vitală unică” [5, p. 389].

CONCLUZIE

În final, studiul de față nu este doar o exegeză a unui autor clasic, ci o propunere de regândire a filosofiei ca mod de viață, ca practică interpretativă și creatoare. Nietzsche

ne obligă să depășim idealurile iluzorii ale rațiunii pure și să coborâm în „adâncurile corpului", în dinamica experienței, acolo unde sensul nu este dat, ci se construiește. În acest spațiu al devenirii, al pluralității și al interpretării, filosofia nu mai este un refugiu al adevărului absolut, ci o provocare permanentă de a deveni ceea ce suntem – adică ființe capabile să creeze sens, valori și forme de viață autentice în mijlocul instabilității lumii.

REFERINȚE:

1. BABICH, B. *Words in Blood, Like Flowers: Philosophy and Poetry, Music and Eros in Hölderlin, Nietzsche, and Heidegger*. Albany: SUNY Press, 2006.
2. CLARK, M. *Nietzsche on Truth and Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
3. DELEUZE, G. *Nietzsche și filosofia*. București: Editura Ideea Europeană, 2005.
4. KANT, Imm. *Critica rațiunii pure*. București: Editura Univers Enciclopedic, 2009.
5. NEHAMAS, A. „How One Becomes What One Is". În *The Philosophical Review*,vol. 92, nr. 3, 1983
6. NIETZSCHE, Fr. *Amurgul idolilor*. București: Editura ETA, 1993.
7. NIETZSCHE, Fr. *Așa grăit-a Zarathustra*. București: Editura Humanitas, 1994.
8. NIETZSCHE, Fr. *Antichristul*. București: Editura Apostrof, 1996.
9. NIETZSCHE, Fr. *Voința de putere*. București: Editura Aion, 1999.
10. NIETZSCHE, Fr. *Aurora*. București: Editura Hestia, 2001.
11. NIETZSCHE, Fr. *Știința veselă*. București: Editura Hestia, 2001.
12. NIETZSCHE, Fr. *Așa grăit-a Zarathustra*. București: Editura Humanitas, 2004.
13. NIETZSCHE, Fr. *Dincolo de bine și de rău*. București: Editura Hestia, 2005.
14. NIETZSCHE, Fr. *Genealogia moralei*. București: Editura Hestia, 2005.
15. REGINSTER, B. *The Affirmation of Life: Nietzsche on Overcoming Nihilism*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.
16. VATTIMO, G. *Subiectul și masca: Nietzsche și problema eliberării*. Constanța: Editura Pontica, 2001.

TINERII, INTELECTUALII ȘI FILOSOFIA ÎN REFLECȚIILE PROFESORULUI VASILE ȚAPOC

YOUTH, INTELLECTUALS AND PHILOSOPHY IN THE REFLECTIONS OF PROFESSOR VASILE ŢAPOC

CZU: 1(092) + 929:378.4-051 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.17**

Tatiana MĂRGĂRINT
ORCID: 0000-0002-0217-3613
E-mail: tatiana.margarint@usm.md
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The work and activity of Professor Vasile Tapoc represent an essential pillar of contemporary philosophy. In the context of an increasingly globalized and interconnected world, his vision remains relevant, serving as a model for today's researchers. Moreover, his lessons on morality and integrity continue to inspire future generations of scholars. Through everything he achieved, Professor Vasile Tapoc has provided an inexhaustible source of inspiration, ideas, and relevant solutions for researchers, teachers, and students alike.*

The main objectives of this article are to evaluate the field of philosophy as a facet of spiritual culture and to identify the value of Professor Vasile Tapoc's philosophy within the context of contemporary thought. These objectives were achieved through the application of content analysis methodology to the philosopher's work. Through all his achievements, Professor Vasile Tapoc has offered a continuous source of inspiration, ideas, and relevant solutions for researchers, educators, and students.

Keywords: *contemporary education, intellectuals, philosopher Vasile Tapoc, philosophy, young people.*

INTRODUCERE

Preocupările filosofico-științifice ale profesorului universitar Vasile Țapoc au fost diverse. Profesorul meditează asupra cercetării transdisciplinare și mecatronicii, metodologiei retrospective a științei și metodologiei prospective a cercetării științifice, modelelor reprezentative interdisciplinare lansate de Karl Popper și Gaston Bachelard, orientării constructiviste în epistemologie, forței educatoare a filosofiei românești, filosofiei lui Constantin Noica, rolului universităților, funcției intelectualilor și multe alte subiecte. Am analizat articolele și lucrările științifice ale profesorului Vasile Țapoc, din toate putem prelua idei actuale și importante.

Tema anunțată în titlu o considerăm actuală deoarece pe fiecare din noi ne frământă gândul privind: pașii de urmat în educarea generațiilor de tineri valoroși, înțelegerea în profunzime a naturii de a fi intelectual, esenței filosofiei. Tema dată rămâne actuală deoarece realitatea se schimbă și este necesar de a actualiza totul la noile timpuri. Astăzi suntem dominați de informația rapidă din rețelele sociale, de știrile false iar filosofia îi

ajută pe tineri să gândească profund, să dezvolte gândirea critică. Tinerii se confruntă cu crize de identitate, anxietate iar filosofia oferă cadrul în care ei pot explora și gestiona aceste crize existențiale. Intelectualii trebuie să fie voci critice în fața manipulării sau conformismului iar filosofia le oferă instrumente pentru reflecție și argumentare.

MATERIALE ȘI METODE

Obiectivele pe care ni le-am propus privind tema abordată sunt: elucidarea importanței educației tinerilor în concepțiile filosofului Vasile Țapoc; analiza ideilor profesorului Vasile Țapoc privind intelectualii; evaluarea domeniului filosofiei ca latură a culturii spirituale; valorificarea concepțiilor filosofice ale profesorului Vasile Țapoc în contextul gândirii contemporane.

Metodele studiului de caz, analizei de conținut, au fost aplicate unor lucrări, articole ale profesorului Vasile Țapoc în care abordează problema tinerilor, intelectualilor și filosofiei. Interes deosebit pentru noi au avut articolele: „Menirea universității în societatea contemporană", „Dezvoltarea umană în condițiile globalizării", „Generația profesorului Nae Ionescu (1890 – 1940)", „Intelectualitatea: esența, tipologia, locul și rolul ei în existența socială", „Etica – model de construcție culturală formativă" etc. iar metoda hermeneutică ne-a permis înțelegerea în profunzime a concepțiilor filosofice.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

În articolele sale profesorul Vasile Țapoc este îngrijorat privind omul în condițiile globalizării. El afirmă că diverse dezastre vor lovi țara noastră, în formarea tinerii generații „dacă nu vom conștientiza că funcția școlii este de a educa oameni cu mintea și trupul sănătos, capabili să depășească capcana consumatoristă și să aibă grijă și de consumul și producerea bunurilor spirituale. ...Formarea unei generații sănătoase e imposibilă fără asimilarea pe băncile școlii a marilor valori ale culturii universale în domeniul literaturii, filosofiei și religiei. În caz contrar societatea noastră, deși slab dezvoltată, s-ar putea îmbolnăvi, dacă nu cumva de-acum este afectată, de maladiile țărilor cu economii înalt dezvoltate" [1, p. 17]. La fel ca și profesorul Vasile Țapoc considerăm că elevii și studenții trebuie învățați să discearnă între nevoi reale și dorințe induse, să fie critici față de influențele mass-media și să adopte un stil de viață sustenabil, bazat pe valori autentice. Sistemele educaționale trebuie să fie vigilente în fața tendințelor negative observate în societățile hiperdezvoltate, precum alienarea socială, lipsa sensului vieții sau superficialitatea relațiilor umane. Aceste provocări pot fi abordate prin cultivarea empatiei, cooperării și gândirii critice. Formarea generațiilor sănătoase nu trebuie să rămână doar în responsabilitatea școlii. Este nevoie de un efort conjugat al familiei și societății pentru a crea un mediu care să se bazeze pe valorile general-umane.

Prin capacitatea remarcabilă de analiză critică, un intelectual aduce o contribuție semnificativă la progresul societății prin ideile, acțiunile și exemplele sale personale. În opinia noastră, ca formator de opinie, lider moral și catalizator al schimbării, rolul unui

intelectual depășește simpla dobândire de cunoștințe. Un intelectual trebuie să aibă o sete nesfârșită de cunoaștere și explorare. Astfel, el este capabil să înțeleagă bogăția și profunzimea lumii și, în consecință să transmită această înțelegere altora. Într-o lume din ce în ce mai avansată din punct de vedere tehnologic, intelectualii care se bazează pe filosofie, știință și tehnologie influențează realitatea și prognozează, din punct de vedere științific, viitorul. Curiozitatea, profunzimea, moralitatea și empatia se numără printre calitățile fundamentale ale intelectualului.

Privind *intelectualii*, în cercetările sale profesorul Vasile Țapoc afirmă că au triplă funcție: „obținerea cunoștințelor, comunicarea acestora semenilor și acordarea ajutorului în implementarea acestor cunoștințe în viața de zi cu zi. Aceste activități intelectualul, ...le exercită în conformitate cu cele 4 tipuri de inteligență: a minții, a corpului, a inimii și a spiritului. La rândul lor, aceste inteligențe ale intelectualului sunt motivate de 4 tipuri de nevoi: de a învăța, care implică inteligența minții; de a trăi – implică inteligența corpului prin voință, de a iubi – implică inteligența inimii prin sentimente, de a lăsa valori netrecătoare – implică inteligența divină din noi. În așa fel, după cum filosofia include nu doar un gen specific de activitate, ci și un nivel calitativ superior al oricărei activități spirituale, la fel și intelectualul atinge un nivel aparte în activitatea sa. Nivel ce denotă manifestarea integrală superioară a capacităților omului” [2, p. 8]. Inteligența minții este fundamentală, considerăm noi, deoarece presupune curiozitate, gândire critică și căutarea constantă a profunzimii.

Intelectualul nu doar acumulează informații, ci le structurează, le analizează și le integrează într-un sistem coerent care să aducă beneficii reale omenirii. Corpul este adesea subestimat în discursul filosofic, dar recunoaștem că sănătatea fizică este fundamentală pentru celelalte trei tipuri de inteligență. Privind inteligența inimii, fără sentimente și empatie, intelectualul riscă să devină distant și ineficient în relația cu ceilalți. Legătura dintre intelect și emoție este indispensabilă pentru construirea unei relații sănătoase cu lumea. Dimensiunea spirituală este cea care oferă sens activităților și contribuției intelectualului. Tot aici înscriem dorința de a lăsa o moștenire culturală și morală ce depășește limitele vieții materiale. Această viziunea holistică, a profesorului Vasile Țapoc, este deosebit de relevantă în lumea contemporană, unde dezechilibrul între minte, trup, inimă și spirit duce la multiple crize sociale și personale. Fiind conștienți de aceste dimensiuni, încurajăm ca educația și cultura să fie fundament pentru o societate mai armonioasă.

În articolele sale autorul este îngrijorat că filosofia ca latură a culturii spirituale este cea mai slab protejată și existența sa este mereu supusă îndoielii. Grija îl face pe intelectual, în aspect spiritual, mereu să fondeze și demonstreze necesitatea filosofiei. Intelectualitatea prezintă partea fragilă a societății, aceasta ca și filosofia, care stă la baza trecerii societății la dezvoltarea civilizațională, este foarte necesară. „Dispariția intelectualității ar fi echivalentă cu o catastrofă umanitară. Deoarece filosofia și intelectualitatea sunt funcțional interdependente, e firesc să scoatem în evidență și valoarea intelectualității pentru dezvoltarea eficientă a societății. Intelectualul este acel care-i responsabil de acumularea și îmbunătățirea calității cunoștințelor și/sau de păstrarea și comunicarea

valorilor spirituale perene comunității sociale, el fiind nemijlocit implicat în aplicarea acestor valori în viața de zi cu zi" [2, p. 6]. Intelectualii și filosofia, sunt esențiale pentru supraviețuirea și dezvoltarea umanității și funcționează ca busole morale și epistemologice, orientând societatea către o înțelegere mai profundă a responsabilității sale. Fără de intelectuali și filosofie s-ar ajunge la o catastrofă culturală și umanitară, deoarece ar produce un dezechilibru.

În 2009 Vasile Țapoc în revista *Studia Universitatis Moldaviae* publică articolul „Forța educatoare a filosofiei românești: Centenarul nașterii lui Constantin Noica (1909-1987)". În acest articol dar și alte articole de ale sale profesorul Vasile Țapoc apreciază: „Constantin Noica relatează despre necesitatea dragostei de sine, provocată la tineri de profesor. Pentru el funcția profesorului constă în a-l ajuta pe elev/student în cunoașterea de sine, în formarea sentimentului dragostei de sine, în implicarea sinelui în însușirea interesată (motivată) a cunoștințelor și experienței altora, când e cazul producătorilor de valori spirituale. Dragostea și grija de sine nu se reduce la Constantin Noica la sentimente egoiste, ci la cele ale valorii proprii și acceptării responsabilității, inclusiv în fața comunității" [3, pp. 25-26]. După modelul oferit de Constantin Noica profesorul Vasile Țapoc nu doar a subliniat importanța celor scrise mai sus, dar prin pasiunea pentru *filosofie* a inspirat generații de studenți, doctoranzi, tineri colegi. El a încurajat studenții să reflecteze asupra punctelor lor forte, pasiunilor și valorilor; a evidențiat că greșelile sunt o parte firească a procesului de învățare și devenire profesională; a încurajat învățarea continuă. Profesorul Vasile Țapoc a contribuit la formarea unor indivizi autonomi și încrezători în abilitățile proprii lor.

Profesorul Vasile Țapoc menționează că „Cei care-și asumă grija de sine prin realizări personale fac, cel puțin, două lucruri importante: îi scutesc pe alții să le poarte grija (familia, statul) și, realizându-și vocația, provoacă interesul celorlalți pentru cele obținute" [3, p. 26]. Realizările personale inspiră nu doar omul, ci pot avea un efect transformator asupra întregii comunități. Ele devin sursă de mândrie, crescând aspirațiile colective și ridicând standardele de succes și implicare. Cei care urmează vocația și își ating obiectivele oferă un model concret pentru ceilalți. Aceștia demonstrează că autodisciplina, perseverența și asumarea responsabilității sunt căi sigure către împlinire, atât personală, cât și profesională. Realizările personale aduc beneficii și celorlalți membri ai societății, mai ales când vocația persoanelor ține de anumite domenii ale socialului pe care le îmbogățesc.

Disciplinele umaniste oferă acces la moștenirea culturală a umanității. Ele ajută omul să înțeleagă valorile, principiile și ideile fundamentale care au stat la baza evoluției societății. Disciplinele umaniste încurajează explorarea ideilor noi și abordărilor inovatoare. Imaginația combinată cu analiza în cadrul acestor discipline duc la soluții creative pentru probleme complexe. Filosofia, în special, încurajează reflecția privind propria viață, ajutând persoanele să își formeze convingerile, valorile și formuleze scopurile. În articolul „Dezvoltarea umană în condițiile globalizării" profesorul Vasile Țapoc sugerează că trebuie „încă o dată să atragem atenția asupra faptului că meritul exclusiv al disciplinelor umaniste, inclusiv și al filosofiei, constă în capacitatea de a pune în valoare

Omul, demnitatea lui la nivel individual și social. Acestea orientează spre un mod de viață ce ar avea ca obiectiv formarea și protejarea omenescului din om, altfel spus încurajarea și ocrotirea valorilor spirituale morale, artistice, religioase. Doar în îmbinarea acestora cu bogăția cunoștințelor „pozitive", puse la dispoziție de societatea contemporană, îi pot garanta individului și comunității sociale în totalitatea ei o dezvoltare deplină și armonioasă în condițiile complexe ale globalizării" [1, p. 18]. Meritul disciplinelor umaniste și al filosofiei constă în faptul că ne ajută să înțelegem cum să fim oameni valoroși. Ele ne modelează capacitatea de a gândi, de a simți și de a interacționa cu lumea, oferind un fundament pentru o viață conștientă, responsabilă și plină de sens. Aceste domenii nu doar completează alte forme de cunoaștere, ci le dau profunzime și direcție.

CONCLUZII

Intelectualul prin ideile sale, inspiră, informează și îndeamnă la reflecție. Rolul său este de catalizator al progresului, el atrage atenția asupra problemelor esențiale și propune direcții de dezvoltare. Profesor sau mentor, un intelectual formează generațiile viitoare de tineri, încurajând gândirea critică și dezvoltarea personală, un intelectual de așa factură a fost profesorul Vasile Țapoc.

Tinerii valoroși sunt cei care îndrăznesc să fie autentici, nu trăiesc viața după clișee sau norme impuse, ci își asumă libertatea și responsabilitatea de a-și căuta sensul propriei existențe. Tinerii valoroși nu sunt doar inteligenți, ci și morali, nu sunt doar ambițioși, ci și corecți, nu doar visători, ci și înțelepți în alegerile lor, ar spune astăzi profesorul Vasile Țapoc. Valoarea tânărului nu se măsoară în diplome, ci în autenticitate, integritate și capacitatea de a deveni un om deplin într-o lume imperfectă.

Opera și activitatea profesorului Vasile Țapoc reprezintă un pilon important pentru filosofia contemporană. În contextul unei lumi tot mai globalizate și interconectate, viziunea sa rămâne actuală, reprezentând un ideal pentru cercetătorii de astăzi. Mai mult decât atât, lecțiile despre moralitate și integritate continuă să inspire următoarele generații de savanți. Profesorul Vasile Țapoc a fost, prin tot ce a realizat, o sursă inepuizabilă de inspirație, idei și soluții relevante pentru cercetători, profesori și studenți.

REFERINȚE:

1. ŢAPOC, V. Dezvoltarea umană în condițiile globalizării. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. 2008, nr. 3(148), p. 15-18. ISSN 1957-2294.
2. ŢAPOC, V. Menirea universității în societatea contemporană. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe Umanistice.* 2011, nr. 4(44), p. 5-9. ISSN 1811-2668.
3. ŢAPOC, V. Generația profesorului Nae Ionescu (1890 – 1940). În: *Personalități notorii ale filosofiei românești: Lucian Blaga, Nae Ionescu, Dumitru D. Roșca (evocări aniversare)*, 26-27 iunie 2015, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2015, p. 12-29.

UTILITĂȚILE CONTEXTUALE ALE ȘTIINȚEI. CAZUL GENEZEI ȘTIINȚEI MODERNE ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

THE CONTEXTUAL UTILITIES OF SCIENCE. THE CASE OF THE MODERN SCIENCE IN THE 17TH CENTUR

CZU: 001.1 + 316.74:001.89 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.18**

Constantin STOENESCU
ORCID: 0000-0002-3235-7771
E-mail: constantin.stoenescu@filosofie.unibuc.ro
Universitatea din București, România

Summary. *In "Preface" to the 1970 edition of* Science, Technology and Society in Seventeenth-Century England*, Merton proposes a new integrative model that takes into account both the influence of Puritanism and the pressure of technological problems generated by the economy and the military industry, as well as the mutual relations between these different fields in the process of institutionalizing science. Moreover, the configuration of the social role of the scientist and the social organization of science took place according to the interaction between all these aspects that functioned as resources for the development of science and that mutually enhanced each other as science itself became institutionalized. Merton introduces the explanatory hypothesis according to which all these different fields provide arguments for the utility of science. Starting from his proposed case study, Merton introduces a pluralistic concept of the utility of science broken down into the some categories of utilities.*

Keywords:*Modern science, institutionalization of science, science and context, utility of science, Robert K. Merton.*

INTRODUCERE

Din nou despre geneza științei moderne în secolul al XVII-lea

Teza propusă de Robert K. Merton în studiul său *Science, Technology and Society in Seventeenth-Century England* [1], interpretabilă drept o extindere a tezei lui Max Weber cu privire la relația dintre etica protestantă și dezvoltarea capitalismului [2], a fost consolidată în literatura de specialitate prin reconstrucții istorice care susțin că procesul de instituționalizare și de legitimare a științei moderne în secolul al XVII-lea s-a petrecut într-un context religios favorizant, caracterizat prin creșterea interesului pentru cunoașterea naturii ca proiect arhitectonic perfect [Vezi 3]. Altfel spus, etosul științei moderne s-a constituit prin asimilarea unor valori [Pentru o analiză pe larg vezi 4] care erau deja socializate și deveniseră convingeri subiective sub influența noilor evoluții religioase.

Desigur, pot fi identificate și alte antecedente ale ipotezei lui Merton într-o istorie intelectuală a acestei idei [5], iar cea mai bună mărturie a perenității ei stă în însăși

recurența dezbaterii. Merton va reveni la ideea de context al științei în „Prefață" la ediția din anul 1970 a lucrării *Science, Technology and Society in Seventeenth-Century England* [6. Ulterior, când va republica această „Prefață" în antologia *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*, îi va da demnitatea unui text de sine stătător și o va reintitula, probabil pentru a scoate și mai mult în evidență specificul cercetării sale, „Social and Cultural Contexts of Science" [7].

Merton reflectează mai întâi asupra contextului în care el însuși și-a desfășurat cercetarea în anii 1930 și a publicat monografia sa despre știința și tehnologia din Anglia secolului al XVII-lea. Dacă luăm în considerare dominantele tematice spre care era orientată comunitatea sociologilor americani, atunci trebuie remarcat că interesul pentru sociologia științei era unul scăzut, problemele de prim plan fiind acelea ale vieții urbane și ale familiei, cu accent pe analiza unor fenomene precum rasismul și grupurile etnice, sărăcia, criminalitatea și delincvența, precum și alte efecte ale Marii Depresiuni începută în anul 1929. La vremea publicării ei, cartea lui Merton a fost o excepție în spațiul cultural american și așa a rămas mult timp după Al Doilea Război Mondial, chiar dacă teme privind profesiunea și comportamentul omului de știință, ori știința ca instituție socială au început să fie aduse în discuție în mod independent.

Momentele principale ale trezirii interesului pentru sociologia științei l-au reprezentat publicarea de către A. Rupert Hall a studiului „Merton Revisited. Or, Science and Society in the Seventeenth Century" [8] și a articolului despre istoria științei, o contribuție a lui Thomas S. Kuhn la *International Encyclopedia of the Social Sciences* [9]. Drept urmare, așa după cum Merton apreciază în „Prefață", o nouă ediție a studiului său este justificată, iar această republicare este o bună ocazie pentru o privire retrospectivă care să ia în considerare dezbaterea ce a avut loc, atâta câtă a fost, în cei aproape patruzeci de ani de la publicare.

Pentru a fixa cadrul conceptual și problematic al cercetării sale, Merton formulează o serie de întrebări pe care le consideră nu doar constitutive domeniului sociologiei științei, ci și încărcate de valabilitate în orice orizont temporal întrucât vizează relațiile dintre știință și contextele sale social-culturale:

- Care sunt modurile de interacțiune dintre societate, cultură și știință?
- Variază aceste moduri de interacțiune în funcție de diferitele contexte istorice?
- Ce anume influențează mobilitatea și schimbarea interesului intelectualilor pentru diverse discipline academice, de exemplu, pendularea preferențială între științe și umanizare?
- Cum explicăm schimbările de interes de la o știință la alta și de la o problemă la alta în cadrul fiecărei științe?
- În ce condiții sunt aceste schimbări ale interesului de cercetare un rezultat al unei politici deliberate?
- În ce condiții sunt aceste schimbări de interes consecințe neașteptate ale angajamentelor pentru anumite valori ale oamenilor de știință sau ale persoanelor cu rol cheie în susținerea științei?

- Care sunt consecințele procesului de instituționalizare a științei?

- Este afectat procesul de dezvoltare a ideilor științifice de organizarea internă a comunității științifice și de modul și gradul de interacțiune socială dintre oamenii de știință?

- Poate influența accentul cultural asupra utilității sociale a științei, caz în care utilitatea este înțeleasă ca un criteriu principal al activității științifice, direcția și ritmul progresului științei?

Aceste întrebări au un caracter general și pot fi instrumentalizate contextul, deși în cazul cercetării întreprinse de Merton ele vizează explicit Anglia secolul al XVII-lea. Structura ideatică a cadrului cercetării ia în considerare dinamica procesului de schimbare a intereselor de cercetare de la o știință la alta și de la o problemă la alta în funcție de diversele contexte. Pe de altă parte, cazul angliei secolului al XVII-lea ridică și o problemă specifică genezei științei moderne, și anume, mecanismele procesului de instituționalizare. Este evident că știința instituționalizată va avea o altă dinamică și o altă relație cu societatea, în diferență față de începuturile genezei științei moderne. Drept urmare, cercetarea lui Merton cere o anumită precauție în sensul evitării confuziei dintre aserțiuni cu valabilitate extinsă, care privesc relația dintre știință și societate în general, și afirmații particulare, care se aplică exclusiv cazului istoric al genezei științei moderne în anglia secolului al XVII-lea.

MATERIALE ȘI METODE

Presupozițiile cercetării. Știința modernă ca fapt istoric, unic și irepetabil

Reconstrucția istorică a genezei științei moderne în secolul al XVII-lea pornind de la întrebările menționate mai sus duce la configurarea unui proiect de cercetare care le instrumentalizează contextual și se bazează pe câteva presupoziții care dau consistență cercetării și ghidează euristic reconstrucția propriu-zisă, insclusiv sub aspectul investigației empirice ca studiu de caz. În „Prefața" la ediția din anul 1970 Merton dezvăluie principalele presupoziții care au stat la baza investigației întreprinsem în anii 1930.

O primă idee fondatoare în orizontul de înaintare al cercetării este aceea că „interesele modelate social, motivațiile și comportamentele stabilite într-o anumită sferă instituțională – să zicem, acelea ale religiei și economiei – sunt interdependente de interesele modelate social, motivațiile și comportamentele rezultate în alte sfere instituționale – să zicem, aceea a științei" [10]. Chiar dacă diversele status-uri și roluri ale unei persoane, de tip economic, politic, religios, ori științific, par a fi autonome, la nivelul profund al structurii sociale au loc relații reciproce între toate aceste sfere instituționale diferite. Mai mult decât atât, consecințele sociale, intelectuale și cu privire la valori dintr-o anumit domeniu instituțional se răsfrâng și asupra celorlalte instituții. Altfel spus, autonomia instituțional, deși întotdeauna parțială, devine din ce în ce mai puternică pe măsură ce instituția respectivă se dezvoltă și se consolidează, așa cum s-au întâmplat lucrurile și în cazul științei.

Teoria interdependențelor instituționale nu trebuie însă confundată cu așa-numita teorie a „factorilor" dezvoltării, care, așa după cum argumentează Merton, nu este nimic altceva decât o deformare a ideii conectivității instituționale. Astfel, potrivit teoriei factorilor dezvoltării se susține că anumiți factori sociali, economici, religioși, politici, militari, tehnologici saju științifici, pot duce la schimbări istorice la nivelul societății. De exemplu, din perspectiva unei asemenea teorii ar fi legitim să vorbim despre factori determinanți de un tip sau altul care sunt decisivi pentru producerea unei anumite schimbări. Delimitarea lui Merton față de teoria deterministă a factorilor este categorică și oferă o nouă perspectivă asupra diverselor interpretări ale tezei susținute în lucrarea din anul 1938. Cu atât mai mult, atenționează Merton [11], dacă luăm în considerare situația din anii 1970, cu cele două complexe industriale, militare și științifice dezvoltate de Statele Unite și Uniunea Sovietică, ne dăm seama că ea nu poate fi explicată adecvat de o teorie a factorilor, ci, dimpotrivă, de o teorie care recunoaște complexitatea multinivelară a interdependențelor.

Un al doilea aspect care face diferența între cercetarea lui Merton și tradiția de cercetare de până la el privește modul în care considerăm interdependența dintre știință și societate. Astfel, dacă în mod tradițional privirile erau centrate unilateral numai asupra influențelor științei asupra societății, Merton aduce în atenție și celălalt sens al relației, și anume, influența societății asupra științei.

Cât privește receptarea monografiei sale, Merton remarcă faptul că, deși, aritmetic vorbind, mai multe pagini sunt consacrate ipotezei cu privire la influențele economice și militare asupra științei, cei mai mulți au reținut doar teza cu privire la rolul puritanismului în procesul de instituționalizare a științei. Drept urmare, Merton revine cu explicații în „Prefața" din anul 1970 pentru a lămuri contribuțiile sale teoretice și empirice.

Un prim accent pe care Merton și-l asumă este că în cercetarea sa, spre deosebire de modul confuz în care se proceda de obicei, propune o distincție precisă între știință și tehnologie. De asemenea, în relație cu acuratețea acestei distincții, Merton respinge ideea unei alternative simplificatoare între un marxism vulgar și un „purism" la fel de vulgar, în sensul că problemele și temele de cercetare ar fi alese fie în funcție de anumite preocupări economice sau militare, fie în mod independent, fără nici un fel de influențe externe. Merton [12] consideră că preocuparea sa pentru respingerea acestei alternative simpliste poate fi explicată prin aceea că în anii 1930, pe fondul Marii Crize economice, doar versiunea vulgară a marxismului prinsese pe la periferia cercurilor academice americane.

O altă distincție conceptuală importantă în analiza influențelor economice și militare asupra dezvoltării științei în secolul al XVII-lea, deseori neglijată, este aceea dintre nivelul motivațional și cel instituțional al analizei. După Merton, ar fi o dovadă de naivitate teoretică să considerăm că influențele externe acționează numai motivațional, adică numai prin faptul că oamenii de știință sunt motivați pentru a selecta anumite probleme și pentru a lucra la rezolvarea lor. Trebuie să deosebim între intențiile subiective și consecințele obiective ale cercetării în sensul că o cercetare teoretică poate duce la

aplicații practice neașteptate și o explorare aplicativă poate deschide spre noi orizonturi teoretice, iar acest joc al interferențelor dintre teoretic și aplicativ presupune atât o consolidare instituțională a „științei pure" cât și crearea unor fluxuri directe și indirecte dinspre factorii intrinseci spre nucleul teoretic și invers.

Cât privește așa-numita teză Merton, adică ipoteza unei interacțiuni decisive între puritanism și știința modernă, acesta remarcă faptul că cercetarea sa nu și-a propus de la bun început să arate că puritanismul a contribuit la legitimarea științei ca instituție socială, că el a pornit de la cercetarea condițiilor în care știința s-a dezvoltat în Anglia secolului al XVII-lea și astfel, pe baza constatărilor făcute, a ajuns la concluzia că intelectualii care au contribuit semnificativ la progresul științei în acea perioadă aveau o orientare religioasă puritană. Merton precizează corectiv [13] că abia apoi a ajuns la lucrările lui Weber, Troeltsch și Tawney despre interacțiunea dintre etica protestantă și emergența capitalismului și ulterior și-a asumat explicit sarcina trasată de Weber de a pune în relație raționalismul ascetic cu empirismul filosofic și științific, precum și cu noile idealuri spirituale.

În legătură cu interpretarea tezei sale, Merton atrage atenția asupra unei erori care duce la o fundătură [14]. Este vorba despre echivalarea tezei sale cu afirmația categorică potrivit căreia fără puritanism știința nu s-ar fi putut dezvolta în Anglia secolului al XVII-lea. Merton subliniază însă că din faptul că știința s-a dezvoltat într-un context în care puritanismul a jucat un rol important nu putem deduce aserțiune că puritanismul este o condiție necesară a dezvoltării științei. Relația funcțională dintre puritanism și știință în Anglia secolului al XVII-lea este doar una istorică, nicidecum una necesară. În general, aș adăuga, dintr-un studiu de caz nu putem deduce prescripții normative, din felul în care lucrurile s-au întâmplat nu putem deriva aserțiunea că ele așa trebuiau să se întâmple. Altfel, în termenii lui Karl Popper, am avea pretenția că unei profeții istorice. Și tot în termenii falsificaționismului popperian, un contraexemplu este suficient pentru a infirma o ipoteză, însă dintr-o descriere a condițiilor producerii unui eveniment nu putem insera o lege cu caracter universal. Altfel spus, în istorie putem da explicații, însă nu putem face predicții pe baza unor legi ale istorie .Putem vorbi cel mult despre tendințe sau despre anumite condiții favorizante ale producerii unui anumit eveniment sau proces. Drept urmare, procesul genezei științei moderne în secolul al XVII-lea trebuie considerat o singularitate și analizat ca un fapt istoric ,unic și irepetabil.

Instituționalizarea științei și utilitățile ei contextuale

Ajungem astfel la principala asumpție care a stat la baza cercetării lui Merton, și anume, ideea că dezvoltarea robustă și continuă a științei este posibilă numai în anumite tipuri de societăți în care sunt realizate condițiile culturale și materiale ale acestei dezvoltări. Cercetarea începuturilor dezvoltării științei scoate în evidență corectitudinea acestei presupuneri. Până să se instituționalizeze și să își afirme propriile valori, știința a fost nevoită să se legitimeze în termenii altor valori decât acelea specifice

cunoașterii. În acest proces de instituționalizare a științei roluri decisive au jucat puritanismul, aspectele economice și cele militare. Exact această alăturare a puritanismului și științei, apoi asocierea lor cu aspectele economice și militare, au surprins comunitatea cercetătorilor istoriei sociale, divizată tradițional între interpretări „idealiste" și interpretări „materialiste" ale istoriei științei.

Merton propune un nou model integrativ care ia în considerare atât influența puritanismului cât și presiunea problemelor tehnologice generate de economie și de industria militară, precum și relațiile reciproce dintre aceste domenii diferite în procesul de instituționalizare a științei. Mai mult decât atât, configurarea rolului social al omului de știință și organizarea socială a științei au avut loc în funcție de interacțiunea dintre toate aceste aspecte care au funcționat asemenea unor resurse ale dezvoltării științei și care s-au potențat reciproc pe măsură ce știința însăși se instituționaliza. Merton introduce ipoteza explicativă potrivit căreia toate aceste domenii diferite oferă argumente pentru utilitatea științei. Pornind de la studiul de caz propus, Merton introduce un concept pluralist al utilității științei defalcat pe următoarele categorii de utilități propriu-zise [15]:

1. Utilitatea religioasă a dezvăluirii înțelepciunii proiectului divin;
2. Utilitatea economică și tehnologică a practicării meritului la mari adâncimi;
3. Utilitatea economică și tehnologică a navigării sigure în zone din ce în ce mai îndepărtate în căutarea aventurii și în scopuri comerciale;
4. Utilitatea militară de a dispune de mijloace din ce în ce mai ieftine și mai eficace de anihilare sau ucidere a inamicului;
5. Utilitatea paideică a formării disciplinei minții (limba latină și matematica sunt invocate și astăzi drept asemenea instrumente);
6. Utilitatea naționalistă a creșterii și aprofundării stimei de sine la nivel colectiv, de unde și preocuparea pentru recunoașterea priorității în descoperire. O dată cu dezvoltarea științei s-a intensificat și această competiție pentru prioritate în descoperire și pentru recunoașterea meritelor, iar în contextul „războiului rece" dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică știința a devenit o componentă semnificativă pentru a dobândi „gloria etnocentrică" [16].

Toate aceste utilități au fost surse de legitimare ale științei în perioada de început a Revoluției Științifice și au căpătat noi forme pe măsură ce a crescut gradul de autonomie a științei, ajungându-se la dezvoltarea unei noi atitudini și, în cele din urmă, o dată cu instituționalizarea deplină, la apariția conceptului de „știință pură". De fapt, noua atitudine poate fi caracterizată prin dualitate, în sensul că, pe de parte, se consideră că cercetarea fundamentală este un scop în sine și cunoașterea obținută are caracteristicile unui bun public, iar pe de altă parte, se apreciază că diversele consecințe practice, în măsura în care servesc altor interese ale societății, reprezintă valoarea adăugată cunoașterii. Fără îndoială, toate aceste rațiuni intrinseci și utilitariste variază istoric în funcție de dinamica împrejurărilor sociale, fiind ușor de sesizat diferențele dintre secolul al XVII-lea și secolul al XX-lea în această privință.

CONCLUZII

Protagoniștii începuturilor științei moderne, o identitate ambivalentă

Ceea ce reprezintă însă o problemă importantă pentru cercetarea sociologică este analiza structurii sociale care a făcut posibil începutul acestui proces al instituționalizării științei care a fost de la bun început cuplat cu recunoașterea diverselor utilități ale activităților de cercetare. Merton consideră că aceasta a fost problemă de care s-a ocupat în studiul său de caz, arătând că este vorba despre transformări structurale și despre apariția unei noi categorii sociale care nu se restrânge însă la practicanții ascetismului protestant. Merton subliniază că nu a acordat exclusivitate în practicarea științei unui asemenea grup restrâns, ci doar a constata că, istoric vorbind, lucrurile s-au petrecut într-un asemenea fel încât un grup al unei subculturi religioase a devenit mai activ în practicarea științei, în susținerea acestor practici și în formarea unui sistem educațional bazat pe știință. Așadar, diferențele culturale și nevoile economice au fost ingredientele complexe care au asigurat creșterea interesului pentru știință în anumite societăți și au dus treptat la autonomizarea științei. Drept urmare, știința ca instituție socială, dacă este văzută ca un proces istoric, poate fi înțeleasă numai ca un fenomen complex și contextual, iar modul în care s-a dezvoltat în lumea europeană, în special în Anglia secolului al XVII-lea, s-a corelat cu evoluțiile din toate celelalte sectoare sociale. Dar din faptul că știința modernă a apărut într-un anumit fel nu rezultă nicidecum că lucrurile trebuiau să se desfășoare numai astfel.

REFERINȚE:

1. MERTON, R. K. Science, Technology and Society in Seventeenth-Century England. În: *Osiris: Studies on the History and Philosophy of Science*, Vol. 4, 1938, pp. 360-632.
2. WEBER, M. *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*. Bucureşti: Editura Humanitas, 2003. Traducere de Thor Lemnij.
3. STOENESCU, C. The Ethos of Modern Science and the Religious Melting Pot: About the Topicality of Merton's Thesis. În*: Cultura. International Journal of Philosophy of Cultures and Axiology*, Vol. 8,Nnr. 2, 2011, pp. 127-142.
4. STOENESCU, C. Teza Merton şi problema valorilor în ştiinţă. În: *Atena şi/ sau Ierusalim. Eseuri despre relaţia dintre ştiinţă şi religie*, coordonator Marin Bălan, București: Editura Universităţii din Bucureşti, 2013, pp. 65-78.
5. STOENESCU, C. Știința în context. Antecedente internaliste ale tezei Merton. În: *Revista de Filosofie*, Tomul LXXII, Nr. 1, 2025, pp. 5-21.
6. MERTON, R. K. Preface. În: *Science, Technology and Society in Seventeenth Century England*, New York: Humanities Press, NJ: Atlantic Highlands, 1970, pp. vii-xxix.
7. MERTON, R. K. Social and Cultural Contexts of Science, În: *The Sociology*

of Science. Theoretical and Empirical Investigations, Edited and with an introduction by Norman W. Storer, Chicago, London: University of Chicago Press, 1973, pp. 173-190.
8. HALL A. R. Merton Revisited for Science and Society in the Seventeenth Century. În: *History of Science*, Nr. 2 (1), 1963, pp. 1-16.
9. KUHN, Th. S. The History of Science. În*: International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York: Crowell Collier and Macmillan, Vol. 14, New York, 1968, pp. 74-83.
10. MERTON, R. K. Social and Cultural Contexts of Science, În: *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*, Edited and with an introduction by Norman W. Storer, Chicago, London: University of Chicago Press, 1973, p. 175.
11. Ibidem, p. 176.
12. Ibidem, p. 178.
13. Ibidem, p. 181.
14. Ibidem, pp. 181-182.
15. Ibidem, p. 184.
16. Ibidem, p. 185.

CONFIGURAREA MODELULUI DE CREATOR ÎN POEZIA MODERNĂ BASARABEANĂ: ETAPE, VIZIUNI, ATITUDINI

CONFIGURATION OF THE CREATOR MODEL IN MODERN BESSARABIAN POETRY: STAGES, VISIONS, ATTITUDES

CZU: 821.135.1-1(478).09 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.19**

Marcel BÂLICI
ORCID: 0009-0006-2051-4019
E-mail: marcel.balici@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Mădălina BÂLICI
ORCID: 0009-0004-2042-2670
E-mail: ro20balici.madalina@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The work in the field of interpreting modern lyrical literary texts from the on the perspective of reception contexts aims to validate the hypothesis of a common trunk in Romanian lyrical modernity and the dual path of the modernist literary phenomenon begun by the circumstantial-historical fissure at the level of artistic creation and staged reception. The objectives of the work include delimitingintri the integrated presentation of the literary phenomenon of Romanian lyrical modernity. Delimiting the internal contexts of the modernist phenomenon and presenting its characteristic features. And an intrinsic analysis of the characteristics of each stage: a) – the seventies stage: sober lyrical text, with the mission of saving poetry, transcendental vision and b) – the eighties stage: the playful, the prosaic, the narrative. The perspective of reception has two distinct aspects: - starting from geoliterary reception and - starting from the punctual historical sequence /moment of reception/. The paper demonstrates the correlation between the creator's style, the stage of activity within the literary phenomenon and the differences in perception depending on the moment and place from which the act of interpretation takes its genesis.*

Keywords: *Lyrical discourse, modernity, reception, staging, synchronization.*

INTRODUCERE

Textul liric modernist în spațiul literar basarabean poate fi interpretat în cheia unei abordări triple:încadrarea textului în fenomenul literar, istoricul de creator al autorului și perspectiva receptării.

Astfel, fenomenul lirismului modernist basarabean își are geneza în aceeași perioadă istorică în trunchiul comun al literaturii române – la începutul deceniului al șaptelea din secolul trecut. O radiografie detaliată, cu accente bine conturate, pe aspectele analitice și argumentative le oferă Mircea Cărtărescu în lucrarea sa de referință *Postmodernismul românesc*, criticul literar delimitează două etape ”distincte ale modernității recente: etapa șaptezecistă și cea optzecistă. Criticul literar constată că în perioada anilor șaptezeci, poeții se reflectau într-o atitudine sobră, erau gravi și ceremoniali „cultivând ”o mistică …a poeziei cu majusculă„ iar din perspectivă stilistică se remarcă ”o foarte savant tehnică a combinațiilor lingvistice. Caracteristicile poeziei optzeciste, dimpotrivă, în concepția criticului, conturează un spațiu de manifestare a ”oralității lejere și chiar a familiarității exprimării”, ironia, umorul și ludicul, completează caleidoscopul atitudinal al poetului optzecist” [1, pp. 123-128], [2, p 94] Ipoteza pe care încercăm s-o susținem , cu diverse argumente de istorie și critică literară, este că modernitatea basarabeană a rezonat , într-o mai mare măsură, cu trunchiul comun al modernității lirismului românesc în anii șaptezeci. Sincronizarea celor două spații literare s-a redus pe măsură ce literatura lirică a anilor optzeci din spațiul românesc tindea spre auspiciile lirismului modernist American, literature basarabeană a răspuns unor „chemări„ ale contextului istoric.

Studiul prezintă , comparative, expresia literară a poetului cu „rădăcini „ în concepția de poezia modernist a anilor 70 și a celor de la sfârșitul anilor 80.Se remarcă două viziuni distincte, atât la etapa de creare a textului literar, cât și la etapa de receptare.

CONCEPTE ALE INTERPRETĂRII PRIN PRISMA ASPECTELOR METODOLOGICE

Ceea ce este imperios necesar este elaborarea unor instrumentare bazate pe istoria literară a fenomenului modernist din spațiul românesc și basarabean, care ar putea măsura nivelul de similitudine dintre procesele literare în cele două spații geografice. Astfel, se profilează interferența aspectului de sincronie, care ar corespunde unui zeit-gest al criticii literare, spiritul timpului remarcându-se și prin așteptările, espectativele, atitudinile și opiniile criticii literare.

Deși merită un studiu mai profund putem accepta, totuși, la nivel individual anumite încercări de influență lirică în ambele realități literare (întâlnirile între poeți, vizitele, săptămânile literare). Considerăm că adevărata distanțare de procesul liric românesc a fost în deceniul al optulea, perioadă în care lirica basarabeană a simțit nevoia unei plieri pe realitățile istorice, ca o expresie a demnității de poet și civice. Metoda interpretării operei literare s-a realizat pornind de la cele două concepte structurale ale cercetării a) textul literar ca element unitar , coeziunea textuală și b) textul literar ca sursă de reflectare în mediul extern, element al coerenței cu realitatea. Astfel, am exemplificat ipotezele formulate prin intermediul a doi poeți a căror operă este, din această perspectivă, deosebit de relevantă. Vasile Romanciuc -poetul modernității clasice, a cărui sevă se găsește în poezia metafizică a Creatorului din deceniul al șaptelea, dar care revine la o altă formă a modernității la începutul mileniului trei [3]. De asemenea, din perspectiva

istoriei literare a fenomenului liric modernist un nume reprezentativ este Eugen Cioclea, care nu-și are rădăcinile în prima etapă a modernității liricii basarabene, vine pe fundalul unor schimbări sociale și caracterul/stilul acestuia denotă detașare de anterioritate, conturând caracteristici ale textului poetic circumscris ludicului ironiei și efervescenței imaginative [4].

Ulterior structurii triadice a interpretării se vor realiza portrete sinoptice ale profilului poetic specific fiecărei etape, se va observa, compara și interpreta conceptele despre creație și viață specifice poeților din cele două secvențe temporale ale liricului modern românesc. Se vor stabili criterii de receptare a textului literar și se vor comenta, printr-un instrumentar de interpretare calitativă, a imaginilor distincte produse de activitățile de receptare din spații diverse și la etape diferite.

INTERPRETAREA – MODEL PRAXIOLOGIC DE APROPIERE DE LITERARITATE

Lucrarea din domeniul interpretării textelor literare lirice moderne prin perspectiva contextelor de receptare își propune să valideze ipoteza unui trunchi comun în modernitatea lirică românească și traseul dual al fenomenului literar modernist început de fisura circumstanțial - istorică la nivel de creație artistică și de receptare etapizată.

Obiectivele lucrării rezidă în prezentarea integrată a fenomenului literar al modernității lirice românești. Delimitarea contextelor interioare ale fenomenului modernist și prezentarea trăsăturilor caracteristice. Analizarea intrinsecă a caracteristicilor fiecărei etape: a) – etapa șaptezecistă: text liric sobru, cu misiune a poeziei salvatoare, viziune transcedentală și b) – etapa optzecistă : ludicul, prozaicul, narativul. Perspectiva receptării are două aspecte distincte: - pornind de la receptarea geoliterară și -pornind de la secvența istorică punctuală /momentul receptării/. Lucrarea demonstrează corelarea dintre stilul creatorului, etapa de activitate în cadrul fenomenului literar și diferențierile de percepere în funcție de momentul și locul de la care își ia geneza actul de interpretare. Din punct de vedere metodologic s-a aplicat interpretarea textului pornind de la reflectarea conținutal ideatică a poeziei în contextul literar, tendințele literare, contextul istoric și receptarea textului pornind de la portretul literar al autorului: etapa de formare a viziunii artistice, capacitatea de adaptare la tendințele literare și impactul fenomenului literar asupra scrierii proprii.

În contextul structurii enunțate se va prezenta modalitatea de imersiune în universul liric prin intermediul interpretării textului poetic, comentarii contextului literar-istoric și imaginea cognitive afectivă a receptării. Pentru început , ne vom referi la opera lui Vasile Romanciuc, despre care Ioan Pop afirma că „ forma clasică” nu afectează fondul romantic, atenuat însă și moderat de atitudinea sapiențială a reflecției, accentuată și rafinată expresiv între cele două titluri de carte, -„citire” și „recitire” „a proverbelor....”[3].

Din nota marginală a criticului literar transilvănean I. Pop, putem remarca modul în care a fost receptată poezia lui Vasile Romanciuc: fondul romantic al textului liric este într-o perpetuă combinare cu atitudinea de reflexie. De altfel, în cazul poeziei lirice mo-

derne, putem remarca rolul intertextualității ca o formă de extindere a realității apropiate și constituie o formă de reflexie asupra realității poetice.

În viziunea lui Romanciuc care se exprimă prin sobrietatea și profunzimea salvatoare a textului poetic referitor la sensul ființei, este propus un procedeu al „materializării" ideatice, trimiterea la un text de referință se prezintă în designul paginii și în structura textului poetic între paranteze, ceea ce sugerează, într-un stil modern că realitatea, dincolo de „a trăi clipa" este într-o armonioasă combinare cu universul ideilor poetice din experiența lectorală, care revine în realitate fie și numai printr-o sugestie, astfel spus „între paranteze". Autorul empatizează cu alte trăiri lirice, le consideră caracteristici definitorii ale propriei experiențe care au fost definite anterior.

Intertextualitatea este o formă de confirmare a similitudinilor stărilor, perspectivelor și atitudinilor prezente în eul liric [5, p. 229].

Poezia *Variantă posibilă*, la care am făcut referire anterior, deschide o viziune spirituală asupra procesului de scriere. Printre caracteristicile definitorii menționăm și utilizarea simbolurilor care fac referire la geneză, ancestralitate și transcenderea realului. Poezia lui Vasile Romanciuc poate fi interpretată în această cheie, tocmai pentru că face referire la cuvânt ca la o piatră fundamentală a creației, care se poate desăvârși doar în cazul în care s-a spus adevărul arhetipal al existenței (5, p. 229]. Ars poetica lui Vasile Romanciuc face referire la transcenderea realității la „găsirea" cuvântului care ar putea exprima mai mult decât informația sa cognitivă, ar transmite o stare, un adevăr, o realitate dincolo de tranzitivitate, ci, mai curând, fiind o expresie a reflexiei, poate fi asociat cu necuvintele stănesciene, care constituie modalitatea de a sugera, de a transmite doar prin stările receptării ca o rezultantă a sensibilității poetice. Remarcăm referința auctorială la ființa lirică a trăirii și nu este o descriere istorică a unui eveniment cotidian [3].

Textele lui Romanciuc sunt referențiale, în sensul în care reflectă crâmpeie de intertextualitate, dar au și un caracter polemic, de interpretare punctuală, cu specific imersiv. Relevanța constă în prezența elementului de dialog între aparență și profunzime, este o formă de „gâlceavă " a poetului cu eul fizic, persoana istorică, modalitatea de a trece peste ceea ce pare a fi luciul superficialității (ah!umilința de a nu sta ascultător/sub călcâiul piciorului de vers-/acest poetic„ călcâi a lui Ahile") [5, p. 229]. Interpretarea textului ne permite să remarcăm constanta căutare a plinului adevăr sobru și ceremonios, specific reverberațiilor poetice din fundamentul romantic al poeziei. un alt aspect al modernității în poezia lui Vasile Romanciuc fiind trimiterile la textele „clasice care au rolul de a confirma, a sigila, la defini o stare poetică prin transferul de autoritate de la modelele reper" [5]. Despre **Eugen Cioclea**, metaforic vorbind, am putea afirma că e un poet cu rădăcinile înfipte în universul eului care a refuzat să se exprime. Debutează cu prima sa lucrare *Numitorul comun* în 1988, la vârsta de 40 de ani, după ce-și făcuse studiile de matematică la Moscova. Ioan Pop afirma despre poet: „Chiar dacă proclama Miorița ca *rampă de lansare* avea ambiția universalității mesajului – își propunea *să scuture Universul..."*[5, p.] *Fără îndoială, spre deosebire de poezia generației ochiului al treilea* care-și însușise abordarea filosofică profundă asupra rolului poeziei și creiona

funcția salvatoare a poetului, Eugen Cioclea rezonează mai puțin, tangențial cu fenomenul general al modernității lirice basarabene și vine în literatură cu ceea ce criticul literar Ioan Pop numește „discurs dezinvolt metaforic prin sintaxa mai liberă a versului. Efervescența imaginativă și plăcerea jocului cu cuvintele, lasă de cele mai multe ori să transpară inconfortul existențial major, ce trezește reacții de refuz și sfidare a lumii cuminți din jur" [5, p. 253].

Așadar, putem vedea indicatorii sigiliului stilistic al poeziei lui Eugen Cioclea – efervescența imaginativă, plăcerea jocului cu cuvintele și refuzul sistemului cotidian al lumii. În poezia *La persoana a III-a* incipitul e semnificativ din perspectiva aserțiunilor anterioare: *poezia lui Eugen CIOCLEA este o poezie declarativă*. Însăși scrierea numelui poetului cu majusculă este un joc de design, în spațiul paginii, dar și în contextul ideatic al textului liric, care declară fără menajamente, în opoziție cu viziunea de retragere a poeziei într-un spațiu transcendental că poezia/nu e o stare de leșin,/nu e un stres [5].

Poezia lui E. Cioclea ilustrează ceea ce menționa T. S Eliot: „Poezia se poate comunica și înainte de a fi înțeleasă"... Această interacțiune dintre inteligibilitate și fascinație poate fi numită disonanță, deoarece produce o tensiune îndreptată mai mult spre neliniște decât spre repaus" [6, p.11]. Lirica inedită a poetului basarabean E. Cioclea, se află sub semnul unei disonanțe principiale, refuzul lumii cotidiene, este o filosofie existențială, care se reflectă plenar în conceptualizarea procesului de creație. Afirmația lui Cioclea*:* „mai bine eretic decât bigot", transmite o stare de îndepărtare voluntară față de istorismul realității tranzitive [5, p. 253].

Solitudinea și singularitatea sunt elemente-cheie care explică stilul aproape aforistic a lui E. Cioclea în volumul *Dați totul la o parte ca să văd* , așa cum observa și Em. Galaicu-Păun, dar în conformitatea cu stilul ars poetica personalizat al autorului, forma sa de *refuz al lumii* se manifesta și prin refuzul unei comunicări deschise spre colocvial, aforismul minimalist este, mai degrabă, o expresie a reflexiei interioare care-și caută „dreptul la viață" mai degrabă din perspectiva existenței ca „dat" filosofic, decât ca formă de manifestare a eului în evenimentul circumstanțial. Autorul tranșează distincția dintre poezia, care nu are starea de leșin, de poezia care are nevoie de *inspirația clasică, sinonimă*, în concepția auctorială cu o formă a mitologiei sentimentaliste desuete [4].

Inspirația, ca și mit personal al unor poeți din același flux al procesului literar, este *demitizată* prin acoperirea ei de o imagine artistică a unui cotidian sinistru. În concepția clasică inspirația are locul sacru în compania zeilor, or, în viziunea lui Eugen Cioclea referitor la inspirație, se utilizează verbe ale comunicării colocviale, aduse spre marginalizarea circumstanțelor istorice. Este prezentată o periferie a cotidianului, o frontieră dintre lume și spitalul de psihiatrie, inspirația are un caracter, Cioclea respinge modelul modernist șaptezecist al poeziei, el creionează tabloul disonanței accentuate în lirica modernistă basarabeană: „El nu are când aștepta inspirația,/fiindcă aceasta/degrabă cărăbănindu-se/Ca să se deie în scrânciob/în grădina din spatele unei clinici/de psihiatrie/fericită mereu ca un purice,/îi trimite bezele cu sacul/sau

doze enorme de barbituric„ Imaginea artistică demitizează conceptul romantic și al modernității timpurii de inspirație prin asocierea fericirii universale, al stării transcedentale în concepția moderniștilor timpurii, cu un purice, extinzând semnificația putem propune următoarele secvențe semantice: insectă mică, parazit, fără aripi, se hrănesc cu sânge din corpul uman sau al animalelor.

Conchidem, ca oglindire a comparației propuse de Eugen Cioclea că inspirația nu are aripi să zboare, în cel mai bun caz „are picioare adaptate doar pentru a sări". Poezia ciocliană reprezintă o formă de refuz al modelului de scriere a poeziei, a lua în zeflemea, a vorbi cu ironie este modalitatea autorului de a se detașa de modele țintuite pe postamentul de concept al fenomenului literar. Totodată autorul, are suficientă înțelegere a realității de a vorbi despre sine, ca un personaj care se „rotește în jurul mămăligii într-un cămin de matematicieni". Poezia este secată de imaginea idealizantă, idilică, simbolică chiar și revine în forma unui discurs cotidian, rostit cu puterea unei realități care e departe de a fi edulcorată. Imaginile aparent sentimentale, ale fericirii derivată din starea de repaus în fața televizorului este o ironie fină, o formă de a trece cu detașare peste „aparențe", repausul sugerat constituie o stare de tensiune interioară care asigură contextul disonantic al liricii moderne.

Poezia este o formă de conciliere dintre fantezie afectivă și inteligibilitate cognitivă. er pueril care acționează frivol și are un caracter sedativ. Anestezic, calmant, nu se manifestă ca un catalizator al conexiunilor cu universul interior [6].

CONCLUZII

Lirică modernă a cunoscut trei etape distincte:

a) modernitatea „clasică" a poeziei centrate pe „ars poetica", structură salvatoare și transcedentală în realitatea istorică;

b) ruptura conjuncturală, specifică reintrării în istoricitate a liricii basarabene;

c) recuperarea/reînnodarea firului fenomenului literar liric modernist din Basarabia prin recuperarea reperelor și utilizarea tehnicilor, care nu mai se produc într-un flux literar sincronizat, dat dintr-o perspectivă de posterioritate.

d) Etapa șaptezecistă a fost receptată , teoretizată de critica literară, iar etapa modernistă a anilor optzeci a cunoscut o interpretare mai puțin consistentă, o conceptualizare care are un carácter de proces în permanentă modificare.

e) Receptarea textului liric modern este în funcție de etapa la care se realizează această activitate și de spațiul geoliterar.

f) Arhetipul conceptual al scrierii auctoriale este în combinare cu modelul – tip al anilor 70 sau 80.

REFERINȚE:

1. Cărtărescu M. Postmodernismul românesc, București: Humanitas, 2024, ISBN 978-973-50-8462-2

2. Bâlici M. The basarabian lyrical modernity: a reality or a necessity? În: The Challenges of Multicultural Representation. Literature, Discourse and Dialogue, editura Ahipelag XXI Press, 2024 Târgu Mureș, ISBN 978-606-8624-11-2
3. Antologie de versuri.Vasile Romanciuc. *Pâinea noastră cea din toate filele.* În: Cartier popular. https://cartier.md/wp-content/uploads/files/pdf/1582875202.pdf
4. Poeme alese de Emilian Galaicu-Păun. *Eugen Cioclea. Dați totul la o parte ca să văd.* În: Cartier de colecție, nr.17. https://cartier.md/wp-content/uploads/files/pdf/1538985811.pdf
5. Pop I. Antologie. Poezia românească după 1945. Chișinău, Știința, vol. III, 2023, ISBN 978-9975-85-357-6
6. Friedrich H. Structura liricii moderne, București: Editura pentru Literatură Universală, 1969, ISBN 973-34-0523

LES PARTICULARITÉS DU TEXTE SCIENTIFIQUE DE KINÉSITHÉRAPIE EN FRANÇAIS: APPROCHE DIDACTIQUE

PARTICULARITIES OF THE SCIENTIFIC TEXT ON KINESITHERAPY IN FRENCH: DIDACTIC APPROACH

CZU: 81`276.6:001:615.925=133.1 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.20**

Viorica BREGA
ORCID: 0009-0009-9287-6045
E-mail: brega.viorica20@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău, Republica Moldova

Diana CACIAN
ORCID: 0009-0000-6769-1924
E-mail: caciandiana30@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău, Republica Moldova

Summary. *This paper is dedicated to the study of certain lexical and grammatical features of scientific texts in the field of kinesitherapy written in French. The analysis covers 20 scientific articles on kinesitherapy topics, authored by various writers and published in the journal Kinesithérapie scientifique, issue no. 327, 1993. As a result of the analysis, specific characteristics of this type of scientific text were highlighted, including kinesitherapy-related terminology, certain stereotypical structures, the use of anglicisms, the syntactic structure of the texts, as well as the frequency of use of verb tenses. It was found that the most frequently used tenses are: Present (Indicative) – 60%, Infinitive – 22%, verb forms ending in -ant (Gerund, Present Participle) – 7%, and Simple Future – 5%. The importance of understanding these features is emphasized for the instructional process during educational activities based on scientific kinesitherapy texts in French, both for informing and documenting students on specific issues (kinesitherapy), and for initiating them into subsequent scientific work.*

Keywords*: complex sentences, temporal forms, scientific text, lexical and grammatical particularities, specialized terms.*

INTRODUCTION

Les éléments primaires de tout système didactique universitaire sont les étudiants, les cadres didactiques, la science. Le caractère de système est assuré par l'ensemble des interactions qui ont lieu entre ces éléments.

La compréhension la plus répandue de la nature de l'enseignement universitaire est celle qu'on appelle interactionnelle, selon laquelle l'étudiant contribue activement à la construction de sa personnalité, à son univers de connaissances, appréciations et actions, à côté des cadres didactiques.

La transposition didactique de la science, comme d'ailleurs de toute expérience humaine, conduit certainement à une présentation rationnelle des connaissances, au déroulement progressif, cumulatif et organisé de celles-ci en système sous rapport didactique, on poursuit une explicitation plus large des caractéristiques de certains phénomènes étudiés [8, p. 7].

À l'époque du développement inouï de la technique et de la science, le texte scientifique de différents domaines de spécialité est largement étudié sous différents aspects: la terminologie de spécialité [4], la cohérence du contenu [7], la structure de la phrase [2], le principe de l'option stylistique [1], le schéma des titres des publications scientifiques [6], l'interaction du style scientifique avec d'autres styles etc [10].

Dans cet article nous avons choisi, en qualité d'objet d'étude, les traits spécifiques des textes scientifiques à thématique kinésithérapeutique publiés en français, surtout sous aspect didactique. Les considérations formulées à propos des faits analysés ont a l'appui les observations des auteurs, faites à travers les années d'enseignement du français aux étudiants de la Faculté de Kinésithérapie de l'IEPS (UEM).

LES MÉTHODES DE RECHERCHE appliquées sont : l'analyse, le calcul statistique, la comparaison, la description.

Le but de la recherche est de mettre au jour certains traits caractéristiques, lexicaux et grammaticaux, du style scientifique kinésithérapeutique dans la langue française. Pour atteindre ce but, on a analysé 20 articles scientifiques consacrés à trois thèmes (l'épaule, les fléchisseurs des doigts et les extenseurs des doigts), une série d'articles complémentaires d'anatomo-physiologie, de chirurgie et rééducation, publiés dans la revue *Kinésithérapie Scientifique* nr. 327, 1993, appartenant à différents auteurs.

RÉSULTATS ET DISCUSSIONS. Les textes scientifiques analysés sont destinés, en premier lieu, aux spécialistes du domaine kinésithérapeutique, c'est-à-dire il s'agit des textes élaborés à un haut niveau scientifique, nommé aussi le sous-style technoscientifique ou académique [4 p. 18]. C'est pourquoi, la première remarque qui s'impose, suite à l'analyse effectuée, c'est, naturellement, l'emploi d'un très grand nombre de termes kinésithérapeutiques, de stricte spécialité (ultraspéciaux), dont on ne trouve, parfois, le sens que dans les dictionnaires de spécialité, tels que: *la chondrocalcinose, le canal digital, la décompression sous-acromiale, des ligaments coraco-claviculaires, la fracture cléido-scapulaire, l'exérèse carcinologique, l'arthroplastie prothétique de l'épaule, la diaphise humérale par cerclage, etc.* Dans cet ordre d'idées, signalons, en particulier, la présence des termes kinésithérapeutiques scientifiques plurimembres, formés de trois ou plusieurs éléments constitutifs*: l'articulation interphalangienne proximale, un beaudrier musculo–aponévrotique delto-pectoral, une attelle palmaire plâtrée en thermoformable, la disjonction-fracture cléido–scapulaire, le ligament acromo-claviculaire supérieur, l'ostéo-chondromatose des prothèses manchonées par une hétérogreffe, ramener une articulation en extension, la ténotomie distale de Fowier etc.*

On sait que, dans un texte spécialisé scientifique, la terminologie constitue l'aspect le plus important, le plus visible et, lorsqu'il s'agit d'un texte en langue étrangère, les apprenants (des étudiants en kinésithérapie) ont besoin de la capacité de distinguer le sens, pour choisir le terme équivalent le plus approprié utilisé dans la littérature de spécialité ou dans les dictionnaires de spécialité, mais aussi de l'habileté de recourir à la langue maternelle avec précision et concision. La présentation des informations doit être correcte et complète, conforme à la rigueur scientifique. Mais il est très important aussi, pour les activités didactiques conscacrées aux textes scientifiques kinésithérapeutiques, de mettre en évidence le lexique formé par des constructions stéreotypées (expressions-clichés), qui, en général, sont caractéristiques pour tout type de texte scientifique, y compris celui de kinésithérapie, et que les étudiants doivent retenir et utiliser dans leur activité scientifique. Dans les textes étudiés ce sont: *il faut mentionner, en effet, revenir sur le sujet, en fonction de, au fur et à mesure, en cas de doute, prendre pour repère, faire la preuve de, pour toutes les raisons, d'autant plus, quoi qu'il soit, mettre en place, l'impact porte sur, il est demandé de, il convient de, à l'exception de, a priori, il en résulte, il s'ensuit, porter sur, par rapport à, par conséquent, etc.*

Il faut signaler, de même, la présence de multiples abbréviations spécifiques au texte scientifique kinésithérapeutique, plus ou moins courantes dans ce type de texte: MK – le masseur kinésithérapeute; MP – la mobilisation passive; IPP – l'interphalangienne proximale; IPD – l'interphalangienne distale; FCS – le fléchisseur commun superficiel; TAM – la mobilité active totale; TPM – la mobilité passive totale, etc.

La présence des syntagmes en anglais, intercalés dans le texte français est aussi une marque stylistique des textes étudiés. En général, il est difficile de justifier l'abondance, dans un texte scientifique français, des anglicismes, qui rend plus difficile la compréhension de l'information. Les phrases 1-7 en font la preuve:

(1) Leur altération survenant dans le cadre des ruptures [...] est responsable d'une grave altération de toute la physiologie de l'épaule avec une instabilité supérieure responsable à terme d'une arthrose sous-acromiale ou de « *tear cuff arthropathy* » (KS, p. 11);

(2) Les tendinites du biceps seront recherchées par le « *palm-up text* » (KS, p. 14);

(3) La zone nommée « no *man'land* » par Bunnel (1922) comprend le canal digital commun aux deux tendons (KS, p. 55, p. 62, p. 64);

(4) Le diastasis « *gap* » mis en evidence par Ketchum au niveau de la suture augmente les adhésions [...] (KS, p. 67);

(5) ... ce qui correspond au « *lag time* », puis elle augmente lentement ... (KS, p. 67);

(6) Le système « *low profile* » permet, en théorie, la mobilisation contrôlée la plus précise (KS, p. 92);

Parfois l'auteur de l'article donne aussi la variante française, à côté de l'expression anglaise, par exemple;

(7) La méthode développée par les équipes américaines du « *place and hold* » c'est-à dire du « *placer et tenir* » permet d'obtenir une course tendineusse ... (KS, p. 69).

Étant donné que le verbe est considéré « l'âme du discours » [3, p. 668], dans la suite de notre article nous avons attaché une importance toute particulière à la fréquence d'utilisation, dans le texte scientifique kinésithérapeutique, de différentes formes temporelles, sans essayer d'interpréter les faits.

Le corpus d'exemples analysés ici comprend au total 3885 verbes employés à toutes les formes temporelles, ayant une fréquence différente. Les calculs statistiques effectués se relèvent, de ce point de vue, assez informatifs: le Présent de l'Indicatif a le plus grand registre d'emploi (60%); les verbes à l'Infinitif constituent 22%; les formes verbales en – *ant* (Gérondif, Participe présent) – 7%; le Futur Simple – 5%; le Passé composé – 3%. Toutes les autres formes temporelles ont un emploi très restreint constituant au total 5%.

Ce qui a retenu notre attention c'est l'emploi assez large des formes en – *ant* qu'on pourrait être considérer comme un trait spécifique du texte scientifique. Parfois on constate un abus évident, en ce sens, par exemple, à la page 16 on trouve 6 formes en –*ant*.

Il arrive qu'il y ait dans une seule phrase 2 ou 3 formes en – *ant*:

(8) On peut proposer l'attitude suivante devant un patient **présentant** une symptomatologie douloureuse de l'épaule **évoquant** une pathologie de coiffe des rotateurs (KS, p. 32).

L'organisation syntaxique du texte scientifique kinésithérapeutique, elle aussi, constitue, une de ses caractéristiques essentielles, qui présentent pour les étudiants, des difficultés assez sérieuses dans la compréhension détaillée de l'information extraite d'un texte. L'analyse montre que, dans les articles étudiés, ont rencontre tous les types de constructions syntaxiques, attestées dans les grammaires de langue française [3,5]. Ce que nous avons mis en évidence c'est leur fréquence. Ainsi, la situation se présente de la manière suivante:

- *des propositions indépendantes (ou absolues)* – 58%:

(9) La rupture de coiffe est essentiellement d'origine dégénératrice (p. 29).

- *des phrases complexes***,** qui représentent un système de deux ou plusieurs propositions simples se subdivisant en trois catégories:

a) des phrases construites par coordination (ou parataxe conjonctionnelle -8%;

(10) Les tendons rompus se rétractent [...] et leur corps musculaire finit par présenter une involution graisseuse bien mise en évidence par le scanner l'IRM. (KS, p. 28).

b) des phrases construites par subordination (ou hypotaxe) – 31%:

(11) Sur le plan anatomo-physiologique, nous pouvons mentionner que cette articulation est une arthrodie qui met en contact deux surfaces articulaires pratiquement planes où s'interpose, dans un tiers des cas, un fibro-cartilage ou ménisque (KS, p. 23).

c) *des phrases construites par juxtaposition (ou parataxe)* – 3%:

(12) Le port de l'écharpe est conseillé encore pendant plusieurs semaines, il a pour but de limiter « la gesticulation permanente de la vie courante » (KS, p. 39).

Dans certaines phrases, les propositions sont réunies par deux ou plusieurs types d'organisation, par exemple, la coordination combinée avec la subordination:

(13) Nous ne reportons pas comme Hunter l'anastomose proximale au-dessus du poignet *et* nous la réalisons dans la paume sur le fléchisseur commun profond *qui* est pour tous les autres le muscle moteur préférentiel (KS, p. 74).

La première remarque qui s'impose, d'après l'analyse quantitative effectués, c'est que, dans les articles étudiés, la juxtaposition occupe une place beaucoup plus limitée (3%) que les autres types d'organisation syntaxique. Les phrases construites par coordination ont, elles aussi, une fréquence assez basse (8%). Les plus nombreuses sont les phrases indépendantes (58%) et les phrases composées par subordination (ou celles qui combinent deux-trois types de construction) - 31%. Le taux assez important de celles-ci constitue, à notre avis, un des traits spécifiques dont il faut tenir compte dans l'activité didactique.

Une autre caractéristique des textes scientifiques analysés vise la dimension des phrases, qui a aussi des effets stylistiques [2]. On observe que les auteurs recourent souvent à des phrases à structure syntaxique complexe, comprenant de multiples unités syntaxiques (propositions, constructions incidentes), ce qui s'explique, évidemment, par leur intention communicative d'expliciter, de différents points de vue, les problèmes étudiés. Par conséquence, il s'agit des structures assez amples, contenant un grand nombre de mots, par exemple:

(14) Cette classification, qui ignore volontairement l'entorse bénigne, à le mérite d'attirer l'attention sur les lésions delto-trapéziennes mais elle s'oppose aux autres classifications et aux résultats des études expérimentales puisque Juliiard attribue à la rupture des ligaments coraco-claviculaires et l'instabilité verticale à la rupture du ligament acromio-claviculaire (KS, p. 18).

D'après nos calculs, le taux des phrases dépassant 15 mots (significatifs) constituent plus de la moitié (52%) du nombre total.

On sait que les phrases de ce type, et même celles qui ont un volume plus réduit, s'avère assez difficile dans la décodification du contenu d'un texte scientifique.

En effet, il est incontestable que, dans l'étude du texte scientifique, la connaissance du lexique n'est pas suffisante pour comprendre le contenu construit sur des éléments du champs sémantique. L'essentiel est de découvrir les relations entre les éléments constituants d'une phrase, ce qui suppose former les acquis nécessaires des étudiants, visant la décomposition d'une phrase en fragments sémantiques fonctionnels [9 p. 19].

Or, les activités didactiques sur les textes scientifiques, organisées lors des cours de français, ont pour but de conduire les étudiants à trouver les repères de base vers l'explicitation de l'information à extraire. C'est pourquoi le professeur doit appliquer différentes stratégies didactiques visant à aider les étudiants à se débrouiller dans le démembrement des structures syntaxiques assez compliqueés, pour saisir, dans les moindres détails, les idées y exposées.

Le professeur doit mettre à la disposition des étudiants les outils nécessaires à l'analyse des données langagières, à partir de ce que les didacticiens nomment des informations linguistiques préacquises, mais aussi les connaissances visant le spécifique du texte scientifique.

CONCLUSIONS

Les observations exposées plus haut concernant les traits caractéristiques du style scientifique kinésithérapeutique français nous conduisent à la conclusion que les étudiants doivent connaître très bien les normes textuelles spécifiques à ce style. Un apprenant en kinésithérapie doit être capable d'utiliser le français afin de savoir se conduire de manière autonome dans un milieu professionnel. Dans notre recherche, nous n'en avons relevé que quelques caractéristiques du texte scientifique analysé, visant la terminologie kinésithérapeutique hautement specialisée, l'utilisation des termes kinésithérapeutiques plurimembres, certains clichés spécifiques à tout texte scientifique, la fréquence des formes temporelles, l'insertion des expressions anglaises l'organisation syntaxique complexe, etc.

Et, finalement, il convient de souligner que la documentation scientifique des étudiants dans le domaine de la kinésithérapie est une activité de haute importance, qui développe leur réceptivité scientifique et contribue, d'une manière décisive, à la formation professionnelle des futurs kinésithérapeutes et à leur initiation à l'activité scientifique.

RÉFÉRENCES:

1. Boc, O. *Principiul opțiunii stilistice în textul științific.* https://doi.org/10.5281/zenodo.10078423
2. Condrea, I. *Dimensiunea și structura frazei: efecte stilistice și pragmatice.* In: Limba Română, nr. 3, 2012
3. Grevisse, M. *Le bon Usage. Grammaire française avec des Remarques sur la langue française d'aujourd'hui.* 11e édition Duculat, 1980, 1519 p.
4. Luca, A. *Procese semantice active în terminologia sportivă.* Monografie. Valinex SRL, Chișinău, 2022, 240 p.
5. Steinberg, N. *Grammaire française. Часть II, Синтаксис простого и сложного предложения.* Изд-во Просвещении, Москва-Ленинград, 1966, 236 стр.
6. Tanguy, L., Rebeyrolle J. Les titres des publications scientifiques en français: fouille de texte pour repérage de schémas lexico-sémantiques. HAL id: hal-02867968https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02867968 submited on 15 Jun 2020, 20 p.
7. Varzari, E. *Realizarea categoriei coerenței în scrierea academică a studenților.* In: Studia Universitates Moldaviae, nr. 10 (90) 2015.
8. Vinţanu, N. *Ştiinţa şi curriculumul universitar.* În: Forum nr. 493, 494, 495. 2000.
9. Винье, Ж., Мартэн А. *Язык французской технической литературы.* М., 1981, 120с.
10. Ивакина, Н. Н. Совмещение элементов научной и официальной деловой речи в синтаксисе юридического документа. В:Язык и стиль научного изложения. Лингвометодические исследования. М. 1983.
11. *Kinésithérapie Scientifique,* nr. 327, 1993. (KS).

LOTIS DOLËNGA/ ELIZABETA ELIADE: ÎNTRE UITARE ȘI RECUPERARE CRITICĂ. RECONSTITUIRI BIOGRAFICE ȘI LITERARE

LOTIS DOLËNGA/ ELIZABETA ELIADE: BETWEEN FORGOTTENNESS AND CRITICAL RECOVERY. BIOGRAPHICAL AND LITERATURE RECONSTITUTIONS

CZU: 821.135.1-3.09(092) **https://doi.org/10.59295/spd2025u.21**

Dana BURLACU
ORCID: 0009-0006-1312-1196
E-mail: burlacudana12@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The article analyzes the literary and biographical activity of the interwar Bessarabian writer Lotis Dolënga (Elizabeta Eliade), emphasizing the necessity of a historical and value-based recovery. The objectives of the article aim to reconstruct the author's biographical path—providing information on her birth date and place, literary pseudonym, he genres she engaged with, and her active period until her death in 1961 in Bucharest; to highlight her stylistic and thematic contributions by uncovering the "informational layer" made up of genealogical and personal details; and to argue for her integration into the Romanian literary landscape through the recontextualization of her work and her position in Bessarabian literary criticism. Methodologically, the article uses primary documents and encyclopedias, critical analyses, contemporary journalistic sources, and genealogical investigations to fill in the missing data. It also presents the views of specialists such as Mihai Cimpoi, Alexandru Burlacu, and Iurie Colesnic, who emphasize the need to bring this writer out of obscurity.*

Keywords: *biography, Lotis Dolënga, exegesis, literary activity, recovery.*

În literatura română s-a conturat ideea că o generație reprezintă un grup de scriitori care împărtășesc aceleași orientări estetice, aparțin unei paradigme literare, fac parte dintr-un cerc sau o grupare literară, dintr-o societate culturală sau dintr-o echipă de colaboratori ai unei reviste. Practica de a se reuni într-un grup, cu scopul de a se promova reciproc, are rădăcini adânci și o tradiție îndelungată. Conform viziunii tradiționaliste, fiecărei generații îi corespunde un anumit curent literar, iar durata unei generații este determinată de cristalizarea programului său estetic și de impunerea manifestului literar. Începând cu perioada interbelică, în anii '30, când etapele evoluției literare se accelerează, ritmul cultural s-a intensificat, generând o fractură importantă: curentele tradiționaliste, moderniste și avangardiste coexistau, adesea în afara generației din care proveneau. S-a conturat astfel un mediu eterogen, în care noii scriitori, chiar înainte de a-și defini clar identitatea artistică, conviețuiau alături de figurile deja consacrate ale generațiilor anterioare. Astfel, pe lângă scriitorii canonici, contribuiau la dinamica vieții

literare și autori mai puțin cunoscuți sau aflați la debut, unii uitați de critica literară, iar alții recuperați doar ulterior.

În perioada interbelică, literatura basarabeană cunoaște o evoluție culturală deosebit de originală. Apariția unui poet, a unui prozator sau a unei reviste reprezenta un eveniment cultural de mare amploare. Din păcate, literatura basarabeană a acelor ani rămâne adesea o literatură a proiectelor neterminate și a sacrificiului estetic în numele cauzelor culturale, etnice sau sociale. Un personaj mai puțin cunoscut al vieții literar-culturale interbelice, Lotis Dolënga (1905-1961), a revenit în atenția criticii după anii '90, grație contribuțiilor lui Mihai Cimpoi, care i-a dedicat un capitol, „Lotis Dolënga / Elizabeta Eliade", în *Istoria deschisă a literaturii române* [1, pp. 125-126], Alexandru Burlacu, în *Literatura română din Basarabia. Anii 20-30* [2, pp. 201-205], dar și Alinei Ciobanu [3, p. 47], Iurie Colesnic [4, pp. 144-149] și altora. .

În una dintre cele mai recente istorii literare, *Istoria literaturii române de azi pe mâine* de Marian Popa, numele lui Lotis Dolënga este menționat în capitolul „Literatura extrateritorializantă: Basarabia și Bucovina" [5, p. 91], însă fără a i se acorda prea multă atenție. Exegeții îl situează totuși în contextul generației sale, alături de colegii de la revista *Viața Basarabiei*, care a creat un mediu propice tinerelor talente: Nicolae Costenco, Magda Isanos, Lotis Dolënga, Alexandru Robot ș.a., favorizând, între altele, fondarea Societății Scriitorilor Basarabeni.

În enciclopedii și dicționare de specialitate, informațiile primare despre Lotis Dolënga se limitează la câteva date de bază: Elizabeta Eliade s-a născut la 10 septembrie 1905, la Brătușeni, județul Bălți, și a adoptat numele literar Lotis Dolënga, semnând uneori și ca El. Dolënga-Eliad (*Svonuri*, 1937) [6, p. 226]. A decedat la București în 1961. Dicționarul scriitorilor români din Basarabia 1812–2010 menționează succint: „Profesoară de limba franceză la Liceul de Fete din Bălți. A scris în limbile română și franceză. Publică fragmente de proză și versuri în revistele: *Poetul*, *Moldova de la Nistru*, *Itinerar*, *Flori de stepă*, *Bugeacul*, *Viața Basarabiei*" [7, p. 215].

Dincolo de aceste informații sumare, se află un vast material care nu doar că completează portretul scriitoarei, ci dezvăluie și originea numelui său literar, arborele genealogic complex și apartenența la familii basarabene de intelectuali. În acest sens, cercetările lui Gheorghe Bezviconi, publicate în revista *Din trecutul nostru*, aduc detalii despre familia Șișco, din care provine Lotis Dolënga. Tatăl poetei, Iosif Cezarievici Șișco, căsătorit cu Eliza Kuzminski (n. Gafenco), descinde dintr-un baron lituanian, poreclit Dolenga, care s-a creștinat și a primit blazonul „Dolënga" [8, p. 5]. Biografia lui Iosif Șișco, născut la 13 decembrie 1866, include studii militare în Rusia, o carieră administrativă și implicarea sa în mișcările politice din Basarabia, murind la Brătușeni în 1927.

Lotis Dolënga a copilărit într-un mediu privilegiat, beneficiind de o educație solidă în Franța și România, și a început să scrie încă de la vârsta de 12 ani. Energia sa intelectuală, pasiunea pentru lectură și capacitatea de observație erau remarcabile, iar primele sale încercări literare anunțau un talent promițător [9, p. 38]. În perioada in-

terbelică, a colaborat activ cu reviste precum *Zvonul*, *Poetul*, *Moldova de la Nistru*, *Flori de stepă*, *Itinerar*, *Bugeacul*, *Viața Basarabiei*, dar și cu publicații franceze precum *L'Independence roumaine* și *La Roumanie*. Poezia sa se remarcă prin sensibilitate, imagini picturale și armonie lingvistică seducătoare.

Lotis Dolënga a fost parte a generației sale, publicând alături de Nicolae Costenco, Magda Isanos, Ion Buzdugan, Vladimir Cavaranali, Alexandru Robot ș.a., în colecția *Cartea pe care El nu o va citi niciodată*. A dedicat unul dintre poemele sale lui Nicolae Costenco, în care se regăsesc influențe de demonism și păgânism sentimental [1, p. 125]. Considerată o „Elena Farago basarabeană", poeta simbolistă a explorat teme interioare intense, fiind profund receptivă la realitatea înconjurătoare și transformând-o în expresie poetică. . Lotis Dolënga a avut o activitate literară variată, incluzând poezie, romane și publicistică, contribuind semnificativ la literatura basarabeană interbelică. A debutat în 1929 cu placheta *Le Luth brisé* (Editura „Carmen Sylva", București) și a publicat în limba franceză volume precum *Le Luth brisé*, *L'Idylle d'un poète*, *À l'Inconnu*. În limba română, printre volumele sale se numără *Simfonia amurgului* (1937), *Petale de crizanteme* (1937), *Cartea ultimelor vise* (Bălți, 1940), *Picături de tristețe* (București, 1940), *Slove de jar* (București, 1941) și *Flori albastre* (1942). Unele lucrări anunțate, precum tragedia *Lotosul alb* și romanele *Les Griffes de l'Aigle*, *Le livre qu'il ne lira jamais* sau *La Bessarabie pittoresque*, nu mai sunt disponibile astăzi.

Un capitol fie chiar și modest din istoria literaturii române ar trebui să-i aparțină poetei, afirmă Diana Vrabie, în articolul „Lotis Dolenga – O estetică a existenței", creația căreia ar putea face față existențelor oricăror antologii sau enciclopedii de rezonanță națională. Aceasta a avut o contribuție remarcabilă la dezvoltarea literaturii din Basarabia. În această epocă a revizuirilor declarate, recuperarea creației acestei scriitoare ar trebui să se înscrie în seria de acțiuni duse în vederea completării unor goluri evidente din istoria literaturii noastre, proces, care, trebuie să recunoaștem, se produce cu multă lentoare. [Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, vol. I, București, Minerva, 1991, p.34]. . Astfel, Lotis Dolenga, o personalitate unică a literaturii interbelice, a creat o operă vastă, care continuă să stârnească interes literar și care însă, a fost exploatată într-o măsură insuficientă. Ca o figură mai puțin cunoscută de către marele public, în ciuda numeroaselor lucrări publicate, Lotis Dolenga nu reușește să scape de umbra criticii, care, deși, îi apreciază frumusețe, ezită să-i definească rolul în contextul perioadei. [Vrabie Diana, *Lotis Dolenga – o estetică a existenței, p.1.*]

Având o sensibilitate rafinată și o imaginație subtilă, Lotis Dolenga a compus versuri delicate și captivante, pline de nostalgie, deși exprimarea sa pare să evite analiza profundă. Redactată cu o sensibilitate specifică primelor lucrări, ea scrie dintr-o profundă dorință de a se oferi, generată de o autentică sensibilitate, care reflectă feminitatea ei caldă, grațioasă și mereu protectoare, inspiratoare și puternică. . Cercetând manifestările în proza românească din Basarabia între cele două războaie mondiale se poate constata că nici una din orientările literare ale epocii nu a rămas străină scriitorilor dintre Prut și Nistru. În pofida dominantei autohtoniste prezen-

te în literatură și promovată de revistele *Viața Basarabiei, Bugeacul, Cuget Moldovenesc, Poetul, Pagini Basarabene,* în poezia lui George Meniuc, Nicolae Costenco, Al. Robot, Emilian Bucov, Bogdan Istru, Andrei Lupan, Teodor Nencev străbat reminiscențe ale simbolismului, futurismului, expresionismului, imagismului, dadaismului și suprarealismului, chiar dacă anunță un eclectism specific oricărui debut. La fel cum prin romanele lui Mihail Curicheru (În deal la cruce (1938); Fundul negru (1940)) sau cele ale lui Iordan Botna (Pământul ispitelor (1935); Satele (1938)), sau prin prozele scurte semnate de Gh. Madan, Sergiu Victor Cujbă, Mihail Bârcă, Petre Cazacu, Gheorghe Bujoreanu, Dragomir Petrescu ș.a. se ilustrează mai toate etapele evoluției prozei românești din secolul trecut cu modele iluministe, sentimentaliste, romantice, realiste, naturaliste și sămănătoriste. [Anton Cosma, *Romanul românesc și problemele omului contemporan,* Cluj-Napoca, Dacia, 1988, p.54]. Creația lui Lotis Dolenga se caracterizează printr-o sensibilitate rafinată și o imensă capacitate de a evoca emoții profunde, ceea ce o face relevantă chiar și în contemporaneitate. Prin stilul său, ea reușește să reflecte nu doar propria experiență, ci și o viziune universală asupra existenței.

Lotis Dolenga formează un capitol esențial al literaturii române, iar studiile acesteia pot contribui semnificativ la o mai bună înțelegere a diversității și complexității culturii literare românești. Lotis Dolenga merită un loc în istoria literaturii române. Recuperarea și promovarea acestor figuri literare nu doar că îmbogățesc patrimoniul cultural, dar și încurajează o viziune mai incluzivă asupra istoriei literaturii. ю Recuperarea scriitorilor basarabeni din perioada interbelică, precum Lotis Dolënga, este un demers esențial din mai multe perspective – culturală, identitară, literară și istorică. Critica literară contemporană a depășit paradigma exclusivistă a „marilor nume" canonice și promovează includerea vocilor marginale sau uitate. Recuperarea creației lui Lotis Dolënga răspunde nevoii actuale de reevaluare a literaturii printr-o grilă mai deschisă, mai nuanțată și mai incluzivă, care să țină cont de valoarea documentară, estetică sau ideologică a operei sale. Prin reconstituirea creației unor asemenea scriitori tabloul literar românesc ar putea fi completat în chip fericit. Dincolo de puținele note biografice și de mențiunile sporadice în dicționare și istorii literare, această scriitoare cu rădăcini nobile și cu o formație intelectuală solidă rămâne un nume aproape necunoscut publicului actual. Cariera sa literară, desfășurată într-un context tensionat și deseori ingrat pentru femeile-scriitoare din Basarabia și pentru autorii de la marginea „centrelor" literare ale Regatului, merită reanalizată nu doar ca un act de recuperare, ci ca o încercare de a restabili un fir istoric rupt, acolo unde vocea unei femei cultivate, cosmopolite și profund ancorate în dinamica vremii sale, a fost uitată. Acest demers de recuperare biografică și literară își propune, așadar, nu doar să recompună o identitate pierdută, ci să așeze numele Lotis Dolënga în cadrul mai larg al literaturii scrise de femei în perioada interbelică, într-un moment în care modernitatea românească părea să accepte inovația estetică, dar nu întotdeauna și pluralitatea vocilor.

REFERINȚE:

1. CIMPOI, Mihai. *Lotis Dolënga / Elizabeta Eliade*. În: *Istoria deschisă a literaturii române*. București: Editura
1. Fundațiilor Culturale Române, 2002.
2. BURLACU, Alexandru. *Lotis Dolënga*. În: *Literatura română din Basarabia. Anii 20-30*. Chișinău: Editura Tehnica-Info", 2002. Acest capitol a fost reluat și în volumul *Tentația sincronizării*. Timișoara: Editura Augusta, 2002.
3. *Scriitori de la „Viaţa Basarabiei*". Selecţie de Al. Burlacu şi Alina Ciobanu. Chişinău: Hyperion, 1990.
4. COLESNIC, Iurie. *Basarabia necunoscută*. Vol. II. Chişinău: Editura Museum, 1997.
5. POPA, Marian. *Istoria literaturii române de azi pe mâine*. Vol. I. București: Editura Semne, 2009.
6. STRAJE, Mihail. *Dicţionar de pseudonime*. București: Editura Minerva, 1973.
7. *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2010*. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2010.
8. BEZVICONI, Gheorghe. *Din trecutul nostru*. 1933, nr. 2.
9. VRABIE, Diana. *Lotis Dolenga – recuperări literare*. În: „Dunărea de Jos", 2009, nr. 89.

SAVANTUL ȘI ARTISTUL ION VATAMANU: IMAGINARUL POETIC ÎNTRE CHIMIE ȘI POEZIE

ION VATAMANU – THE SCIENTIST AND THE POET: EXPLORING THE POETIC IMAGINATION AT THE INTERSECTION OF CHEMISTRY AND LITERATURE

CZU: 821.135.1-1(478).09(092) **https://doi.org/10.59295/spd2025u.22**

Vera CĂTANĂ
ORCID: 0009-0006-1107-9772
E-mail: vera.catana93@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *This paper examines the interdisciplinary work of Ion Vatamanu, who skillfully merges his scientific research in chemistry with his creative expression as a poet. The study addresses three main objectives: documenting his scientific contributions, analyzing the distinctive poetic devices and stylistic features that define his literary work, investigating the role and structure of poetic imagery throughout his writing. Through a combined scientific and literary perspective, the research underscores Vatamanu's ability to introduce original structural and aesthetic innovations into poetry while maintaining the rigor of scientific inquiry. His literary works reflect a refined synthesis of rational analysis and artistic sensibility, while his scientific findings demonstrate practical applications in sectors such as agriculture and industry. The paper highlights Vatamanu's unique position at the intersection of science and literature, offering valuable insights into the complex interplay between these two domains of human creativity.*

Keywords: *artist, chemistry, imaginary, poetry, scientist.*

INTRODUCERE

Ion Vatamanu devine figură emblematică a culturii române, întrucât îmbină cu naturalețe rigoarea științifică cu sensibilitatea lirică, moment care îi aduce aprecierea de *poet între chimiști și chimist între poeți*, această formulare, nu este doar o simplă constatare, ci o mărturie a unui mod de a fi, în care omul de știință și artistul conviețuiesc într-o armonie creativă.

Activitatea științifică a savantului în chimie Ion Vatamanu rămâne posterității în circa 150 de lucrări științifice publicate atât în țară cât și peste hotare, în reviste notabile ale domeniului cercetat. Printre acestea se numără 3 monografii în domeniul chimiei analitice și 5 brevete de autor în domeniul oscilopolarografiei (1980-1989). Rezultatele cercetării sale își găsesc aplicabilitate în agricultură și industrie.

În planul creației artistice, poetul oferă peste zece volume de poezie care-i definesc esența caracterului: *de la lupta pentru libertate*: ***Primii fulgi*** 1962, ***Liniștea cuvintelor***

1971, până la *idealul estetic al adevărului artistic* încifrat în imagini literare: ***Ora păsării*** 1974, ***De ziua frunzei*** 1977, ***Dimineața mărului*** 1986 sau până la *idealul de identificare cu patria din perspectivă estetică – literară*, având un larg diapazon spiritual: ***Viața cuvântului*** 1980, ***Atât de mult al pământului*** 1990.

Preocupată de circumstanțele actului de creație sub aspect estetico-literar, criticul Victoria Fonari subliniază importanța imaginarului ca punct de reper, atunci când afirmă că:

„Imaginarul constituie o destăinuire a interiorului unde rațiunea se împletește cu emoția. Concurența și colaborarea dintre acestea formează contexte diferite”[1, p.93]. Imaginarul nu este doar o simplă evadare în fantezie, ci reprezintă un spațiu interior de expresie în care intelectul și afectivitatea coexistă și interacționează. Rațiunea contribuie prin ordonare, structurare, prin selecția formelor și a sensurilor, în timp ce emoția aduce vibrația interioară, încărcătura afectivă și spontaneitatea creației. Această interacțiune nu este uniformă, ci variabilă: uneori rațiunea domină, construind arhitecturi mentale riguroase, alteori emoția preia conducerea, generând revărsări lirice sau imagini puternic subiective.

Manifestând interes pentru latura compozițională a poeziei din perspectivă estetică, întrucât misiunea acestei științe este de a releva armonia compozițională a unei opere, și mai ales, dat fiind faptul că poezia devine acel câmp de manifestare a emoțiilor în plan literar-artistic autoarea articolului *Frunza- de la simbol la obiect estetic în creația lui Ion Vatamanu* susține: „Gândul poetic este generator de energie creatoare, astfel decodificarea mesajului ideatico- estetic devine o aventură prin spațiul ambiguu al subtextului”[2, p.57]. Imaginarul devine un laborator interior în care sunt diverse forme de expresie, stiluri sau direcții artistice, în funcție de ponderile și raporturile momentane dintre rațiune și emoție. În sens mai larg, această viziune subliniază complexitatea actului creator, dar și bogăția spirituală a autorului, capabil să depășească limitele unei singure dimensiuni cognitive, îmbinând luciditatea cu sensibilitatea pentru a construi un univers artistic coerent și profund.

MATERIAL ŞI METODĂ

Cercetătorul Valeriu Filimon afirmă că: „Imaginarul este un *modus nascendi* și un *modus vivendi* pentru creator”[3, p. 47]. Actul de creație nu este doar o transpunere a realității exterioare, ci mai ales o proiecție interioară, un proces de transfigurare a realului prin intermediul viziunii personale, subiective. În această perspectivă, imaginarul devine laboratorul intim al creației, spațiul germinativ al operelor de artă.

Criticul literar, Aliona Grati afirmă: „ Lumea cuvântului este socială și dialogică; orice cuvânt constituie un moment al unei comunicări interminabile” [4, p.37] ceea ce ne ghidează spre metoda sociologică de cercetare, întrucât facilitează *contextualizarea socială a artei*, identificând legăturile operei de artă, ca produs estetic cu mediul în care s-a creat, așa obținem o cercetare mai amplă a contextului social al operei, moment crucial pentru decodificarea mesajului operei de artă.

Academicianul Tudor Lupașcu, coleg de breaslă în domeniul chimiei subliniază abilitatea lui Ion Vatamanu de a face alternanța celor două domenii aproape diametral opuse:

„În timpul activității sale în cadrul Institutului de Chimie al Academiei de Științe din Moldova, Ion Vatamanu, când obosea de chimie, se ocupa de poezie. Astfel, între pereții Laboratorului de metode electrochimice de analiză al Institutului de Chimie au fost scrise cred că sute dar poate și mii de poezii"[5, p.286]. Oboseala acumulată în munca de cercetare nu produce o ruptură, ci generează o trecere firească spre o altă formă de cunoaștere estetică. Poezia devine pentru Vatamanu nu o evadare din știință, ci o completare a acestea, un alt mod de a pătrunde esențele lumii. În această alchimie interioară, precizia științifică și intuiția poetică coexistă. Laboratorul un spațiu în mod tradițional asociat cu cercetarea exactă, devine aici un simbol al fertilității creatoare, un atelier liric în care poeziile prind viață.

În acest sens, o certă dovadă devine evocarea doctorului habilitat Dumitru Batâr: „ Ion Vatamanu a demonstrat pe viu că numai poezia-i poate da o suplețe extraordinară chimiei analitice, făcând-o cea mai captivantă dintre celelalte ramuri ale chimiei. Anume poezia i-a deschis lui Ion Vatamanu noi direcții în munca de cercetare"[6, p.297]. Cu certitudine, se evidențiază una dintre dimensiunile definitorii ale personalității științifice și artistice a lui Ion Vatamanu: integrarea poeziei în activitatea de cercetare științifică. În accepțiunea sa, poezia nu reprezintă o simplă evadare din rigorile chimiei, ci devine un instrument activ de modelare a gândirii științifice. Poezia favorizează intuiția științifică, stimulează imaginația și deschide perspective de cercetare care pot rămâne inaccesibile în absența unei astfel de viziuni interdisciplinare. Ion Vatamanu devine astfel un exemplu elocvent de confluență între știință și artă, demonstrând că rigorile raționale ale chimiei pot coexista și chiar fi îmbogățite de expresivitatea poetică.

Traseul chimistului Ion Vatamanu demarează odată cu absolvirea Facultății de Chimie a Universității de Stat din RSS Moldovenească. Tânărul laborant analizează procesele și mecanismele de formare a compușilor complecși în soluție și pe suprafața electrodului picurător de mercur prin metoda polarografică. Rezultatele acestor cercetări constituie premisele elaborării de noi metode electrochimice care să detecteze un șir de ioni cu valență mixtă în diverse ramuri ale mediului ambiant. Anul 1964 îi aduce lui Ion Vatamanu titlul de *Cercetător științific inferior*, iar anul 1971 se încununează cu susținerea tezei de doctor în chimie la Consiliul Specializat de pe lângă Universitatea „Ivan Franco" din Lviv cu tema „*Studiul oscilopolarografic al complecșilor de bismut (III), zinc(II) și stibiu (III) cu liganzi adecvați și aplicarea acestor complecși în analiză*". Câștigând, prin concurs, în anul 1973 postul de șef al *Laboratorului de Metode Electrochimice de cercetare*, dânsul a lărgit potențialul de analiză în acest domeniu, astfel că pune bazele identificării metodelor de determinare a pesticidelor în apele naturale.

În laborator, Vatamanu era perceput drept *poetul*, acel coleg care vedea în reacțiile chimice nu doar fenomene fizico-chimice, ci metafore ale existenței, legături nevăzute între materie și spirit. În lumea poeziei, era *chimistul*, un creator cu simțul detaliului,

cu o logică internă a construcției poetice, dar care păstra întotdeauna vibrația emoției. Cercetătoarea Oana Boc vine cu o completare referitoare la imaginarul artistic: „ În poezie, cuvintele limbii există ca *obiecte poetice*, ca imagini esenţiale ale lumii create prin intermediul lor şi dincolo de ele [7p.230]. Simbioza se regăsește în mod clar în poezia sa, unde adesea limbajul științific este transfigurat poetic. Un exemplu elocvent este poezia *Formula iubirii*, în care iubirea, un sentiment abstract, profund uman este exprimată prin concepte chimice:

Iubirea are o formulă simplă:
Un atom de dor și un ion de tăcere
Și o legătură de suflet.
(Formula iubirii)

Această imagine nu banalizează sentimentul, ci îl elevă prin știință. Termeni precum *atom, ion* sau *legătură covalentă* devin metafore, capabile să exprime intensitatea și complexitatea unei trăiri profunde, astfel că: „ Proiecțiile trăirilor interioare ale eului liric devin din ce în ce mai palpabile sub aspect compoziţional din perspectiva binomului estetic - fond-formă” [8, p.104], în acest mod, Vatamanu demonstrează că știința nu este lipsită de poezie, iar poezia poate fi întărită prin exactitatea științei. Este o dovadă a faptului că limbajele diferite pot comunica, că între sensibilitate și raţiune nu există un conflict, ci un potențial de colaborare fertilă. Într-o societate în care compartimentarea disciplinară este adesea rigidă, Ion Vatamanu rămâne un exemplu viu de interdisciplinaritate creativă. El ne învață că omul complet nu este cel care alege un singur drum, ci acela care reușește să se exprime prin toate formele de cunoaștere pe care le are la dispoziție.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Din mărturisirile colegului Tudor Lupașcu desprindem următoarea secvență destul de sinceră care anulează din start orice urmă de îndoială: „ Se întâmpla ca seara târziu, după orele de program, Ion Vatamanu ne invita în biroul său, și noi, chimiștii, eram primii ascultători- cititori ai poeziilor Domniei sale, de pe care încă cerneala nu reușea să se usuce”[5, p.287]. În cheia imaginii vii despre cum se naște poezia din laborator și cum un om de știință poate transforma chiar și spațiul rece al cercetării într-un loc al inspirației lirice. În persoana lui Ion Vatamanu, granița dintre știință și artă devine fluidă, iar cercetarea științifică se îmbogățește cu profunzimea și frumusețea poeziei, așa cum permit să observăm următoarele versuri:

Slujitori pe la formule, magice ființe.
Voi, stăpâni materiali, vă salut substanța.
Parc-aș vrea să m-auziți: am găsit valența,
Ce-a compus structura mea, verbul și viața.
(Colegilor chimiști)

Termenii: *formule, valența* și *structura* sunt preluați din lexicul științific, însă în contextul liric capătă sensuri simbolice. *Slujitori pe la formule* și *magice ființe* desemnează elementele chimice sau particulele fundamentale, cărora li se atribuie o aură sacră, sugerând misterul ordinii universale. *Substanța*, în accepțiunea sa materială, este salutată cu reverență, indicând recunoașterea faptului că însăși existența umană este rezultatul legilor materiei. Descoperirea *valenței* are o funcție dublă: pe de o parte, desemnează conexiunile chimice care permit constituirea materiei; pe de altă parte, devine o metaforă pentru legăturile esențiale care fundamentează identitatea eului liric.

Colegul de breaslă, Dumitru Batâr constată cu fermitate: „ Ion Vatamanu punea la baza construcțiilor sale poetice imaginare o temelie conceptuală teoretică sigură și consistentă. Intuiția se asocia, în tot ce a scris poetul și savantul, cu o riguroasă disciplină a reflecției"[6, p.297]. În construcțiile sale lirice, poetul nu se abandonează pur și simplu intuiției sau emoției spontane, ci fundamentează actul creativ pe o temelie conceptuală teoretică sigură și consistentă. Această *temelie* poate fi înțeleasă drept acumularea sa de cunoștințe științifice, filosofice și culturale, care structurează imaginarul său poetic și îi oferă o coerență interioară.

Autoarea studiului *Eseu despre tipologia eului liric* se pronunță asupra eului vatamanian pe care îl observă ca fiind: „ inteligent, rafinat, ce înclină să elimine afectul în favoarea intelectului, să realizeze actul de gândire ca travaliu poetic" [9, p.77]. Evident, poetul-savant practică o poezie intelectualizată, dar nu lipsită de sensibilitate, în care metafora nu e doar ornament, ci instrument de meditație asupra existenței potrivit secvenței poetice:

Să mă-mpart din ce-am găsit, ca să știți și voi,
Cum privesc material sufletul, ființa,
Cum din frumuseți de grai, ce-l șoptesc părinții,
Am creat substanțe noi și le scriu știința.
(Colegilor chimiști)

Imaginea sinestezică *frumuseți de grai, ce-l șoptesc părinții* aduce în scenă dimensiunea moștenirii culturale și lingvistice. Graiul părintesc, adică limba maternă și tradiția, este sursa primară a sensibilității poetice, din care eul liric extrage elemente pentru *a crea substanțe noi*, metaforă care desemnează atât actul poetic, cât și creația științifică propriu-zisă. Astfel, actul de *a scrie știința* devine echivalent cu un proces de sinteză creatoare, în care limbajul și cunoașterea se împletesc organic. În ansamblu, strofa sintetizează viziunea interdisciplinară a lui Ion Vatamanu, în care cercetarea științifică și actul poetic nu se exclud, ci se susțin reciproc, participând împreună la edificarea unei înțelegeri profunde a lumii.

Alexandru Burlacu, analizând mecanismele de creație de care face uz Ion Vatamanu vorbește despre faptul că: „ Ideile sugerate de poezia lui Ion Vatamanu sunt transparente: în lupta cu cenzorul său interior, ele exprimă înainte de toate dreptul de a afirma adevărul, dar în linia confruntărilor dintre cuvânt și realitate, el ajunge la poezia marcată de

ezitări programatice"[10, p.149]. În contextul specific al poeziei sale, *cenzorul interior* nu se rezumă la limitările exterioare impuse de contexte politice sau sociale, ci reflectă o instanță critică lăuntrică, un control estetic și etic prin care poetul își temperează exprimarea, păstrând echilibrul dintre sinceritate și prudență.

Această poezie a lucidității și echilibrului exprimă o atitudine epistemologică specifică autorului, care, fiind el însuși savant, înțelege atât valoarea cunoașterii, cât și limitele sale. În această viziune, adevărul nu este un dat static, ci un proces de permanentă căutare și rafinare. Poezia devine astfel o formă de dialog cu lumea, o tentativă de a aproxima realitatea prin cuvânt, în pofida imposibilității de a o epuiza în totalitate, după cum sugerează versurile:

O știință nouă azi, cea mai nouă poate,
Că-s puțini savanții ei sau îmi pare mie,
Dar eu cred în steaua ei, când privesc lăuntric,-
O chimie-ntr-adevăr sau... poate-o alchimie...
(Colegilor chimiști)

În această dublă ipostază: de chimist și poet, Vatamanu se înscrie într-o categorie aparte de creatori care trăiesc permanent la granița fertilă dintre două lumi: lumea legilor naturii și lumea sensibilității umane. Astfel, strofa respectivă surprinde doar un detaliu biografic, ci devine el însuși o mărturie estetică despre modul în care spiritul creator își găsește echilibrul între rigoare și visare, între experiment și inspirație, între știință și poezie.

Constatarea „Lirica vatamaniană poartă semnul originalității grație armoniei compoziționale cu care este dozat fiecare vers" [11, p.282] permite identificarea unuia dintre mecanismele interne definitorii ale creației poetice scriitorului investigat: articularea echilibrată a structurilor poetice în vederea configurării unui univers liric coerent, personal și recognoscibil. Pe măsura aprofundării în procesul de comprehensiune și receptare a textelor literare, devine tot mai certă afirmația cercetătoarei Diana Dementieva: „De fiecare dată când lectorul recitește un text desprinde alte sensuri decât cele sesizate anterior"[12, p.78], galeria de semnificații textuale variază în funcție de individualitatea fiecărui cititor, mai exact de posibilitățile de lărgire a orizontului cultural, segregate prin filiera matricei irituale care fundamentează integritatea lectorului ca personalitate.

CONCLUZII

Activitatea științifică și literară a lui Ion Vatamanu relevă un model exemplar de complementaritate între cercetarea chimică și creația poetică. Rezultatele obținute în domeniul chimiei, caracterizate prin rigoare, inovație și aplicabilitate practică, au constituit un fundament care a stimulat permanent deschiderea sa către explorarea unor noi forme de expresie în poezie.

În plan estetic, Vatamanu se afirmă ca un poet inovator, preocupat de reînnoirea limbajului poetic prin rafinarea mijloacelor de expresie, prin elaborarea unor imagini originale și prin configurarea unor structuri poetice coerente și expresive.

Această dublă orientare, științifică și artistică, a fost recunoscută și apreciată de colegii săi din mediul academic chimic, care au remarcat în creațiile sale lirice un alt plan al aceleiași vocații de cercetare și de descoperire a sensurilor profunde ale realității. În ansamblu, demersul său reflectă o sinteză organică între raționalitatea științifică și sensibilitatea artistică, ilustrând potențialul fertil al dialogului interdisciplinar, potențator de imagini literar-artistice variate.

REFERINȚE:

1. FONARI, V. *Mitologie*. Chișinău: Lexon-Prim, 2024. 147p. ISBN 978-9975-173-11-7.
2. CĂTANĂ,V. Frunza- de la simbol la obiect estetic în creația lui Ion Vatamanu. În: *Metodologii contemporane de cercetare și evaluare. Științe umanistice.* Chișinău: CEP USM, p.53-58. ISBN 978-9975-159-16-6.
3. FILIMON, V. *Poetica imaginarului românesc*. București: Editura Grai și suflet – Cultura Națională, 1999.260p. ISBN 973-9232-47-7.
4. GRATI, A. *Opera literară ca dialog și relație. Noi modele critice: dialogica, imagologia, sociocritica, critica orientată către cititor, ergocritica*. Chișinău: Știința, 2021. 492p. ISBN 978-9975-85-322-4.
5. LUPAȘCU, T. Ion Vatamanu- un chimist de certă valoare. *În: Ion Vatamanu: scriitor al existenței.* Coord. Vitalie Răileanu, București: Detectiv Literar, 2017. pp.285-287. ISBN 978-606-8697-54-3.
6. BATÂR, D. Evocare. În: *Ion Vatamanu: scriitor al existenței*. Coord. Vitalie Răileanu, București: Detectiv Literar, 2017. pp.291-300. ISBN 978-606-8697-54-3.
7. BOC, O. Metafora și instituirea sensului poetic. O privire dinspre și înspre Blaga. În: Quaestiones Romanicae. Interferențe și contraste în România. Timișoara: Szeged Jatepress, 2020. Vol VIII, p. 226-235. ISNN 2457- 8436.
8. CĂTANĂ, V. Proiecții etico-estetice ale imaginii artistice în lirica lui Ion Vatamanu. În: *Patrimoniul cultural de ieri - implicații în dezvoltarea societății de mâine*. conf. intern. 11-12 februarie 2025, Iași- Chișinău-Lviv: Liliana Condraticova, p. 104.
9. USATÂI, Ludmila. *Eseu despre tipologia eului liric.* Chișinău: Grafema Libris, 2008.175p. ISBN 978-9975-52-035-3.
10. BURLACU, A. Alchimia verbului. În: *Proba esteticului. Neomoderniști basarabeni*. Chișinău: Gunivas, 2020. 408 p. ISBN 978-9975-3460-4-7.
11. CĂTANĂ, Vera. Motivul orfic generator de atitudine estetică în poezia lui Ion Vatamanu. În: *Colocviu internațional de științe ale limbajului Eugeniu Coșeriu Centenar*. Chișinău: CEP USM 2021. 372 p. ISBN 978-9975-158-66-4. pp.279-283.
12. DEMENTIEVA, Diana. *Caleidoscopul lecturii: Principalele direcții ale teoriei lecturii din secolul al XX-lea.* Chișinău: S.N., 2021. 222p. ISBN 978-9975-46-551-9.68.

ROMANUL „LABIRINTUL” DE ARIADNA ȘALARI SAU DESPRE RECONFIGURAREA UNEI BIOGRAFII

THE NOVEL “LABIRINTUL” BY ARIADNA ŞALARI OR ABOUT THE RECONFIGURATION OF A BIOGRAPHY

CZU: 821.135.1(478).09(092) **https://doi.org/10.59295/spd2025u.23**

Felicia CENUȘĂ
ORCID: 0000-0002-3872-3031
E-mail: feliciacenusa.asm@gmail.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Haşdeu”,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The name of Ariadna Șalari is little known to the current reader, and her work is rarely researched by literary criticism either because of its remaining in the form of Russian writing, or because of its ideological charge. In this article we attempt the epic recovery of the autobiographical novel “Labirintul” by Ariadna Șalari, written between 1977 and 1985 and published, in Russian letters, in Chișinău, in 1990, a novel that reconfigures the author’s literary destiny. The biographical element is a pretext, but also a defining argument in the composition of the novel, which is intended to be an x-ray of Romanian society on both banks of the Prut river: one under Bolshevik occupation and the other on the side of the Allies. The novel “Labirintul” could count enormously in a possible attempt to reconsider Romanian Bessarabian literature by relating it to the historical context in which it was written.*

Keywords*: autobiographical novel, Bessarabia, Soviet occupation, socialist realism.*

Astăzi, atât biografia Ariadnei Șalari, cât și cărțile ei, îngropate, în mare parte, în cimitirul literelor rusești, sunt puțin cunoscute publicului larg, fie din cauza discreției autoarei, a experienței de viață avută în România despre care nu s-a știut în Basarabia[1], fie din cauza tributului plătit realismului socialist.

Ariadna Șalari s-a născut în anul 1923 la Akkerman, Cetatea Albă, într-o familie de intelectuali, tatăl său fiind profesor de greacă și latină. După divorțul părinților și recăsătorirea mamei, Ariadna Șalari își face clasele primare la Mangalia, unde familia se stabilește temporar, apoi revine la Cetatea Albă, continuându-și studiile gimnaziale și cele liceale. În 1944, anul în care își ridică atestatul de bacalaureat, Basarabia este ocupată de sovietici, situație care o determină să se refugieze, în plin război, în România, înscriindu-se la facultatea de chimie a Institutului Politehnic din București. Încă în timpul studenției este colaboratoare la revista „Orizont” (redactor-şef al căreia este

[1] Însuși Ion Druță mărturisește în cartea sa de memorii „Căsuța de la Răscruce” că Ion C. Ciobanu, colegul său de breaslă, avusese ghinionul să se căsătorească cu Ariadna Șalari, o scriitoare venită din România. Această căsătorie îi stopase oarecum cariera ce luase avânt...Nu se știa încă ce va fi cu românca ceea, încotro se va orienta” [1, p.116].

avangardistul Sașa Pană, după cum mărturisește autoarea însăși într-un interviu acordat lui Victor Prohin în 1998 [2] și la săptămânalul „Flacăra", unde-și face ucenicia de jurnalistă. Activitatea la „Orizont" și „Flacăra", într-un anturaj intim de elită, este o perioadă de formare și tatonare a abilităților literare ale viitoarei scriitoare. În România îi sunt publicate texte semnate cu pseudonimul Maia Radovan. Prima culegere de basme-alegorii ale scriitoarei, găzduite în paginile revistei „Orizont" (1946), în timpul studenției, este ulterior respinsă ca necorespunzătoare ideologiei proletare.

După absolvirea Institutului Politehnic și câțiva ani de activitate în mediul literar bucureștean, Ariadna Șalari se repatriază în Basarabia, deja parte a Uniunii Sovietice, și activează în calitate de inginer chimist la o fabrică de bacuri pentru acumulatoare din Rusia. La puțin timp, revine în Moldova unde lucrează ca profesoară într-o suburbie a Chișinăului (la Băcioi), urmează apoi cursurile Institutului de Literatură „Maxim Gorki" de la Moscova.

La Chișinău debutează cu povestiri pentru copii, iar mai târziu îmbrățișează genul românesc cu un conținut profund ideologizat: „Se-ntâlnesc pământurile" (1956), „Oameni și destine" (1961), „Valul lui Traian" (1968), „Tăceri răscolite" (1982). Totodată, publică și texte marcate de calamitățile istoriei: război, foamete, deportări, repatrieri, două dintre acestea fiind „Labirintul" (1990) și „Venetica" (1998).

La creația sa din ultimii ani (romanele „Labirintul" și „Venetica") s-a referit expeditiv Mihai Cimpoi în volumul „O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia" (1997), iar cu analize aplicate pe text vin criticii Ion Ciocanu, în cartea „Scriitori de ieri și de azi" (2004), și Lucia Țurcanu, în revista „Moldova" (2023).

În anul 2022, la București, în cadrul proiectului cultural „Romanul românesc din stânga Prutului", organizat de Asociația pentru cultură și arte „Arbor", pe lângă alte patru romane importante ale șaizeciștilor basarabeni, „Povestea cu cocoșul roșu" (1966) de Vasile Vasilache, „Zbor frânt" (1966) de Vladimir Beșleagă, „Biserica albă" (1987) de Ion Druță, „Hronicul găinarilor" (2006) de Aureliu Busuioc, e supus analizei critice și romanul „Venetica" (1998) al Ariadnei Șalari, roman autobiografic, care cuprinde experiența de viață și literară a autoarei din anii 50-80 ai secolului trecut. Despre acest text scrie criticul literar Marius Chivu în articolul cu nume sugestiv „Existențialism în vremea totalitară", publicat în revista „Dilema Veche", nr. 906, din 19-25 august 2021.

„Venetica" este lucrarea care încheie epoca de creație a autoarei. Textul e precedat însă de „Labirintul" (1990), roman cu aceeași tentă autobiografică, considerat de criticul literar Lucia Țurcanu „una din cărțile cele mai bune ale Ariadnei Șalari" [3, p. 64]. Acest roman, credem, este important pentru istoria literară prin faptul că reface un context istoric și spiritual, ne conectează cu spiritul unei lumi revolute și reconfigurează destinul literar al autoarei. Substanța cărții este transcenderea în textul literar a biografiei Ariadnei Șalari din perioada aflării sale la București, între anii 1944 și 1949.

Romanul „Labirintul" este scris la persoana a treia, dar care nu e altceva decât o deghizată povestire la persoana întâi. Scopul unui atare procedeu este, cum ar spune criticul literar Eugen Simion, „pentru a întări prestigiul eroului care se confesează. Pentru

a-i da un alt statut, pentru a-i sugera cititorului că acela despre care se vorbește aparține Istoriei" [4, p. 66].

„Labirintul" este, în mod evident, o ficțiune autobiografică, multe evenimente din roman fiind cunoscute din interviurile pe care autoarea le-a acordat celor interesați. Nu este niciun dubiu că naratoarea, Mai, este însăși autoarea Ariadna Șalari și că sub umbrela ficțiunii epice se află întâmplări și personaje din anturajul său. Unele dintre ele sunt ușor de identificat, începând cu naratoarea cu pseudonimul Maia Radovan, cu care semnează o parte din texte scrise în România. Sunt și nume transparente, precum cele ale scriitorilor de la revistele „Orizont" și „Flacăra", la care a activat autoarea.

Acțiunea se desfășoară după ocuparea Basarabiei de către bolșevici, în anul 1944, în plin război, când Mai se refugiază în România, unde își face studiile la Institutul Politehnic, mama sa și restul familiei rămânând în Basarabia, unde abia-și construiseră o casă, scăpând de datorii – cei care le împrumutaseră bani fuseseră deportați în Siberia. Refugiul peste Prut o face pe naratoare să reflecteze eseistic asupra tuturor masacrelor produse atât de bolșevici, cât și de naziști, în Basarabia, când pe ulițe erau vânați oameni, casele le erau devastate, bătrâni, copii, tineri și femei erau mânați ca o turmă de vite, la abator, – semn că viața era prinsă în capcană și că principiile umane dădură faliment: «Condamnații păşesc pe ulițele dosnice, mânați să-și sape ei singuri groapa comună, în care vor fi azvârliți de-a valma, ca o turmă de bovine, în care a dat molima!

Nimic nu mai confirmă asigurarea ființei umane. Prevederea în numele „rasei pure" justifică teroarea și crima. Pământul, cică, e germinat și rase inferioare, care nu mai au dreptul la fructele vieții. De aceea debitul fructificării sociale e acoperit cu dinții de aur ai celor crematorizați de vii! Nu mai există nimic stabil. N-a mai rămas nici urmă de integritate. În locul ei zumzăie muște strălucitoare, albastre-verzi, ce s-au prăsit atrase de izul cadaveric!» [5, pp. 215-216].

Romanul debutează cu polemicile unor jucători de poker din mediul cosmopolit al României, o societate selectă din Alba Iulia, pe marginea războiului în derulare, unde Mai chibițează în jocul de pocher și ascultă discuțiile jucătorilor. Pe neobservate, unul dintre ei „o apucă de mână și o întreabă:

„Da matale, domnițo, îmi pare că ești basarabeancă și în 40 ai stat la bolșevici. Ia spune-ne, drăguț-o, cum arătau dumnealor?"

„Cine?" – strecoară candid duduița, studentă în anul întâi la Politehnica din București.

„Păi, ăștia...bolșevicii! Cred c-ai văzut destui!..."

„Bolșevicii?!" – studenta ridică din umeri. „Știu eu, cum să vă spun...Îmi pare că arătau cam ...cam ca dumneavoastră!" [5, p. 9].

Această discuție îi făcură mai atenți la tânăra basarabeancă, care nu era deloc naivă cum li se păruse.

Mai, proaspăt căsătorită cu Teo Dorici, student și el la chimie, un băiat frumos „bine clădit, care aducea cu statuia unei zeități păgâne"[5, p.174], și devenită doamna Dorici, „nu era o fată șic, cum o înțelegeau cei din Alba Iulia. Nu făcea parte din fetele

durdulii, vesele și cu chipăruși pe limbă, pentru care flirtul era cel mai plăcut joc" [5, p.16]. Pentru soacra sa, doamna avocat Dorici, „o femeie rece și mândră, cu maniere de regină"[5, p.15], Mai nu corespundea gusturilor sale, fiindcă era prea slabă, cu figura adolescentină, lipsită de orice rotunjimi feminine, „anacronic de cuminte și serioasă" [5, p.17], „străină, orfană, fără nume și zestre, ba încă și dintr-o provincie suspectă, unde bântuia bolșevismul" [5, p.15]. Înșiși ochii soacrei îi spuneau direct nurorii: „Ești o intrusă! Și așa o să rămâi pentru noi! O creatură anonimă, de care n-o să ne sinchisim! O să te urâm fiindcă te-ai strecurat nepoftită în mijlocul nostru și ne-ai stricat toate planurile!"[5, p.22]. Și rivalele doamnei Dorici, ca să se răzbune, îi găseau o mie de cusururi: „părul lins scurt, pe care n-avea când să și-l frizeze. Figura prea subțirică și neîmplinită. Tenul iritat un pic de coșuri mărunțele, ce se ivesc la vârsta adolescentină și care ei nu îi trecuseră. Degetele arse de chimicale, căci deprindea profesia de inginer chimist, ori fiind abia în anul întâi și nu știa să se păzească. Chiar și vocea-i plăcută și calmă, care nu împrumuta nicicând tonuri glaciale, era găsită discordantă cu restul chipului considerat insignifiant"[5, p.27].

Neagreată fiind de părinții băiatului, aceștia caută orice motiv ca să-i despartă, în ciuda armoniei care exista între proaspeții căsătoriți.

După instalarea guvernului Rădescu, în plin război, crește inflația și cuplul intră într-o mare criză financiară. Teo Dorici este angajat pe post de asistent într-un laborator, dar, din cauza unor altercații de ordin naționalist, este destituit din funcție. La scurt timp se gândește să intre în politică, „de partea celor cu puterea"[5, p.170]. Planul este schimbat însă de un răvaș venit de acasă, de la părinți, care îl înștiințează că este o funcție vacantă de inginer chimist în tăbăcăria unui prieten. Teo pleacă la Alba Iulia. Se întoarce la scurt timp pentru a o lua și pe Mai. Ea însă refuză, motivând că vrea să-și termine studiile la politehnică. Părinții profită de decizia fetei și-i fac pe tineri să divorțeze.

Părăsită de soț, din dorința de a ieși din anxietate, Mai începe să scrie. La îndemnul unor prieteni, trimite un text la redacție. La scurt timp primește un mesaj care o anunță că îi este acceptat textul și este invitată la redacție, unde este întâmpinată de „tovarășul Alec", redactorul-șef, un bărbat care „nu era nici gras, nici chel. Mai degrabă slab și cu păr bogat, încărunțit la tâmple. Urechile un pic ascuțite, nările mobile, o linie subțire a obrazului calm, sub ochelarii cu dioptrii pozitive, obosiți și inteligenți. De-asupra buzelor pline, o mustăcioară discretă. Avea un fel glumeț de a se adresa, lipsit de ifose, ori de formalisme canonizate. Râdea deschis, stârnind o intimitate camaraderească" [5, p. 231]. Acest portret, al „tovarășului Alec" nu este al altcuiva decât al poetului avangardist (militar, poet și tată de băiat), care îi devine tovarăș de viață.

La scurt timp, Mai devine colaboratoare la revista „Flacăra", unde este martora unor discuții despre artă, literatură, scris. Participă la dezbateri, emblematică fiind cea despre nuvela „Întâlnirea din pământuri" a lui Marin Preda. Satul adevărat, spune Maia Radovan, „ne oferă o icoană fidelă a prezentului încă învăscut în trecut, fiindcă satul nu o să se schimbe peste noapte, așa cum sună lozincile zilei! Ori Marin Preda nu-și născocește țăranii așa cum este cazul multor condeieri de la noi, printre care trebuie să

recunosc că mă număr și eu!...Țăranii lui Preda sunt adevărați! Pe când ceea ce scriem noi e un fel de operetă cu butade și lozinci! Iată de ce îl invidiez pe taciturnul Marin Preda"[5, p.383]. Mai rămâne contrariată de schimbările produse în comportamentul și creația tovarășului Alec: „Cândva acest om fusese un înverșunat avangardist. Pentru dânsul pe vremea aceea exista numai o literatură dinainte și de după Dada! Acum aveai impresia că un vulcan în efervescență acoperise cu lava lui mistuitoare ostovul cu meterezele gândirii de odinioară. Și fostul avangardist acreditase realismului macazul de nădejde al vieții, oferindu-i fereastra gândirii umane. Dar poți să știi ce l-a costat această evadare? Și cum fusese regăsită dizgrațiata realitate pentru care azi pledează?! " [5, 384].

La revista „Flacăra", Mai face cunoștință cu Nina Casian, Gala Galaction, Veronica Porumbacu ș.a, – o galerie de personalități neordinare din domeniul literar din acea frământată epocă, oameni aserviți unor idei utopice în care li se impunea să creadă. Naratoarea amintește și de prozatorul Cezar Petrescu, care își exprimase „alarma" în articolul „Răspunderea scrisului", învinuit fiind de dezinformare, ignoranță în materie, de denaturare a principiilor organizatorice și metodelor de lucru, când, de fapt, el susținea doar că scrisul presupune răspundere și se ridica împotriva „gândirii cazone" și a „dogmelor și ereziilor" de tot felul, la care duce „ajustarea la linie" și „revizuirile lăuntrice" pretinse de critica scribilor frontului cultural!" [5, p. 385].

După o perioadă de conviețuire cu Mai, Alec decide să-și perfecteze actele de divorț pentru a se căsători cu aceasta. Întâmplarea face ca Mai să se întâlnească cu un prieten al fostului soț, Nicki, care încearcă s-o convingă că procesul de divorț al tovarășului Alec l-ar putea expune oprobiului criticii colective. „Cu atât mai mult, că el e militar – fie și medic, dar poartă epoleți!–iar acolo știi că disciplina e și mai drastică!". Această întâlnire o face să-și schimbe planurile și decide să meargă la centrul de repatrieri, despre care se anunțase în ziare, pentru a nu-i periclita viața tovarășului Alec. La scurt timp, își adună actele și revine acasă, la Cetatea Alba.

Așadar, „Labirintul" este o radiografie a societății românești mutilate de război și de alte cataclisme adiacente, o frescă a lumii literare din anii 1945-1949, pe fundalul căreia se împletește povestea de iubire dintre Maia Radovan și Saşa Pană, transpusă de Ariadna Șalari în paginile unui text artistic, poveste care reconfigurează biografia și destinul literar al autoarei, dar și o parabolă a individului înstrăinat și rătăcit, pe vremuri tulburi, în labirintul istoriei.

Romanul Ariadnei Șalari proiectează o altă lumină asupra procesului literar din Basarabia atât din punct de vedere estetic, ontologic, cât și documentar și necesită raportat la contextul în care a fost scris.

REFERINȚE:

1. DRUȚĂ, I. *Căsuța de la Răscruce. Proză memorialistică*. Chișinău: Cartier, 2018. ISBN 978-9975-79-891-4.

2. PROHIN. V. *Ariadna Șalari: fiică a unui profesor de greacă și latină.* În: Moldova Literară, septembrie 1998.
3. ȚURCANU, L. *Pledoarie pentru o recuperare*. În: revista Moldova, noiembrie/decembrie, 2023, p.62-67.
4. SIMION, E. *Genurile biograficului, vol.1*. București: Tracus Arte, 2018. ISBN 978-606-664-939-1.
5. ȘALARI, A. *Labirintul.* Chișinău: Literatura artistică, 1990. ISBN 5-368-00373-0.
6. CIOCANU, I. *Scriitori de ieri și de azi.* Chișinău: Litera, 2004. ISBN 973-675-124-4.
7. CIMPOI, M. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Chișinău: Arc, 1997. ISBN 9975-61-020-X.
8. CHIVU, M. *Existențialism în vremea totalitară.* În: Dilema Veche nr. 906 din 19 – 25 august 2021.

N.B. *Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.*

CUVÂNTUL ÎN SPAȚIUL PUBLIC: ERGONIMELE

THE WORD IN THE PUBLIC SPACE: ERGONYMS

CZU: 81`373.2:339.372.6 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.24**

Iraida CONDREA
ORCID: 0000-0002-6660-526X
E-mail: iraida.condrea@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *Ergonyms represent lexical elements created to identify very diverse entities, such as names of associations, commercial spaces, terraces, cafes, services. All of these serve to orient and inform customers, to create a positive, pleasant and attractive image. Originally, the term "ergonym" was associated with a commercial activity, in English: ergo 'work, trade' and nym 'name, title'. Special attention is paid to the formation of ergonyms generated by the development of agrotourism. The names of guesthouses, restaurants, bars with national specifics appear permanently and represent an original and interesting onomastic material.*

Keywords: *denomination, ergonym, metaphor, national specifics, local traditions.*

INTRODUCERE

În comunicarea cotidiană cuvântul este cel mai important element, prin care oamenii își exprimă ideile, cunoștințele, emoțiile, doleanțele etc. Tot cuvântul predomină în „simfonia" informațională din spațiul public, marcând diverse aspecte, mai ales, ale vieții citadine. Toate acestea sunt apanajul onomasticii, care este în prezent unul dintre cele mai active domenii, dat fiind faptul că anume acestea cumulează o serie de compartimente noi, care se referă la diverse aspecte ale denominației. Onomastica reflectă în mare măsură procesele care au loc în sistemul de denominație, fiind influențată atât de moda predominantă într-un oarecare segment de timp, cât și de ideologia unei anumite perioade.

Inscripțiile din spațiul public sunt nu doar simple cuvinte, ele au diverse funcții, cele mai importante fiind: *funcția denominativă* (însuși faptul denominării unei entități), *funcția informativă*, care este una de bază și *funcția simbolică* ce cumulează diverse aspecte socio-culturale și identitare.

„În studiile din ultimii ani, se folosește constant termenul generalizat de „urbanonime", atât pentru străzi, cartiere, parcuri etc., cât și pentru edificii de menire socioculturală (teatre, muzee, instituții de învățământ, monumente etc.), care formează structura complexă a orașului, iar denumirile acestora reprezintă un indiciu important pentru orientare, precum și pentru recuperarea unor importante informații cu caracter istoric, cultural, social-politic" [1, p. 16]. Plasarea în spațiu și timp este elementul-cheie folosit în vederea recuperării semnelor definitorii ale semioticii urbane, care poate dezvălui numeroase repere cognitive. Asemenea inscripții se încadrează în *microtoponimia urbană,* denumi-

rile respective fiind oficializate, iar schimbarea sau înlocuirea acestora se poate face doar prin decizia autorităților competente. De asemenea, este de remarcat că urbanonimele stabilite prin lege apar în actele oficiale, în adresele instituțiilor, în antetul unor acte, pe hărți, ghiduri, pe indicatoarele rutiere ș.a.

Or, inscripțiile instituționalizate nu sunt nici pe departe unicele care apar în spațiul public, ba din contra, reclamele, afișele publicitare cu denumiri de branduri, anunțuri și programe despre diverse manifestări (culturale, sportive, științifice, politice etc.) sau festivaluri, sărbători și evenimente, informații despre numeroase asociații, firme, târguri, prezentări etc. sunt afișate pe panouri publicitare, pe foi volante și pe rețelele sociale, atrăgând atenția prin aspect, culoare și semnificații originale. Este important de reținut că fiecare dintre aceste activități are un public - țintă propriu, iar consumatorii acestor minitexte sunt atrași, în primul rând, de tematica și mesajul transmis. Creativitatea lingvistică se manifestă plenar și în acest tip de denumiri, care joacă un rol important în informarea populației.

O categorie distinctă, care este deosebit de atractivă pentru orice persoană, care iese în oraș - acestea sunt denumirile de spații comerciale. În perioada actuală, datorită dezvoltării economice active, în orașe au apărut numeroase instituții, în special, din sfera comerțului, care oferă diverse servicii – magazine, cafenele, restaurante, terase etc. Fiecare entitate de acest fel are o denumire prin care intenționează să sugereze ceva despre serviciile acordate, despre specificul și calitatea acestora. Aceste lexeme se bazează de multe ori pe sensuri metaforice, pe sugestii și analogii pozitive, care au menirea de a-l atrage pe vizitator/cumpărător, de a-l interesa, de a-l intriga.

Anume în legătură cu astfel de denumiri a apărut termenul *ergonim*, format din componente grecești: *ergo* „activitate, comerț" și *nym* „nume" (în engl.: ergo 'work, trade' and nym 'name, title'). Ergonimele sunt, într-un fel, creații „de moment" sau, mai bine zis, lexeme adaptate unor necesități actuale, imediate și care pot dispărea tot atât de repede și surprinzător cum au apărut.

După modul cum sunt formate și după sugestia pe care o oferă, în zona publică se disting mai multe tipuri de ergonime – denumiri de spații comerciale, care totdeauna sunt la vedere și pot fi interpretate în funcție de felul cum au fost formate și ce intenționează să sugereze. Dat fiind faptul că *moda* joacă un rol important în domeniul ergonimelor, este explicabil numărul mare de englezisme. Acestea, ca număr și diversitate tematică, ocupă un loc central în „limbajul stradal" și este de remarcat că, limba engleză fiind omniprezentă în toată lumea, efectele ei sunt, practic, cele mai vizibile. Denumirile englezești (netraduse, neexplicate) etalează cele mai diverse domenii de activitate, de ex.: *VIO wedding dresses*, *BLACK GARDEN HOUS: hair nails brows lashes* , *London's SteakHouse, MSSELS Seafood &Wine, Feeling Quality street coffee, Ocean fich, Skin Kare Boutique,* și au, adeseori niște semnificații de-a dreptul hilare, de ex., *Crazy Monkey Barbershop* (adică Salon de bărbierie „Maimuța nebună").

Spațiul public este împânzit cu denumiri de cele mai diverse origini și semnificații. Astfel, „Tendința de folosire a ergonimelor care circumscriu unor modele culturale străine se face vizibilă și în cazul unităților comerciale care au în componență un nume

geografic: *Versailles, Bern, Marrakesh, Lisboa, Barcelona, Berlin, Tbilisi, Antalya (alături de Basarabia, Muntenia) sau un antroponim: Danika, Aleks, Rèmi, Irene, Naddin, Silvyana, Nikki, Marlène, Mirra, MillaTI, Vivi, Vanessa, Adeline, Emily, Estelle, Sophie, Julia Helene, Madam Wong, M. Monroe.* Avantajul acestora este că sunt ușor de reținut, dar și că sunt percepute de consumatori ca noi, moderne" [2, p. 67].

Multitudinea de limbi, modele, semnificații este reprezentativă pentru afișajul stradal în toate centrele urbane și aceasta este o tendință globală, în care se înscrie și Chișinăul, în care își fac prezența multe limbi, ceea ce se explică, pe de o parte, prin efectele de globalizare, care au adus în acest teritoriu o limbă „globalizantă" – engleza [3, p. 27].

În orașul Chișinău se remarcă o situație inedită cu folosirea limbii ruse în afișajul stradal. Într-un oraș în care există mulți vorbitori (doar) de rusă și mulți bilingvi, care posedă și rusa și româna, nu are cum să lipsească această limbă din spațiul public. În inscripțiile urbane nu se mai folosește alfabetul rusesc, or cuvintele rusești sunt translitterate cu alfabet latin și sunt tot atât de numeroase ca și cele din alte limbi. Sunt destul de ingenioase unele denumiri de baruri și magazine de băuturi alcoolice din centrul orașului, în care este prezent elementul-cheie *pianyi* (beat, turmentat): *Pianyi ugol, Pianyi kofe, Pianaya vyshnia, Pinaya gruşa;* alte denumiri originale frecvent utilizate au apărut prin combinarea englezescului *coffee* cu un element rusesc, care până la urmă se soldează cu o denumire perfect rusească: *koffeevarka, koffemolka* (*кофеварка* - aparat de cafea, *кофемолка* - râșniță de cafea).

În peisajul multilingv al ergonimelor apar și denumiri autohtone, cu un vădit colorit național. Atât în Chișinău, cât și în alte localități se bucură de popularitate denumirile construite cu prepoziția „la", care indică locul sau direcția. Printre cele mai populare restaurantele *La plăcinte* , *La Taifas* , gheretele cu copturi *La mămuca ,* baruri *La carul cu bere* (în Chișinău, Bălți, Ialoveni ș.a.), denumire creată prin analogie cu celebra berărie *Carul cu bere* din București, fondată în 1879. Mai sunt înregistrate *La răscruce, La botul calului, La crâșmă, La mama acasă, La șezătoare, La Costel,* agropensiunea *La popas* (Butuceni), agropensiunile *La Mădălina, La prisacă, La gura cuptorului*. O serie de restaurante au denumiri legate de anumite valori și tradiții autohtone, cum ar fi: *Popasul dacilor, Vatra neamului, Vatra veche, Voia boierului, Bordeiaș,* dar și *Bârlogul ursului, Poiana bradului* sau mai vechile denumiri de localuri *Butoiaș, Doina, Moldova*, *Basarabia* .

În prezent, când este în plină dezvoltare turismul rural, apar denumiri originale de pensiuni, astfel că se înregistrează unele destul de originale: Complexul turistic *Epoca de piatră,* pensiuni *Casa din luncă, Hanul lui Hanganu, Conacul mierii, Vila Dorului, Casa de sub stâncă, Meșter Faur, Casa bunicului, Casa rândunicii* și multe altele, care au menirea să impresioneze și să atragă cât mai mulți vizitatori.

Valoarea patrimoniului onomastic, studierea fenomenelor denominației este demonstrată și de activitatea unui important for oficial - International Council of Onomastic Sciences (ICOS). În 2024 s-a desfășurat la Helsinki cea de-a 28-a ediție a Congresului Internațional de Științe Onomastice. Cercetătorul Oliviu Felecan din România relatează: „Dintre temele mari amintim *Nume și minorități, Nume și identitate, Numele ca moștenire*

culturală, Onomastica – o știință sustenabilă, Schimbări de nume, Baze de date onomastice, Numele în literatură, Numele în orașe sustenabile, Numele în economia sustenabilă, Legi și politici onomastice". Cuvântul-cheie al întrunirii a fost „sustenabilitatea", acesta regăsindu-se în comunicările prezentate în plen: *Small languages, brand naming, and sustainability; Names as a guide through natural and linguistic landscapes* [A se vedea: 4].

CONCLUZII

În concluzie menționăm că dezvoltarea fulminantă a activităților social-economice, precum și libertatea de opinii în exprimarea emoțiilor, trăirilor, în aprecierea și etalarea valorilor au condus la ceea ce se poate numi „explozie onomastică". În studierea diverselor aspecte ale denominării sunt antrenați tot mai mulți cercetători, inclusiv din Republica Moldova [A se vedea: 5, 6, 7], ale căror contribuții constituie deja o bază reprezentativă, pe care se pot dezvolta noi aspecte și domenii ale onomasticii.

REFERINȚE:

1. CONDREA, I. Timp și ideologie reflectate în microtoponimia urbană. În: *Dialogica*, 2024, nr 2, p. 17-23. E-ISSN 1857-2537
2. VARZARI, E. *Textele de dimensiuni mici din spațiul public sub aspect comunicativ și funcțional*. În: Materialele Conferinței științifice naționale „Probleme de lingvistică, traducere și studii literare". In honorem professoris Iraida Condrea, 25 octombrie 2024, Chișinău: [S. n.], 2024 (CEP USM), p. 64-68. ISBN 978-9975-62-813-6 (PDF)
3. ZBANȚ, L. Le jeu de langues et de mots dans l'espace linguistique de la ville. In: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 10, Seria „Științe umanistice", ISSN online 23-45-1009, p. 26-31.
4. FELECAN, O. Onomastică și sustenabilitate. În: *Limba Română*, 2024, nr 7-12. https://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=4654
5. DRUȚĂ, I. *Les marques autochtones de la République de Moldavie : typologie et sémantique* - 10.52846/SCOL.2021.1-2.02
6. DRUȚĂ, I. Vieru, Lidia, Vlas, Mariana. Metafora în limbajul de marketing. In: *Philologia,* 2023, nr. 1(319), pp. 7-16. ISSN 1857-4300. DOI: https://doi.org/10.52505/1857-4300.2023.1(319).01
7. RĂILEANU, V. Cestiuni de terminologie onomastică în lingvistica românească. În: *Filologia modernă: realizări şi perspective în context european: Paul GOMA În memoriam. Est-etica rezistenței prin adevăr*, 6 octombrie 2020, Chişinău. Chișinău: "Tipocart Print" SRL, 2020, Ediția 14, pp. 161-169. ISBN 978-9975-3392-9-2.

N.B. *Articolul este elaborat în cadrul subprogramului științific 010402 „Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia românească la Republica Moldova" (USM, 2024–2027).*

ULYSSESEMNE – RESTARTAREA SUBIECTULUI MITIC ÎN CREAȚIA LUI ION HADÂRCĂ

ULYSSESEMNE – THE RESTART OF THE MYTHICAL SUBJECT IN THE CREATION OF ION HADĀRCĂ

CZU: 821.135.1(478).09 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.25**

Victoria FONARI
ORCID: 0000-0003-0058-167X
E-mail: victoria.fonari@usm.md; victoria_fonari@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The image of Ulysses infiltrates Romanian literature. In the space of the Republic of Moldova, this image camouflages many aspects. This theme is identified in the poems of Ion Vatamanu, Leo Butnaru, Valeriu Matei, Galina Furdui, Tudor Palladi, Andrei Ţurcanu. Ion Hadârcă's lyrical creation combines the motifs of ancient images. Creative imagination offers unique connections to Odysseus, an alloy of the character of Homer and Joyce. The image of the Greek hero insists in several poem titles and even in a book title. The texts that are directly anchored to this subject are: Ulyssemne (I), Ulyssemne (II), Ulyssemne (III), Ithaca – galactic terminal, Apud Joyce: Uliseism, etc. The Romanian poet empathizes with the signs of Ulysses' destiny, projecting them into his own existence in this poetic cycle.*

Keywords: *mythical images, personal myth, hermeneutics of myth, lyric, Ulysses, hybridization.*

INTRODUCERE

Subiectul dedicat eroului Ulise, sau cum i se mai spune Odiseu, cunoaşte o amploare la scriitorii din literatura română, o parte din aceste texte pot fi lecturate în selecţia tematică *Ulise – actualizarea personajului în literatura română* [1, p. 52-79], printre mai multe texte sunt incluse poeziile lui Ion Vatamanu, Leo Butnaru, Valeriu Matei, Galina Furdui, Tudor Palladi, Andrei Ţurcanu.

MATERIAL ȘI METODĂ

Creația lirică a lui Ion Hadârcă îmbină motivele imaginilor antice. Imaginația creativă oferă contații inedite lui Odiseu. Imaginea eroului homeric insistă în mai multe titluri de poezii și chiar într-un titlu de carte. Textele care se ancorează direct la acest subiect sunt: *Ulyssemne (I)*, *Ulyssemne (II)*, *Ulyssemne (III), Ithaca – terminal galactic*, *Apud Joyce: Uliseismul* etc.

Metodele utilizate în această cercetare: hermeneutica mitului antic și cele elaborate de școala franceză: Charles Mauron și cea condusă de Pierre Brunel: emergența, flexibilitate și iradiere[2].

REZULTATE

Valorificarea liricii lui Ion Hadârcă din perspectiva prezenței imaginii mitice și analiza actualizării mitului, în special, a imaginii lui Ulise.

Între Homer și Joyce

Ciclul de poeme *Ulyssesemne* [3] valorifică metaplasma pentru a diversifica semantica și a individualiza imaginea distinsului erou homeric. Astfel cuvântul *Ulyssesemne* este compus evident din două cuvinte, care se disting. Totuși, scrierea numelui propriu comportă și ea o conotație aparte. În literatura de specialitate pentru regele din Ithaka avem două variante acceptabile: Ulise și Odiseu. Ulysse apare în cartea autorului James Joyce, dar anume această variantă este aleasă și pentru ceasurile elveține. În conexiunea impusă de titlu coordonăm numele lui *Ulysse* cu cuvântul *semne*. Textul lui Ion Hadârcă face, în special, apel la eposul homeric, din această perspectivă amintim că Odiseu are un semn distinctiv pe picior. Semn corelează cu cuvântul simbol, iar symbolon este acea legătură de la distanță cu anumite persoane. Astfel un obiect se divide în două / adică se împarte cu un om drag și astfel este o amintire care apropie distanțele. În toate călătoriile sale Ulise poate fi un colecționar de semne din toate tărâmurile, fiind un dornic de a cunoaște, dar și un purtător de dorul de a se întoarce pe insula natală. Totuși, prin această îmbinare a unui erou scris cu *y* se întrevede mesajul cărții de publicistică *Meandre ale integrării*, care argumentează importanța Republicii Moldova de a se integra în Uniunea Europeană, consemnat pe coperta cărții de însuși autorul investigat „Este drumul nostru european, spre Acasă”[1].

Poemul *Ulyssemne (I)* destăinuie sentimentul de revenire „după urmele / demodatului DOR / tot la tine revin” după descoperirea țărmurilor într-un mod „încercat și-mpăcat”, catalogate drept *țintele zărilor*. Eul liric valorifică două momente: traseul european și revenirea acasă. Împăcarea înregistrează un traseu bine definit, împlinit. Cuvântul DOR scris cu majuscule relevă că în perioada de migrație, omul are necesitatea spațiului care îl ține minte copil adolescent, matur. Întoarcerea acasă sfâșie prin sinceritate, epitetul *demodatul* implică cuvântului *DOR* lipsa obligației de a fi trend. Dorul nu este un sentiment ce ține de valul consumist, acesta destăinuie umanul față de locul unde te-ai născut, ai crescut.

Un alt plan interpretativ ar fi aventura lecturii și revenirea la sine însuși prin toate cunoștințele sale. Lumina accesată în afara grotei din mitul lui Plato și revenirea la țărmul de altă dată cu această percepție care transformă omul și îi scoate cătușele întunericului, a neștirii, a calapodului majorității. Ulise al lui Homer este modelul călătorului în spațiul maritim, terestru și chiar subteran, ajunge chiar în lumea morților pentru a-și cunoaște traseul existențial. Este modelul cunoașterii empirice. Raționalul îi permite să descopere noi țărmuri, să afle interzisul și să supraviețuiască blestemelor. Revenirea la Penelopa constituie imaginea care învinge tentațiile vrăjitoarei Circe, dorinței arzătoare

[1] Ion Hadârcă. *Meandre ale integrării*. Chișinău: Casa Editurii 11, 2023. Coperta a 4-a. – 280 p.

a nimfei Calipso. Nemurirea în cătușe, promise de aceste două femei cu forțe supranaturale, este în defavoarea libertății de liberă alegere pe care a realizat-o cândva în tinerețe, atunci când s-a prefăcut nebun și ara cu sare, în loc de semințe. Toate acestea se prezintă prin luptele sale care se manifestă în planul extern: în aventuri, lupte, nesupunere, vicleșuguri. Este personajul care acționează, conduce, servește drept model, chiar și dacă depășește de multe ori limita.

La Joyce personajul trăiește traseului existențial în diafragma, care permite să tracă luminii conștientului în camera obscură a inconștientului. Conștientizarea centrează drumul lăuntric, care recunoaște altfel revenirea în Ithaka, accesând menirea de fiu sau de părinte. Dacă e să ne referim la eposul homeric, atunci specificăm că Joyce evidențiază în prim-plan relația Telemah – Odiseu. În viziunea lui Homer pentru Odiseu Ithaka este totul: tinerețea, familia, dragostea, casa, rădăcinile.

Construcția mitului personal

În *Ulyssemne (II)* în prim-plan apare călătoria *ne-mai-ştiutului*: interacţiunea cu acestea sunt similare cu lecturile pe care le poartă un cititor. Ţărmurile devin o parte componentă a eului liric, transformările sunt înscrise şi acestea în memorie au capacitatea de a se sincroniza prin gând: „într-o mie de ţări simultan”. Este trăită perspectiva perceperii chinestezice „pe tălpile goale / ale bietului suflet”. Fiecare ţărm insistă la o asimilare emotivă şi atunci atingerea tălpilor este dorinţa de a conştientiza „vitezele căutării”. Se remarcă viteza acestui secol, în care contemplării i se oferă timp redus. Empatia cu Ulise îl provoacă să nu își mai numere anii decât „demult ancorat / în fiecare inel / din lanţul Ancorei vechi”. De la o călătorie spaţială se trece la una temporală, în care o funcţie din ce în mai mare are *Deus ex machina*. De la interpretarea subiectelor mitice în tragedia antică: „mai întâi decorul corul situaţia / spectatorii ursuzi gura-pungă” prin tot periplul tehnologic se trece la viziunea galactică „şi ieşirea iese din sine şi pleacă / pe zebră / pe roşu / pe Proxima-Centaura”. Omul trăieşte marea călătorie prin ani, prin cultură pe care reuşeşte să o cunoască, condiţionat de tehnologiile civilizaţiei care atât de vertiginos se schimbă în era digitală: „pentru lupta / dintre spirit şi trup / cu megabiţii în spune / şi cu o nano-cameră / de filmat” (*Dronă de hârtie*). Hârtia pliază valoarea și superficialul. Ipostaza aeriană transformă gândurile scrise intermediare de lumi, intermediare de lumini, intermediare de întuneric. Aceleași idei confirmate în discursul său: „Viaţa, aventura fi inţială, dilematica râsu-plânsului şi a bine-răului m-au învăţat că, până la urmă, totul poate fi esenţializat şi convertit în substanţa Cuvântului sublimat în lumini creatoare”[2]. Ion Hadârcă prin reverberația imaginii personajului Ulise își construiește mitul personal.

Ulyssemne (III) se distinge printr-o abundenţă de mitologisme. Sub preceptul înţeleptului Thales, scriitorul Ion Hadârcă dezasamblează mileniul III prin „nu ne recunoaşte

[2] HADÂRCĂ, Ion. Noimele fiinţei de a fi în timp. In: *Revista de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă „Akademos”,* 2013, nr. 2(29), pp. 44-48. ISSN 1857-0461, p. 48. Sursa online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Noimele%20fiinteie%20de%20a%20fi%20in%20timp.pdf (accesat: 15.05.2025).

/ zodia măsurii". Dar exemplele de acțiuni sunt inspirate din mitologia elină: „am înfruntat minotaurul / am îmbrățișat sirenele / am înghițit frânturi de infern". Nu toate chiar sunt faptele eroice ale lui Ulise, Teseu este cel care îl învinge pe minotaur.

Semnificațiile din secolul XX-XXI ascunde labirintul cunoașterii, învingerea propriilor frici prin minotaurul din noi. Deși labirintul devine un simbol al orașelor mari, ai înfăptuirilor imposibile, dar care pot fi realizate. În mentalitatea antică mitul labirintului încifrează tirania regelui Minos care este învinsă de democrația ateniană, Teseu, fiind un erou al polisului. Este eficiența rațiunii dintr-o societate deschisă superioară societății închise în labirint, fiind una plină de suspiciuni și dornică de jertfe umane. Perspectivele sunt diferite, iar în textul dat eul liric are forță să se depășească cunoscând angoasele proprii sau depășind impedimentele impuse de alții.

În viziunea antică sirenele înseamnă pierzanie, pericol, moarte. Ulise este unicul supraviețuitor care le-a auzit cântecul. Conotația, determinată de verbul a îmbrățișa, se preschimbă în secolul XXI și sirenele ar fi identificate cu pasiune, plăcere, voluptate, desfătare.

„Frânturi din infern" rezidă de tărâmul morților, de la Camus încoace epoca industrială va avea conotații infernale. Poate este lumea care, tinzând la noi tehnologii, își diminuează latura umană. Sau să fie moartea eului liric în anumite situații, sau este problema ecologică impusă poluarea pământului, apei, aerului.

Ithaka actualizată în epoca digitalizării

Poezia este dominată de nostalgie, pentru că domină călătoria nu evenimentele, dar timpul „fără întoarcere-i / ruta aceasta de sare". Călătoria peste mari și insule a lui Ulise capătă noi dimensiuni în *Ithaka – terminal galactic.* Întoarcerea estimează absența fiecăruia de acasă: „Naufragiații abisului / Turiștii de fata morgana / Și campionii absențelor" este definirea umanității în acest secol al migrației în numele bunăstării, al calității, al altruismului, al căutării fericirii. În căutarea unui viitor, a unui sens, Ulise cu marinarii săi, care alegoric ar însemna eroul liric cu toți cititorii nu cunosc doar succes, glorie, avere, dar se revendică ipostaza de naufragiați – eșecul de a nu găsi cele dorite, superficialitatea călătoriilor bifate într-un caleidoscop de selfie. Acest sumar este în antiteză cu lacrimile „La pragul casei părinteşti". Numai revenind se dezvăluie șansa de sinceritate în fața propriului destin. Același motiv îmbrăcat în veșmintele frământărilor de limbă într-un stil etno se valorifică imagini galactice din ferestrele poemului *Balada mânzocului hrănit cu foc*: „drumul care-aduce / nuștiuce / cumpănește-n / cumpăna fântânii / și-n adânc de stele / fântânește".

Elementele de basm șerpuiesc în jurul imaginii drumului. Drumul devine o componentă a mitului inițiatic, cel care contribuie la transformare și are componenta misterului, care dăinuie prin senzația de mirare. Intenționat se distorsionează spațiul vertical, cumpăna devine o conexiune din fisura din clepsidră, care distinge partea vizibilă și partea incertă a vieții, care conține și adâncimea memoriei, și revenirea la punctul inițial realizată prin semantica verbelor. În titlu este selectat elementul focului, în acest context

focul devine o ardere interioară în revenirea acasă, oferă o calitate supranaturală celor care au forţă să revină acasă: „totdeauna / mai rămâne-o Cale / totdeauna / mai rămâne-un cer / răsărind / ca dintr-un fund de mare: calea-spre-întoarcere-acasă / Calea Laptelui Matern…”. Corolarul format din elementele fundamentale relevă circuitul cosmic al eului liric care îşi identifică jăratic şi componenţa aştrilor din Calea Lactee.

Cu un lexic la zi Ion Hadârcă revendică mitul din perspectiva erei digitale, îndemnat de exemplul lui Joyce: „navele-gigant naufragiază-n / mass-media // scilo-haribdele / comunicând prin internet/ mestecă-ntre gingii de gheaţă / orbit fără zahăr” (*Apud Joyce. Uliseismul*). O rescriere în *uliseismul* denotă introvertirea călătoriei din interior care consemnează cum afectează miturile moderne (informaţia din *internet* – mitul informaţiei rapide, dar superficiale, defrişată tematic de esenţe; *mass-media*, din perspectiva celor care accesează tik-tokul şi vlogul, acestea au înlocuit deja pentru mulţi ştirile oficiale; *Orbit fără zahăr* – mitul grijii pentru sănătate, alimentaţia corectă). Uliseismul accentuează accesul la toate câte înconjoară, similar lui Ulise, doar că în acest caz este negată cultura, demnitatea, dorinţa de viaţă, dar se distinge perspectiva de seism, această furtună magnetică determinată de factorul civilizator al secolului XXI cu orbit şi coca cola. Acest *seism* denotă zguduirea interioară în acest înot în tehnologii care, în loc să ne ajute, din ce în ce mai des sunt surse de stres.

Stocul informaţional devine o mare în derivă, unde accesul la toate dezechilibrează măsura: „tot mai dificil e să lupţi / cu hit-melodiile sirenelor”. Atitudinea faţă de tirania de hit evocă politica de manipulare în cultura consumistă. Eul liric conştientizează că hitul, nu e neapărat valoare, dar, fiind impus într-o frecvenţă de a fi omniprezent, proclamă o obişnuinţă care pătrunde în firea oamenilor. Dificultatea de a se opune demonstrează tendinţa incomodă de a rămâne pe propriile poziţii, cu propriile valori. Sirenele în antichitatea elină sugerează pericolul de moarte, provocarea indubitabilă de dezicere, în acest context ar putea sugera sublimarea valorilor cu acomodări de asonanţă, care provoacă dizarmonie.

Intervenţia violentă în spaţiul de acces distorsionează relaţia omului cu sine însuşi, de aici şi bizara constatare: „mai accesibilă este lâna de aur / decât ziua de mâine de ieri”. Consumismul devine zeul care înrobeşte omul pentru a-l extrage din timpul personal, angajându-l prin „ventuzele Gorgonei” într-o avalanşă hipnotică socio-virtuală.

O analogie mitică dintre „Meduza de tuş” şi „Arta scrierii” descinde cu majusculă treptele definitorii: „Poezia încearcă / a fi amintirea celor văzute / şi mărturisirea celor nevăzute”. Din zona *Metamorfozelor* lui Ovidiu se întrevede viziunea orfică: „Cântecul unul / te poate purta / de asupra vârtejului / îmblânzind sub aripa-i / frica de moarte” (*Sunt lucruri*). Imaginea meduzei este înlocuită cu aripile simbolului inspiraţiei – Pegas. Îmblânzirea face parte din misterele orfice. Eul liric identifică fricile ca nişte furii din interiorul uman, funcţionalitatea cuvântului constă în „cea mai călită / unealtă de arătură”. Este vorba de arătura interioară unde obsesiile pot naşte frici, dar pot fi şi surse de inspiraţie, care contribui la universul mitului personal. Tema creaţiei continuă în cadrul universitar: „Profesorul Poem / a anulat toate cursurile / de retorică, logică şi filosofie //

şi a proclamat cursul nou / (…) / cursul urmelor de fluturi" (*Profesorul Poem*). Eul liric pledează pentru libertatea percepţiei în poezie, este situaţia unei interpretări artistice care scoate cititorul din clişee şi îl disponibilizează în lumea emoţiilor. Atenţia se concentrează pe imagini insolite – „căutarea / celei mai capricioase / şi mai reale / vedenii". Cuvântul *vedenie* implică rolul primordial al imaginarului, care este indisolubil de mit.

CONCLUZII

Imaginea lui Ulise / Ulysses din creația lui Ion Hadârcă sincopează personajul homeric cu cel al Joyce. Fiind apropiate de realitățile secolului XXI, scriitorul român introduce în călătoria personajului antic angoasele secolului nostru, determinat de incertitudini, de singurătate, de suprasolicitare, de superficialitate.

Autorul Ion Hadârcă creează noi cuvinte: Ulyssemne și Uliseism, determinat de o altă particularitate a secolului XXI – hibridizare. Metaplasma evidențiază conotații care dezvăluie noi semnificații. Astfel eul liric empatizează cu semnele din destinul lui Ulise, proiectându-le în existența proprie în acest ciclu poetic.

Imaginea lui Ulise, identificată de poezia lui Ion Hadârcă, explică modul în care cunoașterea devine o gamă de a percepe umanul în adâncimea arhetipală. Inconștientul dezvălui acea forță gravitațională a cuvântului dor, astfel un centru al traseului devine revenirea acasă. Transformările omului în acest traseu contribuie ca această dorință inconștientă să determine toate acțiunile conștient.

Imaginea lui Ulise relevă traseul existenței umane, luptei continuu, condiționate de aspectele sociale, tehnologice, care accentuează singurătatea într-un *acum* – prezentul gândului continuu fluid.

REFERINȚE:

1. FONARI, Victoria. *Literatura comparată*. Chişinău: CEP USM, 2018, p. 52-79.
2. BRUNEL Pierre, PICHOIS, Claude, ROUSSEAU, André-Michel. *Qu'est-ce que la littérature comparée?* Paris: Armand Colin/Masson, 1989.
3. HADÂRCĂ, Ion. *Ulyssemn*e. Chişinău: Ştiinţa, 2019. – 124 p.
4. HADÂRCĂ, Ion. *Meandre ale integrării*. Chişinău: Casa Editurii 11, 2023. Coperta a 4-a. – 280 p.
5. HADÂRCĂ, Ion. Noimele fiinţei de a fi în timp. In: *Revista de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă „Akademos"*, 2013, nr. 2(29), pp. 44-48. ISSN 1857-0461, p. 48. Sursa online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Noimele%20fiinteie%20de%20a%20fi%20in%20timp.pdf (accesat: 15.05.2025).

MIHAI CIMPOI ȘI ARHITECTURA TEORETICĂ A EMINESCOLOGIEI

MIHAI CIMPOI AND THE THEORETICAL ARCHITECTURE OF EMINESCOLOGY

CZU: 821.135.1-95(478).09 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.26**

Daniela GALAȚANU
ORCID: 0009-0008-9445-6805
E-mail: danagalatanu27@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The study focuses on exploring the conceptual, hermeneutic, and methodological frameworks proposed by Cimpoi, through the analysis of two representative works: „Hyperion și Demiurgul" (2019) and „Mihai Eminescu – Dicționar enciclopedic". Through analytical reading and interpretation, the study maps out and evaluates the conceptual framework that defines Cimpoi's exegetical approach, including notions such as "Eminescian being," "ontological hermeneutics," "Eminescianism," and "eminescology" as an autonomous discipline, alongside other aspects of Eminescu's life, work, and personality, as interpreted by the scholar. The final section of the article considers perspectives recently articulated by Mihai Cimpoi regarding unexplored directions in Eminescu research—such as philosophy, axiology, journalism, and unpublished texts. The result is a synthetic vision of Mihai Cimpoi's eminescology—open, conceptually grounded, and endowed with dynamic hermeneutic potential.*

Keywords: *Eminescu, Eminescian being, Eminescianism, eminescology, ontological hermeneutics.*

INTRODUCERE

Mihai Cimpoi se impune în peisajul criticii literare românești ca una dintre vocile eminescologice majore, ale cărei contribuții depășesc nivelul comentariului literar pentru a construi o veritabilă arhitectură teoretică. Înzestrat cu o fidelitate intelectuală neabătută față de opera eminesciană și o luciditate exegetică aproape sacerdotală, criticul tratează eminescologia nu doar ca domeniu de cercetare, ci ca disciplină autonomă, aflată într-o evoluție internă, cu etape distincte și paradigme în continuă schimbare. De la estetismul călinescian la hermeneutica ontologică, lectura sa trasează o linie de dezvoltare teoretică ce transformă exegeza eminesciană într-un câmp viu de interogație, confruntare și reinterpretare. Această abordare integrativă, care unește reflecția asupra operei cu reflecția asupra actului interpretativ însuși, face din Mihai Cimpoi nu doar un exeget al textului, ci un metacritician al eminescologiei, un constructor de modele teoretice capabil să decanteze sensuri din straturile profunde ale operei poetului.

Activitatea eminescologică a lui Mihai Cimpoi se desfășoară de-a lungul mai multor decenii. Primele contribuții majore în acest sens se regăsesc în volumul *Narcis și*

Hyperion (Chișinău, 1979; ed. a II-a, 1985; ed. a III-a, Iași, 1994), urmat de *Căderea în sus a Luceafărului* (Galați, 1993), lucrare ce aprofundează simbolismul și dramatismul mitului eminescian. În același an apare și *Spre un nou Eminescu. Dialoguri cu eminescologi și traducători* (Chișinău, 1993; București, 1995), urmat apoi de *Mă topesc în flăcări. Dialoguri cu eminescologi din întreaga lume* (Chișinău, 1999), în care autorul explorează receptarea internațională a poetului. În anii următori, Mihai Cimpoi publică o serie de eseuri și studii interpretative: *Plânsul Demiurgului* (Iași, 1999), *Cumpăna cu două ciuturi. Carte despre ființa românească* (2000), precum și *Esența ființei. (Mi)teme și simboluri existențiale eminesciene* (Chișinău, 2003; Iași, 2007), lucrări ce continuă reflecția asupra ontologiei poetice și a simbolurilor arhetipale. În 2012 vede lumina tiparului ediția întâi a unei lucrări de sinteză remarcabile: *Mihai Eminescu – Dicționar enciclopedic* (Chișinău, ed. I – 2012; ed. a II-a – 2018), care reunește și sistematizează decenii de cercetare într-un corpus enciclopedic de referință. În 2018, autorul publică *Cartea vieții lui Mihai Eminescu* (Târgoviște), volum structurat „ca prolegomene la viața și opera lui Mihai Eminescu sub formă de fișe cronologice, însoțite de analize succinte ale perioadelor de creație" [1, p. 3], în care biografia poetului este repusă în scenă într-o manieră eseistică, cu accente reflexive și ontologice. Un alt reper notabil este volumul *Hyperion și Demiurg. „Luceafărul", mit și dramă existențială* (2019), o interpretare densă și originală asupra celebrei poezii.

Studiile cimpoiene se remarcă printr-un tip de analiză stratificată, în care temele eminesciene sunt revizitate succesiv, de fiecare dată dintr-un alt unghi interpretativ, ceea ce eminescologul Constantin Ciopraga a numit „metodologie complementaristă" [2, p. 23] – o abordare ce valorifică reluarea tematică și amplificarea sensurilor într-un proces hermeneutic progresiv. În acest context, Mihai Cimpoi se conturează – după expresia aceluiași academician – drept un „hermeneut de ținută modernă" [*Ibidem*], ale cărui lecturi se desfășoară în registre multiple, de la mit și simbol la ontologie și arhetip. Totodată, în viziunea lingvistului Vasile Bahnaru, este un „erudit de ținută enciclopedică" [3, p. 365], capabil să îmbine spiritul analitic cu rafinamentul speculativ.

Pornind de la aceste aprecieri formulate de regretații săi colegi de breaslă, ne propunem să investigăm tema prioritară a eminescologului printr-o analiză succintă a uneia dintre cele mai recente lucrări de critică eseistico-estetică – *Hyperion și Demiurg. „Luceafărul", mit și dramă existențială*, precum și prin reflectarea asupra sintezei teoretice reunite în „catedrala" [4, p. 7] edificată de critic: *Mihai Eminescu – Dicționar enciclopedic*.

***Hyperion și Demiurg*: model de exegeză mitopo(i)etică**

Un reper fundamental în articularea reflecției hermeneutice a lui Mihai Cimpoi îl constituie, înainte de toate, volumul *Narcis și Hyperion. Eminescu, Poet al Ființei. Poem critic*, reeditat în 1994 într-o formă eliberată de constrângerile ideologice ale epocii anterioare. Aici se conturează, pentru prima dată, o viziune lirico-filosofică în care Eminescu este situat într-un dialog tensional cu propriile arhetipuri marcate de „nostalgia atracției

de depărtări ademenitoare și înfricoșătoare” [5, p. 5] – între Narcis, figura contemplației reflexive, și Hyperion, simbolul elanului metafizic către transcendență. Această polaritate devine matricea unei ontologii a geniului, clădită între luciditatea introspectivă și verticalitatea căutării Ființei. Din acest balans simbolic se naște ceea ce Theodor Codreanu numea o „hermeneutică ontologică proprie, care-l singularizează între confrați” [6, p. 22]. Direcția inaugurată aici va fi extinsă și aprofundată în lucrările ulterioare, culminând cu *Hyperion și Demiurg. „Luceafărul”, mit și dramă existențială* (2019), cercetare, cum apreciază Andrei Țurcanu, „bazată pe un demers critic și istorico-literar totalizator” [7, p. 112].

În *Argumentul* lucrării mai recente, *Luceafărul* este definit de Cimpoi drept un „poem-sinteză ce finalizează imaginarul mitopo(i)etic eminescian” [8, p. 5], în care se găsește „marca ontologică a omului român” [*Ibidem*]. Autorul propune modalități de abordare actualizate: „noi decicluri hermeneutice care să depășească banala și clasicizata interpretare ca alegorizare a sorții geniului” [*Ibidem*, p. 6]. Ca punct de plecare, criticul recunoaște poemului calitatea de „mit, legendă, dramă existențială” [*Ibidem*, p. 11].

Conceptualizarea poetului nu întârzie să apară, căci autorul propune o terminologie de referință: „ființă eminesciană”, „poet tragic”, „ființă tragică” și, într-o formulare mai filosofică, o *ființă a depărtărilor*, „afectată existențial de situarea între concretitudinea fenomenologică și esența sa” [Ibidem, p. 6]. Tragismul acestei *ființe* este asociat cu „aruncarea în depărtare” [*Ibidem*, p. 8] a Luceafărului, căci „depărtarea dintre contingent și transcendent este tragică” [*Ibidem*, p. 9], explică exegetul.

În viziunea lui Mihai Cimpoi, *ființa eminesciană*, asupra căreia reflectează încă din primul capitol, este „prin excelență interogativă” și „se gândește pe sine însăși cu o intensitate rar întâlnită”, pentru a percepe „cruda taină existențială” [*Ibidem*, p. 12]. Această reflexivitate exacerbată devine un „preaplin al gândirii” poetice, care se exprimă atât prin voluptatea dionisiacă a limbajului, cât și prin luciditatea unui spirit ce scrutează misterele ultime ale existenței. Poetul apare, astfel, ca un Narcis ce se contemplă până la absorbție în propria gândire, devenind, în cele din urmă, un Hyperion „intelectualizat și impersonalizat”. Cimpoi subliniază interferențele din imaginarul eminescian cu tradiții precum *Brahmanismul* (cu figura lui Brahma), *gnosticismul* (lumina originară), *kantianismul* (spațiul și timpul ca forme apriorice) și *filosofia antică* (viziunea Unului la Plotin). Această rețea de influențe, filosofice și mistice, contribuie la edificarea unei ontologii eminesciene complexe, în care *ființa* se revelează prin tensiune interioară, meditație abstractă și transcendență lirică. Mihai Cimpoi propune imaginea poetului ca „șemă” – nod energetic și spiritual în care se naște informația esențială – transformând opera eminesciană într-un râu informațional viu, care se revarsă și astăzi, înnoindu-și constant sensurile.

În capitolul dedicat genezei Luceafărului, Mihai Cimpoi reconstituie traseul ontologic și imaginar al poemului, pornind de la germenele său folcloric – basmul „Fata din grădina de aur” – și trecând prin multiple variante influențate de surse culturale variate, de la Kunisch la Guillermou.

Al treilea capitol, *Aruncarea tragică în depărtare*, evidențiază extinderea câmpului hermeneutic al exegezei eminesciene, în special în cheia postmodernă, unde Mihai Cimpoi investighează caracterul tragic al poemului *Luceafărul* din perspectiva unei simbioze tensionate om–destin, cu ecouri hegeliene.

Capitolul *Orizonturi deschise și închise ale receptării* investighează tensiunile hermeneutice din jurul figurii geniului eminescian, izolat în cercul propriei condiții existențiale („nu are nici moarte, nici noroc"). Autorul revizuiește, în cheie teoretică, teme precum vidul originar (*Scrisoarea I*), spațio-temporalitatea hyperionică, micile infinituri din *Glossa* sau erosul transfigurat gnostic. Concluzia sa, inspirată și din alte exegeze, afirmă că divinul nu se întrupează, ci doar iradiază imanent, iar omul, încercând să se ridice la el, rămâne captiv într-un paradis iluzoriu. Mihai Cimpoi identifică în redactările succesive ale „Luceafărului" existența unui „continuum" multiplu: unul imaginar, altul ontologic, unul mitopo(i)etic, dar și unul tragic, exprimând tensiunea interioară a unei gândiri ce se apropie de viziunea lui Nietzsche. La granița dintre Ființă și Neființă, omul eminescian este prins într-o zonă a incertitudinii fertile: *angoasă*, *abis*, *melancolie* – dar și deschidere spre *(re)creație*.

Pentru a susține ipoteza unui final deschis al *Luceafărului*, Mihai Cimpoi reconstituie traseul interpretativ al poemului, focalizându-se, în ultimul capitol al cercetării, pe o variantă manuscrisă ce trădează o viziune bruniană asupra finalului. Poetul, sugerează savantul, nu pare a fi fost împăcat cu oprirea Luceafărului, iar notația referitoare la Giordano Bruno și Cabala ar indica o intenție de reluare a avântului hiperionic în infinit. În această cheie, mitul devine un dispozitiv euristic – nu un simbol închis, ci un semn deschis către o infinitudine a *ființei*. Prin această posibilă rescriere a finalului se configurează o hermeneutică bazată pe „avântul eroic" – o tendință ascensională perpetuă a sufletului către absolut, similară coborârii și înălțării descrise de Umberto Eco: de la Dumnezeu, *ființa* coboară în lume, iar de la *ființa* vie, urcă înapoi spre divinitate. În această mișcare ciclică, Cimpoi vede o ordine metafizică a vieții, în care Unul și Multiplu coexistă în tensiune și devenire.

Urmează două capitole suplimentare, cu a câte două secțiuni. În primul subcapitol *addenda*, Mihai Cimpoi revine asupra ideii de *tragism eminescian*, susținând că poetul nu doar traversează suferința, ci o asumă plenar, transformând-o în spațiu de locuire a *ființei*. În al doilea subcapitol, propune o lectură în cheie nietzscheană: *tragismul* devine sursă de înțelepciune și creație, nu prăbușire. Poetul interoghează necontenit, iar întrebarea devine formă de viață. În această lumină, arta nu exprimă *pesimismul*, ci sacralizează existența.

În al doilea capitol adăugat, Mihai Cimpoi analizează procesul complex al redactării *Luceafărului*, subliniind variatele sale transcrieri, reluări și corecturi, pe care le reunește sub conceptul filosofic de *apseitate* – esența tainică a operei, marcată de criptism, discontinuități și incifrări. Sunt apoi prezentate și comentate cele patru versiuni principale ale poemului (A, B, C și un fragment D), culminând cu forma publicată în *Convorbiri literare* și cu revizuirea realizată de Maiorescu. Lucrarea se încheie cu aparatul critic necesar: bibliografie, referințe și indice de nume.

Dicționarul enciclopedic *Mihai Eminescu* – sinteză exegetică și conceptuală

Arta sintezei teoretice atinge, în cazul lui Mihai Cimpoi, o expresie exemplar monumentală în *Mihai Eminescu – Dicționar enciclopedic*, finalizat în 2012 și reeditat în 2018. Această operă colosală, apreciată de Eugen Simion drept o „catedrală" dusă până la capăt, continuă și amplifică proiectul călinescian, reușind să sistematizeze un câmp adesea fragmentar și incomplet explorat. Cimpoi oferă astfel nu doar un compendiu critic, ci o construcție intelectuală durabilă, devenită reper în eminescologie. Lucrarea nu vine din vid, ci dintr-un șir coerent de cercetări prealabile, deja amintite în articolul de față, care îi oferă autorului îndreptățirea și forța de a înălța această *catedrală* a eminescologiei.

Dicționarul enciclopedic se deschide cu un triptic introductiv – *Cuvânt-înainte*, *Argumentul* autorului și un *Tabel cronologic* – urmat de nouă capitole tematice care explorează riguros biografia, mitul poetului, încadrările stilistice și filosofice, influențele culturale și spirituale, dimensiunea eminescianismului, precum și receptarea critică, națională și internațională. Un compartiment amplu este dedicat eminescologilor, eseiștilor și traducătorilor, conturat într-un mod distinctiv. Volumul se încheie cu un indice de nume, bibliografie, glosare specializate și rezumate în șapte limbi, alături de o anexă iconografică. Această arhitectură nu doar sistematizează o vastă cantitate de informații, ci configurează și un cadru teoretic în care sunt reconstituite și analizate fundamentele eminescologiei ca disciplină științifică, dintr-o perspectivă interdisciplinară și actualizată.

Pornind de la conceptul-cheie de *eminescianism*, Mihai Cimpoi îl fixează drept „o cuprindere a Ființei în tot Întregul ei de către un poet care caută adevărul" [9, p. 180], prin care estetica, identitatea națională și proiecția universală se unifică într-un adevăr ontologic rostit de poet. În consecință, *limba* eminesciană primește un indiscutabil statut ontologic, ea fiind înțeleasă, heideggerian, ca „loc de adăpost al ființei" [*Ibidem*, p. 184], spațiu în care cuvântul devine act revelator și matrice a culturii. Pe această temelie, *stilul eminescian*, ca singularitate lingvistică, este „unic, deviant și variat, prin desprindere creativă de uzașul verbal și de stilurile altora" [*Ibidem*, p. 187], pe care poetul le topește în stilul său. Acest stil se concretizează într-un limbaj po(i)etic care oferă „revelația aparte a unui univers articulat sistematic, organic și a unei viziuni profund existențiale" [*Ibidem*, p. 190]. Mihai Cimpoi nu scapă din vedere și *Dicționarul de rime* al poetului, definit ca „un dialog al gândirii sale cu propria creație poetică" [*Ibidem*, p. 194] menit să scoată la iveală esența limbii și mecanismele intime ale muzicalității versului.

În paginile lucrării este adus în discuție și fenomenul *antieminescianismului*, prezentat ca o „contrapunere eminescianismului", exprimată prin „reacții momentaniste" și orientată spre „demolarea celor cu orice preț". Detractorii, care adesea nici nu pătrund în substanța artistică a operei, observă autorul, recurg la „micșorare importantă, depreciere, discreditare" și sunt adesea animați de „violențe atitudinale și de neacceptare a unui cult ce a fost instaurat" în jurul operei poetului. [*Ibidem*, p. 368]

Una dintre cheile teoretice majore o constituie știința *eminescologiei*, abordată de savant nu doar ca istorie a receptării, ci ca fenomen social, cultural și estetic. În viziunea lui Mihai Cimpoi, eminescologia este concepută drept „studiul operei și vieții lui Eminescu" – o disciplină care s-a conturat istoric „cu creșteri și descreșteri sinusoide" și a fost modelată atât de „recunoașterea generală a valorii naționale și universale", cât și de „mentalitățile și sensibilitățile unor anumite perioade" [*Ibidem*, p. 374]. Metamorfozele din *odiseea receptării* operei eminesciene, surprinse de Mihai Cimpoi, reflectă o mișcare continuă între tradiție și reinterpretare, documentată riguros prin preocupările a peste o sută de eminescologi din întreaga lume, ordonați alfabetic în dicționar. Această lucrare monumentală nu doar arhivează, ci și reconfigurează critic direcțiile receptării naționale și universale, de la Maiorescu și Călinescu la Rosa del Conte și Svetlana Paleologu-Matta. Eminescologia devine astfel un spațiu al sintezelor hermeneutice, în care poetul este rescris ca un sistem viu de idei și mituri.

În aria teoretică cimpoiană intră atât *mitul* – formă de gândire poetică și ontologică, manifestare simbolică a Ființei – cât și *mitologia*, ca expresie a memoriei culturale universale, în care Eminescu înscrie mituri cosmogonice, sacre, folclorice și filosofice, de la Archaeus și Zalmoxis până la Orfeu sau Buddha [*Ibidem*, pp. 129–130]. Totodată, Mihai Cimpoi inserează un glosar enciclopedic de personaje mitologice, păsări, plante, copaci și animale mitice, conturând astfel harta simbolică a imaginarului eminescian [*Ibidem*, p. 131]. Un subcapitol distinct al volumului este consacrat însuși *mitului Eminescu*, perceput drept „cel de-al cincilea mit fundamental românesc" [*Ibidem*, p. 368].

Pe lângă secțiunile teoretice și mitopo(i)etice, în paginile dicționarului enciclopedic regăsim și integrări tipologice și categoriale (precum clasicismul, romantismul, barocul sau simbolismul), dar și o radiografiere a culturii poetului, ilustrată prin figuri istorice și culturale, autori traduși sau citați, personaje literare. Mihai Cimpoi reflectă raportul dintre Eminescu și diverse discipline – de la filozofie, istorie, religie și economie politică, până la lingvistică, mitologie și pedagogie – printr-o expunere sistematică a preocupărilor și contactelor reale ale poetului cu aceste domenii, reliefând complexitatea formativă și enciclopedismul acestuia. Fiecare arie este abordată prin prisma studiilor și manuscriselor eminesciene, evidențiindu-se atât frecventarea surselor fundamentale (de pildă, în filozofie sau economie), cât și reflecția originală a poetului asupra unor teme sau concepte specifice. Totodată, autorul consemnează expresiile aforistice și proverbele din manuscrisele eminesciene, precum și modul în care figura lui Eminescu a fost reflectată postum în istorie, dicționare și enciclopedii, dar și în muzică, arte vizuale, cinematografie, filatelie și medalistică. Dicționarul include și o inventariere a celor mai importante ediții ale operei, în limba română și în traducere, conturând astfel o imagine amplă a receptării sale culturale.

În ansamblu, *Dicționarul enciclopedic* despre Mihai Eminescu nu este doar o lucrare de informare, ci un proiect teoretic complex, în care autorul definește, clasifică și interpretează – propunând o lectură organică, nu fragmentară. Departe de a fi doar un

inventar, opera lui Cimpoi oferă un model de gândire critică și teoretică despre Eminescu și despre eminescologie în ansamblul său. Savantul reconstituie, într-o viziune hermeneutic-ontologică, destinul și opera poetului ca „edificiu al Ființei", propunând o lectură integrativă în care concepte, tipologii și trasee de receptare sunt articulate contrapunctic, iar Eminescu apare ca „model absolut" și „paradigmă a Totului românesc" [*Ibidem*, pp. 436–437].

Perspective eminescologice actuale și direcții viitoare de cercetare

În încheierea demersului nostru, se cuvine să evocăm și perspectivele eminescologice de viitor ale lui Mihai Cimpoi, conturate cu luciditate și profunzime într-un dialog recent purtat cu Aliona Grati, în care academicianul trasează direcțiile majore ale cercetării încă necesare asupra operei lui Eminescu.

Răspunzând provocării teoretice lansate de Aliona Grati, Mihai Cimpoi conturează cu rigoare critică o hartă a „Multului încă nerealizat" [10, p. 7] în eminescologie, semnalând lipsa unui studiu fundamental despre filosofia eminesciană, explorarea insuficientă a axiologiei și valorificarea doar parțială a publicisticii, a manuscriselor germane și a poeziilor inedite, pledând astfel pentru aprofundarea interdisciplinară și comparatistă a unui câmp epistemologic deschis mereu relecturii.

Mihai Cimpoi afirmă că, în ultimii ani, eminescologia a cunoscut o mutație valorică semnificativă, direcția ontologică fiind consolidată prin cercetări interdisciplinare și transdisciplinare care deschid opera eminesciană către o viziune transcosmologică. Totodată, cercetătorul subliniază importanța continuării studiilor cu încredere, respingând scepticismul și amintind că până și Călinescu recunoștea că izvorul creației eminesciene rămâne tainic, situat adânc în subconștient.

Criticul își exprimă convingerea că *Anul Eminescu* trebuie să fie marcat prin eforturi editoriale substanțiale – noi ediții ale poeziilor, ale aforismelor și traduceri accesibile publicului larg – pentru a readuce opera poetului în actualitate. Mihai Cimpoi pledează pentru valorificarea europeană a creației eminesciene, subliniind necesitatea unei recunoașteri instituționale mai ferme, în spiritul ideii europene promovate de Eminescu însuși, atât prin publicistică, cât și prin întreaga sa gândire.

CONCLUZII

Articolul de față a urmărit conturarea profilului teoretic al lui Mihai Cimpoi ca eminescolog, prin analiza lucrărilor *Hyperion și Demiurg. „Luceafărul", mit și dramă existențială* și *Mihai Eminescu – Dicționar enciclopedic*, precum și a perspectivelor asupra direcțiilor de cercetare eminescologică. Rezultă o concepție integratoare, în care mitul, ontologia și reflecția critică se împletesc într-o viziune coerentă asupra operei eminesciene. Mihai Cimpoi propune o eminescologie vie, deschisă, cu fundamente teoretice solide și orizonturi de interpretare în continuă extindere.

REFERINȚE:

1. CIMPOI, M. *Cartea vieții lui Mihai Eminescu*. În: *Philologia*, 2018, nr. 5–6(299–300), p. 3–8. ISSN 1857-4300.
2. CIOPRAGA, C. *Un remarcabil eminescolog – Mihai Cimpoi*. În: *Metaliteratură*, 2002, nr. 6, p. 20–23. ISSN 1857-1905.
3. KULIKOVSKI, L., FOIU, T., ȘIRBU, V. *Mihai Cimpoi: Monografie bibliografică*. Chișinău: Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu", Centrul Acad. Intern. Eminescu, 2017. 430 p. ISBN 978-9975-84-041-5.
4. SIMION, E. „Catedrala Eminescu". În: *Mihai Cimpoi, eminescolog și filosof al culturii: monografie colectivă*, Chișinău: Editura Profesional Service, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, 2014, p. 7–8.
5. CIMPOI, M. *Narcis și Hyperion. Eminescu, Poet al Ființei. Poem critic*. Iași: Editura Junimea, 1994, 265 p. ISBN: 978-973-3701-23-1.
6. CODREANU, T. *„Sarea terrei"*. În: *Metaliteratură*, 2011, nr. 1-2(26), p. 22–25. ISSN 1857-1905.
7. ȚURCANU, Andrei. *Mihai Cimpoi și cercurile hermeneutice ale „Luceafărului"*. În: *Limbă Literatură Folclor*, 2021, nr. 1, p. 112–114. ISSN 2587-3881.
8. CIMPOI, M. *Hyperion și Demiurg. „Luceafărul", mit și dramă existențială*. Iași: Editura Princeps Multimedia, 2019, 215 p. ISBN: 978-606-8510-37-8.
9. CIMPOI, M. *Mihai Eminescu – Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Editura Gunivas, 2012, 584 p. ISBN: 978-997-5426-03-9.
10. GRATI, A., CIMPOI, M. *Eminescu, lumea valorilor și noi, postmodernii*. În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*, 2025, nr. 1, p. 6–11. ISSN 2587-3695.

CĂRȚI INTEGRATOARE. CANTEMIR EDITAT LA CHIȘINĂU

BRIDGING BOOKS. CANTEMIR PUBLISHED IN CHIȘINĂU

CZU: 821.135.1.09:002(478-25) **https://doi.org/10.59295/spd2025u.27**

Svetlana KOROLEVSKI
ORCID: 0000-0002-0042-0289
E-mail: svetlanakorolevski@gmail.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Haşdeu”,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *A distinct chapter in the valorization of old Romanian literature in the Bessarabian space is represented by the Cantemir's oeuvre (edited, celebrated, read/reread in Chișinău). Historians, literary scholars, and editors have sought to bring, at least partially, part of his impressive legacy to the Bessarabian readership. Some works began to appear starting from the immediate postwar period, with the range of editions dedicated to Cantemir expanding significantly after the 1990s and during the first decades of the 21st century, within the broader context of Romanian spiritual and cultural reunification. The imaginary of Cantemir's writings, produced centuries ago, reflects, besides spiritual superiority and the breadth of his approach, a clear aesthetic awareness, a critical spirit, an inclination for discourse and dialogue (whether cultural or scientific), a dedication to reading, as well as a deep concern for the human condition, in parallel with the fate of the country. Cantemir the writer appears equally preoccupied with the meanings and the outcomes of human existence. By returning to the writings of the past — and Cantemir's oeuvre is particularly revealing in this regard — we reintegrate the values of the old world into the value system of today's world.*

Keywords: *Cantemir read in Chișinău, old Romanian literature, spiritual reunification.*

INTRODUCERE

Un subiect aparte, în contextul valorizării literaturii române vechi în spațiul basarabean îl constituie *universul operei cantemiriene* – Cantemir, scriitorul, savantul, filosoful – editat, omagiat, citit/ recitit la Chișinău; Cantemir, în edițiile și studiile cercetătorilor din Basarabia. Revenim constant la numele lui Dimitrie Cantemir și la opera sa. De-a lungul anilor, cercetători dedicați umanioarelor (literați, istorici, lingviști, filosofi etc.) au căutat să aducă pe masa cititorului basarabean, cel puțin fragmentar, parte din copleșitoarea moștenire cantemiriană. De la generație la generație este transmis și accentuat suflul neînvechit (mereu generator de noi interpretări) al unor pagini pline de substanță. Dimitrie Cantemir, nume emblematic al începuturilor culturii române moderne, prin opera sa enciclopedică a fascinat contemporanii, promovând o deschidere atât către lumea apuseană, cât şi către cea orientală; moştenirea sa cultural/ spirituală înglobează realizări de seamă, care, de-a lungul anilor, au aflat aprecierea și considerația urmașilor, dovadă stând necontenite abordări și reeditări ale operei sale. Viziunea asupra

epocii în care i-a fost dat să trăiască a reuşit să o transmită posterităţii (o epocă a marilor tensiuni, pe care, de altfel, și europenii secolului al XVII-lea „le considerau adesea pur şi simplu negative, mai curând decât etape necesare pentru atingerea unui echilibru social şi politic superior şi a unei capacităţi creatoare mai profunde şi mai cuprinzătoare” [1, p. 8-9]. Reflecțiile, înțelegerea parabolelor, atmosfera pe care o desprindem din textele lui Cantemir denotă superioritate spirituală, vastitate în abordare, dar și neliniște pentru destinul uman (și fragilitatea acestuia), Cantemir arătându-se preocupat de rosturile și împlinirile existenței umane. Vasile Coroban care îi consacra un studiu substanțial (*Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*, editura „Cartea moldovenească”, 1973), reliefa figura de excepție pe care o întrunește principele Cantemir: „Oamenii mari în istoria unei culturi și a unui popor sunt apariții rare”, fiecare popor avându-și „uriașii săi pe tărâmul cugetării și al scrisului” [2, p. 5; p. 296], în el adunându-se, după cum remarcă și acad. Mihai Cimpoi, în cuvânt-înainte la ediția a doua, din 2003, „nu doar cele două moduri de gândire, ci și *timpurile* [s.n.], în primul rând, cel antic și cel renascentist” [2, p. 4].

Parcurgerea textelor vechi, e adevărat, presupune răbdare și atenție, pe lângă o anume inițiere de ordin lingvistic, iar *universul imaginar* al lumii/ literaturii române vechi, debordând de greutate conținutistică și metaforică, alambicat adesea în fraze, uneori mai laconice, alteori arborescente, uneori ne copleșește. Poate de aceea, vechile scrieri presupun (și impun) reveniri, relecturi, recitiri.

Divanul [3]. La vârsta de 25 de ani Cantemir debutează editorial cu această lucrare de filosofie și etică, care „aparține prin temă, geneză și destinație tezaurului comun al literaturii europene” [3, p. 79]. Tipărită la Iași, în 1698, în ediție bilingvă, română și greacă (e singura carte apărută în timpul vieții), îndeamnă la cunoașterea de sine a omului și îi „îndreptățește pentru totdeauna prețuirea iubitorilor de cultură și atenția cercetătorilor” [3, p. 80]. Mostră eminentă a spiritului creator românesc, tipărită de mai multe ori, popularizată prin mănăstiri și alte centre de cultură și educație, ceea ce presupune circulația textului în toate provinciile românești, această carte a interesat cititorul de cea mai largă speță, oameni de cult și laici, deopotrivă. În 1865, Bogdan Petriceicu-Hasdeu o retipărește integral, remarcându-i certa valoare pentru istoria culturii naționale, iar Mihai Eminescu, fascinat de vechile tipărituri românești, achiziționează, în 1874, un exemplar pentru Biblioteca universitară din Iași.

„Cu ce cântece, cu ce laude, cu ce slavă voiu cânta, voi lăuda și voiu slăvi pre acel supțire la minte, iscusit la socotială și întreg la chitială zugrav, carele decât toți întâi aiave forma și chipul avuției fiilor tăi au șeruit și adevărat o au zugrăvit. O, frumoasă, întreagă și decât simceoaua briciului mai ascuțită și mai iute minte, că *roatei* [s.n.] prin osie învârtitoare o au asemănat. Și adevărat dară și, dzău, foarte fără minciună, adevărat” [3, p. 122]. *Roata norocului* e prinsă în această metaforă; plastic, la propriu; roata, care azi – sus, mâine – jos te aruncă, în vârtejurile unei existențe niciodată statornice. Imagine de largă circulație în epocă, literatura medievală explorând la maximum această dimensiune, *Fortuna labilis* o întâlnim și la Costin Miron, în textele pe care Cantemir le-a cunoscut, bineînțeles, și în care regăsim aceleași accente.

Ediția apărută la Editura „Știința” (2018, Colecția „Moștenire”), la 320 de ani de la întâia editare este un omagiu, autorului și textului, dar și editorului, pentru că reproduce, de fapt, ediția academică (București, 1974), sub îngrijirea avizată a lui Virgil Cândea, care a asigurat și traducerea versiunii din limba greacă. O carte care îndeamnă la cunoaștere, la cunoaștere de sine, la perseverență și virtute (capitolul final al Cărții a III-a indicând cât se poate de pilduitor*: Din cuvinte bune să să facă fapte bune*) și care, la fiece nouă lectură, dezvoltă alte și alte deslușiri.

Descrierea Moldovei [4]. În spațiul basarabean s-a bucurat, cred, de cea mai mare popularitate. Cunoscută, preponderent, sub această denumire, scrierea, în originalul latin ograf purtând titlul: *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae = Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, a beneficiat de mai multe traduceri, pornindu-se de la cele trei manuscrise care s-au păstrat, toate datând din secolul al XVIII-lea. Edițiile apărute la Chișinău în a doua jumătate a secolului al XX-lea, „cu excepția ediției ruse din 1973, reprezintă într-o formă sau alta traduceri în limba română după ediția germană din 1771, tălmăcire care conține numeroase erori și omisiuni reluate mecanic în traducerile ulterioare” [4, p. 60], consideră Andrei Eșanu, care, de ani buni, aprofundează tema Cantemir, în particular, receptarea *Descrierii Moldovei* în spațiul românesc și european. Vom aminti câteva dintre ele: *Descrierea Moldovei*. Traducere din limba latină de N. Costenco („Cartea moldovenească”, 1975; ediția a II-a, cu o prefață și comentarii de Vasile Coroban, „Literatura artistică”, 1982); *Descrierea Moldovei*. Ediție îngrijită de Pavel Balmuș. Preluare a textului din „Scrisoarea Moldovei” din 1825. Traducere din limba germană („Literatura artistică”, 1988); ediția „Hyperion”, 1992; ediția „Litera”, 1997, în colecția „Biblioteca școlarului” ș.a., pentru o întregire a imaginii de ansamblu pe care o urmărim.

O nouă traducere, în baza celor trei manuscrise latine va fi realizată de prof. bucureștean Dan Slușanschi și va servi drept pornire pentru prima ediție critică bilingvă a *Descrierii*…, apărută la București, la editura Institutului cultural român, în două volume, între anii 2006 și 2007, îngrijirea celui de-al doilea volum (Studiu introductiv, notă asupra ediției și note) fiind asigurată de Valentina și Andrei Eșanu. O ediție actualizată, cuprinzând traducerea amintită, un amplu studiu introductiv, la care se adaugă o Anexă a edițiilor *Descrierii [...] Moldovei*, ilustrații și indici, întocmite de Valentina și Andrei Eșanu, apare și la Chișinău, în Colecția „Moștenire”, „Știința”, 2019.

Istoria ieroglifică. [5]. Multirajatul roman („romanț”, îi zice Nicolae Manolescu; una dintre realizările sale de vârf, care, alături de monografia *Descrierea Moldovei,* a beneficiat, la Chișinău, de câteva ediții) rezumă, în chip condensat, esența gândului cantemirian cu privire la rostul și finalitatea existenței umane, prefigurat și în prima sa lucrare, *Divanul.* Elaborată în 1705 (acum 320 de ani!), dar cunoscută și apreciată de cititori mult mai târziu, abia în epoca modernă, când intră pe firul receptării și interpretării comprehensive [6, p. 65], această *istorie*, „sofisticată și rafinată, prima operă literară românească în deplinul înțeles al cuvântului” [7, p. 77], una dintre cele mai frecventate, continuă să fascineze, dar și să trezească o anume rezervă/ reticență în cazul cititorului mai puțin avizat. Nicolae Manolescu sugera, în *Istoria* sa: „Ar merita ca cineva să încerce a reda

Istoria ieroglifică pe înțelesul copiilor mari sau mici din zilele noastre, eliminând balastul și uşurând fraza; s-ar observa atunci că partea rezistentă artistic e tocmai aceea de naraţiune a unor uimitoare întâmplări dintr-o lume a animalelor şi a păsărilor constituită după modelul celei omeneşti [7, p. 77]. Poate că se va întâmpla și asta într-o bună zi (astăzi se poate întâmpla totul!), dar atunci ar rezulta, cred, un alt text, cu alte mize și alte proiecții. De la ediția din 1957, apărută la editura de stat a Moldovei, urmată de versiunea 1987, „Literatura artistică", ambele cu litere rusești, dar în tiraje de masă; ani mai târziu, în 2016, editura „Știința" scoate o ediție reprezentativă (în colecția „Moștenire", sub îngrijirea cercetătoarei Stela Toma, cu un studiu introductiv semnat de prof. univ. Elvira Sorohan), reluată în 2021. O ediție-model, care își așteaptă utilizatorii.

Istoria creșterilor și descreșterilor curții otomanice sau aliothmanice [8]. O lucrare impresionantă, ca volum și informație; elaborată în latină (autorul încheie redactarea pe la 1716) și foarte așteptată în lumea europeană, fiind curând tradusă, în limbi de largă circulație (în engleză, de N. Tindal, 1734-1735, și preluată de alți traducători; în franceză, de abatele Prévost ș.a.; în traducere arabă „a circulat aproape două secole ca operă anonimă, ne spune Virgil Cândea, fiind atribuită Sfântului Vasile cel Mare" [8, p. 26]. Tradusă în română de Iosif Hodoș (1876). Manuscrisul descoperit în bibliotecile din SUA în 1984 de Virgil Cândea este publicat în 1999 la editura „Roza vânturilor", iar în 2002 la editura „Amarcord" din Timișoara. Tradusă integral în limba română de prof. Dan Slușanschi, lucrarea vede tiparul la editura Paideia, București, în 2010 (ed. a II-a, revizuită, 2012). Academia Română o publică, într-o nouă traducere, în 2015, cu titlul *Istoria măririi și decăderii Curții othmane* (Colecția „Opere fundamentale").

Editura „Știința" reia, în 2019, ediția revizuită apărută la „Paideia", în traducerea lui Dan Slușanschi; cu studiul introductiv semnat de Virgil Cândea (reprodus după ediția 1999). O carte care rămâne în sfera de interes a cititorului de acasă și de oriunde.

Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor [9]. Amplu tratat științific, „operă majoră de istorie națională" (Stela Toma), care, prin concept și realizare vine în continuarea monografiei costiniene (*De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* – o primă sinteză în istoriografia română privind originile noastre), dezvoltând și argumentând datele esențiale ale unității primordiale (etnice și teritoriale), ale devenirii și dăinuirii unui popor. Păstrat în manuscris și tipărit mai întâi la Iași, în două volume, prin strădunța mitropolitului Veniamin Costachi (1835-1836), editor Gheorghe Săulescu; va urma ediția academică, cu litere latine, realizată de istoricul Grigore Tocilescu (tomul VIII al *Operelor principelui Dimitrie Cantemir*, 1901, București); o ediție importantă apare între 1999 și 2000 („Minerva", București), întocmită de Stela Toma după microfilmul manuscrisului în limba română ce se păstrează în fondurile arhivelor moscovite. Academia română reeditează tratatul în colecția „Opere fundamentale" (2003). Sunt de semnalat și alte ediții care îl identifică drept unul din textele esențiale ale istoriei și culturii noastre [9]. La Chișinău, *Hronicul...* (Repere cronologice, studiu introductiv, text stabilit, glosar și indici de Stela Toma) este retipărit de editura „Știința" (colecția „Moștenire", 2016).

Dimitrie Cantemir. Opere. Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei. Istoria moldo-vlahică. Viiața lui Constantin Cantemir, zis cel Bătrân, Domnul Moldovei [10].

Volumul apărut la „Știința" în 2023, sub îngrijirea lui Andrei și Valentina Eșanu, cuprinde, după cum anunță și titlul, trei dintre lucrările de factură istorică/ istorico-geografică, definitivate de autor între anii 1711-1723. **Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei**. Considerat de cercetători multă vreme identic capitolului I al primei părți a *Descrierii Moldovei*, textul în cauză constituie, de fapt, o lucrare-proiect independentă, înglobând numeroase informații de ordin istoriografic și geografic, reluate/ reconsiderate de Cantemir în alte scrieri ale sale. **Istoria moldo-vlahică.** O lucrare de proporții (tratat academic, în definiția lui Andrei Eșanu), care abundă în surse și care tratează un întreg lanț de aspecte privind vechimea, nașterea și viața neamului nostru; etapele principale din istoria românilor; o carte importantă între lucrările dedicate istoriei, culturii și civilizației românești. **Viața lui Constantin Cantemir, zis cel Bătrân, Domnul Moldovei.** Întocmită aproape exclusiv în baza amintirilor (ale autorului și ale tatălui său, Constantin-vodă), scrierea a adunat, de-a lungul timpului, și aprecieri, și amendări, prilejuite de inexactitățile identificate pe parcurs. O primă ediție a lucrării (în limba latină) în România apare în 1883, realizată de Alexandru Odobescu. Prima traducere în limba română se leagă de numele lui Nicolae Iorga, care a și publicat-o, în câteva rânduri; ediția academică, București, 1996, se impune prin rigurozitate și comentarii (cuvânt-înainte de acad. Virgil Cândea; studiu introductiv, note și comentarii de Andrei Pippidi; traducere și anexe de Dan Slușanschi). Publicate la Chișinău pentru prima dată, aceste trei lucrări întregesc imaginea savantului, dar și a omului Cantemir, spiritul său treaz, limpede, cutezător transpare în aceste pagini pline de substanță, ele oferind cititorului din Basarabia, celui dedicat domeniului, dar și celui interesat de istoria și devenirea noastră, abordări definitorii.

În plan literar, s-a zis de atâtea ori, a fi viu desemnează tocmai capacitatea creaţiei de a da naştere unor întrebări. Cărțile lui Cantemir, pe care le vreau readuse pe masa noastră de lectură sunt dintre cele care provoacă, incită, modelează. Contemporanul său Nicolae Costin, fiul cel învățat al lui Mironașcu, zice despre cartea lui Antonio de Guevara (a cărei popularitate în Europa o egala pe cea a Cărții sfinte – Biblia) la care a trudit tălmăcind-o în limba noastră: „Oricine va ceti cartea aceasta, cu tot deadinsul, va afla sfaturi de folos, gĭudeţe înţălepte…, socotele foarte alese, fapte mari şi istorii prea vechi…" [11, p. 38], îndemn perfect valabil și cu referire la scriitura cantemiriană; or, paginile pline de pasiune, nu rareori polemice, care ne deschid porți spre realități de altădată, dar și spre evaluări comparative sau neașteptate ipoteze, continuă să rămână în evantaiul de priorități ale cercetărilor. „Ce explică interesul Universității din Cambridge, Massachusetts, de a cumpăra manuscrisul *Istoriei*... lui Cantemir?" [8, p. 25], se întreba, la un moment dat, acad. Virgil Cândea, atunci când pregătea, pentru editare, volumul dedicat istoriei creșterii și descreșterii Imperiului Otoman. Răspunsul la această întrebare, dar și alte prețioase detalieri/ precizări privind moștenirea manuscrisă a lui Dimitrie Cantemir și dimensiunea universală a operei sale, le datorăm acestui eminent cantemirolog, care și-a conjugat cer-

cetările cu cele ale altor colegi-medieviști, axați pe epoca Cantemir (de la București, Iași, Cluj, inclusiv de la Chișinău, între care Pavel Balmuș, Valentina Pelin, Victor Cirimpei, Gheorghe Bobână, Dumitru C. Grama, Andrei și Valentina Eșanu [12].

CONCLUZII

Moștenirea lui Dimitrie Cantemir și resuscitarea interesului pentru lucrările sale în Republica Moldova, *spiritul* lor integrator, rămân un segment important, la care trebuie revenit în continuare (și nu doar în contexte omagiale), consubstanțialitatea abordărilor premergătorilor fiind de referință. Sunt de remarcat edițiile apărute în ultimii ani la Chișinău (editura „Știința", colecția „Moștenire"), reactualizări importante și puncte de reper pentru a lua pieptiș universul tot mai învolburat care ne cuprinde aici și acum și în care încercăm să ne integrăm, scrierile vechi coagulând însemnele a ceea ce am fost, încercăm să devenim, și, cu siguranță, urmează să fim. Prin revenirea la aceste texte-testimoniu și la năzuințele care le-au dat viață, iar opera lui Cantemir este revelatoare în acest sens, reintegrăm valorile lumii vechi în scara de valori a lumii de astăzi.

REFERINȚE:

1. *Omul baroc*. Volum coordonat de Rosario Villari. Traducere de Dragoş Cojocaru. Iaşi: Polirom, 2000, 351 p. ISBN 973-683-584-7.
2. COROBAN, Vasile. *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*. Chișinău: Cartea Moldovei, 2003, 296 p., ISBN 9975-122-7.
3. CANTEMIR, Dimitrie. *Opere. Divanul*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, comentarii și iconografie, traducerea versiunii din limba greacă de Virgil Cândea. Chișinău: Știința, 2018, 514 p. ISBN 978-9975-85-144-2.
4. CANTEMIR, Dimitrie. *Opere. Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*. Studiu introductiv, note și iconografie de Andrei și Valentina Eșanu. Traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi. Chișinău: Știința, 2019, 439 p. ISBN 978-9975-85-188-6. În 1825 (acum 200 de ani!) la tipografia mănăstirii Neamț apare prima ediție românească a *Descrierii Moldovei* (în alfabet chirilic), purtând titlul: *Scrisoarea Moldovei de Dimitrie Cantemir, domnul ei, care acum întâi s-a tipărit în zilele binecredinciosului și de Hristos iubitorului Domnului nostru – Ioan Sandul Sturza voievod cu blagoslovenia preaosfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Chirio Chir Veniamin al Moldovei. Pe vremea preacuviosului stareț al sfintelor monastiri Neamțului și Secului Chir Dometian în sfânta mănăstire Neamțul la anul 1825, august în 19.* Vezi, în acest sens și BALMUȘ, Pavel. *Precursor – „contemporan" al clasicilor literaturii române.* În: ...*Scipta manent... Contribuții de istoriografie literară*. Iași: TipoMoldova, 2014, p. 81-99. ISBN 978-606-676-449-0.
5. CANTEMIR, Dimitrie. *Opere. Istoria ieroglifică.* Repere cronologice, text stabilit şi glosar de Stela Toma. Studiu introductiv de Elvira Sorohan. Chișinău:

Știința, 2016, 400 p. ISBN 978-9975-85-025-4. 978-9975-67-986-2. Vezi și articolul nostru *Istoria ieroglifică, astăzi*. În: Metaliteratură. Analele facultăţii de filologie a U.P.S. „Ion Creangă", 2002, vol. VI, p. 87-91.

6. PATRAȘ, Anton. *Înțelepciunea lumii într-un roman*. În: *Dimitrie Cantemir. Dimensiuni ale universalității. Studii. Sinteze. Eseuri.* Chișinău: Gunivas, 2008, p. 65-71. ISBN 978-9975-908-68-9.
7. MANOLESCU, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*, I, Bucureşti, 1990, 337 p. ISBN 973-21-0178-4.
8. CANTEMIR, Dimitrie. *Istoria creșterilor și descreșterilor curții otomanice sau aliothmanice*. Traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi. Studiu introductiv de Virgil Cândea. Repere cronologice de Stela Toma. Chișinău: Știința, 2019, 844 p. ISBN 978-9975-85-197-8.
9. CANTEMIR, Dimitrie. *Opere. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor.* Repere cronologice, studiu întroductiv, text stabilit, glosar și indici de Stela Toma. Chișinău: Știința, 2016, 728 p. ISBN 978-9975-85-024-7. 978-9975-67-986-2. Despre ediția *Hronicului…* vezi și articolul nostru *Literatura română veche – spațiu al cunoașterii. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor de Dimitrie Cantemir.* În: *Materialele colocviului științific național Lecturi In memoriam acad. Silviu Berejan.* Vol. IV, Chișinău, 12 nov. 2019, p. 59-66. ISBN 978-9975-3392-1-6.
10. CANTEMIR, Dimitrie. *Opere. Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei. Istoria moldo-vlahică. Viiața lui Constantin Cantemir, zis cel Bătrân, Domnul Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indici de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu. Traduceri din limba latină de Dan Slușanschi. Chișinău: Știința, 2023, 439 p. ISBN 978-9975-85-417-7.
11. COSTIN, Nicolae. *Scrieri*. Volumul II. Chişinău: Hyperion, 1991, 632 p. ISBN 5-368-00797-3.
12. În 2003 Institutul de Literatură și Folclor al Academiei de la Chișinău organizează Simpozionul internațional dedicat aniversării a 330-a de la nașterea lui Cantemir. Comunicările prezentate vor constitui miezul volumului *Dimitrie Cantemir. Dimensiuni ale universalității*. *Studii. Sinteze. Eseuri*. Cuvânt-înainte: acad. Mihai Cimpoi. Coordonare științifică: Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. Chișinău: Gunivas, 2008, 288 p. ISBN 978-9975-908-68-9. În același an, sub egida Academiei de Științe a Moldovei, în colecția Academica, apare un tratat de proporții, reunind mai multe studii: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator și redactor științific, acad. Andrei Eșanu. Chișinău: Știința, 2008, 603 p. ISBN 978-9975-67-572-7. Ideea realizării acestui ambițios proiect venea la sugestia scriitorului Ion Druță, care semnează, în volum, și un înainte-cuvânt *Sub steaua renașterii* (p. 7).

N.B. *Titlul subprogramului (cod 010301) Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică.*

ENGLEZISMELE ÎN DOMENIUL INFORMATICII: METAFORA TERMINOLOGICĂ

ANGLICISMS IN THE FIELD OF COMPUTER SCIENCE: THE TERMINOLOGICAL METAPHOR

CZU: 81`373.45=111:004 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.28**

Eugenia MINCU
ORCID: 0000-0002-3774-2599
E-mail: jana_mincu@yahoo.fr
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Haşdeu”, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Dorina MACOVEI
ORCID: 0000-0002-5345-5725
E-mail: dorinajulea@yahoo.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Haşdeu”, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *The terminology of computer science fosters the emergence of Anglicisms, due to the dominant role of the English language in computing and the internet. These terms are not merely borrowed but are often adapted and metaphorically transformed. Metaphorization involves the transfer of meaning from the concrete to the abstract, thus facilitating the understanding of technical concepts. In cognitive linguistics, metaphor serves both cognitive and structural functions, helping to organize the reality. In terminology, metaphors generate new conceptual frameworks. These can be either structural or orientational, depending on the type of conceptual analogy involved. Orientational metaphors rely on fundamental spatial oppositions and universal physical experiences. This article proposes an analysis of Anglicisms such as* driver, spam, trolling, *etc., which are part of computer science terminology, examined through the lens of metaphorization and categorized according to "spatiality," following the classification proposed by Lakoff et al.*

Keywords*: computer science, Anglicisms, terminological metaphor, orientational (spatial) metaphor.*

INTRODUCERE

Domeniul informaticii este unul dintre cele mai fertile terenuri pentru apariția și difuzarea englezismelor în limbile europene, inclusiv în limba română. Această influență se explică prin faptul că limba engleză s-a impus ca limbă dominantă în știința computerelor, în industria software și în mediul internetului, având un impact direct și continuu asupra terminologiei utilizate la nivel global. Domeniul informaticii constituie una dintre cele mai dinamice surse de împrumuturi lexicale din limba engleză. Termeni tehnici,

comenzi, concepte abstracte și elemente ale interacțiunii digitale sunt exprimate adesea prin englezisme, împrumutate *ad litteram* sau adaptate fonetic, morfologic ori semantic în limba de destinație. Însă, pe lângă simplul transfer lingvistic, mulți dintre acești termeni sunt supuși unui proces subtil de metaforizare – adică de resemantizare pe baza unei analogii conceptuale între un domeniu concret (fizic, cotidian) și unul abstract sau specializat. Astfel, limbajul informatic devine nu doar un teren de inovație lexicală, ci și unul de creație metaforică activă, unde termenii împrumutați capătă sensuri figurate și funcționale.

Metafora terminologică. În cadrul sistemului lingvistic, metafora reprezintă un instrument fundamental de exprimare a abstractului prin concret, permițând, în termenii lui Gaston Bachelard, „a da un corp concret unei impresii greu de exprimat". În lingvistica cognitivă contemporană, cercetătorii disting metafora conceptuală, căreia îi sunt atribuite două funcții majore: funcția cognitivă – de organizare și înțelegere a realității – și funcția structurală – de configurare a reprezentărilor conceptuale. Metaforele cognitive se construiesc pe baza relațiilor de analogie și de asociere între categorii conceptuale disparate. În contextul terminologiei specializate, cum este cea medicală, aceste metafore nu doar se integrează sistemului existent, ci pot genera un nou cadru conceptual propriu, bazat pe modele metaforice internalizate. Astfel, după cum remarcă [1, p. 15], „metafora impune propriul sistem axat pe modele metaforice conceptuale", conferind termenilor o valoare funcțională și semantică suplimentară. În această perspectivă, metafora este una dintre cele mai frecvente și eficiente modalități de modelare a realității, iar metaforizarea devine un proces cognitiv fundamental, guvernat de mecanisme gnoseologice universale. O altă clasificare distinge între metafora structurală – care acționează asupra organizării interne a unui concept – și metafora orientativă, ce presupune o proiecție sistemică bazată pe structura unui alt sistem conceptual. Referindu-se la metafora orientativă, George Lakoff și Mark Johnson, în lucrarea *Metaphors We Live By* [2, p. 387–415], subliniază rolul opozițiilor spațiale fundamentale – precum „sus"/„jos", „interior"/„exterior", „central"/„periferic", „profund"/„superficial" și viceversa – în constituirea acestor metafore. Aceste opoziții se sprijină pe experiența fizică universală, servind drept bază pentru organizarea conceptuală a realității prin intermediul limbajului.

1. Metafora structurală (spațială) – „sus"/„jos"

Trolling (< eng. *trolling* „a denigra în spaţiul virtual" < eng. medievală *trollen* „a se rostogoli").

Originea termenului *trolling* este controversată. *Trolling* vine din limba engleză şi este prezent în majoritatea limbilor moderne.

Se consideră că lexemul *trolling* ar fi un derivat de la verbul din engleza medievală *trollen* „a se rostogoli", sensul primar al cuvântului fiind raportat la acțiunea de pescuit – ***to troll*** *„a pescui trăgând momeala prin apă; acțiunile de rostogolire folosite în pescuit".*

Aproximativ în anul 1570 *post Chr.*, *troll* este utilizat cu sensul „modalitate de a cânta”, iar în 1650 *post Chr.* – cu sensul „modalitate de tragere sau de trasare a firului de pescuit și a cârligului în spatele unei bărci”.

O altă ipoteză privind etimologia cuvântului ar avea legătură cu *troller* din franceza veche „a hoinări” și cu *trollen* din germană „plimbare”. *Dicționarul etimologic al limbii franceze* [3, p. 728] arată că un derivat al verbului englez *to troll* „a se rostogoli” este substantivul *trolley* (1896). Totodată, lexicograful Dauzat etimologizează cuvântul *troler – troller*, sec. al XVI-lea, împrumut din germană „a alerga cu pași mici”, dar și *trolle*, termen utilizat în botanică (1842), de asemenea, din germană „o floare din familia *Ranunculaceae* (piciorul-cocoșului) ce crește în regiunile montane”.

Totuși, presupunem că e vorba despre o tehnică de pescuit în care momeala este trasă lent (cu pași mici) prin apă pentru a atrage peștii.

Începând cu anii ’90, termenul-metaforă este folosit în limbajul informatic (internet), în special pe forumuri, pentru a descrie o strategie deliberată de provocare a unor utilizatori, adică „acțiunea de a scrie mesaje false sau jignitoare pe internet pentru a-i enerva pe alții”.

Trollii aruncă comentarii provocatoare (=momeala) pentru a atrage reacții emoționale (= peștii), de aici, *trolling* = acțiunea de a „pescui” reacții.

Așadar, *to troll* (pe internet) înseamnă „a posta mesaje provocatoare sau ofensatoare pentru a stârni reacții emoționale sau conflicte”, „a provoca intenționat”, „a instiga”, „a agăța” (pe forumuri), fiind creat, în română și verbul *a trolla*, neatestat în dicționare.

Se atestă o confuzie la nivel etimologic: *troll* (mesaj provocator) (engl.) s. m., pl. *trolli* și *trol* „(în mitologia scandinavă) gnom zburdalnic, care trăiește în munți sau în păduri, întruchipând forțele rele ale naturii. Totuși, confuzia între sensuri a fost exploatată cultural, iar imaginea gnomului (malefică) s-a suprapus ideii de *troll online*.

Actualmente, *trolling* este „violarea regulilor spațiilor sociale de pe internet” – vocabular fundamental, informatică, jurnalistică.

În dicționarul limbii române, cuvântul *trolling* este atestat începând cu anul 2021 (DOOM, 2021).

Click (< engl. *click* „ a produce un sunet slab” < fr. *clique* „tic-tac de ceas”)

Cuvântul *click* este un împrumut din limba engleză, de origine onomatopeică, adică provine din imitarea unui sunet natural „scurt, sec”. Totuși, cuvântul vine din franceza veche *cliquer* (atestat în 1306, de origine onomatopeică), verb intranzitiv (vechi) „a emite un sunet răsunător, a rezona”. De la acest verb derivă substantivul *cliquet* (din verbul francez *cliquer* „a face clic”), utilizat în mecanică (unelte, ceasornicărie etc.), atestat de Academia Franceză (1694-1740) alături de *claquet*; în edițiile din 1878 și 1932 doar ca *cliquet*, dar și în industria bijuteriilor (prin analogie, sunet sec, de tip „clic” al unui arc) „mecanism de închidere a unei brățări, 1936. Substantivul este utilizat aproximativ începând cu anul 1280 – *tout de clicet* „pe loc, imediat”; în anul 1290 – *clike* „clanță”; în anii 1320–1330 – *clichès* – formă onomatopeică etc. [4].

În limba engleză, cuvântul este utilizat în poziție de verb *click* (atestat în 1580) „a provoca un sunet slab și ascuțit” (tranzitiv), de origine onomatopeică (a se compara cu termenul din franceza veche *clique* „tic-tac de ceas”). Sensul intranzitiv „a produce un sunet slab și ascuțit” datează începând cu anul 1610. Sensurile figurate: „(referitor la persoane) a se înțelege din prima, a deveni prietenos de la prima întâlnire” este înregistrat începând cu anul 1915 (posibil inspirat de sunetul unei chei care se potrivește perfect unei lăcate); „a căpăta sens, a se lega logic – începând cu anul 1939. În poziție de substantiv, *click* „sunet mic și ascuțit” (1610) este un derivat din verbul *to click*.

De altfel, și substantivul *clișeu* **(**1825, „electrotip, tipar stereotip”) derivă din limba franceză *cliché*, termen tehnic din jargonul tipografic pentru „bloc stereotip”, participiul trecut al verbului *clicher* „a face clic” (sec. al XVIII-lea), presupus a fi onomatopeic, imitând sunetul unei matrițe care lovește metalul.

În limba română, cuvântul *clic* „strigăt de bucurie, râs” a fost supus unui proces amplu de metaforizare, începând cu o bază onomatopeică literală și extinzându-se spre sensuri conceptuale, spațiale și sociale: *click* „un sunet scurt și sec”, specific mecanismelor (ex. clanțe, rotițe, ceasuri) → metaforizare conceptuală, spațială și analogică → termen specializat. Tipurile de metaforă implicate sunt următoarele: metaforă conceptuală (cognitivă) (apud Lakoff & Johnson): *click* „un sunet scurt și sec” → „mecanism” → „gândire, conectare”; metaforă spațială (orientativă): „a da click” → „a pune în față / la suprafață” → „a activa”; metaforă analogică (tehnologică): *click* „un sunet scurt și sec”, specific mecanismelor → „click mouse”; metaforă metonimică: *click* „sunet”→ a da un click „acțiune” etc.

Dicționarul explică formele *clic* – interjecție, „cuvânt care imită un zgomot sec, scurt”, onomatopee. Cf. fr. *clic* și *click,* împrumut din engleză cu pluralul *clickuri*, utilizat în expresii de tipul *a da/face click*) (DOOM, 2021) – vocabular fundamental, informatică.

2. Metafora structurală (spațială) – „exterior”/interior”

Driver (< engl. *driver* „cel care conduce, șofer” < engl. medievală *driver* „păstor de vite, cel care mână turmele” < engl. *drive (*< engl. *drīfan* „a conduce, a împinge”) + < engl. *-er*)

Cuvântul *driver* este atestat pentru prima dată în limba engleză cu sensul „cel care care conduce, șofer”. Este format prin derivarea sufixală a lexemului *drive* + *-er*.

În limba engleză, *driver* desemnează „persoană sau lucru care conduce/propulsează”, iar la sfârșitul secolului al XIII-lea este atestat și ca nume de familie. Cuvântul derivă de la verbul englez *drive* din rădăcina *drīfan* „a constrânge sau a îndemna să se miște, a împinge într-o direcție sau manieră; a vâna (cerbi), a urmări; a se repezi asupra” din proto-germanicul *dreibanan* „a conduce, a împinge” (probabil, din rădăcina proto-indo-europeană *dhreibh-* „a împinge, a conduce”). Verbul este unul polisemantic: „a constrânge sau a determina să acționeze într-un fel” – sfârșitul secolului al XII-lea; „a munci cu energie, a lucra activ” – aproximativ anul 1200; „a ținti o lovitură” – începutul

sec. al XIV-lea; „a transporta (pe cineva) cu trăsura, apoi cu automobilul" – începând cu anul 1660; sensul originar „a împinge din spate" a fost modificat în engleza modernă prin aplicare la industria de automobile.

Cel mai vechi sens al cuvântului *driver* este „păstor de vite, cel care mână turmele". Începând cu mijlocul secolului al XV-lea, se atestă sensul „cel care conduce un vehicul". În SUA, sensul „supraveghetor al unei echipe de sclavi" este înregistrat în 1796, „crosă de golf pentru lovituri pe distanțe mari" – în 1892, iar expresia *driver's seat* „scaunul șoferului" – începând cu anul 1867.

În limba franceză, *driver* este 1. „un jucător care execută un drive (la tenis, la golf)"; 2. instrumentul cu care se execută *drive-ul* (lovitura de început); 3. „jocheu într-o cursă de trap cu atelaj".

Împrumutul din limba engleză *driver* inițial însemna: „vizitiu al unei trăsuri (cu cai)" (1833) [4], derivat din *to drive*, cu sufixul *-er*), atestat din 1450.

Odată cu progresul tehnico-științific (secolul al XX-lea), termenul *driver* desemnează „un program intermediar de calculator care leagă sistemul de operare cu un dispozitiv, de ex., o unitate de disc, o placă video, o imprimantă sau o tastatură", termen utilizat în informatică. Programul *driver* facilitează funcționalitatea sistemului de operare, acesta fiind scutit de înțelegerea anumitor detalii, prelucrate de driver și transmise sistemului de operare.

Procesul de metaforizare a cuvântului *driver* pornește de la sensul fizic concret „cel care mână turmele" (proto-sensul) și se extinde către sensuri moderne prin analogie de rol și funcție. Relevăm următoarele tipuri de metaforă: metaforă antropomorfică: „obiectul (programul)" → este „agent uman" → „conduce" → „conducător de vehicul sau turmă"; metaforă funcțională (instrumentală): în golf, *driver* = „lovitură de pornire cu ajutorul crosei" → „conducătorului care impulsionează"; metaforă conceptuală (orientativă): „a conduce", „a dirija" → „persoană care conduce" → „program care dirijează un dispozitiv" → „instrument sportiv care impulsionează o minge".

Actualmente, *driver* în limba română este: „conducător al atelajului într-o cursă de trap; jocheu care conduce un sulki" – hipism; „șofer" – curse de automobile; „crosă (din lemn la jocul de golf, cu care se execută *drive-uri*" – jocuri sportive; „etaj amplificator cu tuburi sau tranzistori, care atacă cele două etaje ale unui amplificator simetric" – fizică. Cu statut de neologism din limba engleză, *drive* este un program de calculator, care prelucrează datele solicitate de sistemul de operare și este utilizabil în domeniul informaticii.

Tag (< engl. *tag* „etichetă" < engl. *to tag* „ a atinge ușor în jocul de-a leapșa" < *tag* engl. „bucățică mică care atârnă de un veșmânt"< *ger. tagge* „ramură, mlădiță, țepușă" < *dek* „coadă de cal, șuviță")

Cuvântul *tag* este un împrumut din limba engleză și are o etimologie incertă. Este atestat aproximativ în anul 1400. *Middle English Compendium* face referire la termenul din germana medievală *tagge* „ramură, mlădiță, țepușă". În același context, lexemul este raportat la cuvântul norvegian *tagg* „vârf, colț, ghimpe" și la cel suedez „țepușă, spin",

derivat din rădăcina indo-europeană *dek*-, rădăcină care formează cuvinte referitoare la „breton, coadă de cal, șuviță”.

Prin extensiune semantică, capătă sensul „vârf de metal la capătul unui șnur, sfoară etc.” și, respectiv, „parte care atârnă liber”. Aproximativ în anul 1400, este atestat substantivul *tagge* „vârf de metal sau alt material dur la capătul unui șnur sau lanț”, o variantă a lexemului *dagge* (atestată în sec. al XIV-lea) „tăietură decorativă în marginea unei haine”; „fâșie, panglică, ciucure” (din stofă, piele).

Tag cu sensul „etichetă” (atașată unui pachet etc., cu instrucțiuni) este atestat începând cu 1835; „plăcuță de înmatriculare auto” – din 1935, utilizat inițial în argoul infracțional american.

Un alt sens al cuvântului *tag* este cel de „joc pentru copii în care un jucător îi urmărește pe ceilalți încercând să-i atingă, atestat din 1738 (într-o referință la „domnia reginei Maria”), posibil o variație a cuvântului scoțian *tig* „atingere, bătaie ușoară” (1721, atestat drept denumire a jocului); probabil, o alterare a cuvintelor din engleza medievală *tek*, *tik* „atingere, lovitură ușoară”.

Verbul *tag* „a înzestra cu un ciucure sau o coadă” este un derivat al substantivului *tag*, înregistrat la începutul sec. al XV-lea. Ulterior, înseamnă: „a marca printr-o etichetă” (1620); „a fixa sau a atașa printr-o etichetă (reală sau metaforică)” (1704); „a merge după cineva ca însoțitor” (1670) (expresia verbală *tag along* în acest sens e atestată din 1900); „a urmări îndeaproape și insistent, precum un câine pe stăpânul său” (1884).

Dicționarul explicativ al limbii române propune doar forma ortografică „*tag* s. n., pl. *taguri*” (DOOM, 2021), fără a explica cuvântul.

Cuvântul *tag* este supus unui proces complex de metaforizare, implicând metafore organice, funcționale, cognitive și sociale, reflectând evoluții tehnologice și mutații culturale. În informatică, *tag* este o metaforă digitală derivată dintr-un obiect fizic, un exemplu clasic de metaforă conceptuală modernă: „a clasifica înseamnă a atașa o etichetă vizibilă”: *dek*- („franjuri, coadă de cal, margine”) (metafora organică) → < protogermanic *tagg*- „țepușă, ramură, spin” (metaforă naturală / metonimie) → < engl. *tagge* „bucată atârnată de un șnur” (metaforă funcțională) → *tag* „vârf de metal la capătul unui șnur” (metaforă obiectuală / funcțională) → *tag* „ciucure, fâșie decorativă”, metonimie (parte pentru ansamblu) → *tag* „etichetă” (cu informații) (metaforă cognitivă / culturală) → *tag* „etichetă digitală” (informatică) (metaforă tehnică / cognitivă) → *tag* „atingere în joc” → verbul *to tag* (metaforă kinetică / corporală) → *tag* „a marca cu graffiti”, „a urmări online” (metaforă socială / comportamentală).

Evoluția semantică reflectă o tranziție de la concret la abstract, de la obiecte fizice (țepușă, ciucure, șuviță) la acțiuni (atingere, etichetare) și apoi la procese simbolice și tehnologice (etichete digitale, identificatori). Se evidențiază o continuitate metaforică bazată pe forma și funcția originală: „ceea ce atârnă” → „ceea ce prinde” → „ceea ce identifică” → „ceea ce semnalizează”. În informatică, sensurile actuale ale cuvântului *tag* sunt rezultatul unei metaforizări cognitive, în care „etichetarea”, gest fizic, devine o strategie de clasificare mentală și digitală.

Așadar, în informatică, termenul *tag* înseamnă: „etichetă folosită pentru a marca începutul și sfârșitul unui element într-un document"; „identificator asociat unui element pentru a-l recunoaște, clasifica sau accesa mai ușor"; „etichetă descriptivă asociată cu un fișier, o postare, o imagine etc. pentru a o organiza și căuta mai ușor"; „etichetă statică, aplicată unui anumit *commit* pentru a marca un punct important din proiect; „identificator al unei variabile sau al unui dispozitiv"; „indicator atașat unui tip de date, care ajută la identificarea tipului în timpul execuției".

3. Metafora structurală (spațială) – „profund"/„superficial"

Spam (< engl. *spam* „e-mail nesolicitat" < engl. *sp(iced h)am* „schiță a grupului britanic de comedie *Monty Python* < engl. „produs alimentar")

Termenul *spam* este un cuvânt împrumutat din limba engleză *spam* „e-mail nesolicitat".

Etimologic, termenul are drept punct de pornire un *sketch* al trupei britanice de comedie *Monty Python* (*sp(iced h)am)* (1930), în care personajul principal se confruntă cu meniul unui restaurant. Meniul include în fiecare fel de mâncare un *spam* (carne conservată de porc). În timpul *sketch*-ului, clienții sunt copleșiți de meniul care face exces de această carne, iar cuvântul *spam* este unul repetitiv și enervant. *Spam* (subst.) – nume comercial înregistrat de compania Geo. A. Hormel & Co. în SUA, în 1937, probabil o contopire a cuvintelor *spiced ham* („șuncă condimentată"). Menționăm prezența cuvântului-valiză.

Curând, termenul a fost extins și la alte tipuri de carne conservată. Sensul figurat „ceva fad sau lipsit de interes" este atestat din 1959. În sensul de „mesaj nedorit pe internet" (junk mail), termenul a fost inventat de utilizatorii Usenet la scurt timp după 31 martie 1993, când administratorul Richard Depew a postat din greșeală același mesaj de 200 de ori într-un grup de discuții.

Așadar, prin asociere, *spam/spamuri* sunt numite mesajele nesolicitate sau înșelătoare pe internet, inclusiv e-mailurile nedorite, comentariile automate, la niveluri de forumuri sau de rețele sociale, apelurile telefonice nesolicitate.

Procesul de metaforizare a termenului *spam* este un exemplu complex și interesant de transfer semantic prin analogie culturală, cu implicații lingvistice, sociologice și tehnologice. Metafora are la bază un parcurs etimologic care implică mai multe etape de resemantizare succesivă: „spam" (produs alimentar concret) → nume comercial: *sp(iced) ham* „șuncă condimentată" produs de Geo. A. Hormel & Co. (1937) → „procesat → lipsit de calitate" → sketch Monty Python (1970) „meniu invadant, enervant" → „spam" – simbol al excesului nedorit", „invaziv, redundant, lipsit de valoare " → metaforizare ludico-culturală, „spam" → „ lipsit de interes" (1959, uz general) → (mediu digital, 1993) „spam"→ „exces repetitiv de mesaje", „bombardament verbal inutil"→ metaforizare terminologică, „mesaj" → „spam"→ „gunoi digital" → „ e-mailuri, comentarii, apeluri nedorite" (informatică) → generalizare metaforică. Tipurile de metaforă impli-

cate sunt următoarele: metafora conceptuală: „carnea spam din meniu” → „mesaje trimise în mod repetat”; „carne nedorită impusă consumatorului” → „mesajele nedorite”; metafora structurală/funcțională: „spam” → „gunoi digital”; metafora culturală: „spam” → eveniment cultural concret (*sketch*-ul Monty Python, un context cultural anglofon) → metaforă terminologică, prin metonimie, termen informatic.

Actualmente, termenul *spam* are sensurile: „e-mail nesolicitat cu un conținut irelevant trimis unui număr mare de destinatari, de obicei având conținut publicitar” – informatică; „publicitate nesolicitată primită prin poștă sau afișată pe site-uri” – vocabular general.

CONCLUZII

Influența englezismelor în domeniul informaticii este una profundă și inevitabilă, dată fiind poziția dominantă a limbii engleze în dezvoltarea tehnologiilor digitale. Termeni precum *trolling*, *driver* sau *cyberbullying* demonstrează nu doar o simplă preluare lexicală, ci și o integrare creativă în sistemul lingvistic românesc prin procese de metaforizare conceptuală. Astfel, *trolling* derivă dintr-un context concret, cel al pescuitului, pentru a desemna comportamentul provocator din mediul online, evidențiind metafora structurală „sus/jos” asociată cu ierarhiile sociale virtuale. În cazul termenului *driver*, sensul originar „cel care conduce un vehicul” este extrapolat la un program informatic care „conduce” interacțiunea între software și hardware – o metaforă a controlului spațial „interior/exterior”. Aceste exemple evidențiază faptul că englezismele nu doar îmbogățesc vocabularul tehnic, ci contribuie la modelarea conceptuală a realității digitale în limba română. Astfel, acestea funcționează ca punți între limbajul concret și cel abstract, între experiența fizică și interacțiunea online, devenind indispensabile în comunicarea informatică modernă.

REFERINȚE:

1. АРУТЮНОВА, Н. Д. Метафора и дискурс. În: *Теория метафоры*, Москва: Прогресс, 1990, с. 5-32.
2. LAKOFF, G., JOHNSON, M. *Metaphors We Live By. New edition.* University of Chicago Press, 2003. 242 p. ISBN‍978-0226468372
3. DAUZAT, A. *Dictionnaire étymologique de la langue française.* Paris: Larousse, 1938, 825 p.
4. https://www.le-tresor-de-la-langue.fr
5. *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, ediția a III-a*, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Editura Univers Enciclopedic, 2021. 1152 p. ISBN 978-606-704-935-0
6. HORNBLOWER S., SPAWFORTH A. *The Oxford Classical Dictionary*, Ed. III, New York Oxford University Press, 1996. 515 p.

7. VINEREANU, M. *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*. București: Alcor Edimpex, 2008. 936 p. ISBN 978-973-8160-31-6
8. https://www.merriam-webster.com
9. https://www.britannica.com
10. https://www.etymonline.com
11. https://dexonline.ro
12. https://www.oed.com
13. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com
14. https://www.juridice.ro

N.B. *Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.*

NUMELE DE FAMILIE *LUPU* ŞI *URSU*: DE LA APELATIVE ZOOMORFE LA ANTROPONIME MOŞTENITE

THE SURNAMES *LUPU* AND *URSU*: FROM ZOOMORPHIC APPELLATIONS TO INHERITED ANTHROPONYMS

CZU: 81`373.232 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.29**

Viorica RĂILEANU
ORCID: 0000-0001-7855-3412
E-mail: viorica.razvant@gmail.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Abstract*. The study traces the evolution of Romanian anthroponymy through the prism of names inspired by native fauna. Names such as* Lupu*,* Ursu*, initially circulated as first names and later became family names. In popular beliefs, the attribution of "wild" or "ugly" names to children, especially in cases of illness, had an apotropaic purpose – protection against evil spirits.* Lupu *and* Ursu *have a special status in the Geto-Dacian tradition, being considered symbols of strength and vitality. The practice of the double name – one Christian and one with a protective function – reflects a syncretism between archaic traditions and the Christian religion. Medieval documents attest to numerous variants of these names, such as* Lupul*,* Lupaşcu*,* Ursan *or* Ursachi*, demonstrating their continuity and adaptability over time.*

Keywords*: anthroponymy, apotropaic name, fauna, first name, last name.*

Numele de referință din fauna și flora locului „nume rustice (...) ale căror începuturi datează din epoca romană: Ariciu, Căprioara, Cerbu, Corbu, Cucu, Fluture, Iepure, Lăstun, Lupu, Păun, Șarpe, Șoimu, Sturzu, Ursu, Vulpe, Brad, Brînduș, Brînduța, Brebenel, Bujor, Busuioc, Floare, Garoafă, Leuștean, Paltin, Secară, Trandafir (...) etc.” [1, p. 298] sunt cele mai vechi în antroponimie. Multe dintre aceste nume „au circulat ca prenume până în sec. XIV-XV, în paralel cu cele creştine, calendaristice (Andrei, Dumitru, Gheorghe, Ion, Ștefan, Vasile etc.). Apoi, prin intermediul patronimului (al numelui tatălui), ele au trecut în nume de familie.” [2, p. 214].

Un obicei străvechi, întâlnit nu doar în spațiul românesc, ci și în multe alte culturi, era „de a se atribui copilului, la naștere sau în caz de boală, un nume totemic și înfricoșător (…)” [3, p. 315]. În credințele populare, se considera că dacă un copil primește un nume „urât”, „neobișnuit” sau „sălbatic”, atunci e mai greu de remarcat de forțele malefice. Acest obicei este o reflectare a mentalității arhaice, profund legată de natură, spiritualitate și supraviețuire. „Două sunt numele care trec din sfera faunei carpatice în onomastica masculină românească: „Lupu” și „Ursu”. Restul sunt supranume (porecle) și nu au regimul de excepție al acestora care indică un traiect vechi către cultul celor două sălbăticiuni” [4, p. 58]. Or, lupii, alături de urși, ca ființe cu valori supranaturale, au ocupat un

loc aparte în tradiția geto-dacică și mai târziu în folclorul românesc. Pe post de nume, aveau un caracter apotropaic – adică erau menite să alunge spiritele rele, bolile sau ghinionul – și se atribuia la botez sau pe parcursul vieții, în anumite împrejurări.

„În numeroase sate româneşti transferul vitalităţii unor animale sălbatice se efectua, până la începutul sec. al XX-lea, (...) prin schimbarea numelui copilului bolnav şi acordarea altor nume, în general *Lupu* şi *Ursu*, după alt ritual decât cel creştin, de către altă persoană decât preotul şi în altă împrejurare decât biserica” [5, p. 94]. Acest fenomen este bine documentat în literatura de etnografie și folclor. „Obiceiulu de a ave doue numiri unulu din botezu, altulu adaosu pe urmă din motive superstiţiose, esistă şi astăzi în poporulu românu. Când ună copilă zace de o bolă grea şi îndelungată, mal alesu însoţită de spasmuri, mamele schimbă numele bolnavului, credzendu că prin acesta aru ascunde orecum copilulu de spiritulu celu reu, carele, după credinţa loru, produce bola. Cu modulu acesta copilulu remâne în totă viaţa cu două nume, unulu celu din botezu, altulu celu superstiţiosu” [6, p. 225]. Acest tertip antroponimic reprezenta o forma de „păcălire”, de „derutare” a duhurilor rele, a bolilor și chiar a morții, având menirea să protejeze, în mod magic, copiii. În acest fel, numele de veche tradiție românească *Lupu*, *Ursu*[1], considerate simboluri ale forței și sănătății, au avut o mare răspândire ca prenume. „Dacă la popoarele romanice s-o fi păstrat numele precreştin *Lup*, pus în legătură cu caracteristicile animalului respectiv, după creştinare, peste el s-a suprapus prenumele creştin, calendaristic *Lup(u)*. De aceea la români prenumele *Lupu*, cu diferite forme şi variante, atestat începând cu sec. al XIV-lea, deci din primele documente scrise, s-a menţinut în circulaţie ca prenume (nume de botez) până la sfârșitul sec. al XIX-lea” [7].

În documentele moldovenești, prima atestare a prenumelui *Lupu* apare la 1586. Pentru prenumele *Ursu*, prima atestare este la 1496 [2, p. 267].

În decursul secolelor XV-XVIII, în documentele basarabene, sunt frecvent atestate unele forme și variante pentru **Lupu**: *Lupşe*, *Lupşa*, slugă domnească, apare la 1423 [7], *Lupe*, *Lupea* (1525) *Lupa*, masculin şi feminin, *Lupul* (1546), *Lupaşcu* (1587), *Lupan* (1603) etc. La fel, documentele atestă şi o serie de forme pentru **Ursu**: „*Ursea*, fiul Solomiei (1578), *Ursie* cel bătrân din Movilău pe Răut (1608), *Ursu* (*Urse*), fiul lui Ifrim vistier (1621), *Ursan*, pitar (1621), *Ursachi*, vel vameş (1705) etc. A circulat şi prenumele feminin *Ursa*” [2, p. 267-268].

În Ținutul Orhei-Lăpușna, conform *Recensământului populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, prenumele *Lupu(l),* cu anumite forme și derivate, este atestat în mai multe localități: **Lupul**, ciubotar, în Puțintei; **Lupul** Irimie, mazil, și **Lupa**, femeie săracă, în Hulboca; **Lupu** zăt Motricală, în Țibirica; **Lupașcu** Corbul, volintir, în Bogzăști; **Lupașco**, rotar, volintir, în Verejeni; **Lupul** sân Neculai, ruptaș, în Lozova; **Lupu**, scripcar, în Târgul Chișinău; **Lupu**, tălmaci, în Înovăț; **Lupa**, săracă, în Rusăști [8, p. 401, 401, 402, 409, 410, 429, 435, 435, 454] etc. În *Recensământul populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774,* în același ținut, este atestat și pre-

[1] Astăzi este atestată doar o singură persoană care poartă acest prenume.

numele *Ursu(l)*, având și unele derivate: **Ursul** Reciul, în Dișcova; **Ursachi** brat Petrii, în Telenești; **Ursache** Tudose, în Furceni; **Ursul**, în Işnovăț; **Ursachi** Luncaș, în Zgheroaia [8, p. 401, 408, 417, 435, 442] etc. Sufixul antroponimic compus, de origine slavă, *-aşcu/-aşco* din derivatele *Lupaşcu*/*Lupaşco*, imprimă prenumelui un sens dezmierdător. Același sens se atestă și în derivatele *Ursache*/*Ursachi*, format cu sufixul de origine neogreacă *-ache/-achi*, foarte productiv în Moldova în secolul al XVI-lea.

Odată intrate în sistemul denominativ, prenumele *Lupu*, *Ursu* se perpetuau antroponimic pe linie genealogică, pierzându-și treptat unele dintre sensurile superstițioase inițiale, având statut de supranume: Ilii sân **Lupu** și Maftei sân **Lupul**, în Vălcineț; Ioniță **Lupul**, în Ghețeoani; Gavril **Lupaşcu** și Neculaiu **Lupaşco**, în Cojușna; Istrate **Lupaşco**, volintir, în Târgul Chișinău; Grigoraș **Lupoiu**, în Nisporeni; Vasâle sân **Lupan**, volintir cu ostavcă, în Sămășcani [8, p. 424, 427, 431, 434, 449, 467] etc.; dar și Antohii sin **Ursul**, în Hirova; Andrei a **Ursului** și Simion sân **Ursul**, în Hirova; Antohi sin **Ursul**, în Ghiliceni; Ioniţă **Ursul**, în Hirişeni; Ioniţă **Ursachi**, în Teleneşti; Antohi cumnat **Ursului**, în Vălcineț; Toderaşco **Ursachi** şi Andrei **Ursachi**, în Peresecina; Ion **Ursachi**, ruptaș, în Oneşti; Chiriac sân **Ursul**, în Zgheroaia; Niță sân **Ursul**, în Văsâieni; Moisei sân **Ursul**, în Dubăsari; Iacob **Ursachi**, în Jora de Sus; Sâmion sân **Ursul**, în Stodolna; Vasâle **Ursachi**, în Curleni [8, p. 405, 406, 406, 407, 408, 425, 436, 438, 442, 454, 457, 462, 462, 469) etc.

De la *Lupu* s-a format andronimul[2] **Lupoae**, atestat în Târgul Chișinău: Hagiu zet **Lupoae** [8, p. 434], iar de la *Ursu* – **Ursoai**, atestat la 1774, în Vorniceni: Arhiri a **Ursoai** [8, p. 429] etc.

De la prenumele *Lupu*, *Ursu* s-au format „actualele nume de familie Lupu, Ursu” [10, p. 65], dar și o serie de derivate. Or, formarea numelor de familie, descendente din prenumele *Lupu*, este un model destul de reprezentativ astăzi. Seria antroponimică conţine, în special, nume simple *Lup, Lupa, Lupu, Lupul/Lupol*, nume derivate *Lupac, Lupacesco, Lupacescu, Lupacevschi, Lupaci, Lupan, Lupanciuc, Lupancu, Lupanov(a), Lupanschi, Lupashko, Lupaşca, Lupaşciuc, Lupaşco, Lupaşcu, Lupăcescu, Lupcan, Lupea, Lupeac, Lupeca, Lupei, Lupeica, Lupeico, Lupenco, Lupesco, Lupescu, Lupeş, Lupia, Lupica, Lupică, Lupicova, Lupina, Lupoi, Lupolciuc, Lupolov(a), Lupov(a), Lupşa, Lupşanschi, Lupşe, Lupulciuc, Lupuleac, Lupulenco, Lupulov(a), Lupuşin, Lupuşor, Lupuşoru* etc. și nume compuse *Alupei, Alupi, Alupii, Alupoe, Alupoi, Alupului, Moşolupa, Moşulupa* etc. Numărul de derivate cu sufixe antroponimice predomină familia onomastică a numelui *Lupu*.

„Marea diversitate, precum şi vitalitatea acestor nume, se explică prin interferenţa tradiţiei antroponimice a numelui personal *Lupus*, răspândit în antroponimia creştină ca nume de sfânt, cu cea a supranumelui de provenienţă lexicală, până la imposibilitatea de a preciza caracterul delexical sau deantroponimic al diferitelor forme” [11, p. 88].

[2] ume după soţ, format cu sufixul *-oaia*, scris, în mod obișnuit, *-oaie/-oae/-oai* [9, p. 42].

Numele de familie *Lupu* este purtat astăzi de 5243[3] de persoane, *Lupul* – 7, *Lupa* – 6. Dintre derivate, cu o frecvența mai mare sunt înregistrate numele de familie *Lupaşcu,* purtat de 3041 de persoane, *Lupaşco* – 2268, *Lupan* – 1602, *Lupuşor* – 871 şi *Lupoi* – 192.

Numele *Lupu* este frecvent întâlnit și la popoarele romanice. Echivalentul său în italiană este *Lupo*, în franceză *Loup*, iar în spaniolă și portugheză mai frecvent se atestă formele derivate *López* și *Lopes*. La germanici, la fel ca şi la români, tema antroponimică a *lupului* era prezentă, adică exista obiceiul precreştin de atribuire la botez, în mod frecvent, a numelui *Wolf*[4]. Numele se atestă și la popoarele slave, având echivalentele *Волк/Вылк/Вовк,* iar la unguri – *Farcaş*. Unele dintre aceste nume sunt înregistrate în onomasticonul național cu diverse frecvențe: *Lopez* – 5 persoane; *Wolf* – 39; *Volc* – 265, *Vîlcu* – 1681, *Vâlcu* – 12, *Vovc* – 468; *Farcaș* – 98 etc.

Numărul numelor de familie formate de la prenumele *Ursu* e mult mai modest în comparație cu cel format de la *Lupu*. Atestăm, astfel, nume de familie simple *Ursa*, *Ursu*, *Ursul*, dar și nume derivate *Ursac*, *Ursache*, *Ursachi*, *Ursachia*, *Ursachie*, *Ursachii*, *Ursaciuc*, *Ursaki*, *Ursan*, *Ursataia*, *Ursate*, *Ursati*, *Ursatiev*, *Ursatii*, *Ursatîi*, *Ursăchilă*, *Urschi, Urschii, Urscaia, Ursenco*, *Ursescu, Ursoi, Ursov(a), Ursolenco, Ursuleac*, *Ursuleacov(a)*, *Ursulean*, *Ursulenco*, *Ursulencu*, *Ursulică*, *Ursulov(a)*, *Ursus* etc.

Cu o frecvență mai mare sunt înregistrate numele de familie *Ursu* – 12529 de persoane, *Ursachi* – 3597, *Ursan* – 820, *Ursul* – 816, *Ursachii* – 417, *Ursache* – 311, *Ursoi* – 310, *Ursuleac* – 270, *Ursatii* – 255, *Ursulenco* – 114, *Ursăchilă* – 79, *Ursa* – 61 etc.

Concluziile rezultate din toate aceste cercetări sunt convergente şi ne duc toate la convingerea că prenumele delexical *Lupu* și *Ursu,* având origini precreștine și semnificații apotropaice, ocupă un loc privilegiat în antroponimia românească. Asociate cu animale totemice din fauna autohtonă, aceste nume reflectă o mentalitate arhaică, în care forța și protecția magică erau proiectate asupra copiilor prin intermediul numelui. Practica atribuirii unor astfel de nume, mai ales în caz de boală gravă, urmărea „păcălirea" spiritelor malefice și salvarea copilului. În timp, *Lupu* și *Ursu* erau folosite atât ca prenume, cât și ca patronime. Astăzi sunt păstrate doar ca nume de familie, iar formele derivate precum *Lupaşcu*, *Lupan*, *Ursan*, *Ursachi* etc. indică o largă răspândire și adaptabilitate în spațiul românesc al numelor.

REFERINȚE

1. PUȘCARIU, S. *Limba română, vol. I, Privire generală*. București: Editura Minerva. 1976.

[3] Cifra reflectă o situație de moment, care se poate modifica sub influența diverșilor factori, precum tendințele demografice, migrația etc.

[4] *Adolf*, prenume masculin, augural și afectiv, de origine germanică, este un compus din elementele *adal* „nobil" și *wulf* „lup". Numele este format pe terenul mitologiei germanice, unde lupul este un animal sacru (ca și la vechii daci). Numele a fost preluat la noi din antroponimia apuseană și este purtat astăzi de 22 de persoane.

2. COSNICEANU, Maria. *Nume de familie (din perspectivă istorică).* Vol. III. Chișinău: Pontos, 2018. ISBN 978-9975-51-997-7.
3. EVSEEV, Ivan. *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească.* Timișoara: Amarcord, 1997. ISBN 973-9244-33-5.
4. BOERESCU, Dan-Silviu. *Istorii Secrete (Vol. 19). Întoarcerea lui Dracula.* București: Integral, 2018. ISBN 978-606-992-106-7.
5. GHINOIU, Ion. *Sărbători şi obiceiuri româneşti*. Bucureşti: EDITURA ELION, 2003. ISBN 973-8362-07.5S.
6. MARIAN, S. Fl. *Nascerea la români. Studiu etnograficu*. București, 1892.
7. COSNICEANU, Maria. Dicţionar de nume: Lupaşcu. În: *Timpul*, 4 martie 2012. Disponibil: https://timpul.md/articol/dictionar-de-nume-lupascu-31948.html. [Accesat 22.06.2025].
8. *Moldova în epoca feudalismului. Recensământul populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*. Vol. VII, partea II. Chișinău: Editura „Știința", 1975.
9. RĂILEANU, Viorica. Tipologia numelui de familie: semantică și structură. Chișinău: Editura UNU, 2022. ISBN 978-9975-3561-9-0.
10. IONESCU, Christian. *Mica enciclopedie onomastică*. Chișinău: Editura „Știința", 1993. ISBN 5-376-01658-7.
11. TOMESCU, Domniţa. Onomastică delexicală romanică şi românească. Numele de animale. În: *Limba română*, anul Anul LIX 2010, nr. 1, p. 79-98. Disponibil: https://dspace.bcu-iasi.ro/static/web/viewer.html?file=https://dspace.bcu-iasi.ro/bitstream/handle/123456789/29380/Tomescu%2c%20Domnita%2c%20Onomastica%20delexicala%20romanica%20si%20romaneasca%2c%20LR%2c%202010%2c%20An.%2059%2c%20Nr.%201%2c%20p.%2089-98.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Accesat: 28.05.2025].

Nota bene**:** *Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.*

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА (НА ПРИМЕРЕ ПОВЕСТИ Л.УЛИЦКОЙ «СОНЕЧКА)

PROBLEMS OF TRANSLATING LITERARY TEXT (USING THE EXAMPLE OF L. ULITSKAYA'S STORY "SONYA")

CZU: 81`25:821.161.1.03=135.1 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.30**

Люба ПРОКОПИЙ
ORCID: 0009-0004-1531-8545
E-mail: procopiiliuba7@gmail.com
Молдавский государственный университет, Кишинёв, Республика Молдова

Summary*. Translation of fiction is one of the most difficult tasks of modern translation studies. Especially when languages of different origin, structure, syntactic structure, and semantics are compared. This article discusses the translation of the story of the modern Russian writer Lyudmila Ulitskaya "Sonechka" into Romanian, the problems that arise and the translator's successes.*

Keywords*: translation, translation studies, original, equivalence, adequacy, syntactic structure, language structure.*

ВВЕДЕНИЕ

Перевод, как вид человеческой деятельности, существует на протяжении тысячелетий. Начало было положено еще в те времена, когда древний единый язык начал распадаться на множество отдельных языковых систем. В связи с этим возникает потребность в людях, которые владели бы несколькими языками, выполняя роль посредников в межъязыковом общении. Однако исследования, посвященные переводу как особой речевой деятельности, начали формироваться в самостоятельную лингвистическую дисциплину лишь во второй половине XX века. Таким образом, несмотря на древность и сложность переводческой деятельности, ее теория является сравнительно молодой.

По мнению многих ученых, занимающихся переводоведением, перевод — это многоуровневый процесс, включающий в себя лингвистическую, культурную и даже философскую рефлексию, что делает его одной из самых сложных и многогранных дисциплин в современном языкознании.

Определение перевода позволяет также понять образ и роль самого переводчика, ведь в этом многоуровневом процессе переводчик выходит далеко за рамки простого посредника между двумя языками. Он выступает как интерпретатор, культурный медиатор и даже творец.

ОСНОВНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОСТУЛАТЫ

Одним из ключевых понятий, разработанных в рамках лингвистической теории перевода, стало понятие ***эквивалентности.*** В 1965 году английский лингвист Дж. Кэтфорд назвал перевод заменой текстовых единиц одного языка эквивалентными единицами другого языка. По его мнению, раскрытие сути «эквивалентности» является центральной проблемой перевода. В отличие от Кэтфорда, В.Н. Комиссаров акцентирует внимание на многообразии видов и аспектов эквивалентности и выделяет несколько уровней эквивалентности, таких как: цели коммуникации, описание ситуации, способы описания ситуации, значения синтаксических структур и словесные знаки [1, с. 59]. Комиссаров считает, что обязательным условием эквивалентности является сохранение доминантной функции высказывания, и поэтому цель коммуникации играет ведущую роль в установлении эквивалентных отношений.

Комиссаров также вводит термин ***адекватность***. По его мнению, «адекватный перевод» является более широким понятием, фактически синонимом «хорошего» перевода [1, с. 63]. Несмотря на распространенность термина «адекватность» в переводоведческой литературе, лингвисты часто придают ему разные значения и нередко смешивают с понятием «эквивалентности».

Особенно важно различать эти понятия при художественном переводе, который является одним из самых сложных и многоаспектных, так как его главной целью является передача не только смысловой, но и эстетической ценности оригинального текста. В деловом или научном переводе основным критерием успеха является точная передача информации, в художественном переводе же важно сохранять эмоциональную насыщенность, стилистическую специфику и культурные особенности оригинала.

Художественный перевод, по удачному высказыванию Т.А. Казаковой – это «естественный сплав науки и искусства» [2, с. 5].

Сложность заключается в том, что каждое слово обладает не только словарным значением общим для всех, но и коннотативным, отражающим **характер восприятия** говорящими содержащейся в слове информации.

С.Б. Велединская выделяет три основные составляющие коннотативного значения слова: *эмоциональный, образный и стилистический компоненты* [3, с. 105-106].

Итак, «переводчик создает не столько эквивалент оригинала, сколько его подобие, особый вид текста, призванный представлять исходное художественное произведение в иноязычной культуре, обеспечивая тем самым дополнительную аудиторию сходному тексту, а также развитие межкультурной художественной коммуникации в соответствии с требованиями вынесения, характером литературных процессов и потребностями получателей, как владеющих, так и не владеющих исходным языком» [2, с. 7].

Таким образом, выбор лексического эквивалента в переводе — это не простое замещение одного слова другим, а результат комплексного анализа контекста,

стилистических и эмоциональных аспектов, что подтверждает необходимость глубокого понимания оригинального текста на всех уровнях для адекватной передачи информации в переводе.

ОБСУЖДЕНИЕ ТЕМЫ

Обратимся к практической части нашего исследования, в которой будет рассматриваться перевод повести «Сонечка» Л.Улицкой.

Людмила Улицкая – русская писательница, переводчица и сценарист, родилась 21 февраля 1943 года в Давлеканово, Башкирская АССР. Она известна своими романами, рассказами и книгами для детей, которые переведены на многие языки мира. Улицкая, по образованию биолог-генетик, начала свою литературную карьеру в конце 1980-х годов. Её творчество часто характеризуется как реалистичное, с психологическим и социальным уклоном.

Её называют одним из самых читаемых писателей современности, её книги переведены почти на 30 языков мира, в её активе множество отечественных и международных литературных премий, а библиография насчитывает больше двух десятков книг.

Л.Улицкая входит в «когорту» т.н. современной критикой «женской прозы», в которую постепенно попадает творчество всех женщин-прозаиков, известных с начала 1990-х, поэтому часто в одном ряду рассматриваются Татьяна Толстая, Людмила Петрушевская, Виктория Токарева, Нина Садур, Людмила Улицкая и др. Таким образом, сложилась парадоксальная ситуация: современное литературоведение признает существование женской прозы, однако при этом не определилось её место на карте современной литературы. [4, с. 102-108]

Несмотря на то, что природа творчества Л.Улицкой в полной мере отражает специфику «женского творчества» как особой писательской практики, включающей в себя особый набор категориальных черт, таких как автобиографичность, телесность, установка на женский субъективный опыт, иррациональность (мистицизм), творчество писательницы представляет собою самобытную художественную систему, нуждающуюся в отдельном исследовании.

Тема семьи является главным в творчестве Людмилы Улицкой – «Природа ее произведений такова, – пишет М.Золотоносов, – что все в них постоянно колеблется между семейным и женским романом современной поп-культуры, в которой выражены «женские мечты» и даются перечни типовых обид и желаний. Улицкая адаптирует классическую романную прозу к современным привычкам «легкого потребления» переводит ее на язык сегодняшней культуры» [5]. Некоторые литературоведы называют прозу Улицкой, «прозой нюансов», выделяя малейшие проявления человеческой природы, особую теплоту и искренность.

Улицкая, возможно и из-за своего пристрастия к наукам, всегда была внимательна к деталям. Отображая поступки своих героев, она довольно правдоподобно описывала тонкости человеческой природы. Это, в свою очередь, создаёт

специфическую атмосферу, которая затрагивает душу. Писательница признаётся, что «проживает» свои произведения, импровизируя на ходу [6].

Повесть **Людмилы Улицкой *«Сонечка»*** рассказывает о скромной и мечтательной библиотекарше, которая всю жизнь живёт книгами. Она неожиданно выходит замуж за художника Роберта, испытывает любовь, боль и разочарование, но остаётся преданной своей семье. Это история о женской жертвенности, силе духа и красоте тихой, незаметной жизни. Уже самим заглавием автор затевает своеобразную игру с читателем, активизируя его культурную память и отсылая к носящим то же имя героиням русской литературы XIX века, при этом важно не столько тождество имен, сколько то, что составляет основу характера всех героинь. Сонечка Улицкой так же готова жертвовать собой и самоотверженно любить близких, как героини Ф.М. Достоевского («Преступление и наказание»), Л.Н. Толстого («Война и мир»), А.П. Чехова («Дядя Ваня»), М.Цветаевой («Повесть о Сонечке»), Т.Толстой («Соня») [7].

Такая позиция героини не игра в благородство и не отчаянная глупость, это своеобразная женская мудрость (София с греческого и переводится как «мудрость»), которая не дает окружающим повода для сплетен и злословия. Более того, Сонечка-София как раз и становится воплощением «Премудрости Божией», «Души Мира» в том смысле, какой вкладывал в эти понятия Владимир Соловьев. Напомним, что в его учении София – это особого рода энергия, посредник между безусловным единством Божества и реальным миром, объединяющее и гармонизирующее начало. Как женская индивидуальность София приближается к образу Девы Марии. В поэтической практике Владимира Соловьева определяющими становятся мотивы ожидания Ее пришествия; своим появлением Она способствует пробуждению души и сердца лирического героя [7].

В то же время в паре Сонечка – Яся можно найти и библейскую параллель – Лия и Рахиль, две сестры, ставшие женами одному человеку. Первая (Лия) – по прихоти отца, заменившего во время свадьбы младшую Рахиль старшею дочерью; вторая (Рахиль) – по желанию и необоримому влечению к ней самого Иакова. Библейские имена появляются и в тексте повести в устах художника Тимлера, причем акценты смещены в сторону Лии – Сонечки (по библейской легенде Лия менее красива, чем ее сестра): «*Красиво как... Лия и Рахиль... Никогда не знал, как красива бывает Лия...*». Параллель Иаков – Лия –Рахиль прослеживается и на уровне отношений, которые возникают внутри треугольника Роберт Викторович – Сонечка – Яся. После женитьбы на желанной ему Рахили Иаков не оставляет Лию, все вместе они покидают землю отца их Лавана.

И не случайно повесть заканчивается аллюзией на произведения классической русской литературы: «*Вечерами, надев на грушевидный нос легкие швейцарские очки, она уходит с головой в сладкие глубины, в темные аллеи, в вешние воды*», что наталкивает искушенного читателя на мысль о важности пережитого Сонечкой в жизни события – любви, по-бунински молниеносной, по-тургеневски

сильной и стихийной, но оставившей глубокий след в душе героини и осветившей всю ее дальнейшую жизнь. Отметим, что писательнице удается при выстраивании сложной системы интертекстуальных связей сохранить слог легким, прозрачным. Язык лаконичен, лишен длинных и тяжеловесных синтаксических конструкций, в меру ироничен. Повествование ведется неспешно, писательница то и дело из потока жизни «извлекает» подробности и детали, при этом именно в бытовом и мерцает бытийное.

На румынский язык повесть была переведена известным литератором и переводчиком Габриэллой Руссо и впервые опубликована в 2004 г. издательством «Humanitas», после чего была несколько раз переиздана.

Сразу же отметим добротность перевода, внимание к замыслу автора и деталям. Стремление автора внести подтекст в повествование, говорить аллюзиями, намеками, напоминаниями о каких-то исторических событиях – всё это находит отклик в переводе. Более того, Г.Руссо вносит свои пояснения, когда речь идет о тех, которые могут быть непонятны румыноговорящему читателю, так, например, приводится объяснение слова НЭП – новая экономическая политика 20-х годов прошлого столетия.

Особо хочется оценить работу с синтаксисом текста. Так, например, одно длинное сложноподчиненное предложение Г.Руссо очень удачно, по нашему мнению, раздробила на несколько простых предложений, это помогло подчеркнуть эмоциональность и как бы недоумение автора по поводу поступков героини: *Что это было – полное непонимание игры, заложенной в любом художестве, умопомрачительная доверчивость невыросшего ребенка, отсутствие воображения, приводящее к разрушению границы между вымышленным и реальным, или, напротив, столь самозабвенный уход в область фантастического, что все, остающееся вне его пределов, теряло смысл и содержание? - Ce să fi însemnat asta? O totală neînţelegere a jocului aflat la temelia oricărei arte? O uluitoare credulitate de copil? O lipsă de imaginaţie care şterge graniţa dintre ficţiune şi realitate sau, dimpotrivă, o izolare în imaginar până la uitarea de sine, astfel că tot ce rămânea în afara lui îşi pierdea sensul şi conţinutul?…*

Старательно переводятся ***сравнения***, сохраняя даже свойственную Улицкой иронию: *Она впадала в чтение <u>как в обморок</u> – Era cuprinsă de lectură cum eşti <u>cuprins de un leşin</u>; <u>аскетические</u> шкафы раздела современной литературы - rafturile <u>austere</u> din sectorul cu literatură contemporană*; ***метафоры:*** *<u>Выдыхался</u> нэп. - NEP-ul1 <u>îşi dădea sufletul</u>; вверх по холодной лестнице, <u>отбиравшей и малое тепло от всяких ног</u>, ее касающихся - pe scara rece care <u>fura şi picul de căldură al fiecărui picior</u> ce o atingea..*

Но, справедливости ради, скажем, что не все метафоры переведены удачно: *«И даже колорит: <u>смуглое</u>, печально-умбристое и розоватое, теплое…» - „Până şi culorile: <u>negru</u>, pământ de Siena trist şi roz palid cald…"(смуглое* – не переводится как *negru* «черный», обычно так говорят о цвете лица, более уместными были бы

слова *smead, tucuriu, oacheș, smolit, negricios,* но не то, которое было использовано); *В черном прожженном ватнике, с серым полотенцем вокруг кадыкастой шеи - În cunoscuta pufoaică neagră, cu un prosop cenuşiu în jurul gâtului său cu mărul lui Adam proeminent (прожженный ватник* – старый, видавший виды, в котором согреваются в лютый холод или сушат у костра, в румынском варианте это слово пропущено, случайно либо по неведению?).

В повести очень много интертекстуальных аллюзий, относящие читателя то к мифологии (*Кибела*), то к библейским мотивам (*Лия, Рахиль, Иаков*), то, чаще всего к русской классической литературе (*Достоевский, Тургенев, Лесков, Пушкин, Бунин*). Они передаются точно, дословно, с пониманием важности этих реминисценций для сути образа Сонечки: *опускаясь в тревожные бездны подозрительного Достоевского, то выныривая в тенистые аллеи Тургенева и провинциальные усадебки, согретые беспринципной и щедрой любовью почему-то второсортного Лескова - când coborând în abisurile neliniştitoare ale firii bănuitoare a lui Dostoievski, când plutind pe aleile umbroase ale lui Turgheniev sau prin conacele de provincie scăldate în iubirea generoasă şi lipsită de scrupule a unui Leskov, pe care nu se ştie de ce îl socotea de mâna a doua.*

Еще одна пространная цитата из повести, пронизанная интертекстуальностью, понимание которой требует от читателя и эрудиции, и т.н. фоновых знаний: культуры, истории, сведений в литературе и искусстве, элементарной начитанности: *А безмятежная душа Сонечки, закутанная в кокон из тысяч прочитанных томов, забаюканная дымчатым рокотом греческих мифов, гипнотически-резкими звуками флейты Средневековья, туманной ветреной тоской Ибсена, подробнейшей тягомотиной Бальзака, астральной музыкой Данте, сиреническим пением острых голосов Рильке и Новалиса, обольщенная нравоучительным, направленным в сердце самого неба отчаяньем великих русских, – безмятежная душа Сонечки не узнавала своей великой минуты - Dar inima netulburată a Soniecikăi, învelită în coconul miilor de tomuri citite, legănată de murmurul învăluit în fum al miturilor greceşti, de sunetele de flaut pătrunzătoare şi hipnotice ale Evului Mediu, de tristeţea plină de ceaţă şi de vânt a lui Ibsen, de povara amănuntelor lui Balzac, de muzica astrală a lui Dante, de cântecul subţire de sirenă al lui Rilke şi Novalis, copleşită de deznădejdea îndreptată moralizator către inima cerului de marii ruşi – sufletul senin al Soniecikăi, deci, nu înţelegea că venise clipa cea mare.* И, хотя это сложно, учитывая различный синтаксический строй сопоставляемых языков, она находит возможность передать русское словосочетание одним румынским словом: *инструментальная мастерская – sculărie*.

Но в целом, именно из-за этой особенности: синтаксического строя русского языка, позволяющего соединять целые словосочетания в сложные слова, аналитический строй румынского языка очень часто «теряет» смысловые оттенки этих слов, коннотацию, которой они обладают по замыслу автора. Примеров таких много, приведем лишь некоторые из них: *Старший брат Ефрем, домашний острослов - Fratele ei mai mare, Efrem, hâtrul familiei* (*острослов* – острый на слово, можно

было перевести другими словами: *mucalit, șugubăț, comic* или же выражениями: *iute la limbă, bun de gură*); *жестокосердного героя Витьки Старостина - pe eroul fără suflet Vitka Starostin нос ее был действительно грушевидно-расплывчатым - nasul ei semăna într-a-devăr cu o pară fără contur precis; мыслящие руки его разноплеменных предшественников - mâinile iscusite ale înaintaşilor lui de diferite neamuri; Он был ростом мал, остро-худ и серо-сед - Era mic de statură, slab, ascuțit, cu părul aproape cărunt; свет синей лампы из простуженного детства - lumina lămpii albastre din vremea răcelilor copilăriei.*

Однако эти «нестыковки» перевода не умаляют ценность труда переводчика, который сумела сделать главное: донести до румыноговорящего читателя суть повести, обрисовать образы, осветить важные социальные, философские, нравственные проблемы.

ВЫВОДЫ

Анализируя перевод повести «Сонечка» Л.Улицкой с позиций лингвистики и теории перевода можно отметить, что перевод Габриэллы Руссо, хотя и содержит некоторые вольные интерпретации, тем не менее, является сбалансированным с точки зрения точности передачи образного ряда, философского смысла и стилистической тональности оригинала. С точки зрения теории перевода, это пример динамической эквивалентности, где целью переводчика является передача общего смысла, эмоциональности и глубины оригинала.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Комиссаров, В.Н. Лингвистика перевода. М., 1980. – 176 с. (с. 59–100)
2. Казакова, Т. А. Художественный перевод: Учебное пособие. – СП, 2002. - 112 с. (стр. 5)
3. Велединская, С. Б. Курс общей теории перевода: учебное пособие. Т., 2010. С. 230. (стр. 105-106)
4. Габриэлян, Н. М. Взгляд на женскую прозу. Преображение (Русский феминистский журнал). М., 1993. №1 – с. 102-108.
5. Золотоносов, М. Победа женского и закат мужского. /М.Золотоносов // (Электронный ресурс). Режим доступа: http://www. idelo. ru/210/11/html
6. Абашева, М.П., Воробьева, Н.В. Русская женская проза на рубеже XX–XXI веков. М.П., Абашева, Н.В., Воробьева – Пермь: ПОНИЦАА,2007.
7. Садовникова Т.В. «Вечная» Сонечка. (О поэтике повести Л. Улицкой «Сонечка»). Филологический класс. 2007
8. Улицкая, Л. Сонечка. Москва, журнал «Новый мир» (№11). 1992 г.
9. Uliţkfia L. Soniecika, (trad. Gabriela Russo). București, Humanitas, 2004.

АФОРИЗМЫ. ГРЕГЕРИИ. МОТТО: ВНУТРИЖАНРОВЫЙ АНАЛИЗ

APHORISMS. GREGERIES. MOTTO: INTRA-GENRE ANALYSIS

CZU: 821-84.09 **https://doi.org/10.59295/spd2025u.31**

Всеволод ЧЕРНЕЛЕВ
ORCID: 0009-0001-2930-6164
E-mail: cernelev072@gmail.com
Молдавский государственный университет, Кишинэу, Республика Молдова

Summary. *This article presents the results of collective activities in the field of aphoristics over the past 25 years, namely: clarification of the belonging of a gregeria to one or another author due to frequent discrepancies (see Index of initials and abbreviations), classification of the main types of gregeria based on their divergence, definition of each type (genre) and intra-genre analysis, a brief description of each specific type/genre with reinforcement by textual and illustrative examples. When establishing genre boundaries, the most painful was the established attitude to aphorisms as something frozen, condo, not tolerating objections. The appearance and wide distribution of fresh, sometimes frivolous works, whose name is gregeria and motto, helped to overcome this mossy barrier. The conclusions provide preliminary statistics, convexly demonstrating the most frequent, popular topics, problems, ideas and objects, testifying to the urgent interests and preferences of society for vital processes.*

Keywords: *divergence, gregeria, motto, quasi-equalization, Ramón Gómez de la Serna.*

ВВЕДЕНИЕ

Краткость и опрятность высказываний – итог тысячелетней эволюции разговорной, фольклорной, а затем – письменной, литературной речи. Причем «естественный отбор» по линии сжатия мысли происходил и в самих изречениях и афоризмах: отбирались артикуляционно легко произносимые и запоминающиеся перлы, иногда напоминающие каламбуры, иногда – благодаря ритму и рифме – стихи, а порой, как гласит одно из жанровых определений, – «философский трактат из 2–3-х слов». Мы последовательно разберемся, чем первые феномены, указанные в названии, отличаются от 2-х и 2-е – от 3-х. Начнем, как советовал своим *перипатетикам* Аристотель, прогуливаясь с ними по крытым аллеям Ликея, – с корней, а именно: с истории происхождения. Теперь благополучно забыты некоторые азбучные истины, и нередко ставят телегу перед лошадью, форму впереди содержания. Но ведь, даже следуя законам формальной логики, кто не знает исто(чни)ков возникновения исследуемого объекта, не сможет сказать о нем самом ничего путного, ибо не понимает его природной сути [1].

КЛАССИФИКАЦИЯ

Обычно афоризмы, судя по многочисленным стереотипным публикациям с указанием (не всегда достоверным) имен авторов, составители не классифицируют, а сортируют. Либо по азбучному принципу (вроде бы удобному, но самому элементарному и банальному), либо даже – *строго как попало* (есть и такой интересный «метод» у издателей), но чаще всего – по тематическим разделам. Этому есть некое обоснование, но отнюдь не научное. Для удобства в поисках нужного произведения – пожалуй, да (хотя, как минимум, этому должны служить еще и спец. указатели), но для самого явления этого явно недостаточно. Поэтому, как метко и образно определил способ составления подобных талмудов коллекционерами-любителями один из авторов прошлых веков, афоризмы собирают (а потом почти без изменения публикуют) по принципу сбора ягод: сначала отбирают самые спелые и красивые, затем – похуже, а в конце сметают все подряд без разбора. Чтобы восполнить пробел, мы предложили 10 лет назад свою классификацию, описанную в статье «Метаморфозы современной афористики» [2]. Почти без изменений, в соответствии с ее теоретическими разделами 6. *Puzzle* и 4. *Метастазы*, в нынешнем году был издан сборник «Грегерии», в к-ром довольно полно представлены 3 вида так наз. квазиуравнений, построенных по типу неполной дефиниции [3].

1. Классический А по типу квазиуравнения

АФОРИЗМЫ

Возвращаясь к п. 1, уточним, что собственно афоризмами (далее – А), называют, по общепринятому определению, «краткие, глубокие по содержанию и законченные в смысловом отношении суждения, принадлежащие определенному автору и заключенные в образную, легко запоминающуюся форму». Сразу почему-то вспоминается реплика А. Пушкина о стиле некоего Бюффона: «…Этот человек пишет: Благороднейшее изо всех приобретений человека было сие животное гордое,

пылкое и проч. Зачем просто не сказать *лошадь*» [4, с. 10]. Т.е., проще говоря, А лучше всего определять афористически. Например: «Афоризм – скульптура мысли» (*anon.*), или «Афоризм – троянский конь лаконичности» (*В.Кр.*), «или Афоризм – наномудрость» (*С.Ф.*), или «Афоризмы – романы будущего» (*L.Zd.*) *etc.* [5].

Как не перепутать А книжного происхождения с так наз. народными афоризмами (НА) со сходной структурой, а также – с крылатыми словами и выражениями (КСиВ)? *Во-1-х*, где – «слово», а где – «выражение», могут досконально поведать сборники «Три мудреца» и «Русская Панчатантра», где на нескольких тысячах дивергированных текстов эти 2 понятия представлены еще и иллюстративно [6]. *Во-2-х*, от фольклорных собратьев А отличает наличие автора (как мы выяснили, авторами одного и того же А могут оказаться 2-е, иногда даже 3-е человек: *эйдосы плавают в воздухе*), а подражателей и пародистов – пруд пруди! Мы относим их продукцию в категорию паремий – миксантропизмов-парафраз (дальнейшая их судьба уже зависит от степени фольклоризации). Дополнительно к вопросу о различии А и НА наглядно повествует наш сб. «Новейший Компаратикон» [7], про А с библейской родословной, иначе – библеизмах, рассказывает сб. «Паремийник» [8], а в «Предтечах христианства» можно найти те самые гномы и максимы, которыми щедро потчевали древних греков и римлян античные философы, поэты и ораторы [9]. Помимо электронной версии, эти *научно-художественные* справочники в книжном варианте хранятся в Отделе редкой книги библиотеки USM.

2. Грегерия с техно-миксо-зооморфическим уклоном

ГРЕГЕРИИ

Аргентинский поэт, один из ярких представителей постмодернизма Фернандес Морено сравнивал Г с пузырьками игристых вин. Как было вскользь упомянуто выше, этот вид – самый вычурно-поэтический и гротескно-образный, что-то среднее между А-ким барокко и рококо с уклоном в комизм. По форме представляет собой квазиуравнение: А якобы = В (пунктуационно между ними, правда, – тире). Но не всё так однозначно. В отличие от математических формул, грегерии (Г) пре-

подносят нам сюрпризы: в них-то как раз нет места формальной логике, и назвать их дефинициями можно лишь с большой натяжкой. Много ли логики, например, в Г: «Слон – это гибрид долгоносика, толстолобика и Чебурашки»? Или в Г: «Фобофобофобофобофобия – опасение боязни испуга от страха»? (Авторство анонимно.) Родоначальником жанра и термина считается испанский поэт и писатель Рамон Гомес де ла Серна (к нему испытывал огромный пиетет создатель ТВ-программы «Что? Где? Когда?» Владимир Ворошилов и при всяком удобном случае *сажал в калошу* знатоков с помощью этого автора.) Непременными составляющими Г, как нетрудно увидеть, являются юмор и метафора. Сам Рамон Гомес писал о Г так: «Грегерия ловит мгновенье, готовое к перемене, схватывает эфемерную реальность, обреченную гибели, – но разве не гибелью чревато всё, чего касается человек? И разве спасти от гибели не долг человеческого – человечного – искусства?.. Грегерия – это оттенок, оттиск, словцо – красное словцо! – штришок, промашка, галочка, невнятица – пусть даже несуразица! – осколочек, черточка, камушек, цифирка, штучка, ошибка… Грегерия – это порыв определить неопределимое, схватить ускользающее…» [10, с. 19]. Для наглядности сравнения приведем Г «Чайка» некоторых авторов:

«Чайка – плавки Бога» (*Ан.В.*). Хм, ну да ладно, Бог простит;

«Чайка – заяц колхозного неба» (*Ол.К.*). На первый взгляд – абс***ю***рд, хотя что-то в этом есть; «Чайка – платок, которым махнули вслед кораблю» (*Р.Г.С.*). Пять сердечек и смешная рожица в придачу!

3. Мотто – грегерия, созданная в виде сверхкраткого афоризма

МОТТО

Этот вид Г опубликован нами в составе других разновидностей, но отдельное издание, переработанное и дополненное, выйдет в сент.-окт. 2025 г. Мотто (далее – М) – это самые лаконичные произведения анализируемого жанра. Их легко перепутать с шуточными интер***треп***ациями так наз. «Бестолкового словаря»: «Глюкоза – коза-наркоманка»; «Волнушка – мать абитуриента»; «Харизма – харя после

катаклизма». Но если вглядеться, также легко увидеть, что здесь обыгрывается поверхностная оболочка слова, в то время как даже в пародийных М микросюжет искусно построен на каламбуре с какой-н. коннотацией: «Трактор – пишущая машинка» (*Н.Б.*); «Швейцар – царь дверей» (*Н.Б.*); «Вальс – штраусиный танец» (*ап.*). Однако все эти хохмы всё-таки меркнут перед оригинальными и наблюдательными М Рамона Гомеса де ла Серна: «Крокодил – раззявленный башмак»; «Ящерица – заколка забора»; «Сирень – батистовая блузка весны».

ВЫВОДЫ

Немалое число М балансирует на грани с обычными Г, всё зависит от длины слов и кол-ва знаков. В целом они обе – ветви одного ствола, только на одной *плоды помельче и послаще.* За вычетом чисто дидактических задач, связанных с языком и речью, А, Г и М могут украсить собой не только сочинения в качестве эпиграфов. Они – путеводные красные нити на жизненной стезе, и если вдруг *вы потеряли в жизни нить, не можете ее найтить*, откройте наугад любой из сборников, указанных внизу, – и, не прибегая к магии И-Цзин, обнаружите подсказку. Статистический анализ, без обращения к услугам репрезентативной выборки и без учета «доверительного уровня» и «коэффициента погрешности» недвусмысленно показывает, что в первом ряду в головах наших современников находится сам ‘человек’, к-рый дихотомически подразделяется на ‘женщину’ и ‘мужчину’ (большинство текстов) и гендерные взаимоотношения (‘любовь’, ‘секс’, ‘свадьба/женитьба’, ‘супружество’, ‘брак’), ‘жизнь’ (намного, что приятно, опережает по объему ‘смерть’; ремарка: кто озадачился – с кем не бывает! – смыслом своей жизни, целенаправленно найдет здесь уйму смыслов). Затем, по нисходящей, вальяжно дефилируют ‘глупость’ с ее ‘лохами’, ‘дураками’ и ‘придурками’, ‘пьянство’ и ‘алкоголизм’. Замыкает шествие (по-прежнему в большом кол-ве) ‘старость’ и ‘одиночество’ (не всегда со знаком минус (когда, к примеру, «тебя некому забрать из морга»): но когда человеку есть чем себя занять, то уединение становится почти комфортным). А побивает все рекорды концепт (семантема) ‘демократия’: в сотне А на нескольких страницах. Причем как общеизвестные, так и безымянные авторы, в 90% текстов отзываются о ней в негативном, сатирическом ключе, например, у *Дж.П.* – о «праве делать неправильный выбор» (самый мягкий вердикт). Так что платоновский «царь-философ» пока нам только светит.

ЛИТЕРАТУРА:

1. ЧЕРНЕЛЕВ, В. Д. Истоки эстетики: научно-методическое пособие. Молд. гос. ун-тет. Филолог. ф-тет. Каф. рус. филологии. Кишинев: CEP USM, 2011. 120 с.: ил.
2. Грегерии: Современные неканонические афоризмы. Сост. В.Чернелев. Кишинев: CEP USM, 2015. 132 с.: ил.

3. Грегерии: Современные неканонические афоризмы. Сост. В.Чернелев. Кишинев: CEP USM, 2025. 820 с.: ил.
4. ЧЕРНЕЛЕВ, В. Афористика Пушкина: Эссе-исследование. В: Три мудреца: Сборник крылатых слов и выражений А.С. Пушкина, И.А. Крылова, А.С. Грибоедова. Кишинев, 1999.
5. Инициалы, аббревиатуры и сокращения. В: Грегерии. Сост. В.Чернелев. Кишинев: CEP USM, 2015, с. 9-13; 2025, 9-20.
6. Русская Панчатантра: Пять мудрецов. Сборник крылатых слов и выражений И.А. Крылова, А.С. Грибоедова, А.С. Пушкина, М.Ю. Лермонтова, Н.А. Некрасова. Сост. В. Чернелев. Кишинев: CEP USM, 2021. 340 с.: ил.
7. Новейший Компаратикон: Русские поговорки-компаративы (ПГК), пословицы-сравнения (ПСС), пословицы-бинары (ПСБ), народные сравнения (НС) и народные афоризмы (НА). Сост. В. Чернелев. Кишинев: CEP USM, 2024. 424 с.: ил.
8. Паремийник: Афоризмы, пословицы, изречения и извлечения из Библии (Ветхого и Нового Завета) / Извлек и составил В.Д. Чернелев. Кишинев: CEP USM, 2014. 243 с.: ил.
9. Предтечи христианства: Афоризмы античных мудрецов и философов. Сост. В. Чернелев. Кишинев: CEP USM, 2018. 282 с.: ил.
10. МАЛИНОВСКАЯ, Н. Предисловие. В: Рамон Гомес де ла Серна. Избранное. Москва, 1983.

CUPRINS

ISTORIE

Vera CONOVALI
BIOGRAFII INDIVIDUALE LA FABRICA EXPERIMENTALĂ DE COFETĂRIE „BUCURIA” (1944–1991). STUDIU DE ISTORIE ORALĂ 5
Andrei EMILCIUC
REGIMUL FISCAL AL PRODUCȚIEI ȘI COMERȚULUI CU VINURI ÎN BASARABIA (1812-1863) 12
Diana EȚCO
ȘCOALA PRIMARĂ DIN BASARABIA ÎN VÂLTOAREA EVENIMENTELOR DIN ANII 1905-1907 20
Cătălina FRANGOPOL
INSTITUȚIONALIZAREA ADMINISTRAȚIEI FORESTIERE ÎN CONTEXTUL RECONSTRUCȚIEI SOVIETICE A RSSM (1944–1950) 26
Sergiu GURIN
FORMAREA CADRELOR ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI FIZICE ȘI SPORTULUI ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1944–1990) 30
Alexandru MOLCOSEAN
ASPECTE PRIVIND ACTIVITATEA AGRONOMILOR BASARABENI ȘCOLIȚI ÎN FRANȚA INTERBELICĂ 37
Elena NEGRU
CONTROLUL IDEOLOGIC ȘI CULTURAL ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1944-1950) 45
Gheorghe NEGRU
MIȘCAREA NAȚIONALĂ ȘI GENEZA CURENTELOR POLITICE ÎN BASARABIA (1905-1907) 52
Lidia PRISAC, Ion Valer XENOFONTOV, Iulian SALAGOR
FONDUL DE ARHIVĂ PERSONAL AL MEMBRULUI CORESPONDENT GHEORGHE CEALÎI (1916–1996) 63
Liliana ROTARU
POLITICA DE FORMARE A CORPULUI DIDACTICO-ȘTIINȚIFIC A ȘCOLII SUPERIOARE DIN URSS (1918–1941) 77
Eugen-Tudor SCLIFOS
PROBLEMA BASARABIEI REFLECTATĂ ÎN ZIARUL FRANCEZ „MESSAGER DU MIDI” (1856) 85

Ruslan ŞEVCENCO
RELAȚII INTERNAȚIONALE ALE RSSM: ANUL 1959 91
Asea M. TIMUŞ
UN ENTOMOLOG ROMÂN SUB REGIM COMUNIST: ANATOLII G. PODDUBNÂI (1934–1986) 101
Valentin TOMULEŢ
POPULAŢIA SATULUI TABANI ŞI SATELOR LIMITROFE DIN JUDEŢUL HOTIN ÎN STATISTICA RECENSĂMÂNTULUI DIN 1930 108
Думитру ПОПИЛЕВСКИ
ИСТОРИОГРАФИЯ И ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПТОВ «НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ» И «СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ» В ДИАЛЕКТИЧЕСКОЙ ВЗАИМОСВЯЗИ 118

FILOSOFIE ȘI ANTROPOLOGIE

Dumitru DODUL, Corneliu NEGRU
DINCOLO DE METAFIZICĂ: NIETZSCHE ȘI FILOSOFIA EXPERIENȚEI 129
Tatiana MĂRGĂRINT
TINERII, INTELECTUALII ȘI FILOSOFIA ÎN REFLECȚIILE PROFESORULUI VASILE ȚAPOC 135
Constantin STOENESCU
UTILITĂȚILE CONTEXTUALE ALE ȘTIINȚEI. CAZUL GENEZEI ȘTIINȚEI MODERNE ÎN SECOLUL AL XVII-LEA 140

LITERE

Marcel BÂLICI, ădălina BÂLICI
CONFIGURAREA MODELULUI DE CREATOR ÎN POEZIA MODERNĂ BASARABEANĂ: ETAPE, VIZIUNI, ATITUDINI 148
Viorica BREGA, Diana CACIAN
LES PARTICULARITÉS DU TEXTE SCIENTIFIQUE DE KINÉSITHÉRAPIE EN FRANÇAIS: APPROCHE DIDACTIQUE 155
Dana BURLACU
LOTIS DOLËNGA/ ELIZABETA ELIADE: ÎNTRE UITARE ȘI RECUPERARE CRITICĂ. RECONSTITUIRI BIOGRAFICE ȘI LITERARE 161
Vera CĂTANĂ
SAVANTUL ȘI ARTISTUL ION VATAMANU: IMAGINARUL POETIC ÎNTRE CHIMIE ȘI POEZIE 166

Felicia CENUȘĂ
ROMANUL „LABIRINTUL” DE ARIADNA ȘALARI SAU DESPRE RECONFIGURAREA UNEI BIOGRAFII 173
Iraida CONDREA
CUVÂNTUL ÎN SPAȚIUL PUBLIC: ERGONIMELE 179
Victoria FONARI
ULYSSESEMNE – RESTARTAREA SUBIECTULUI MITIC ÎN CREAȚIA LUI ION HADÂRCĂ 183
Daniela GALAȚANU
MIHAI CIMPOI ȘI ARHITECTURA TEORETICĂ A EMINESCOLOGIEI 189
Svetlana KOROLEVSKI
CĂRȚI INTEGRATOARE. CANTEMIR EDITAT LA CHIȘINĂU 197
Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI
ENGLEZISMELE ÎN DOMENIUL INFORMATICII: METAFORA TERMINOLOGICĂ 204
Viorica RĂILEANU
NUMELE DE FAMILIE *LUPU* ȘI *URSU*: DE LA APELATIVE ZOOMORFE LA ANTROPONIME MOȘTENITE 213
Люба ПРОКОПИЙ
ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА (НА ПРИМЕРЕ ПОВЕСТИ Л.УЛИЦКОЙ «СОНЕЧКА) 218
Всеволод ЧЕРНЕЛЕВ
АФОРИЗМЫ. ГРЕГЕРИИ. МОТТО: ВНУТРИЖАНРОВЫЙ АНАЛИЗ 225

Culegere de articole științifice

Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională

INTEGRARE PRIN CERCETARE ŞI INOVARE,

dedicată Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare

6-7 noiembrie 2025

ŞTIINŢE UMANISTICE

Asistență computerizată – *Maria Bondari*

Bun de tipar 20.11.2025. Formatul 70x100 $^{1}/_{12}$.
Coli de tipar 19,5. Coli editoriale 17,0.
Comanda /2025.

Editura USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009
e-mail: *editurausm@gmail.com*